222. Evaṃ (2.0001) **me sutan**ti kakacūpamasuttaṃ. Tattha **moḷiyaphagguno**ti **moḷī**ti cūḷā vuccati. Yathāha-

"Chetvāna moḷiṃ varagandhavāsitaṃ,
vehāyasaṃ ukkhipi sakyapuṅgavo;
ratanacaṅkoṭavarena vāsavo,
sahassanetto sirasā paṭiggahī"ti.

Sā tassa gihikāle mahatī ahosi, tenassa **moḷiyaphagguno**ti saṅkhā udapādi. Pabbajitampi naṃ teneva nāmena sañjānanti. **Ativelan**ti velaṃ atikkamitvā. Tattha kālavelā, sīmavelā, sīlavelāti tividhā velā. "Tāyaṃ velāyaṃ imaṃ udānaṃ udānesī"ti (dhammapade vaggānamuddānaṃ, gāthānamuddānaṃ; mahāva. 1-3) ayaṃ kālavelā nāma. "Ṭhitadhammo velaṃ nātivattatī"ti (cūḷava. 384; udā. 45; a. ni. 8.19) ayaṃ sīmavelā nāma. "Velā-anatikkamo setughāto"ti (dha. sa. 299-301) ca, "velā cesā avītikkamanaṭṭhenā"ti ca, ayaṃ sīlavelā nāma. Taṃ tividhampi so atikkamiyeva. Bhikkhuniyo hi ovadituṃ kālo nāma atthi, so atthaṅgatepi sūriye (2.0002) ovadanto taṃ kālavelampi atikkami. Bhikkhunīnaṃ ovāde pamāṇaṃ nāma atthi sīmā mariyādā. So uttarichappañcavācāhi ovadanto taṃ sīmavelampi atikkami. Kathento pana davasahagataṃ katvā duṭṭhullāpattipahonakaṃ katheti, evaṃ sīlavelampi atikkami.

Saṃsaṭṭhoti missībhūto samānasukhadukkho hutvā. **Sammukhā**ti purato. **Avaṇṇaṃ bhāsatī**ti tā pana pacanakoṭṭanādīni karontiyo disvā natthi imāsaṃ anāpatti nāma, imā bhikkhuniyo anācārā dubbacā pagabbhāti aguṇaṃ katheti. **Adhikaraṇampi karotī**ti imesaṃ bhikkhūnaṃ imā bhikkhuniyo diṭṭhakālato paṭṭhāya akkhīni dayhanti, imasmiṃ vihāre pupphapūjā vā āsanadhovanaparibhaṇḍakaraṇādīni vā imāsaṃ vasena vattanti. Kuladhītaro etā lajjiniyo, tumhe imā idañcidañca vadatha, ayaṃ nāma tumhākaṃ āpatti hoti, vinayadharānaṃ santikaṃ āgantvā vinicchayaṃ me dethāti adhikaraṇaṃ ākaḍḍhati.

Moḷiyaphaggunassa avaṇṇaṃ bhāsatīti natthi imassa bhikkhuno anāpatti nāma. Niccakālaṃ imassa pariveṇadvāraṃ asuññaṃ bhikkhunīhīti aguṇaṃ katheti. **Adhikaraṇampi karontī**ti imesaṃ bhikkhūnaṃ moḷiyaphaggunattherassa diṭṭhakālato paṭṭhāya akkhīni dayhanti. Imasmiṃ vihāre aññesaṃ vasanaṭṭhānaṃ oloketumpi na sakkā. Vihāraṃ āgatabhikkhuniyo ovādaṃ vā paṭisanthāraṃ vā uddesapadaṃ vā therameva nissāya labhanti, kulaputtako lajjī kukkuccako, evarūpaṃ nāma tumhe idañcidañca vadatha, etha vinayadharānaṃ santike vinicchayaṃ dethāti adhikaraṇaṃ ākaḍḍhanti.

So bhikkhu bhagavantaṃ etadavocāti neva piyakamyatāya na bhedādhippāyena, atthakāmatāya avoca. Ekaṃ kirassa ahosi- "imassa bhikkhussa evaṃ saṃsaṭṭhassa viharato ayaso uppajjissati. So sāsanassāpi avaṇṇoyeva. Aññena pana kathito ayaṃ na oramissati, bhagavatā dhammaṃ desetvā ovadito oramissatī"ti tassa atthakāmatāya bhagavantaṃ etaṃ, "āyasmā, bhante"ti-ādivacanaṃ avoca.

223. Āmantehīti jānāpehi. **Āmantetī**ti pakkosati.

224. Saddhāti (2.0003) saddhāya. **Tasmā**ti yasmā tvaṃ kulaputto ceva saddhāpabbajito ca, yasmā vā te etāhi saddhiṃ saṃsaṭṭhassa viharato ye tā akkosissanti vā, paharissanti vā, tesu domanassaṃ uppajjissati, saṃsagge pahīne nuppajjissati, tasmā. **Tatrā**ti tasmiṃ avaṇṇabhāsane. **Gehasitā**ti pañcakāmaguṇanissitā. **Chandā**ti taṇhāchandāpi paṭighachandāpi. **Vipariṇatan**ti rattampi cittaṃ vipariṇataṃ. Duṭṭhampi, mūḷhampi cittaṃ vipariṇataṃ. Idha pana taṇhāchandavasena rattampi vaṭṭati, paṭighachandavasena duṭṭhampi vaṭṭati. **Hitānukampī**ti hitena anukampamāno hitena pharamāno. **Na dosantaro**ti na dosacitto bhavissāmi.

225. Atha kho bhagavāti kasmā ārabhi? Phaggunassa kira ettakaṃ ovādaṃ sutvāpi, "bhikkhunisaṃsaggato oramissāmi viramissāmī"ti cittampi na uppannaṃ, bhagavatā pana saddhiṃ paṭāṇī viya paṭiviruddho aṭṭhāsi, athassa bhagavato yathā nāma jighacchitassa bhojane, pipāsitassa pānīye, sītena phuṭṭhassa uṇhe dukkhitassa sukhe patthanā uppajjati. Evameva imaṃ dubbacaṃ bhikkhuṃ disvā paṭhamabodhiyaṃ subbacā bhikkhū āpāthaṃ āgamiṃsu. Atha tesaṃ vaṇṇaṃ kathetukāmo hutvā imaṃ desanaṃ ārabhi.

Tattha **ārādhayiṃsū**ti gaṇhiṃsu pūrayiṃsu. **Ekaṃ samayan**ti ekasmiṃ samaye. **Ekāsanabhojanan**ti ekaṃ purebhattabhojanaṃ. Sūriyuggamanato hi yāva majjhanhikā sattakkhattuṃ bhuttabhojanampi idha ekāsanabhojananteva adhippetaṃ. **Appābādhatan**ti nirābādhataṃ. **Appātaṅkatan**ti niddukkhataṃ. **Lahuṭṭhānan**ti sarīrassa sallahukaṃ uṭṭhānaṃ. **Balan**ti kāyabalaṃ. **Phāsuvihāran**ti kāyassa sukhavihāraṃ. Iminā kiṃ kathitaṃ? Divā vikālabhojanaṃ pajahāpitakālo kathito. Bhaddālisutte pana rattiṃ vikālabhojanaṃ pajahāpitakālo kathito. Imāni hi dve bhojanāni bhagavā na ekappahārena pajahāpesi. Kasmā? Imāneva hi dve bhojanāni vaṭṭe sattānaṃ āciṇṇāni. Santi kulaputtā sukhumālā, te ekato dvepi bhojanāni pajahantā kilamanti. Tasmā ekato apajahāpetvā ekasmiṃ kāle divā vikālabhojanaṃ, ekasmiṃ rattiṃ vikālabhojananti visuṃ pajahāpesi. Tesu idha divā vikālabhojanaṃ pajahāpitakālo kathito. Tattha (2.0004) yasmā buddhā na bhayaṃ dassetvā tajjetvā pajahāpenti, ānisaṃsaṃ pana dassetvā pajahāpenti, evañhi sattā sukhena pajahanti. Tasmā ānisaṃsaṃ dassento ime pañca guṇe dassesi. **Anusāsanī karaṇīyā**ti punappunaṃ sāsane kattabbaṃ nāhosi. "Idaṃ karotha, idaṃ mā karothā"ti satuppādakaraṇīyamattameva ahosi. Tāvattakeneva te kattabbaṃ akaṃsu, pahātabbaṃ pajahiṃsu, paṭhamabodhiyaṃ, bhikkhave, subbacā bhikkhū ahesuṃ assavā ovādapaṭikarāti.

Idāni nesaṃ subbacabhāvadīpikaṃ upamaṃ āharanto **seyyathāpī**ti-ādimāha. Tattha **subhūmiyan**ti samabhūmiyaṃ. "Subhūmyaṃ sukhette vihatakhāṇuke bījāni patiṭṭhapeyyā"ti (dī. ni. 2.438) ettha pana maṇḍabhūmi subhūmīti āgatā. **Catumahāpathe**ti dvinnaṃ mahāmaggānaṃ vinivijjhitvā gataṭṭhāne. **Ājaññaratho**ti vinīta-assaratho. **Odhastapatodo**ti yathā rathaṃ abhiruhitvā ṭhitena sakkā hoti gaṇhituṃ, evaṃ ālambanaṃ nissāya tiriyato ṭhapitapatodo. **Yoggācariyo**ti assācariyo. Sveva assadamme sāretīti **assadammasārathi. Yenicchakan**ti yena yena maggena icchati. **Yadicchakan**ti yaṃ yaṃ gatiṃ icchati. **Sāreyyā**ti ujukaṃ purato

peseyya. **Paccāsāreyyā**ti paṭinivatteyya.

Evameva khoti yathā hi so yoggācariyo yena yena maggena gamanaṃ icchati, taṃ taṃ assā āruḷhāva honti. Yāya yāya ca gatiyā icchati, sā sā gati gahitāva hoti. Rathaṃ pesetvā assā neva vāretabbā na vijjhitabbā honti. Kevalaṃ tesaṃ same bhūmibhāge khuresu nimittaṃ ṭhapetvā gamanameva passitabbaṃ hoti. Evaṃ mayhampi tesu bhikkhūsu punappunaṃ vattabbaṃ nāhosi. Idaṃ karotha idaṃ mā karothāti satuppādanamattameva kattabbaṃ hoti. Tehipi tāvadeva kattabbaṃ katameva hoti, akattabbaṃ jahitameva. **Tasmā**ti yasmā subbacā yuttayānapaṭibhāgā hutvā satuppādanamatteneva pajahiṃsu, tasmā tumhepi pajahathāti attho. **Elaṇḍehī**ti elaṇḍā kira sāladūsanā honti, tasmā evamāha. **Visodheyyā**ti elaṇḍe ceva aññā ca valliyo chinditvā bahi nīharaṇena sodheyya. **Sujātā**ti susaṇṭhitā. **Sammā parihareyyā**ti mariyādaṃ bandhitvā udakāsiñcanenapi kālenakālaṃ mūlamūle (2.0005) khaṇanenapi valligumbādicchedanenapi kipillapūṭakaharaṇenapi makkaṭakajālasukkhadaṇḍakaharaṇenapi sammā vaḍḍhetvā poseyya. **Vuddhi**ādīni vuttatthāneva.

226. Idāni akkhantiyā dosaṃ dassento **bhūtapubban**ti-ādimāha. Tattha **vedehikā**ti videharaṭṭhavāsikassa dhītā. Atha vā **vedo**ti paññā vuccati, vedena īhati iriyatīti **vedehikā,** paṇḍitāti attho. **Gahapatānī**ti gharasāminī. **Kittisaddo**ti kittighoso. **Soratā**ti soraccena samannāgatā. **Nivātā**ti nivātavutti. **Upasantā**ti nibbutā. **Dakkhā**ti bhattapacanasayanattharaṇadīpujjalanādikammesu chekā. **Analasā**ti uṭṭhāhikā, **susaṃvihitakammantā**ti suṭṭhu saṃvihitakammantā. Ekā analasā hoti, yaṃ yaṃ pana bhājanaṃ gaṇhāti, taṃ taṃ bhindati vā chiddaṃ vā karoti, ayaṃ na tādisāti dasseti.

Divā uṭṭhāsīti pātova kattabbāni dhenuduhanādikammāni akatvā ussūre uṭṭhitā. **He je kāḷī**ti are kāḷi. **Kiṃ je divā uṭṭhāsī**ti kiṃ te kiñci aphāsukaṃ atthi, kiṃ divā uṭṭhāsīti? **No vata re kiñcī**Ti are yadi te na kiñci aphāsukaṃ atthi, neva sīsaṃ rujjhati, na piṭṭhi, atha kasmā pāpi dāsi divā uṭṭhāsīti kupitā anattamanā bhākuṭimakāsi. **Divātaraṃ uṭṭhāsī**ti punadivase ussūrataraṃ uṭṭhāsi. **Anattamanavācan**ti are pāpi dāsi attano pamāṇaṃ na jānāsi; kiṃ aggiṃ sītoti maññasi, idāni taṃ sikkhāpessāmīti-ādīni vadamānā kupitavacanaṃ nicchāresi.

Paṭivisakānanti sāmantagehavāsīnaṃ. **Ujjhāpesī**ti avajānāpesi. **Caṇḍī**ti asoratā kibbisā. Iti yattakā guṇā, tato diguṇā dosā uppajjiṃsu. Guṇā nāma saṇikaṃ saṇikaṃ āgacchanti; dosā ekadivaseneva patthaṭā honti. **Soratasorato**ti ativiya sorato, sotāpanno nu kho, sakadāgāmī anāgāmī arahā nu khoti vattabbataṃ āpajjati. **Phusantī**ti phusantā ghaṭṭentā āpāthaṃ āgacchanti.

Atha (2.0006) **bhikkhu soratoti veditabbo**ti atha adhivāsanakkhantiyaṃ ṭhito bhikkhu soratoti veditabbo. **Yo cīvara ...pe... parikkhārahetū**ti yo etāni cīvarādīni paṇītapaṇītāni labhanto pādaparikammapiṭṭhiparikammādīni ekavacaneneva karoti. **Alabhamāno**ti yathā pubbe labhati, evaṃ alabhanto. **Dhammaññeva sakkaronto**ti dhammaṃyeva sakkāraṃ sukatakāraṃ karonto. **Garuṃ karonto**ti garubhāriyaṃ karonto. **Mānento**ti manena piyaṃ karonto. **Pūjento**ti paccayapūjāya pūjento. **Apacāyamāno**ti dhammaṃyeva apacāyamāno apacitiṃ nīcavuttiṃ

dassento.

227. Evaṃ akkhantiyā dosaṃ dassetvā idāni ye adhivāsenti, te evaṃ adhivāsentīti pañca vacanapathe dassento **pañcime, bhikkhave**ti-ādimāha. Tattha **kālenā**ti yuttapattakālena. **Bhūtenā**Ti satā vijjamānena. **Saṇhenā**ti sammaṭṭhena. **Atthasañhitenā**ti atthanissitena kāraṇanissitena. **Akālenā**ti-ādīni tesaṃyeva paṭipakkhavasena veditabbāni. **Mettacittā**ti uppannamettacittā hutvā. **Dosantarā**ti duṭṭhacittā, abbhantare uppannadosā hutvā. **Tatrā**ti tesu vacanapathesu. **Pharitvā**ti adhimuccitvā. **Tadārammaṇañcā**ti kathaṃ tadārammaṇaṃ sabbāvantaṃ lokaṃ karoti? Pañca vacanapathe gahetvā āgataṃ puggalaṃ mettacittassa ārammaṇaṃ katvā puna tasseva mettacittassa avasesasatte ārammaṇaṃ karonto sabbāvantaṃ lokaṃ tadārammaṇaṃ karoti nāma. Tatrāyaṃ vacanattho. **Tadārammaṇañcā**ti tasseva mettacittassa ārammaṇaṃ katvā. **Sabbāvantan**ti sabbasattavantaṃ. **Lokan**ti sattalokaṃ. **Vipulenā**ti anekasattārammaṇena. **Mahaggatenā**ti mahaggatabhūmikena. **Appamāṇenā**ti subhāvitena. **Averenā**ti niddosena. **Abyābajjhenā**ti niddukkhena. **Pharitvā viharissāmā**ti evarūpena mettāsahagatena cetasā tañca puggalaṃ sabbañca lokaṃ tassa cittassa ārammaṇaṃ katvā adhimuccitvā viharissāma.

228. Idāni tadatthadīpikaṃ upamaṃ āharanto **seyyathāpī**ti-ādimāha. Tattha **apathavin**ti nippathaviṃ

karissāmīti attho. **Tatra tatrā**ti (2.0007) tasmiṃ tasmiṃ ṭhāne. **Vikireyyā**ti pacchiyā paṃsuṃ uddharitvā bījāni viya vikireyya. **Oṭṭhubheyyā**ti kheḷaṃ pāteyya. **Apathaviṃ kareyyā**ti evaṃ kāyena ca vācāya ca payogaṃ katvāpi sakkuṇeyya apathaviṃ kātunti? **Gambhīrā**ti bahalattena dviyojanasatasahassāni cattāri ca nahutāni gambhīrā. **Appameyyā**ti tiriyaṃ pana aparicchinnā. **Evameva kho**ti ettha idaṃ opammasaṃsandanaṃ- pathavī viya hi mettacittaṃ daṭṭhabbaṃ. Kudālapiṭakaṃ gahetvā āgatapuriso viya pañca vacanapathe gahetvā āgatapuggalo. Yathā so kudālapiṭakena mahāpathaviṃ apathaviṃ kātuṃ na sakkoti, evaṃ vo pañca vacanapathe gahetvā āgatapuggalo mettacittassa aññathattaṃ kātuṃ na sakkhissatīti.

229. Dutiya-upamāyaṃ **haliddin**ti yaṃkiñci pītakavaṇṇaṃ. **Nīlan**ti kaṃsanīlaṃ vā palāsanīlaṃ vā. **Arūpī**ti arūpo. Nanu ca, dvinnaṃ kaṭṭhānaṃ vā dvinnaṃ rukkhānaṃ vā dvinnaṃ seyyānaṃ vā dvinnaṃ selānaṃ vā antaraṃ paricchinnākāsarūpanti āgataṃ, kasmā idha **arūpī**ti vuttoti? Sanidassanabhāvapaṭikkhepato. Tenevāha "anidassano"ti. Tasmiñhi rūpaṃ likhituṃ, rūpapātubhāvaṃ dassetuṃ na sakkā, tasmā "arūpī"ti vutto. **Anidassano**ti dassanassa cakkhuviññāṇassa anāpātho. Upamāsaṃsandane panettha ākāso viya mettacittaṃ. Tulikapañcamā cattāro raṅgajātā viya pañca vacanapathā, tulikapañcame raṅge gahetvā āgatapuriso viya pañca vacanapathe gahetvā āgatapuggalo. Yathā so tulikapañcamehi raṅgehi ākāse rūpapātubhāvaṃ kātuṃ na sakkoti, evaṃ vo pañca vacanapathe gahetvā āgatapuggalo mettacittassa aññathattaṃ katvā dosuppattiṃ dassetuṃ na sakkhissatīti.

230. Tatiya-upamāyaṃ **āditta**nti pajjalitaṃ. **Gambhīrā appameyyā**ti imissā gaṅgāya gambhīraṭṭhānaṃ gāvutampi atthi, aḍḍhayojanampi, yojanampi. Puthulaṃ panassā evarūpaṃyeva, dīghato pana pañcayojanasatāni. Sā kathaṃ gambhīrā appameyyāti? Etena payogena parivattetvā uddhane udakaṃ viya tāpetuṃ asakkuṇeyyato. Ṭhitodakaṃ pana kenaci upāyena aṅgulamattaṃ vā aḍḍhaṅgulamattaṃ vā evaṃ tāpetuṃ sakkā bhaveyya, ayaṃ pana na (2.0008) sakkā, tasmā evaṃ vuttaṃ. Upamāsaṃsandane panettha gaṅgā viya mettacittaṃ, tiṇukkaṃ ādāya āgatapuriso viya pañca vacanapathe gahetvā āgatapuggalo. Yathā so ādittāya tiṇukkāya gaṅgaṃ tāpetuṃ na sakkoti, evaṃ vo pañca vacanapathe gahetvā āgatapuggalo mettacittassa aññathattaṃ kātuṃ na sakkhissatīti.

231. Catuttha-upamāyaṃ **biḷārabhastā**ti biḷāracammapasibbakā. **Sumadditā**ti suṭṭhu maddità. **Suparimadditā**ti anto ca bahi ca samantato suparimadditā. **Tūlinī**ti simbalitūlalatātūlasamānā. **Chinnasassarā**ti chinnasassarasaddā. **Chinnabhabbharā**ti chinnabhabbharasaddā. Upamāsaṃsandane panettha biḷārabhastā viya mettacittaṃ, kaṭṭhakaṭhalaṃ ādāya āgatapuriso viya pañca vacanapathe gahetvā āgatapuggalo. Yathā so kaṭṭhena vā kaṭhalena vā biḷārabhastaṃ sarasaraṃ bharabharaṃ saddaṃ kātuṃ na sakkoti, evaṃ vo pañca vacanapathe gahetvā āgatapuggalo mettacittassa aññathattaṃ katvā dosānugatabhāvaṃ kātuṃ na sakkhissatīti.

232. Ocarakāti avacarakā heṭṭhācarakā, nīcakammakārakāti attho. **Yo mano padūseyyā**ti yo bhikkhu vā bhikkhunī vā mano padūseyya, taṃ kakacena oka-

ntanaṃ nādhivāseyya. **Na me so tena sāsanakaro**ti so tena anadhivāsanena mayhaṃ ovādakaro na hoti. Āpatti panettha natthi.

233. Aṇuṃ vā thūlaṃ vāti appasāvajjaṃ vā mahāsāvajjaṃ vā. **Yaṃ tumhe nādhivāseyyāthā**ti yo tumhehi adhivāsetabbo na bhaveyyāti attho. **No hetaṃ, bhante**ti, bhante, anadhivāsetabbaṃ nāma vacanapathaṃ na passāmāti adhippāyo. **Dīgharattaṃ hitāya sukhāyā**ti iti bhagavā arahattena kūṭaṃ gaṇhanto yathānusandhinā desanaṃ niṭṭhapesīti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Kakacūpamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Alagaddūpamasuttavaṇṇanā

234. Evaṃ (2.0009) **me sutan**ti alagaddūpamasuttaṃ. Tattha gaddhe bādhayiṃsūti gaddhabādhino, gaddhabādhino pubbapurisā assāti gaddhabādhipubbo, tassa **gaddhabādhipubbassa,** gijjhaghātakakulappasutassāti attho. Saggamokkhānaṃ antarāyaṃ karontīti **antarāyikā.** Te kammakilesavipāka-upavāda-āṇāvītikkamavasena pañcavidhā. Tattha pañcānantariyadhammā kammantarāyikā nāma. Tathā bhikkhunīdūsakakammaṃ, taṃ pana mokkhasseva antarāyaṃ karoti, na saggassa. Niyatamicchādiṭṭhidhammā kilesantarāyikā nāma. Paṇḍakatiracchānagata-ubhatobyañjanakānaṃ paṭisandhidhammā vipākantarāyikā nāma. Ariyūpavādadhammā upavādantarāyikā nāma, te pana yāva ariye na khamāpenti, tāvadeva, na tato paraṃ. Sañcicca vītikkantā satta āpattikkhandhā āṇāvītikkamantarāyikā nāma. Tepi yāva bhikkhubhāvaṃ vā paṭijānāti, na vuṭṭhāti vā, na deseti vā, tāvadeva, na tato paraṃ.

Tatrāyaṃ bhikkhu bahussuto dhammakathiko sesantarāyike jānāti, vinaye pana akovidattā paṇṇattivītikkamantarāyike na jānāti, tasmā rahogato evaṃ cintesi– ime āgārikā pañca kāmaguṇe paribhuñjantā sotāpannāpi sakadāgāminopi anāgāminopi honti. Bhikkhūpi manāpikāni cakkhuviññeyyāni rūpāni passanti ...pe... kāyaviññeyye phoṭṭhabbe phusanti, mudukāni attharaṇapāvuraṇādīni paribhuñjanti, etaṃ sabbaṃ vaṭṭati. Kasmā itthīnaṃyeva rūpasaddagandharasaphoṭṭhabbā na vaṭṭanti? Etepi vaṭṭantīti. Evaṃ rasena rasaṃ saṃsandetvā sacchandarāgaparibhogañca nicchandarāgaparibhogañca ekaṃ katvā thūlavākehi saddhiṃ atisukhumasuttaṃ upanento viya, sāsapena saddhiṃ sineruṃ upasaṃharanto viya, pāpakaṃ diṭṭhigataṃ uppādetvā, "kiṃ bhagavatā mahāsamuddaṃ bandhantena viya mahatā ussāhena paṭhamapārājikaṃ paññattaṃ, natthi ettha doso"ti sabbaññutaññāṇena saddhiṃ paṭivirujjhanto vesārajjañāṇaṃ paṭibāhanto ariyamagge khāṇukaṇṭakādīni pakkhipanto methunadhamme doso natthīti jinassa āṇācakke pahāraṃ adāsi. Tenāha– "tathāhaṃ bhagavatā dhammaṃ desitaṃ ājānāmī"ti-ādi.

Evaṃ (2.0010) **byā kho**ti evaṃ viya kho. **Samanuyuñjantī**ti-ādīsu kiṃ laddhiko tvaṃ, laddhiṃ vadehīti pucchamānā samanuyuñjanti nāma. Diṭṭhiṃ patiṭṭhāpentā samanuggāhanti nāma. Kena kāraṇena evaṃ vadasīti kāraṇaṃ pucchantā samanubhāsanti nāma. **Aṭṭhikaṅkalūpamā**ti-ādīsu (ma. ni. 2.42-48) **aṭṭhikaṅkalūpamā** appassādaṭṭhena. **Maṃsapesūpamā** bahusādhāraṇaṭṭhena. **Tiṇukkūpamā** anudahanaṭṭhena. **Aṅgārakāsūpamā** mahābhitāpanaṭṭhena. **Supinakūpamā** ittarapaccupaṭṭhānaṭṭhena. **Yācitakūpamā** tāvakālikaṭṭhena. **Rukkhaphalūpamā** sabbaṅgapaccaṅgapalibhañjanaṭṭhena. **Asisūnūpamā** adhikuṭṭanaṭṭhena. **Sattisūlūpamā** vinivijjhanaṭṭhena. **Sappasirūpamā** sāsaṅkasappaṭibhayaṭṭhena. **Thāmasā**ti diṭṭhithāmena. **Parāmāsā**ti diṭṭhiparāmāsena. **Abhinivissa voharatī**ti adhiṭṭhahitvā voharati dīpeti vā.

235. Yato kho te bhikkhūti yadā te bhikkhū. **Evaṃ byā kho ahaṃ, bhante, bhagavatā**ti idaṃ esa attano ajjhāsayena natthīti vattukāmopi bhagavato ānubhāvena sampaṭicchati, buddhānaṃ kira sammukhā dve kathā kathetuṃ samattho nāma natthi.

236. Kassa kho nāma tvaṃ moghapurisāti tvaṃ moghapurisa kassa khattiyassa vā brāhmaṇassa vā vessassa vā suddassa vā gahaṭṭhassa vā pabbajitassa vā devassa vā manussassa vā mayā evaṃ dhammaṃ desitaṃ ājānāsi. **Atha kho bhagavā bhikkhū āmantesī**ti ayaṃ pāṭiyekko anusandhi. Ariṭṭho kira cintesi– "bhagavā maṃ moghapurisoti vadati, na kho pana moghapurisāti vuttamattakena maggaphalānaṃ upanissayo na hoti. Upasenampi hi vaṅgantaputtaṃ, 'atilahuṃ kho tvaṃ, moghapurisa, bāhullāya āvatto'ti (mahāva. 75) bhagavā moghapurisavādena ovadi. Thero aparabhāge ghaṭento vāyamanto cha abhiññā sacchākāsi. Ahampi tathārūpaṃ vīriyaṃ paggaṇhitvā maggaphalāni nibbattessāmī"ti. Athassa bhagavā bandhanā pavuttassa paṇḍupalāsassa viya aviruḷhibhāvaṃ dassento imaṃ desanaṃ ārabhi.

Usmīkatopīti (2.0011), bhikkhave, tumhe kinti maññatha, ayaṃ ariṭṭho evaṃladdhiko sabbaññutaññāṇena paṭivirujjhitvā vesārajjañāṇaṃ paṭibāhitvā tathāgatassa āṇācakke pahāraṃ dadamāno api nu imasmiṃ dhammavinaye usmīkatopi? Yathā nibbutepi mahante aggikkhandhe khajjupanakamattāpi aggipapaṭikā hotiyeva, yaṃ nissāya puna mahā-aggikkhandho bhaveyya. Kiṃ nu kho evaṃ imassa appamattikāpi ñāṇusmā atthi, yaṃ nissāya vāyamanto maggaphalāni nibbatteyyāti? **No hetaṃ, bhante**ti, bhante, evaṃladdhikassa kuto evarūpā ñāṇusmāti? Maggaphalānaṃ paccayasamatthāya ñāṇusmāya usmīkatabhāvaṃ paṭikkhipantā vadanti. **Maṅkubhūto**ti nittejabhūto. **Pattakkhandho**ti patitakkhandho. **Appaṭibhāno**ti kiñci paṭibhānaṃ apassanto bhinnapaṭibhāno evarūpampi nāma niyyānikasāsanaṃ labhitvā aviruḷhidhammo kiramhi samugghātitapaccayo jātoti attano abhabbataṃ paccavekkhanto pādaṅguṭṭhakena bhūmiṃ khaṇamāno nisīdi.

Paññāyissasi kho Ti ayampi pāṭiyekko anusandhi. Ariṭṭho kira cintesi– "bhagavā mayhaṃ maggaphalānaṃ upanissayo pacchinnoti vadati, na kho pana buddhā sa-upanissayānaṃyeva dhammaṃ desenti, anupanissayānampi desenti, ahaṃ satthu santikā sugatovādaṃ labhitvā attano sampattūpagaṃ kusalaṃ karissā-

mī"ti. Athassa bhagavā ovādaṃ paṭipassambhento "paññāyissasī"ti-ādimāha. Tassattho, tvaṃyeva, moghapurisa, iminā pāpakena diṭṭhigatena nirayādīsu paññāyissasi, mama santikā tuyhaṃ sugatovādo nāma natthi, na me tayā attho, idhāhaṃ bhikkhū paṭipucchissāmīti.

237. Atha kho bhagavāti ayampi pāṭiyekko anusandhi. Imasmiñhi ṭhāne bhagavā parisaṃ sodheti, ariṭṭhaṃ gaṇato nissāreti. Sace hi parisagatānaṃ kassaci evaṃ bhaveyya- "ayaṃ ariṭṭho bhagavatā akathitaṃ kathetuṃ kiṃ sakkhissati, kacci nu kho parisamajjhe bhagavatā kathāya samāraddhāya sahasā kathitan"ti. Evaṃ kathitaṃ pana na ariṭṭhova suṇāti, aññenapi sutaṃ bhavissati. Athāpissa siyā "yathā satthā ariṭṭhaṃ niggaṇhāti, mampi evaṃ niggaṇheyyāti sutvāpi tuṇhībhāvaṃ āpajjeyyā"ti. "Taṃ (2.0012) sabbaṃ na karissantī"ti. Mayāpi na kathitaṃ, aññena sutampi natthīti "tumhepime, bhikkhave"ti-ādinā parisāya laddhiṃ sodheti. Parisāya pana laddhisodhaneneva ariṭṭho gaṇato nissārito nāma hoti.

Idāni ariṭṭhassa laddhiṃ pakāsento **so vata, bhikkhave**ti-ādimāha. Tattha **aññatreva kāmehī**ti-ādīsu yo so, bhikkhave, bhikkhu "te paṭisevato nālaṃ antarāyāyā"ti evaṃladdhiko, so vata kilesakāmehi ceva kilesakāmasampayuttehi saññāvitakkehi ca aññatra, ete dhamme pahāya, vinā etehi dhammehi, vatthukāme paṭisevissati, methunasamācāraṃ samācarissatīti netaṃ ṭhānaṃ vijjati. Idaṃ kāraṇaṃ nāma natthi, aṭṭhānametaṃ anavakāsoti.

238. Evaṃ bhagavā ayaṃ ariṭṭho yathā nāma rajako sugandhānipi duggandhānipi jiṇṇānipi navānipi suddhānipi asuddhānipi vatthāni ekato bhaṇḍikaṃ karoti, evameva bhikkhūnaṃ nicchandarāgapaṇītacīvarādiparibhogañca anibaddhasīlānaṃ gahaṭṭhānaṃ antarāyakaraṃ sacchandarāgaparibhogañca nibaddhasīlānaṃ bhikkhūnaṃ āvaraṇakaraṃ sacchandarāgaparibhogañca sabbaṃ ekasadisaṃ karotīti ariṭṭhassa laddhiṃ pakāsetvā idāni duggahitāya pariyattiyā dosaṃ dassento **idha, bhikkhave, ekacce**ti-ādimāha. Tattha **pariyāpuṇantī**ti uggaṇhanti. **Suttan**ti-ādīsu ubhatovibhaṅganiddesakhandhakaparivārā, suttanipāte maṅgalasuttaratanasuttanālakasu-ātuvaṭṭakasuttāni, aññampi ca suttanāmakaṃ tathāgatavacanaṃ **suttan**ti veditabbaṃ. Sabbampi sagāthakaṃ suttaṃ

geyyanti veditabbaṃ, visesena saṃyuttake sakalopi sagāthāvaggo. Sakalaṃ abhidhammapiṭakaṃ, niggāthakaṃ suttaṃ, yañca aññampi aṭṭhahi aṅgehi asaṅgahitaṃ buddhavacanaṃ, taṃ **veyyākaraṇan**ti veditabbaṃ. Dhammapadaṃ, theragāthā, therigāthā, suttanipāte nosuttanāmikā suddhikagāthā ca **gāthā**ti veditabbā. Somanassañāṇamayikagāthāpaṭisaṃyuttā dve-asītisuttantā **udānan**ti veditabbā. "Vuttañhetaṃ bhagavatā"ti-ādinayappavattā (itivu. 1,2) dasuttarasatasuttantā **itivuttakan**ti veditabbā. Apaṇṇakajātakādīni paṇṇāsādhikāni pañcajātakasatāni **jātakan**ti veditabbāni. "Cattārome, bhikkhave, acchariyā abbhutā dhammā ānande"-ti-ādinayappavattā (a. ni. 4.129) sabbepi acchariya-abbhutadhammappaṭisaṃyuttā (2.0013) suttantā **abbhutadhamman**ti veditabbā. Cūḷavedallamahāvedallasammādiṭṭhisakkapañhasaṅkhārabhājaniyamahāpuṇṇamasuttādayo sabbepi vedañca tuṭṭhiñca laddhā laddhā pucchitasuttantā **vedallan**ti veditabbā.

Atthaṃ na upaparikkhantī Ti atthatthaṃ kāraṇatthaṃ na passanti na pariggaṇhanti. **Anupaparikkhatan**ti anupaparikkhantānaṃ. **Na nijjhānaṃ khamantī**ti na upaṭṭhahanti na āpāthaṃ āgacchanti, imasmiṃ ṭhāne sīlaṃ samādhi vipassanā maggo phalaṃ vaṭṭaṃ vivaṭṭaṃ kathitanti evaṃ jānituṃ na sakkā hontīti attho. **Te upārambhānisaṃsā cevā**ti te paresaṃ vāde dosāropanānisaṃsā hutvā pariyāpuṇantīti attho. **Itivādappamokkhānisaṃsā cā**ti evaṃ vādapamokkhānisaṃsā, parehi sakavāde dose āropite taṃ dosaṃ evaṃ mocessāmāti iminā va kāraṇena pariyāpuṇantīti attho. **Tañcassa atthaṃ nānubhontī**ti yassa ca maggassa vā phalassa vā atthāya kulaputtā dhammaṃ pariyāpuṇanti, tañcassa dhammassa atthaṃ ete duggahitaggāhino nānubhonti. Apica parassa vāde upārambhaṃ āropetuṃ attano vādaṃ mocetuṃ asakkontāpi tañca atthaṃ nānubhontiyeva.

239. Alagaddatthikoti āsivisa-atthiko. **Gado**ti hi visassa nāmaṃ, taṃ tassa alaṃ paripuṇṇaṃ atthīti **alagaddo. Bhoge**ti sarīre. **Idha pana, bhikkhave, ekacce kulaputtā dhammaṃ pariyāpuṇantī**ti nittharaṇapariyattivasena uggaṇhanti. Tisso hi pariyattiyo alagaddapariyatti nittharaṇapariyatti bhaṇḍāgārikapariyattīti.

Tattha yo buddhavacanaṃ uggahetvā evaṃ cīvarādīni vā labhissāmi, catuparisamajjhe vā maṃ jānissantīti lābhasakkārahetu pariyāpuṇāti, tassa sā pariyatti **alagaddapariyatti** nāma. Evaṃ pariyāpuṇato hi buddhavacanaṃ apariyāpuṇitvā niddokkamanaṃ varataraṃ.

Yo pana buddhavacanaṃ uggaṇhitvā sīlassa āgataṭṭhāne sīlaṃ pūretvā samādhissa āgataṭṭhāne samādhigabbhaṃ gaṇhāpetvā vipassanāya āgataṭṭhāne vipassanaṃ paṭṭhapetvā maggaphalānaṃ āgataṭṭhāne maggaṃ bhāvessāmi phalaṃ (2.0 sacchikarissāmīti uggaṇhāti, tassa sā pariyatti **nittharaṇapariyatti** nāma hoti.

Khīṇāsavassa pana pariyatti **bhaṇḍāgārikapariyatti** nāma. Tassa hi apariññātaṃ appahīnaṃ abhāvitaṃ asacchikataṃ vā natthi. So hi pariññātakkhandho pahīnakileso bhāvitamaggo sacchikataphalo, tasmā buddhavacanaṃ pariyāpuṇanto tantidhārako paveṇipālako vaṃsānurakkhakova hutvā uggaṇhāti. Itissa sā pariyatti bhaṇḍāgārikapariyatti nāma hoti.

Yo pana puthujjano chātabhayādīsu ganthadharesu ekasmiṃ ṭhāne vasituṃ asakkontesu sayaṃ bhikkhācārena akilamamāno atimadhuraṃ buddhavacanaṃ

mā nassatu, tantiṃ dhāressāmi, vaṃsaṃ ṭhapessāmi, paveṇiṃ pālessāmīti pariyāpuṇāti, tassa pariyatti bhaṇḍāgārikapariyatti hoti, na hotīti? Na hoti. Kasmā? Na attano ṭhāne ṭhatvā pariyāputattā. Puthujjanassa hi pariyatti nāma alagaddā vā hoti nittharaṇā vā, sattannaṃ sekkhānaṃ nittharaṇāva, khīṇāsavassa bhaṇḍāgārikapariyattiyeva. Imasmiṃ pana ṭhāne nittharaṇapariyatti adhippetā.

Nijjhānaṃ khamantīti sīlādīnaṃ āgataṭṭhānesu idha sīlaṃ kathitaṃ, idha samādhi, idha vipassanā, idha maggo, idha phalaṃ, idha vaṭṭaṃ, idha vivaṭṭanti āpāthaṃ āgacchanti. **Tañcassa atthaṃ anubhontī**ti yesaṃ maggaphalānaṃ atthāya pariyāpuṇanti. Suggahitapariyattiṃ nissāya maggaṃ bhāvetvā phalaṃ sacchikarontā tañcassa dhammassa atthaṃ anubhavanti. Paravāde upārambhaṃ āropetuṃ sakkontāpi sakavāde āropitaṃ dosaṃ icchiticchitaṭṭhānaṃ gahetvā mocetuṃ sakkontāpi anubhontiyeva. **Dīgharattaṃ hitāya sukhāya saṃvattantī**ti sīlādīnaṃ āgataṭṭhāne sīlādīni pūrentānampi, paresaṃ vāde sahadhammena upārambhaṃ āropentānampi, sakavādato dosaṃ harantānampi, arahattaṃ patvā parisamajjhe dhammaṃ desetvā dhammadesanāya pasannehi upanīte cattāro paccaye paribhuñjantānampi dīgharattaṃ hitāya sukhāya saṃvattanti.

Evaṃ (2.0015) suggahite buddhavacane ānisaṃsaṃ dassetvā idāni tattheva niyojento **tasmā tiha, bhikkhave**ti-ādimāha. Tattha **tasmā**ti yasmā duggahitapariyatti duggahita-alagaddo viya dīgharattaṃ ahitāya dukkhāya saṃvattati, suggahitapariyatti suggahita-alagaddo viya dīgharattaṃ hitāya sukhāya saṃvattati, tasmāti attho. **Tathā naṃ dhāreyyāthā**Ti tatheva naṃ dhāreyyātha, teneva atthena gaṇheyyātha. **Ye vā panāssu viyattā bhikkhū**ti ye vā pana aññe sāriputtamoggallānamahākassapamahākaccānādikā byattā paṇḍitā bhikkhū assu, te pucchitabbā. Ariṭṭhena viya pana mama sāsane na kalalaṃ vā kacavaraṃ vā pakkhipitabbaṃ.

240. Kullūpamanti kullasadisaṃ. **Nittharaṇatthāyā**ti caturoghanittharaṇatthāya. **Udakaṇṇavan**ti yañhi udakaṃ gambhīraṃ na puthulaṃ. Puthulaṃ vā pana na gambhīraṃ, na taṃ aṇṇavoti vuccati. Yaṃ pana gambhīrañceva puthulañca, taṃ aṇṇavoti vuccati. Tasmā **mahantaṃ udakaṇṇavan**ti mahantaṃ puthulaṃ gambhīraṃ udakanti ayamettha attho. **Sāsaṅkaṃ** nāma yattha corānaṃ nivutthokāso dissati. Ṭhitokāso, nisinnokāso, nipannokāso dissati. **Sappaṭibhayaṃ** nāma yattha corehi manussā hatā dissanti, viluttā dissanti, ākoṭitā dissanti. **Uttarasetū**ti udakaṇṇavassa upari baddho setu. **Kullaṃ bandhitvā**ti **kullo** nāma taraṇatthāya kalāpaṃ katvā baddho. Pattharitvā baddhā pana padaracāṭi-ādayo uḷumpoti vuccanti. **Uccāretvā**ti ṭhapetvā. **Kiccakārī**ti pattakārī yuttakārī, patirūpakārīti attho. **Dhammāpi vo pahātabbā**ti ettha **dhammā**ti samathavipassanā. Bhagavā hi samathepi chandarāgaṃ pajahāpesi, vipassanāyapi. Samathe chandarāgaṃ kattha pajahāpesi? "Iti kho, udāyi, nevasaññānāsaññāyatanassapi pahānaṃ vadāmi, passasi no tvaṃ, udāyi, taṃ saṃyojanaṃ aṇuṃ vā thūlaṃ vā, yassāhaṃ no pahānaṃ vadāmī"ti (ma. ni. 2.156) ettha samathe chandarāgaṃ pajahāpesi. "Imaṃ ce tumhe, bhikkhave, diṭṭhiṃ evaṃ parisuddhaṃ evaṃ pariyodātaṃ na allīyetha na kelāyetha na dhanāyethā"ti (ma. ni. 1.401) ettha vipassanāya chandarāgaṃ pajahāpesi (2.0016). Idha pana ubhayattha pajahāpento "dhammāpi vo

pahātabbā, pageva adhammā"ti āha.

Tatrāyaṃ adhippāyo- bhikkhave, ahaṃ evarūpesu santappaṇītesu dhammesu chandarāgappahānaṃ vadāmi, kiṃ pana imasmiṃ asaddhamme gāmadhamme vasaladhamme duṭṭhulle odakantike, yattha ayaṃ ariṭṭho moghapuriso niddosasaññī pañcasu kāmaguṇesu chandarāgaṃ nālaṃ antarāyāyāti vadati. Ariṭṭhena viya na tumhehi mayhaṃ sāsane kalalaṃ vā kacavaraṃ vā pakkhipitabbanti evaṃ bhagavā imināpi ovādena ariṭṭhaṃyeva niggaṇhāti.

241. Idāni yo pañcasu khandhesu tividhaggāhavasena ahaṃ mamanti gaṇhāti, so mayhaṃ sāsane ayaṃ ariṭṭho viya kalalaṃ kacavaraṃ pakkhipatīti dassento **chayimāni, bhikkhave**ti-ādimāha. Tattha **diṭṭhiṭṭhānānī**ti diṭṭhipi diṭṭhiṭṭhānaṃ, diṭṭhiyā ārammaṇampi diṭṭhiṭṭhānaṃ, diṭṭhiyā paccayopi. **Rūpaṃ etaṃ mamā**ti-ādīsu **etaṃ mamā**ti taṇhāggāho. **Esohamasmī**ti mānaggāho. **Eso me attā**ti diṭṭhiggāho. Evaṃ rūpārammaṇā taṇhāmānadiṭṭhiyo kathitā honti. Rūpaṃ pana attāti na vattabbaṃ. Vedanādīsupi eseva nayo. **Diṭṭhaṃ** rūpāyatanaṃ, **sutaṃ** saddāyatanaṃ, **mutaṃ** gandhāyatanaṃ rasāyatanaṃ phoṭṭhabbāyatanaṃ, taññhi patvā gahetabbato **mutan**ti vuttaṃ. Avasesāni sattāyatanāni **viññātaṃ** nāma. **Pattan**ti pariyesitvā vā apariyesitvā vā pattaṃ. **Pariyesitan**ti pattaṃ vā appattaṃ vā pariyesitaṃ. **Anuvicaritaṃ manasā**ti cittena anusañcaritaṃ. Lokasmiñhi pariyesitvā pattampi atthi, pariyesitvā nopattampi. Apariyesitvā pattampi atthi, apariyesitvā nopattampi. Tattha pariyesitvā pattaṃ pattaṃ nāma. Pariyesitvā nopattaṃ pariyesitaṃ nāma. Apariyesitvā pattañca, apariyesitvā nopattañca manasānuvicaritaṃ nāma.

Atha vā pariyesitvā pattampi apariyesitvā pattampi pattaṭṭhena pattaṃ nāma. Pariyesitvā nopattaṃ pariyesitaṃ nāma. Apariyesitvā nopattaṃ manasānuvicaritaṃ nāma. Sabbaṃ vā etaṃ manasā anuvicaritattā manasānuvicaritaṃ nāma. Iminā viññāṇārammaṇā taṇhāmānadiṭṭhiyo kathitā, desanāvilāsena heṭṭhā diṭṭhādi-ārammaṇavasena viññāṇaṃ dassitaṃ (2.0017). **Yampi taṃ diṭṭhiṭṭhānan**ti yampi etaṃ so lokoti-ādinā nayena pavattaṃ diṭṭhiṭṭhānaṃ.

So loko so attāti yā esā "rūpaṃ attato samanupassatī"ti-ādinā nayena pavattā diṭṭhi loko ca attā cāti gaṇhāti, taṃ sandhāya vuttaṃ. **So pecca bhavissāmī**ti so ahaṃ paralokaṃ gantvā nicco bhavissāmi, dhuvo sassato aviparināmadhammo bhavissāmi, sinerumahāpathavīmahāsamuddādīhi sassatīhi samaṃ tatheva ṭhassāmi. **Tampi etaṃ mamā**Ti tampi dassanaṃ etaṃ mama, esohamasmi, eso me attāti samanupassati. Iminā diṭṭhārammaṇā taṇhāmānadiṭṭhiyo kathitā. Vipassanāya paṭivipassanākāle viya pacchimadiṭṭhiyā purimadiṭṭhiggahaṇakāle evaṃ hoti.

Sukkapakkhe **rūpaṃ netaṃ mamā**ti rūpe taṇhāmānadiṭṭhiggāhā paṭikkhittā. Vedanādīsupi eseva nayo. **Samanupassatī**ti imassa pana padassa taṇhāsamanupassanā mānasamanupassanā diṭṭhisamanupassanā ñāṇasamanupassanāti catasso samanupassanāti attho. Tā kaṇhapakkhe tissannaṃ samanupassanānaṃ, sukkapakkhe ñāṇasamanupassanāya vasena veditabbā. **Asati na paritassatī**ti avijjamāne bhayaparitassanāya taṇhāparitassanāya vā na paritassati. Iminā

bhagavā ajjhattakkhandhavināse aparitassamānaṃ khīṇāsavaṃ dassento desanaṃ matthakaṃ pāpesi.

242. Evaṃ vutte aññataro bhikkhūti evaṃ bhagavatā vutte aññataro anusandhikusalo bhikkhu- "bhagavatā ajjhattakkhandhavināse aparitassantaṃ khīṇāsavaṃ dassetvā desanā niṭṭhāpitā, ajjhattaṃ aparitassante kho pana sati ajjhattaṃ paritassakena bahiddhā parikkhāravināse paritassakena aparitassakena cāpi bhavitabbaṃ. Iti imehi catūhi kāraṇehi ayaṃ pañho pucchitabbo"ti cintetvā ekaṃsaṃ cīvaraṃ katvā añjaliṃ paggayha bhagavantaṃ etadavoca. **Bahiddhā asatī**ti bahiddhā parikkhāravināse. **Ahu vata me**ti ahosi vata me bhaddakaṃ yānaṃ vāhanaṃ hiraññaṃ suvaṇṇanti attho. **Taṃ vata me natthī**ti taṃ vata idāni mayhaṃ natthi, rājūhi vā corehi vā haṭaṃ, agginā vā daḍḍhaṃ, udakena vā vuḷhaṃ, paribhogena (2.0018) vā jiṇṇaṃ. **Siyā vata me**ti bhaveyya vata mayhaṃ yānaṃ vāhanaṃ hiraññaṃ suvaṇṇaṃ sāli vīhi yavo godhumo. **Taṃ vatāhaṃ na labhāmī**ti tamahaṃ alabhamāno tadanucchavikaṃ kammaṃ akatvā nisinnattā idāni na labhāmīti socati, ayaṃ agāriyasocanā, anagāriyassa pattacīvarādīnaṃ vasena veditabbā.

Aparitassanāvāre **na evaṃ hotī**ti yehi kilesehi evaṃ bhaveyya, tesaṃ pahīnattā na evaṃ hoti. **Diṭṭhiṭṭhānādhiṭṭhānapariyuṭṭhānābhinivesānusayānan**ti diṭṭhīnañca diṭṭhiṭṭhānānañca diṭṭhādhiṭṭhānānañca diṭṭhipariyuṭṭhānānañca abhinivesānusayānañca. **Sabbasaṅkhārasamathāyā**ti nibbānatthāya. Nibbānañhi āgamma sabbasaṅkhārā-iñjitāni, sabbasaṅkhāracalanāni sabbasaṅkhāravipphanditāni sammanti vūpasammanti, tasmā taṃ,

"sabbasaṅkhārasamatho"ti vuccati. Tadeva ca āgamma khandhūpadhi kilesūpadhi abhisaṅkhārūpadhi, pañcakāmaguṇūpadhīti ime upadhayo paṭinissajjiyanti, taṇhā khīyati virajjati nirujjhati, tasmā taṃ, "sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhākkhayo virāgo nirodho"ti vuccati. **Nibbānāyā**ti ayaṃ panassa sarūpaniddeso, iti sabbeheva imehi padehi nibbānassa sacchikiriyatthāya dhammaṃ desentassāti ayamattho dīpito. **Tassevaṃ hotī**ti tassa diṭṭhigatikassa **ucchijjissāmi nāmassu, vinassissāmi nāmassu, nāssu nāma bhavissāmī**ti evaṃ hoti. Diṭṭhigatikassa hi tilakkhaṇaṃ āropetvā suññatāpaṭisaṃyuttaṃ katvā desiyamānaṃ dhammaṃ suṇantassa tāso uppajjati. Vuttañhetaṃ- "tāso heso, bhikkhave, asutavato puthujjanassa no cassaṃ, no ca me siyā"ti (saṃ. ni. 3.55).

243. Ettāvatā bahiddhāparikkhāravināse tassanakassa ca notassanakassa ca ajjhattakkhandhavināse tassanakassa ca notassanakassa cāti imesaṃ vasena catukkoṭikā suññatā kathitā. Idāni bahiddhā parikkhāraṃ pariggahaṃ nāma katvā, vīsativatthukaṃ sakkāyadiṭṭhiṃ attavādupādānaṃ nāma katvā, sakkāyadiṭṭhipamukhā dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo diṭṭhinissayaṃ nāma katvā tikoṭikaṃ suññataṃ dassetuṃ **taṃ, bhikkhave, pariggahan**ti-ādimāha. Tattha **pariggahan**ti bahiddhā parikkhāraṃ. **Parigganheyyāthā**ti yathā viññū manusso pariggaṇheyya (2.0019). **Ahampi kho taṃ, bhikkhave**ti, bhikkhave, tumhepi na passatha, ahampi na passāmi, iti evarūpo pariggaho natthīti dasseti. Evaṃ sabbattha attho veditabbo.

244. Evaṃ tikoṭikaṃ suññataṃ dassetvā idāni ajjhattakkhandhe attāti bahiddhā parikkhāre attaniyanti katvā dvikoṭikaṃ dassento **attani vā, bhikkhave, satī**ti-ādimāha. Tattha ayaṃ saṅkhepattho, bhikkhave, attani vā sati idaṃ me parikkhārajātaṃ attaniyanti assa, attaniyeva vā parikkhāre sati ayaṃ me attā imassa parikkhārassa sāmīti, evaṃ ahanti. Sati mamāti, mamāti sati ahanti yuttaṃ bhaveyya. **Saccato**ti bhūtato, **thetato**ti tathato thirato vā.

Idāni ime pañcakkhandhe aniccaṃ dukkhaṃ anattāti evaṃ tiparivaṭṭavasena aggaṇhanto ayaṃ ariṭṭho viya mayhaṃ sāsane kalalaṃ kacavaraṃ pakkhipatīti dassento **taṃ kiṃ maññatha, bhikkhave, rūpaṃ niccaṃ vā**ti-ādimāha. Tattha **aniccaṃ, bhante**ti, bhante, yasmā hutvā na hoti, tasmā aniccaṃ. Uppādavayavattito vipariṇāmatāvakālikaniccapaṭikkhepaṭṭhena vāti catūhi kāraṇehi aniccaṃ. **Dukkhaṃ, bhante**ti, bhante, paṭipīḷanākārena dukkhaṃ, santāpadukkhamadukkhavatthukasukhapaṭikkhepaṭṭhena vāti catūhi kāraṇehi dukkhaṃ. **Vipariṇāmadhamman**ti bhavasaṅkanti-upagamanasabhāvaṃ pakatibhāvavijahanasabhāvaṃ. **Kallaṃ nu taṃ samanupassituṃ etaṃ mama, esohamasmi, eso me attā**ti yuttaṃ nu kho taṃ imesaṃ tiṇṇaṃ taṇhāmānadiṭṭhiggāhānaṃ vasena ahaṃ mamāti evaṃ gahetuṃ. **No hetaṃ, bhante**ti iminā te bhikkhū avasavattanākārena rūpaṃ, bhante, anattāti paṭijānanti. Suñña-assāmika-anissara-attapaṭikkhepaṭṭhena vāti catūhi kāraṇehi anattā.

Bhagavā hi katthaci aniccavasena anattattaṃ dasseti, katthaci dukkhavasena, katthaci ubhayavasena. "Cakkhu attāti yo vadeyya, taṃ na upapajjati, cakkhussa uppādopi vayopi paññāyati. Yassa kho pana uppādopi vayopi paññāyati, attā me uppajjati ca veti cāti iccassa evamāgataṃ hoti, tasmā taṃ na upapajjati cakkhu

attāti yo vadeyya, iti cakkhu anattā"ti (ma. ni. 3.422) imasmiñhi **chachakkasutte** aniccavasena anattataṃ dasseti. "Rūpañca hidaṃ, bhikkhave (2.0020), attā abhavissa, nayidaṃ rūpaṃ ābādhāya saṃvatteyya, labbhetha ca rūpe 'evaṃ me rūpaṃ hotu, evaṃ me rūpaṃ mā ahosī'ti. Yasmā ca kho, bhikkhave, rūpaṃ anattā, tasmā rūpaṃ ābādhāya saṃvattati, na ca labbhati rūpe 'evaṃ me rūpaṃ hotu, evaṃ me rūpaṃ mā ahosī'"ti (mahāva. 20; saṃ. ni. 3.59) imasmiṃ **anattalakkhaṇasutte** dukkhavasena anattataṃ dasseti. "Rūpaṃ, bhikkhave, aniccaṃ, yadaniccaṃ taṃ dukkhaṃ, yaṃ dukkhaṃ tadanattā, yadanattā taṃ 'netaṃ mama, nesohamasmi, na meso attā'ti evametaṃ yathābhūtaṃ sammappaññāya daṭṭhabban"ti (saṃ. ni. 3.76) imasmiṃ **arahattasutte** ubhayavasena anattataṃ dasseti. Kasmā? Aniccaṃ dukkhañca pākaṭaṃ. Anattāti na pākaṭaṃ.

Paribhogabhājanādīsu hi bhinnesu aho aniccanti vadanti, aho anattāti vattā nāma natthi. Sarīre gaṇḍapiḷakādīsu vā uṭṭhitāsu kaṇṭakena vā viddhā aho dukkhanti vadanti, aho anattāti pana vattā nāma natthi. Kasmā? Idañhi anattalakkhaṇaṃ nāma avibhūtaṃ duddasaṃ duppaññāpanaṃ. Tena taṃ bhagavā aniccavasena vā dukkhavasena vā ubhayavasena vā dasseti. Tayidaṃ imasmimpi teparivaṭṭe aniccadukkhavaseneva dassitaṃ. Vedanādīsupi eseva nayo.

Tasmā tiha, bhikkhaveti, bhikkhave, yasmā etarahi aññadāpi rūpaṃ aniccaṃ dukkhaṃ anattā, tasmāti attho. **Yaṃkiñci rūpan**ti-ādīni **visuddhimagge** khandhaniddese vitthāritāneva.

245. Nibbindatī Ti ukkaṇṭhati. Ettha ca **nibbidā**ti vuṭṭhānagāminīvipassanā adhippetā. Vuṭṭhānagāminīvipassanāya hi bahūni nāmāni. Esā hi katthaci saññagganti vuttā. Katthaci dhammaṭṭhitiñāṇanti. Katthaci pārisuddhipadhāniyaṅganti. Katthaci paṭipadāñāṇadassanavisuddhīti. Katthaci tammayatāpariyādānanti. Katthaci tīhi nāmehi. Katthaci dvīhīti.

Tattha **poṭṭhapādasutte** tāva "saññā kho, poṭṭhapāda, paṭhamaṃ uppajjati, pacchā ñāṇan"ti (dī. ni. 1.416) evaṃ **saññaggan**ti vuttā. **Susimasutte** "pubbe kho, susima, dhammaṭṭhitiñāṇaṃ (2.0021), pacchā nibbāne ñāṇan"ti (saṃ. ni. 2.70) evaṃ **dhammaṭṭhitiñāṇan**ti vuttā. **Dasuttarasutte** "paṭipadāñāṇadassanavisuddhipadhāniyaṅgan"ti (dī. ni. 3.359) evaṃ **pārisuddhipadāniyaṅgan**ti vuttā. **Rathavinīte** "kiṃ nu kho, āvuso, paṭipadāñāṇadassanavisuddhatthaṃ bhagavati brahmacariyaṃ vussatī"ti (ma. ni. 1.257) evaṃ **paṭipadāñāṇadassanavisuddhī**ti vuttā. **Saḷāyatanavibhaṅge** "atammayataṃ, bhikkhave, nissāya atammayataṃ āgamma yāyaṃ upekkhā nānattā nānattasitā, taṃ abhinivajjetvā yāyaṃ upekkhā ekattā ekattasitā, taṃ nissāya taṃ āgamma evametissā pahānaṃ hoti, evametissā samatikkamo hotī"ti (dī. ni. 3.310) evaṃ **tammayatāpariyādānan**ti vuttā. **Paṭisambhidāmagge** "yā ca muñcitukamyatā, yā ca paṭisaṅkhānupassanā, yā ca saṅkhārupekkhā, ime dhammā ekatthā byañjanameva nānan"ti (paṭi. ma. 1.54) evaṃ tīhi nāmehi vuttā. **Paṭṭhāne** "anulomaṃ gotrabhussa anantarapaccayena paccayo, anulomaṃ vodānassa anantarapaccayena paccayo"ti (paṭṭhā. 1.1.417) evaṃ dvīhi nāmehi vuttā. Imasmiṃ pana alagaddasutte nibbindatīti nibbidānāmena āgatā.

Nibbidā virajjatīti ettha **virāgo**ti maggo **virāgā vimuccatī**ti ettha virāgena

maggena vimuccatīti phalaṃ kathitaṃ. **Vimuttasmiṃ vimuttamiti ñāṇaṃ hotī**ti idha paccavekkhaṇā kathitā.

Evaṃ vimuttacittaṃ mahākhīṇāsavaṃ dassetvā idāni tassa yathābhūtehi pañcahi kāraṇehi nāmaṃ gaṇhanto **ayaṃ vuccati, bhikkhave**ti-ādimāha. **Avijjā**ti vaṭṭamūlikā avijjā. Ayañhi durukkhipanaṭṭhena **palighoti** vuccati. Tenesa tassa ukkhittattā **ukkhittapalighoti** vutto. **Tālāvatthukatā**Ti sīsacchinnatālo viya katā, samūlaṃ vā tālaṃ uddharitvā tālassa vatthu viya katā, yathā tasmiṃ vatthusmiṃ puna so tālo na paññāyati, evaṃ puna apaññattibhāvaṃ nītāti attho. **Ponobbhaviko**ti punabbhavadāyako. **Jātisaṃsāro**ti-ādīsu jāyanavasena ceva saṃsaraṇavasena ca evaṃ laddhanāmānaṃ punabbhavakhandhānaṃ paccayo kammābhisaṅkhāro. So hi punappunaṃ uppattikaraṇavasena parikkhipitvā ṭhitattā **parikkhā**ti vuccati, tenesa tassā saṃkiṇṇattā vikiṇṇattā **saṃkiṇṇaparikkho**ti (2.0022) vutto. **Taṇhā**ti vaṭṭamūlikā taṇhā. Ayañhi gambhīrānugataṭṭhena **esikā**ti vuccati. Tenesa tassā abbūḷhattā luñcitvā chaḍḍitattā **abbūḷhesiko**ti vutto. **Orambhāgiyānī**ti oraṃ bhajanakāni kāmabhave upapattipaccayāni. Etāni hi kavāṭaṃ viya nagaradvāraṃ cittaṃ pidahitvā ṭhitattā **aggaḷā**ti vuccanti. Tenesa tesaṃ nirākatattā bhinnattā **niraggaḷo**ti vutto. **Ariyo**ti nikkileso parisuddho. **Pannaddhajo**ti patitamānaddhajo. **Pannabhāro**ti khandhabhārakilesabhāra-abhisaṅkhārabhārapañckāmaguṇabhārā pannā orohitā assāti **pannabhāro**. Apica idha mānabhārasseva oropitattā pannabhāroti adhippeto. **Visaṃyutto**ti catūhi yogehi sabbakilesehi ca visaṃyutto. Idha pana mānasaṃyogeneva visaṃyuttattā visaṃyuttoti adhippeto. **Asmimāno**ti rūpe asmīti māno, vedanāya… saññāya… saṅkhāresu… viññāṇe asmīti māno.

Ettāvatā bhagavatā maggena kilese khepetvā nirodhasayanavaragatassa nibbānārammaṇaṃ phalasamāpattiṃ appetvā viharato khīṇāsavassa kālo dassito. Yathā hi dve nagarāni ekaṃ coranagaraṃ, ekaṃ khemanagaraṃ. Atha ekassa mahāyodhassa evaṃ bhaveyya- "yāvimaṃ coranagaraṃ tiṭṭhati, tāva khemanagaraṃ bhayato na muccati, coranagaraṃ anagaraṃ karissāmī"ti sannāhaṃ katvā khaggaṃ gahetvā coranagaraṃ upasaṅkamitvā nagaradvāre ussāpite esikatthambhe khaggena chinditvā sadvārabāhakaṃ kavāṭaṃ chinditvā palighaṃ ukkhipitvā pākāraṃ bhindanto parikkhaṃ saṃkiritvā nagarasobhanatthāya ussite dhaje pātetvā nagaraṃ agginā jhāpetvā khemanagaraṃ pavisitvā pāsādaṃ abhiruyha ñātigaṇaparivuto surasabhojanaṃ bhuñjeyya, evaṃ coranagaraṃ viya sakkāyo, khemanagaraṃ viya nibbānaṃ, mahāyodho viya yogāvacaro. Tassevaṃ hoti, "yāva sakkāyavaṭṭaṃ vattati, tāva dvattiṃsakammakāraṇa-aṭṭhanavutirogapañcavīsatimahābhayehi parimuccanaṃ natthī"ti. So mahāyodho viya sannāhaṃ sīlasannāhaṃ katvā, paññākhaggaṃ gahetvā khaggena esikatthambhe viya arahattamaggena taṇhesikaṃ luñcitvā, so yodho sadvārabāhakaṃ nagarakavāṭaṃ viya pañcorambhāgiyasaṃyojanaggaḷaṃ ugghāṭetvā, so yodho palighaṃ viya, avijjāpalighaṃ ukkhipitvā, so yodho pākāraṃ bhindanto parikkhaṃ viya kammābhisaṅkhāraṃ (2.0023) bhindanto jātisaṃsāraparikkhaṃ saṃkiritvā, so yodho nagarasobhanatthāya ussāpite dhaje viya mānaddhaje pātetvā sakkāyanagaraṃ jhāpetvā, so yodho khemanagare uparipāsāde surasabhojanaṃ viya kilesani-

bbānaṃ nagaraṃ pavisitvā amatanirodhārammaṇaṃ phalasamāpattisukhaṃ anubhavamāno kālaṃ vītināmeti.

246. Idāni evaṃ vimuttacittassa khīṇāsavassa parehi anadhigamanīyaviññāṇataṃ dassento **evaṃ vimuttacittaṃ kho**ti-ādimāha. Tattha **anvesan**ti anvesantā gavesantā. **Idaṃ nissitan**ti idaṃ nāma nissitaṃ. **Tathāgatassā**Ti ettha sattopi **tathāgato**ti adhippeto, uttamapuggalo khīṇāsavopi. **Ananuvijjo**ti asaṃvijjamāno vā avindeyyo vā. Tathāgatoti hi satte gahite asaṃvijjamānoti attho vaṭṭati, khīṇāsave gahite avindeyyoti attho vaṭṭati.

Tattha purimanaye ayamadhippāyo- bhikkhave, ahaṃ diṭṭheva dhamme dharamānakaṃyeva khīṇāsavaṃ tathāgato satto puggaloti na paññapemi. Appaṭisandhikaṃ pana parinibbutaṃ khīṇāsavaṃ sattoti vā puggaloti vā kiṃ paññapessāmi? Ananuvijjo tathāgato. Na hi paramatthato satto nāma koci atthi, tassa avijjamānassa idaṃ nissitaṃ viññāṇanti anvesantāpi kiṃ adhigacchissanti? Kathaṃ paṭilabhissantīti attho. Dutiyanaye ayamadhippāyo- bhikkhave, ahaṃ diṭṭheva dhamme dharamānakaṃyeva khīṇāsavaṃ viññāṇavasena indādīhi avindiyaṃ vadāmi. Na hi sa-indā devā sabrahmakā sapajāpatikā anvesantāpi khīṇāsavassa vipassanācittaṃ vā maggacittaṃ vā phalacittaṃ vā, idaṃ nāma ārammaṇaṃ nissāya vattatīti jānituṃ sakkonti. Te appaṭisandhikassa parinibbutassa kiṃ jānissantīti?

Asatāti asantena. **Tucchā**ti tucchakena. **Musā**ti musāvādena. **Abhūtenā**ti yaṃ natthi, tena. **Abbhācikkhantī**ti abhi-ācikkhanti, abhibhavitvā vadanti. **Venayiko**ti vinayati vināsetīti **vinayo,** so eva **venayiko,** sattavināsakoti adhippāyo. **Yathā cāhaṃ na, bhikkhave**Ti, bhikkhave, yena vākārena ahaṃ na

sattavināsako. **Yathā cāhaṃ na vadāmī**ti yena vā kāraṇena ahaṃ sattavināsaṃ na paññapemi (2.0024). Idaṃ vuttaṃ hoti- yathāhaṃ na sattavināsako, yathā ca na sattavināsaṃ paññapemi, tathā maṃ te bhonto samaṇabrāhmaṇā "venayiko samaṇo gotamo"ti vadantā sattavināsako samaṇo gotamoti ca, "sato sattassa ucchedaṃ vināsaṃ vibhavaṃ paññapetī"ti vadantā sattavināsaṃ paññapetīti ca asatā tucchā musā abhūtena abbhācikkhantīti.

Pubbe cāti pubbe mahābodhimaṇḍamhiyeva ca. **Etarahi cā**ti etarahi dhammadesanāyañca. **Dukkhañceva paññapemi, dukkhassa ca nirodhan**ti dhammacakkaṃ appavattetvā bodhimaṇḍe viharantopi dhammacakkappavattanato paṭṭhāya dhammaṃ desentopi catusaccameva paññapemīti attho. Ettha hi dukkhaggahaṇena tassa mūlabhūto samudayo, nirodhaggahaṇena taṃsampāpako maggo gahitova hotīti veditabbo. **Tatra ce**ti tasmiṃ catusaccappakāsane. **Pare**ti saccāni ājānituṃ paṭivijjhituṃ asamatthapuggalā. **Akkosantī**ti dasahi akkosavatthūhi akkosanti. **Paribhāsantī**ti vācāya paribhāsanti. **Rosenti vihesentī**ti rosessāma vihesessāmāti adhippāyena ghaṭṭenti dukkhāpenti. **Tatrā**ti tesu akkosādīsu, tesu vā parapuggalesu. **Āghāto**ti kopo. **Appaccayo**ti domanassaṃ. **Anabhiraddhī**ti atuṭṭhi.

Tatra ceti catusaccappakāsaneyeva. **Pare**ti catusaccappakāsanaṃ ājānituṃ paṭivijjhituṃ samatthapuggalā. **Ānando**ti ānandapīti. **Uppilāvitattan**ti uppilāpanapīti. **Tatra ce**Ti catusaccappakāsanamhiyeva. **Tatrā**ti sakkārādīsu. **Yaṃ kho idaṃ pubbe pariññātan**ti idaṃ khandhapañcakaṃ pubbe bodhimaṇḍe tīhi pariññāhi pariññātaṃ. **Tatthame**ti tasmiṃ khandhapañcake ime. Kiṃ vuttaṃ hoti? Tatrāpi tathāgatassa ime sakkārā mayi karīyantīti vā ahaṃ ete anubhavāmīti vā na hoti. Pubbe pariññātakkhandhapañcakaṃyeva ete sakkāre anubhotīti ettakameva hotīti. **Tasmā**ti yasmā saccāni paṭivijjhituṃ asamatthā tathāgatampi akkosanti, tasmā. Sesaṃ vuttanayeneva veditabbaṃ.

247. Tasmā tiha (2.0025), **bhikkhave, yaṃ na tumhākan**ti yasmā attaniyepi chandarāgappahānaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya saṃvattati, tasmā yaṃ na tumhākaṃ, taṃ pajahathāti attho. **Yathāpaccayaṃ vā kareyyā**ti yathā yathā iccheyya tathā tathā kareyya. **Na hi no etaṃ, bhante, attā vā**ti, bhante, etaṃ tiṇakaṭṭhasākhāpalāsaṃ amhākaṃ neva attā na amhākaṃ rūpaṃ na viññāṇanti vadanti. **Attaniyaṃ vā**ti amhākaṃ cīvarādiparikkhāropi na hotīti attho. **Evameva kho, bhikkhave, yaṃ na tumhākaṃ taṃ pajahathā**ti bhagavā, khandhapañcakaṃyeva na tumhākanti dassetvā pajahāpeti, tañca kho na uppāṭetvā, luñcitvā vā. Chandarāgavinayena panetaṃ pajahāpeti.

248. Evaṃ svākkhātoti ettha tiparivaṭṭato paṭṭhāya yāva imaṃ ṭhānaṃ āharitumpi vaṭṭati, paṭilomena pemamattakena saggaparāyaṇato paṭṭhāya yāva imaṃ ṭhānaṃ āharitumpi vaṭṭati. **Svākkhāto**ti sukathito. Sukathitattā eva uttāno vivaṭo pakāsito. **Chinnapilotiko**ti pilotikā vuccati chinnaṃ bhinnaṃ tattha tattha sibbitaṃ gaṇṭhikataṃ jiṇṇaṃ vatthaṃ, taṃ yassa natthi, aṭṭhahatthaṃ vā navahatthaṃ vā ahatasāṭakaṃ nivattho, so chinnapilotiko nāma. Ayampi dhammo tādiso, na hettha kohaññādivasena chinnabhinnasibbitagaṇṭhikatabhāvo atthi. Apica kacavaro pilotikoti vuccati. Imasmiñca sāsane samaṇakacavaraṃ nāma patiṭṭhātuṃ na

labhati. Tenevāha-

"Kāraṇḍavaṃ niddhamatha, kasambuñcāpakassatha;
tato palāpe vāhetha, assamaṇe samaṇamānine.
Niddhamitvāna pāpicche, pāpa-ācāragocare;
suddhā suddhehi saṃvāsaṃ, kappayavho patissatā;
tato samaggā nipakā, dukkhassantaṃ karissathā"ti. (su. ni. 283-285);

Iti samaṇakacavarassa chinnattāpi ayaṃ dhammo **chinnapilotiko nāma** hoti. **Vaṭṭaṃ tesa**ṃ **natthi paññāpanāyā**Ti tesaṃ vaṭṭaṃ apaññattibhāvaṃ gataṃ nippaññattikaṃ jātaṃ. Evarūpo mahākhīṇāsavo evaṃ svākkhāte sāsaneyeva uppajjati. Yathā ca khīṇāsavo, evaṃ anāgāmi-ādayopi.

Tattha (2.0026) **dhammānusārino saddhānusārino**ti ime dve sotāpattimaggaṭṭhā honti. Yathāha- "katamo ca puggalo dhammānusārī? Yassa puggalassa sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipannassa paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti, paññāvāhiṃ paññāpubbaṅgamaṃ ariyamaggaṃ bhāveti. Ayaṃ vuccati puggalo dhammānusārī. Sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipanno puggalo dhammānusārī, phale ṭhito diṭṭhippatto. Katamo ca puggalo saddhānusārī? Yassa puggalassa sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipannassa saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti, saddhāvāhiṃ saddhāpubbaṅgamaṃ ariyamaggaṃ bhāveti. Ayaṃ vuccati puggalo saddhānusārī. Sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipanno puggalo saddhānusārī, phale ṭhito saddhāvimutto"ti (pu. pa. 30). **Yesaṃ mayi saddhāmattaṃ pemamattan**ti iminā yesaṃ añño ariyadhammo natthi, tathāgate pana saddhāmattaṃ pemamattameva hoti. Te vipassakapuggalā adhippetā. Vipassakabhikkhūnañhi evaṃ vipassanaṃ paṭṭhapetvā nisinnānaṃ dasabale ekā saddhā ekaṃ pemaṃ uppajjati. Tāya saddhāya tena pemena hatthe gahetvā sagge ṭhapitā viya honti, niyatagatikā kira ete. Porāṇakattherā pana evarūpaṃ bhikkhuṃ cūḷasotāpannoti vadanti. Sesaṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Alagaddūpamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Vammikasuttavaṇṇanā

249. Evaṃ me sutanti vammikasuttaṃ. Tattha **āyasmā**ti piyavacanametaṃ. **Kumārakassapo**ti tassa nāmaṃ. Kumārakāle pabbajitattā pana bhagavatā, "kassapaṃ pakkosatha, idaṃ phalaṃ vā khādanīyaṃ vā kassapassa dethā"ti vutte, katarassa kassapassāti kumārakassapassāti evaṃ gahitanāmattā tato paṭṭhāya vuḍḍhakālepi "kumārakassapo" tveva vuccati. Apica raññā posāvanikaputtattāpi taṃ "kumārakassapo"ti sañjāniṃsu. Ayaṃ panassa pubbayogato paṭṭhāya āvibhāvakathā-

Thero (2.0027) kira padumuttarassa bhagavato kāle seṭṭhiputto ahosi. Athekadivasaṃ bhagavantaṃ citrakathiṃ ekaṃ attano sāvakaṃ ṭhānantare ṭhapentaṃ disvā bhagavato sattāhaṃ dānaṃ datvā, "ahampi bhagavā anāgate ekassa buddhassa ayaṃ thero viya citrakathī sāvako bhaveyyan"ti patthanaṃ katvā puññāni karonto kassapassa bhagavato sāsane pabbajitvā visesaṃ nibbattetuṃ nāsakkhi.

Tadā kira parinibbutassa bhagavato sāsane osakkante pañca bhikkhū nisseṇiṃ bandhitvā pabbataṃ abhiruyha samaṇadhammaṃ akaṃsu. Saṅghatthero tatiyadivase arahattaṃ patto. Anuthero catutthadivase anāgāmī ahosi. Itare tayo visesaṃ nibbattetuṃ asakkontā devaloke nibbattiṃsu. Tesaṃ ekaṃ buddhantaraṃ devesu ca manussesu ca sampattiṃ anubhontānaṃ eko takkasilāyaṃ rājakule nibbattitvā pukkusāti nāma rājā hutvā bhagavantaṃ uddissa pabbajitvā rājagahaṃ gacchanto kumbhakārasālāyaṃ bhagavato dhammadesanaṃ sutvā anāgāmiphalaṃ patto. Eko ekasmiṃ samuddapaṭṭane kulaghare nibbattitvā nāvaṃ āruyha bhinnanāvo dārucīrāni nivāsetvā lābhasampattiṃ patto, "ahaṃ arahā"ti cittaṃ uppādetvā, "na tvaṃ arahā, gaccha satthāraṃ pañhaṃ pucchā"ti atthakāmāya devatāya codito tathā katvā arahattaphalaṃ patto.

Eko rājagahe ekissā kuladārikāya kucchimhi uppanno. Sā ca paṭhamaṃ mātāpitaro yācitvā pabbajjaṃ alabhamānā kulagharaṃ gatā gabbhasaṇṭhitampi ajānantī sāmikaṃ ārādhetvā tena anuññātā bhikkhunīsu pabbajitā. Tassā gabbhininimittaṃ disvā bhikkhuniyo devadattaṃ pucchiṃsu, so "assamaṇī"ti āha. Dasabalaṃ pucchiṃsu, satthā upālittheraṃ paṭicchāpesi. Thero sāvatthinagaravāsīni kulāni visākhañca upāsikaṃ pakkosāpetvā sodhento,- "pure laddho gabbho, pabbajjā arogā"ti āha. Satthā "suvinicchitaṃ adhikaraṇan"ti therassa sādhukāraṃ adāsi. Sā bhikkhunī suvaṇṇabimbasadisaṃ puttaṃ vijāyi, taṃ gahetvā rājā pasenadi kosalo posāpesi. "Kassapo"ti cassa nāmaṃ katvā aparabhāge alaṅkaritvā (2.00 satthu santikaṃ netvā pabbājesi. Iti rañño posāvanikaputtattāpi taṃ "kumārakassapo"ti sañjāniṃsūti.

Andhavaneti evaṃnāmake vane. Taṃ kira vanaṃ dvinnaṃ buddhānaṃ kāle avijahitanāmaṃ andhavanaṃtveva paññāyati. Tatrāyaṃ paññattivibhāvanā- appāyukabuddhānañhi sarīradhātu na ekagghanā hoti. Adhiṭṭhānānubhāvena vippakiriyati. Teneva amhākampi bhagavā,- "ahaṃ na ciraṭṭhitiko, appakehi sattehi ahaṃ diṭṭho, yehi na diṭṭho, teva bahutarā, te me dhātuyo ādāya tattha tattha pūjentā saggaparāyaṇā bhavissantī"ti parinibbānakāle, "attano sarīraṃ vippakiriyatū"ti adhiṭṭhāsi. Dīghāyukabuddhānaṃ pana suvaṇṇakkhandho viya ekagghanaṃ dhātusarīraṃ tiṭṭhati.

Kassapassāpi bhagavato tatheva aṭṭhāsi. Tato mahājanā sannipatitvā, "dhātuyo ekagghanā na sakkā viyojetuṃ, kiṃ karissāmā"ti sammantayitvā ekagghanameva cetiyaṃ karissāma, kittakaṃ pana hotu tanti āhaṃsu. Eke sattayojaniyanti āhaṃsu. Etaṃ atimahantaṃ, anāgate jaggituṃ na sakkā, chayojanaṃ hotu, pañcayojanaṃ... catuyojanaṃ... tiyojanaṃ... dviyojanaṃ... ekayojanaṃ hotūti sanniṭṭhānaṃ katvā iṭṭhakā kīdisā hontūti bāhirante iṭṭhakā rattasuvaṇṇamayā eka-

gghanā satasahassagghanikā hontu, abbhantarimante paññāsasahassagghanikā. Haritālamanosilāhi mattikākiccaṃ kayiratu, telena udakakiccanti niṭṭhaṃ gantvā cattāri mukhāni catudhā vibhajiṃsu. Rājā ekaṃ mukhaṃ gaṇhi, rājaputto pathavindarakumāro ekaṃ, amaccānaṃ jeṭṭhako hutvā senāpati ekaṃ, janapadānaṃ jeṭṭhako hutvā seṭṭhi ekaṃ.

Tattha dhanasampannatāya rājāpi suvaṇṇaṃ nīharāpetvā attanā gahitamukhe kammaṃ ārabhi, uparājāpi, senāpatipi. Seṭṭhinā gahitamukhe pana kammaṃ olīyati. Tato yasorato nāma eko upāsako tepiṭako bhāṇako anāgāmī ariyasāvako, so kammaṃ olīyatīti ñatvā pañca sakaṭasatāni yojāpetvā janapadaṃ gantvā "kassapasammāsambuddho (2.0029) vīsativassasahassāni ṭhatvā parinibbuto. Tassa yojanikaṃ ratanacetiyaṃ kayirati, yo yaṃ dātuṃ ussahati suvaṇṇaṃ vā hiraññaṃ vā sattaratanaṃ vā haritālaṃ vā manosilaṃ vā, so taṃ detū"ti samādapesi. Manussā attano attano thāmena hiraññasuvaṇṇādīni adaṃsu. Asakkontā telataṇḍulādīni dentiyeva. Upāsako telataṇḍulādīni kammakārānaṃ bhattavetanatthaṃ pahiṇāti, avasesehi suvaṇṇaṃ cetāpetvā pahiṇāti, evaṃ sakalajambudīpaṃ acari.

Cetiye kammaṃ niṭṭhitanti cetiyaṭṭhānato paṇṇaṃ pahiṇiṃsu- "niṭṭhitaṃ kammaṃ ācariyo āgantvā cetiyaṃ vandatū"ti. Sopi paṇṇaṃ pahiṇi- "mayā sakalajambudīpo samādapito, yaṃ atthi, taṃ gahetvā kammaṃ niṭṭhāpentū"ti. Dvepi paṇṇāni antarāmagge samāgamiṃsu. Ācariyassa paṇṇato pana cetiyaṭṭhānato paṇṇaṃ paṭhamataraṃ ācariyassa hatthaṃ agamāsi. So paṇṇaṃ vācetvā cetiyaṃ vandissāmīti ekakova nikkhami. Antarāmagge aṭaviyaṃ pañca corasatāni uṭṭhahiṃsu. Tatrekacce taṃ disvā iminā sakalajambudīpato hiraññasuvaṇṇaṃ sampiṇḍitaṃ, nidhikumbhī no pavaṭṭamānā āgatāti avasesānaṃ ārocetvā taṃ aggahesuṃ. Kasmā tātā, maṃ gaṇhathāti? Tayā sakalajambudīpato sabbaṃ hiraññasuvaṇṇaṃ sampiṇḍitaṃ, amhākampi thokaṃ thokaṃ dehīti. Kiṃ tumhe na jānātha, kassapo bhagavā parinibbuto, tassa yojanikaṃ ratanacetiyaṃ kayirati, tadatthāya mayā samādapitaṃ, no attano atthāya. Taṃ taṃ laddhaladdhaṭṭhānato tattheva pesitaṃ, mayhaṃ pana nivatthasāṭakamattaṃ ṭhapetvā aññaṃ vittaṃ kākaṇikampi natthīti.

Eke, "evametaṃ vissajetha ācariyan"ti āhaṃsu. Eke,

"ayaṃ rājapūjito amaccapūjito, amhesu kañcideva nagaravīthiyaṃ disvā rājarājamahāmattādīnaṃ ārocetvā anayavyasanaṃ pāpuṇāpeyyā"ti āhaṃsu. Upāsako, "tātā, nāhaṃ evaṃ karissāmī"ti āha. Tañca kho tesu kāruññena, na attano jīvitanikantiyā. Atha tesu gahetabbo vissajjetabboti vivadantesu gahetabboti laddhikā eva bahutarā hutvā jīvitā voropayiṃsu.

Tesaṃ (2.0030) balavaguṇe ariyasāvake aparādhena nibbutadīpasikhā viya akkhīni antaradhāyiṃsu. Te, "kahaṃ bho cakkhu, kahaṃ bho cakkhū"ti vippalapantā ekacce ñātakehi gehaṃ nītā. Ekacce noñātakā anāthāti tattheva aṭaviyaṃ rukkhamūle paṇṇasālāyaṃ vasiṃsu. Aṭaviṃ āgatamanussā kāruññena tesaṃ taṇḍulaṃ vā puṭabhattaṃ vā paribbayaṃ vā denti. Dārupaṇṇādīnaṃ atthāya gantvā āgatā manussā kuhiṃ gatatthāti vutte andhavanaṃ gatamhāti vadanti. Evaṃ dvinnampi buddhānaṃ kāle taṃ vanaṃ andhavanaṃtveva paññāyati. Kassapabuddhakāle panetaṃ chaḍḍitajanapade aṭavi ahosi. Amhākaṃ bhagavato kāle sāvatthiyā avidūre jetavanassa piṭṭhibhāge pavivekakāmānaṃ kulaputtānaṃ vasanaṭṭhānaṃ padhānagharaṃ ahosi, tattha āyasmā kumārakassapo tena samayena sekhapaṭipadaṃ pūrayamāno viharati. Tena vuttaṃ "andhavane viharatī"ti.

Aññatarā devatāti nāmagottavasena apākaṭā ekā devatāti attho. "Abhijānāti no, bhante, bhagavā ahuñātaññatarassa mahesakkhassa saṃkhittena taṇhāsaṅkhayavimuttiṃ bhāsitā"ti (ma. ni. 1.365) ettha pana abhiññāto sakkopi devarājā aññataroti vutto. **Devatā**ti ca idaṃ devānampi devadhītānampi sādhāraṇavacanaṃ. Imasmiṃ panatthe devo adhippeto. **Abhikkantāya rattiyā**Ti ettha abhikkantasaddo khayasundarābhirūpa-abbhanumodanādīsu dissati. Tattha- "abhikkantā, bhante, ratti, nikkhanto paṭhamo yāmo, ciranisinno bhikkhusaṅgho, uddisatu, bhante, bhagavā bhikkhūnaṃ pātimokkhan"ti evamādīsu (a. ni. 8.20) khaye dissati. "Ayaṃ imesaṃ catunnaṃ puggalānaṃ abhikkantataro ca paṇītataro cā"ti (a. ni. 4.100) evamādīsu sundare.

"Ko me vandati pādāni, iddhiyā yasasā jalaṃ;
abhikkantena vaṇṇena, sabbā obhāsayaṃ disā"ti. (vi. va. 857)-

Evamādīsu abhirūpe. "Abhikkantaṃ, bho gotamā"ti evamādīsu (pārā. 15) abbhanumodane. Idha pana khaye. Tena **abhikkantāya rattiyā**ti parikkhīṇāya rattiyāti vuttaṃ hoti. Tatthāyaṃ devaputto majjhimayāmasamanantare āgatoti (2.0031) veditabbo. **Abhikkantavaṇṇā**ti idha abhikkantasaddo abhirūpe. Vaṇṇasaddo pana chavi-thuti-kulavaggakāraṇa-saṇṭhānapamāṇarūpāyatanādīsu dissati. Tattha, "suvaṇṇavaṇṇosi bhagavā"ti evamādīsu chaviyā. "Kadā saññūḷhā pana te gahapati samaṇassa gotamassa vaṇṇā"ti (ma. ni. 2.77) evamādīsu thutiyaṃ. "Cattārome, bho gotama, vaṇṇā"ti evamādīsu (dī. ni. 3.115) kulavagge. "Atha kena nu vaṇṇena, gandhathenoti vuccatī"ti evamādīsu (saṃ. ni. 1.234) kāraṇe. "Mahantaṃ hatthirājavaṇṇaṃ abhinimminitvā"ti evamādīsu (saṃ. ni. 1.138) saṇṭhāne. "Tayo pattassa vaṇṇā"ti evamādīsu (pārā. 602) pamāṇe. "Vaṇṇo gandho raso ojā"ti evamādīsu rūpāyatane. So idha chaviyaṃ daṭṭhabbo. Tena **abhikkantavaṇṇā**ti abhirūpachavi-iṭṭhavaṇṇā, manāpavaṇṇāti vuttaṃ hoti. Devatā hi manussalokaṃ āga-

cchamānā pakativaṇṇaṃ pakati-iddhiṃ pajahitvā oḷārikaṃ attabhāvaṃ katvā atirekavaṇṇaṃ atireka-iddhiṃ māpetvā naṭasamajjādīni gacchantā manussā viya abhisaṅkhatena kāyena āgacchanti. Ayampi devaputto tatheva āgato. Tena vuttaṃ "abhikkantavaṇṇā"ti.

Kevalakappanti ettha kevalasaddo anavasesa-yebhūyya-abyāmissānatirekadaḷhattha-visaṃyogādi-anekattho. Tathā hissa, "kevalaparipuṇṇaṃ parisuddhaṃ brahmacariyan"ti (pārā. 1) evamādīsu anavasesattamattho. "Kevalakappā ca aṅgamagadhā pahūtaṃ khādanīyaṃ bhojanīyaṃ ādāya upasaṅkamissantī"ti evamādīsu yebhuyyatā. "Kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hotī"ti (vibha. 225) evamādīsu abyāmissatā. "Kevalaṃ saddhāmattakaṃ nūna ayamāyasmā"ti (mahāva. 244) evamādīsu anatirekatā. "Āyasmato anuruddhassa bāhiyo nāma saddhivihāriko kevalakappaṃ saṅghabhedāya ṭhito"ti (a. ni. 4.243) evamādīsu daḷhatthatā. "Kevalī vusitavā uttamapurisoti vuccatī"ti (saṃ. ni. 3.57) evamādīsu visaṃyogo. Idha panassa anavasesattamatthoti adhippeto.

Kappasaddo panāyaṃ abhisaddahana-vohāra-kāla-paññatti- chedana-vikappalesa-samantabhāvādi-anekattho. Tathā hissa, "okappaniyametaṃ bhoto (2.0032) gotamassa, yathā taṃ arahato sammāsambuddhassā"ti (ma. ni. 1.387) evamādīsu abhisaddahanamattho. "Anujānāmi, bhikkhave, pañcahi samaṇakappehi phalaṃ paribhuñjitun"ti (cūḷava. 250) evamādīsu vohāro. "Yena sudaṃ niccakappaṃ viharāmī"ti evamādīsu (ma. ni. 1.387) kālo. "Iccāyasmā kappo"ti (saṃ. ni. 3.124) evamādīsu paññatti. "Alaṅkatā kappitakesamassū"ti (saṃ. ni. 4.365) evamādīsu chedanaṃ. "Kappati dvaṅgulakappo"ti (cūḷava. 446) evamādīsu vikappo. "Atthi kappo nipajjitun"ti (a. ni. 8.80) evamādīsu leso. "Kevalakappaṃ veḷuvanaṃ obhāsetvā"ti (saṃ. ni. 1.94) evamādīsu samantabhāvo. Idha panassa samantabhāvo attho adhippeto. Tasmā **kevalakappaṃ andhavanan**ti ettha anavasesaṃ samantato andhavananti evamattho daṭṭhabbo.

Obhāsetvāti vatthālaṅkārasarīrasamuṭṭhitāya ābhāya pharitvā, candimā viya ca sūriyo viya ca ekobhāsaṃ ekapajjotaṃ karitvāti attho. **Ekamantaṃ aṭṭhāsī**ti ekasmiṃ ante, ekasmiṃ okāse aṭṭhāsi. **Etadavocā**ti etaṃ "bhikkhu bhikkhū"ti-ādivacanamavoca. Kasmā panāyaṃ avanditvā samaṇavohāreneva kathetīti? Samaṇasaññāsamudācāreneva. Evaṃ kirassa ahosi- "ayaṃ antarā kāmāvacare vasi. Ahaṃ pana asmi tato kālato paṭṭhāya brahmacārī"ti samaṇasaññāvassa samudācarati, tasmā avanditvā samaṇavohāreneva katheti. Pubbasahāyo kireso devaputto therassa. Kuto paṭṭhāyāti? Kassapasammāsambuddhakālato paṭṭhāya. Yo hi pubbayoge āgatesu pañcasu sahāyesu anuthero catutthadivase anāgāmī ahosīti vutto, ayaṃ so. Tadā kira tesu saṅghattherassa arahatteneva saddhiṃ abhiññā āgamiṃsu. So, "mayhaṃ kiccaṃ matthakaṃ pattan"ti vehāsaṃ uppatitvā anotattadahe mukhaṃ dhovitvā uttarakuruto piṇḍapātaṃ ādāya āgantvā, "imaṃ, āvuso, piṇḍapātaṃ bhuñjitvā appamattā samaṇadhammaṃ karothā"ti āha. Itare āhaṃsu- "na, āvuso, amhākaṃ evaṃ katikā atthi- 'yo paṭhamaṃ visesaṃ nibbattetvā piṇḍapātaṃ āharati, tenābhataṃ bhuñjitvā sesehi samaṇadhammo kātabbo'-ti. Tumhe attano (2.0033) upanissayena kiccaṃ matthakaṃ pāpayittha. Mayampi

sace no upanissayo bhavissati, kiccaṃ matthakaṃ pāpessāma. Papañco esa amhākaṃ, gacchatha tumhe"ti. So yathāphāsukaṃ gantvā āyupariyosāne parinibbāyi.

Punadivase anuthero anāgāmiphalaṃ sacchakāsi, tassa abhiññāyo āgamiṃsu. Sopi tatheva piṇḍapātaṃ āharitvā tehi paṭikkhitto yathāphāsukaṃ gantvā āyupariyosāne suddhāvāse nibbatti. So suddhāvāse ṭhatvā te sahāye olokento, eko tadāva parinibbuto, eko adhunā bhagavato santike ariyabhūmiṃ patto, eko lābhasakkāraṃ nissāya, "ahaṃ arahā"ti cittaṃ uppādetvā suppārakapaṭṭane vasatīti disvā taṃ upasaṅkamitvā, "na tvaṃ arahā, na arahattamaggaṃ paṭipanno, gaccha bhagavantaṃ upasaṅkamitvā dhammaṃ suṇāhī"ti uyyojesi. Sopi antaraghare bhagavantaṃ ovādaṃ yācitvā, "tasmā tiha te bāhiya evaṃ sikkhitabbaṃ diṭṭhe diṭṭhamattaṃ hotū"ti (udā. 10) bhagavatā saṃkhittena ovadito ariyabhūmiṃ sampāpuṇi.

Tato aññо eko atthi, so kuhinti olokento andhavane sekkhapaṭipadaṃ pūrayamāno viharatīti disvā cintesi– "sahāyakassa santike gamissāmīti, gacchantena pana tucchahatthena agantvā kiñci paṇṇākāraṃ gahetvā gantuṃ vaṭṭati, sahāyo kho pana me nirāmiso pabbatamatthake vasanto mayā ākāse ṭhatvā dinnaṃ piṇḍapātampi aparibhuñjitvā samaṇadhammaṃ akāsi, idāni āmisapaṇṇākāraṃ kiṃ gaṇhissati? Dhammapaṇṇākāraṃ gahetvā gamissāmī"ti brahmaloke ṭhitova ratanāvaḷiṃ ganthento viya pannarasa pañhe vibhajitvā taṃ dhammapaṇṇākāraṃ ādāya āgantvā sahāyassa avidūre ṭhatvā attano samaṇasaññāsamudācāravasena taṃ anabhivādetvāva, "bhikkhu bhikkhū"ti ālapitvā **ayaṃ vammiko**ti-ādimāha. Tattha turitālapanavasena bhikkhu bhikkhūti āmeḍitaṃ veditabbaṃ. Yathā vā ekaneva tilakena nalāṭaṃ na sobhati, taṃ parivāretvā aññesupi dinnesu phullitamaṇḍitaṃ viya sobhati, evaṃ ekeneva padena vacanaṃ na sobhati, parivārikapadena saddhiṃ (2.0034) phullitamaṇḍitaṃ viya sobhatīti taṃ parivārikapadavasena vacanaṃ phullitamaṇḍitaṃ viya karontopi evamāha.

Ayaṃ vammikoti purato ṭhito vammiko nāma natthi, desanāvasena pana purato ṭhitaṃ dassento viya **ayan**ti āha. **Laṅgin**ti satthaṃ ādāya khaṇanto palighaṃ addasa. **Ukkhipa laṅgiṃ abhikkhaṇa sumedhā**ti tāta, paṇḍita, laṅgī nāma rattiṃ dhūmāyati divā pajjalati. Ukkhipeta paraṃ parato khaṇāti. Evaṃ sabbapadesu attho daṭṭhabbo. **Uddhumāyikan**ti maṇḍūkaṃ. **Caṅkavāran**ti khāraparissāvanaṃ. **Kumman**ti kacchapaṃ. **Asisūnan**ti maṃsacchedakaṃ asiñceva adhikuṭṭanañca. **Maṃsapesin**ti nisadapotappamāṇaṃ allamaṃsapiṇḍaṃ. **Nāgan**ti sumanapupphakalāpasadisaṃ mahāphaṇaṃ tividhasovatthikaparikkhittaṃ ahināgaṃ addasa. **Mā nāgaṃ ghaṭṭesī**Ti daṇḍakakoṭiyā vā vallikoṭiyā vā paṃsucuṇṇaṃ vā pana khipamāno mā nāgaṃ ghaṭṭayi. **Namo karohi nāgassā**ti uparivātato apagamma suddhavatthaṃ nivāsetvā nāgassa namakkāraṃ karohi. Nāgena adhisayitaṃ dhanaṃ nāma yāva sattamā kulaparivaṭṭā khādato na khīyati, nāgo te adhisayitaṃ dhanaṃ dassati, tasmā namo karohi nāgassāti. **Ito vā pana sutvā**ti yathā dukkhakkhandhe itoti sāsane nissakaṃ, na tathā idha. Idha pana devaputte nissakkaṃ, tasmā **ito vā panā**ti mama vā pana santikā sutvāti ayamettha attho.

251. Cātummahābhūtikassāti catumahābhūtamayassa. **Kāyassetaṃ adhivacanan**ti sarīrassa nāmaṃ. Yatheva hi bāhirako vammiko, vamatīti vantakoti vantussayoti vantasinehasambandhoti catūhi kāraṇehi **vammiko**ti vuccati. So hi ahimaṅgusa-undūragharagoḷikādayo nānappakāre pāṇake vamatīti vammiko. Upacikāhi vantakoti vammiko. Upacikāhi vamitvā mukhatuṇḍakena ukkhittapaṃsucuṇṇena kaṭippamāṇenapi porisappamāṇenapi ussitoti vammiko. Upacikāhi vantakheḷasinehena ābaddhatāya sattasattāhaṃ deve vassantepi na vippakiriyati, nidāghepi tato paṃsumuṭṭhiṃ gahetvā tasmiṃ muṭṭhinā pīḷiyamāne sineho nikkhamati, evaṃ vantasinehena sambaddhoti vammiko. Evamayaṃ kāyopi, "akkhimhā (2.0035) akkhigūthako"ti-ādinā nayena nānappakārakaṃ asucikalimalaṃ vamatīti vammiko. Buddhapaccekabuddhakhīṇāsavā imasmiṃ attabhāve nikantipariyādānena attabhāvaṃ chaḍḍetvā gatāti ariyehi vantakotipi vammiko. Yehi cāyaṃ tīhi aṭṭhisatehi ussito nhārusambaddho maṃsāvalepano allacammapariyonaddho chavirañjito satte vañceti, taṃ sabbaṃ ariyehi vantamevāti vantussayotipi vammiko. "Taṇhā janeti purisaṃ, cittamassa vidhāvatī"ti (saṃ. ni. 1.55) evaṃ taṇhāya janitattā ariyehi vanteneva taṇhāsinehena sambaddho ayanti vantasinehena sambaddhotipi vammiko. Yathā ca vammikassa anto nānappakārā pāṇakā tattheva jāyanti, uccārapassāvaṃ karonti, gilānā sayanti, matā patanti. Iti so tesaṃ sūtigharaṃ vaccakuṭi gilānasālā susānañca hoti. Evaṃ khattiyamahāsālādīnampi kāyo ayaṃ gopitarakkhito maṇḍitappasādhito mahānubhāvānaṃ kāyoti acintetvā chavinissitā pāṇā cammanissitā pāṇā maṃsanissitā pāṇā nhārunissitā pāṇā aṭṭhinissitā pāṇā aṭṭhimiñjanissitā pāṇāti evaṃ kulagaṇanāya asītimattāni kimikulasahassāni antokāyasmiṃyeva jāyanti, uccārapassāvaṃ karonti, gelaññena āturitāni sayanti, matāni patanti, iti ayampi tesaṃ pāṇānaṃ sūtigharaṃ vaccakuṭi gilānasālā susānañca hotīti "vammiko" tveva saṅkhaṃ gato. Tenāha bhagavā- "vammikoti kho, bhikkhu, imassa cātumahābhūtikassa kāyassetaṃ adhivacanan"ti.

Mātāpettikasambhavassāti mātito ca pitito ca nibbattena mātāpettikena sukkasoṇitena sambhūtassa. **Odanakummāsūpacayassā**ti odanena ceva kummāsena ca upacitassa vaḍḍhitassa. **Aniccucchādanaparimaddanabhedanaviddhaṃsanadhammassā**ti ettha ayaṃ kāyo hutvā abhāvaṭṭhena **aniccadhammo.** Duggandhavighātatthāya tanuvilepanena **ucchādanadhammo.** Aṅgapaccaṅgābādhavinodanatthāya khuddakasambāhanena **parimaddanadhammo.** Daharakāle vā ūrūsu sayāpetvā gabbhavāsena dussaṇṭhitānaṃ tesaṃ tesaṃ aṅgānaṃ saṇṭhānasampādanatthaṃ añchanapīḷanādivasena parimaddanadhammo. Evaṃ pariharatopi ca bhedanaviddhaṃsanadhammo bhijjati ceva vikirati ca, evaṃ sabhāvoti attho. Tattha (2.0036) mātāpettikasambhava-odanakummāsūpacaya-ucchādanaparimaddanapadehi samudayo kathito, aniccabhedaviddhaṃsanapadehi atthaṅgamo. Evaṃ sattahipi padehi cātumahābhūtikassa kāyassa uccāvacabhāvo vaḍḍhiparihāni samudayatthaṅgamo kathitoti veditabbo.

Divā kammanteti divā kattabbakammante. **Dhūmāyanā**ti ettha ayaṃ dhūmasaddo kodhe taṇhāya vitakke pañcasu kāmaguṇesu dhammadesanāya pakatidhūmeti imesu atthesu vattati. "Kodho dhūmo bhasmanimosavajjan"ti (saṃ. ni. 1.165) ettha hi kodhe vattati. "Icchādhūmāyitā sattā"ti ettha taṇhāya. "Tena kho pana samayena aññataro bhikkhu bhagavato avidūre dhūmāyanto nisinno hotī"ti ettha vitakke.

"Paṅko ca kāmā palipo ca kāmā,
bhayañca metaṃ timūlaṃ pavuttaṃ;
rajo ca dhūmo ca mayā pakāsitā;
hitvā tuvaṃ pabbaja brahmadattā"ti. (jā. 1.6.14)-

Ettha pañcakāmaguṇesu. "Dhūmaṃ kattā hotī"ti (ma. ni. 1.349) ettha dhammadesanāya. "Dhajo rathassa paññāṇaṃ, dhūmo paññāṇamaggino"ti (saṃ. ni. 1.72) ettha pakatidhūme. Idha panāyaṃ vitakke adhippeto. Tenāha "ayaṃ rattiṃ dhūmāyanā"ti.

Tathāgatassetaṃ adhivacananti tathāgato hi sattannaṃ dhammānaṃ bāhitattā **brāhmaṇo** nāma. Yathāha- "sattannaṃ kho, bhikkhu, dhammānaṃ bāhitattā brāhmaṇo. Katamesaṃ sattannaṃ? Rāgo bāhito hoti, doso... moho... māno... sakkāyadiṭṭhi... vicikicchā... sīlabbataparāmāso bāhito hoti. Imesaṃ bhikkhu sattannaṃ dhammānaṃ bāhitattā brāhmaṇo"ti (cūḷani. mettagūmāṇavapucchāniddesa 28). **Sumedho**ti sundarapañño. **Sekkhassā**ti ettha sikkhatīti sekkho. Yathāha- "sikkhatīti kho, bhikkhu, tasmā sekkhoti vuccati. Kiñca sikkhati? Adhisīlampi sikkhati, adhicittampi sikkhati, adhipaññampi sikkhatī"ti (a. ni. 3.86).

Paññāya (2.0037) **adhivacanan**ti lokiyalokuttarāya paññāya etaṃ adhivacanaṃ, na āvudhasatthassa. **Vīriyārambhassā**ti kāyikacetasikavīriyassa. Taṃ paññāgatikameva hoti. Lokiyāya paññāya lokiyaṃ, lokuttarāya paññāya lokuttaraṃ. Ettha panāyaṃ atthadīpanā-

Eko kira jānapado brāhmaṇo pātova māṇavakehi saddhiṃ gāmato nikkhamma divasaṃ araññe mante vācetvā sāyaṃ gāmaṃ āgacchati. Antarāmagge ca eko vammiko atthi. So rattiṃ dhūmāyati, divā pajjalati. Brāhmaṇo antevāsiṃ

sumedhaṃ māṇavaṃ āha- "tāta, ayaṃ vammiko rattiṃ dhūmāyati, divā pajjalati, vikāramassa passissāma, bhinditvā naṃ cattāro koṭṭhāse katvā khipāhī"ti. So sādhūti kudālaṃ gahetvā samehi pādehi pathaviyaṃ patiṭṭhāya tathā akāsi. Tatra ācariyabrāhmaṇo viya bhagavā. Sumedhamāṇavako viya sekkho bhikkhu. Vammiko viya kāyo. "Tāta, ayaṃ vammiko rattiṃ dhūmāyati, divā pajjalati, vikāramassa passissāma, bhinditvā naṃ cattāro koṭṭhāse katvā khipāhī"ti brāhmaṇena vuttakālo viya, "bhikkhu cātumahābhūtikaṃ kāyaṃ cattāro koṭṭhāse katvā pariggaṇhāhī"ti bhagavatā vuttakālo. Tassa sādhūti kudālaṃ gahetvā tathākaraṇaṃ viya sekkhassa bhikkhuno, "yo vīsatiyā koṭṭhāsesu thaddhabhāvo, ayaṃ pathavīdhātu. Yo dvādasasu koṭṭhāsesu ābandhanabhāvo, ayaṃ āpodhātu. Yo catūsu koṭṭhāsesu paripācanabhāvo, ayaṃ tejodhātu. Yo chasu koṭṭhāsesu vitthambhanabhāvo, ayaṃ vāyodhātū"ti evaṃ catudhātuvavatthānavasena kāyapariggaho veditabbo.

Laṅgīti kho, bhikkhūti kasmā bhagavā avijjaṃ laṅgīti katvā dassesīti? Yathā hi nagarassa dvāraṃ pidhāya palighe yojite mahājanassa gamanaṃ pacchijjati, ye nagarassa anto, te antoyeva honti. Ye bahi, te bahiyeva. Evameva yassa ñāṇamukhe avijjālaṅgī patati, tassa nibbānasampāpakaṃ ñāṇagamanaṃ pacchijjati, tasmā avijjaṃ laṅgīti katvā dassesi. **Pajaha avijjan**ti ettha kammaṭṭhāna-uggahaparipucchāvasena avijjāpahānaṃ kathitaṃ.

Uddhumāyikāti (2.0038) **kho, bhikkhū**ti ettha **uddhumāyikamaṇḍūko** nāma no mahanto, nakhapiṭṭhippamāṇo hoti, purāṇapaṇṇantare vā gacchantare vā valli-antare vā vasati. So daṇḍakoṭiyā vā vallikoṭiyā vā paṃsucuṇṇakena vā ghaṭṭito āyamitvā mahanto parimaṇḍalo beluvapakkappamāṇo hutvā cattāro pāde ākāsagate katvā pacchinnagamano hutvā amittavasaṃ yāti, kākakulalādibhattameva hoti. Evameva ayaṃ kodho paṭhamaṃ uppajjanto cittāvilamattakova hoti. Tasmiṃ khaṇe aniggahito vaḍḍhitvā mukhavikulanaṃ pāpeti. Tadā aniggahito hanusañcopanaṃ pāpeti. Tadā aniggahito pharusavācānicchāraṇaṃ pāpeti. Tadā aniggahito disāvilokanaṃ pāpeti. Tadā aniggahito ākaḍḍhanaparikaḍḍhanaṃ pāpeti. Tadā aniggahito pāṇinā leḍḍudaṇḍasatthaparāmasanaṃ pāpeti. Tadā aniggahito daṇḍasatthābhinipātaṃ pāpeti. Tadā aniggahito paraghātanampi attaghātanampi pāpeti. Vuttampi hetaṃ- "yato ayaṃ kodho paraṃ ghātetvā attānaṃ ghāteti, ettāvatāyaṃ kodho paramussadagato hoti paramavepullappatto"ti. Tattha yathā uddhumāyikāya catūsu pādesu ākāsagatesu gamanaṃ pacchijjati, uddhumāyikā amittavasaṃ gantvā kākādibhattaṃ hoti, evameva kodhasamaṅgīpuggalo kammaṭṭhānaṃ gahetvā vaḍḍhetuṃ na sakkoti, amittavasaṃ yāti, sabbesaṃ mārānaṃ yathākāmakaraṇīyo hoti. Tenāha bhagavā- "uddhumāyikāti kho, bhikkhu, kodhūpāyāsassetaṃ adhivacanan"ti. Tattha balavappatto kodhova kodhūpāyāso. **Pajaha kodhūpāyāsan**ti ettha paṭisaṅkhānappahānaṃ kathitaṃ.

Dvidhāpathoti ettha, yathā puriso sadhano sabhogo kantāraddhānamaggappaṭipanno dvedhāpathaṃ patvā, "iminā nu kho gantabbaṃ, iminā gantabban"ti nicchetuṃ asakkonto tattheva tiṭṭhati, atha naṃ corā uṭṭhahitvā anayabyasanaṃ pāpenti, evameva kho mūlakammaṭṭhānaṃ gahetvā nisinno bhikkhu buddhādīsu kaṅkhāya uppannāya kammaṭṭhānaṃ vaḍḍhetuṃ na sakkoti, atha naṃ kilesamā-

rādayo sabbe mārā anayabyasanaṃ pāpenti, iti vicikicchā dvedhāpathasamā hoti. Tenāha bhagavā- "dvidhāpathoti kho, bhikkhu, vicikicchāyetaṃ (2.0039) adhivacanan"ti. **Pajaha vicikicchan**ti ettha kammaṭṭhāna-uggahaparipucchāvasena vicikicchāpahānaṃ kathitaṃ.

Caṅgavāranti ettha, yathā rajakehi khāraparissāvanamhi udake pakkhitte eko udakaghaṭo dvepi dasapi vīsatipi ghaṭasatampi paggharatiyeva, pasaṭamattampi udakaṃ na tiṭṭhati, evameva nīvaraṇasamaṅgino puggalassa abbhantare kusaladhammo na tiṭṭhati. Tenāha bhagavā- "caṅgavāranti kho, bhikkhu, pañcannetaṃ nīvaraṇānaṃ adhivacanan"ti. **Pajaha pañcanīvaraṇe**ti ettha vikkhambhanatadaṅgavasena nīvaraṇappahānaṃ kathitaṃ.

Kummoti ettha, yathā kacchapassa cattāro pādā sīsanti pañceva aṅgāni honti, evameva sabbepi saṅkhatā dhammā gayhamānā pañceva khandhā bhavanti. Tenāha bhagavā- "kummoti kho, bhikkhu, pañcannetaṃ upādānakkhandhānaṃ adhivacanan"ti. **Pajaha pañcupādānakkhandhe**ti ettha pañcasu khandhesu chandarāgappahānaṃ kathitaṃ.

Asisūnāti ettha, yathā sūnāya upari maṃsaṃ ṭhapetvā asinā koṭṭenti, evamime sattā vatthukāmatthāya kilesakāmehi ghātayamānā vatthukāmānaṃ upari katvā kilesakāmehi kantitā koṭṭitā ca honti. Tenāha bhagavā- "asisūnāti kho, bhikkhu, pañcannetaṃ kāmaguṇānaṃ adhivacanan"ti. **Pajaha pañca kāmaguṇe**ti ettha pañcasu kāmaguṇesu chandarāgappahānaṃ kathitaṃ.

Maṃsapesīti kho, bhikkhūti ettha ayaṃ **maṃsapesi** nāma bahujanapatthitā khattiyādayo manussāpi naṃ patthenti kākādayo tiracchānāpi. Ime hi sattā avijjāya sammattā nandirāgaṃ upagamma vaṭṭaṃ vaḍḍhenti. Yathā vā maṃsapesi ṭhapitaṭhapitaṭṭhāne laggati, evamime sattā nandirāgabaddhā vaṭṭe lagganti, dukkhaṃ patvāpi na ukkaṇṭhanti, iti nandirāgo maṃsapesisadiso hoti. Tenāha bhagavā- "maṃsapesīti kho, bhikkhu, nandirāgassetaṃ adhivacanan"ti. **Pajaha nandīrāgan**ti ettha catutthamaggena nandīrāgappahānaṃ kathitaṃ.

Nāgoti kho, bhikkhu, khīṇāsavassetaṃ bhikkhuno adhivacananti ettha yenatthena khīṇāsavo nāgoti vuccati, so anaṅgaṇasutte (ma. ni. aṭṭha. 1.63) pakāsito eva. **Namo karohi nāgassā**ti khīṇāsavassa buddhanāgassa, "buddho (2.0040) so bhagavā bodhāya dhammaṃ deseti, danto so bhagavā damathāya dhammaṃ deseti, santo so bhagavā samathāya dhammaṃ deseti, tiṇṇo so bhagavā taraṇāya dhammaṃ deseti, parinibbuto so bhagavā parinibbānāya dhammaṃ desetī"-ti (ma. ni. 1.361) evaṃ namakkāraṃ karohīti ayamettha attho. Iti idaṃ suttaṃ therassa kammaṭṭhānaṃ ahosi. Theropi idameva suttaṃ kammaṭṭhānaṃ katvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ patto. **Ayametassa attho**ti ayaṃ etassa pañhassa attho. Iti bhagavā ratanarāsimhi maṇikūṭaṃ gaṇhanto viya yathānusandhināva desanaṃ niṭṭhapesīti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Vammikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Rathavinītasuttavaṇṇanā

252. Evaṃ me sutanti rathavinītasuttaṃ. Tattha **rājagahe**ti evaṃnāmake nagare, taññhi mandhātumahāgovindādīhi pariggahitattā **rājagahan**ti vuccati. Aññepettha pakāre vaṇṇayanti. Kiṃ tehi? Nāmametaṃ tassa nagarassa. Taṃ panetaṃ buddhakāle ca cakkavattikāle ca nagaraṃ hoti, sesakāle suññaṃ hoti yakkhapariggahitaṃ, tesaṃ vasantavanaṃ hutvā tiṭṭhati. **Veḷuvane kalandakanivāpe**ti **veḷuvanan**ti tassa uyyānassa nāmaṃ, taṃ kira veḷūhi parikkhittaṃ ahosi aṭṭhārasahatthena ca pākārena, gopuraṭṭālakayuttaṃ nīlobhāsaṃ manoramaṃ, tena **veḷuvanan**ti vuccati. Kalandakānañcettha nivāpaṃ adaṃsu, tena **kalandakanivāpo**ti vuccati.

Pubbe kira aññataro rājā tattha uyyānakīḷanatthaṃ āgato surāmadena matto divāseyyaṃ upagato supi. Parijanopissa, "sutto rājā"ti pupphaphalādīhi palobhiyamāno ito cito ca pakkāmi, atha surāgandhena aññatarasmā susirarukkhā kaṇhasappo nikkhamitvā raññābhimukho āgacchati. Taṃ disvā rukkhadevatā, "raññho jīvitaṃ dammī"ti kāḷakavesena āgantvā kaṇṇamūle saddamakāsi. Rājā paṭibujjhi, kaṇhasappo (2.0041) nivatto. So taṃ disvā, "imāya mama jīvitaṃ dinnan"ti kāḷakānaṃ tattha nivāpaṃ paṭṭhapesi, abhayaghosanañca ghosāpesi. Tasmā taṃ tato pabhuti **kalandakanivāpan**ti saṅkhyaṃ gataṃ. **Kalandakā**ti kāḷakānaṃ nāmaṃ.

Jātibhūmikāti jātibhūmivāsino. Tattha **jātibhūmī**ti jātaṭṭhānaṃ. Taṃ kho panetaṃ neva kosalamahārājādīnaṃ na caṅkībrāhamaṇādīnaṃ na sakkasuyāmasantusitādīnaṃ na asītimahāsāvakādīnaṃ na aññesaṃ sattānaṃ jātaṭṭhānaṃ "jātibhūmī"ti vuccati. Yassa pana jātadivase

dasasahassilokadhātu ekaddhajamālāvippakiṇṇakusumavāsacuṇṇagandhasugandhā sabbapāliphullamiva nandanavanaṃ virocamānā paduminipaṇṇe udakabindu viya akampittha, jaccandhādīnañca rūpadassanādīni anekāni pāṭihāriyāni pavattiṃsu, tassa sabbaññubodhisattassa jātaṭṭhānasākiyajanapado kapilavatthāhāro, sā "jātibhūmī"ti vuccati.

Dhammagarubhāvavaṇṇanā

Vassaṃvuṭṭhāti temāsaṃ vassaṃvuṭṭhā pavāritapavāraṇā hutvā. **Bhagavā etadavocā**ti "kacci, bhikkhave, khamanīyan"ti-ādīhi vacanehi āgantukapaṭisanthāraṃ katvā etaṃ, "ko nu kho, bhikkhave"ti-ādivacanamavoca. Te kira bhikkhu,- "kacci, bhikkhave, khamanīyaṃ kacci yāpanīyaṃ, kaccittha appakilamathena addhānaṃ āgatā, na ca piṇḍakena kilamittha, kuto ca tumhe, bhikkhave, āgacchathā"ti paṭisanthāravasena pucchitā- "bhagavā sākiyajanapade kapilavatthāhārato jātibhūmito āgacchāmā"ti āhaṃsu. Atha bhagavā neva suddhodanamahārājassa, na sakkodanassa, na sukkodanassa, na dhotodanassa, na amitodanassa, na amittāya deviyā, na mahāpajāpatiyā, na sakalassa sākiyamaṇḍalassa ārogyaṃ pucchi. Atha kho attanā ca dasakathāvatthulābhiṃ parañca tattha samādapetāraṃ paṭipattisampannaṃ bhikkhuṃ pucchanto idaṃ- "ko nu kho, bhikkhave"ti-ādivacanaṃ avoca.

Kasmā (2.0042) pana bhagavā suddhodanādīnaṃ ārogyaṃ apucchitvā evarūpaṃ bhikkhumeva pucchati? Piyatāya. Buddhānañhi paṭipannakā bhikkhū bhikkhuniyo upāsakā upāsikāyo ca piyā honti manāpā. Kiṃ kāraṇā? Dhammagarutāya. Dhammagaruno hi tathāgatā, so ca nesaṃ dhammagarubhāvo, "dukkhaṃ kho agāravo viharati, appatisso"ti (a. ni. 4.21) iminā ajapālanigrodhamūle uppannajjhāsayena veditabbo. Dhammagarutāyeva hi bhagavā mahākassapattherassa abhinikkhamanadivase paccuggamanaṃ karonto tigāvutaṃ maggaṃ agamāsi. Atirekatiyojanasataṃ maggaṃ gantvā gaṅgātīre dhammaṃ desetvā mahākappinaṃ saparisaṃ arahatte patiṭṭhapesi. Ekasmiṃ pacchābhatte pañcacattālīsayojanaṃ maggaṃ gantvā kumbhakārassa nivesane tiyāmarattiṃ dhammakathaṃ katvā pukkusātikulaputtaṃ anāgāmiphale patiṭṭhapesi. Vīsayojanasataṃ gantvā vanavāsisāmaṇerassa anuggahaṃ akāsi. Saṭṭhiyojanamaggaṃ gantvā khadiravaniyattherassa dhammaṃ desesi. Anuruddhatthero pācīnavaṃsadāye nisinno mahāpurisavitakkaṃ vitakketīti ñatvā tattha ākāsena gantvā therassa purato oruyha sādhukāramadāsi. Koṭikaṇṇasoṇattherassa ekagandhakuṭiyaṃ senāsanaṃ paññapāpetvā paccūsakāle dhammadesanaṃ ajjhesitvā sarabhaññapariyosāne sādhukāramadāsi. Tigāvutaṃ maggaṃ gantvā tiṇṇaṃ kulaputtānaṃ vasanaṭṭhāne gosiṅgasālavane sāmaggirasānisaṃsaṃ kathesi. Kassapopi bhagavā- "anāgāmiphale patiṭṭhito ariyasāvako ayan"ti vissāsaṃ uppādetvā ghaṭikārassa kumbhakārassa nivesanaṃ gantvā sahatthā āmisaṃ gahetvā paribhuñji.

Amhākaṃyeva bhagavā upakaṭṭhāya vassūpanāyikāya jetavanato bhikkhusaṅghaparivuto cārikaṃ nikkhami. Kosalamahārāja-anāthapiṇḍikādayo nivattetuṃ

nāsakkhiṃsu. Anāthapiṇḍiko gharaṃ āgantvā domanassappatto nisīdi. Atha naṃ puṇṇā nāma dāsī domanassappattosi sāmīti āha. "Āma je, satthāraṃ nivattetuṃ nāsakkhiṃ, atha me imaṃ temāsaṃ dhammaṃ vā sotuṃ, yathādhippāyaṃ vā dānaṃ dātuṃ na labhissāmī"ti cintā uppannāti. Ahampi sāmi satthāraṃ nivattessāmīti. Sace nivattetuṃ sakkosi, bhujissāyeva tvanti. Sā gantvā dasabalassa pādamūle nipajjitvā "nivattatha bhagavā"ti āha. Puṇṇe tvaṃ parapaṭibaddhajīvikā kiṃ me karissasīti. Bhagavā (2.0043) mayhaṃ deyyadhammo natthīti tumhepi jānātha, tumhākaṃ nivattanapaccayā panāhaṃ tīsu saraṇesu pañcasu sīlesu patiṭṭhahissāmīti. Bhagavā sādhu sādhu puṇṇeti sādhukāraṃ katvā nivattetvā jetavanameva paviṭṭho. Ayaṃ kathā pākaṭā ahosi. Seṭṭhi sutvā puṇṇāya kira bhagavā nivattitoti taṃ bhujissaṃ katvā dhītuṭṭhāne ṭhapesi. Sā pabbajjaṃ yācitvā pabbaji, pabbajitvā vipassanaṃ ārabhi. Athassā satthā āraddhavipassakabhāvaṃ ñatvā imaṃ obhāsagāthaṃ vissajjesi-

"Puṇṇe pūresi saddhammaṃ, cando pannaraso yathā;
paripuṇṇāya paññāya, dukkhassantaṃ karissasī"ti. (therīgā. 3);

Gāthāpariyosāne arahattaṃ patvā abhiññātā sāvikā ahosīti. Evaṃ dhammagaruno tathāgatā.

Nandakatthere upaṭṭhānasālāyaṃ dhammaṃ desentepi bhagavā anahātova gantvā tiyāmarattiṃ ṭhitakova dhammakathaṃ sutvā desanāpariyosāne sādhukāramadāsi. Thero āgantvā vanditvā, "kāya velāya, bhante, āgatatthā"ti pucchi. Tayā suttante āraddhamatteti. Dukkaraṃ karittha, bhante, buddhasukhumālā tumheti. Sace tvaṃ, nanda, kappaṃ desetuṃ sakkuṇeyyāsi, kappamattampāhaṃ ṭhitakova suṇeyyanti bhagavā avoca. Evaṃ dhammagaruno tathāgatā. Tesaṃ dhammagarutāya paṭipannakā piyā honti, tasmā paṭipannake pucchi. Paṭipannako ca nāma attahitāya paṭipanno no parahitāya, parahitāya paṭipanno no attahitāya, no attahitāya ca paṭipanno no parahitāya ca, attahitāya ca paṭipanno parahitāya cāti catubbidho hoti.

Tattha yo sayaṃ dasannaṃ kathāvatthūnaṃ lābhī hoti, paraṃ tattha na ovadati na anusāsati āyasmā bākulo viya. Ayaṃ attahitāya paṭipanno nāma no parahitāya paṭipanno, evarūpaṃ bhikkhuṃ bhagavā na pucchati. Kasmā? Na mayhaṃ sāsanassa vaḍḍhipakkhe ṭhitoti.

Yo pana dasannaṃ kathāvatthūnaṃ alābhī, paraṃ tehi ovadati tena katavattasādiyanatthaṃ upanando sakyaputto viya, ayaṃ parahitāya paṭipanno (2.0044) nāma no attahitāya, evarūpampi na pucchati. Kasmā? Assa taṇhā mahāpacchi viya appahīnāti.

Yo attanāpi dasannaṃ kathāvatthūnaṃ alābhī, parampi tehi na ovadati, lāḷudāyī viya, ayaṃ neva attahitāya paṭipanno na parahitāya, evarūpampi na pucchati. Kasmā? Assa anto kilesā pharasuchejjā viya mahantāti.

Yo pana sayaṃ dasannaṃ kathāvatthūnaṃ lābhī, parampi tehi ovadati, ayaṃ attahitāya ceva parahitāya ca paṭipanno nāma sāriputtamoggallānamahākassapādayo asītimahātherā viya, evarūpaṃ bhikkhuṃ pucchati. Kasmā? Mayhaṃ sāsanassa vuḍḍhipakkhe ṭhitoti. Idhāpi evarūpameva pucchanto- "ko nu kho, bhikkha-

ve”ti-ādimāha.

Evaṃ bhagavatā puṭṭhānaṃ pana tesaṃ bhikkhūnaṃ bhagavā attano jātibhūmiyaṃ ubhayahitāya paṭipannaṃ dasakathāvatthulābhiṃ bhikkhuṃ pucchati, ko nu kho tattha evarūpoti na aññamaññaṃ cintanā vā samantanā vā ahosi. Kasmā? Āyasmā hi mantāṇiputto tasmiṃ janapade ākāsamajjhe ṭhito cando viya sūriyo viya ca pākaṭo paññāto. Tasmā te bhikkhū meghasaddaṃ sutvā ekajjhaṃ sannipatitamoraghaṭā viya ghanasajjhāyaṃ kātuṃ, āraddhabhikkhū viya ca attano ācariyaṃ puṇṇattheraṃ bhagavato ārocentā therassa ca guṇaṃ bhāsituṃ appahontehi mukhehi ekappahāreneva **puṇṇo nāma, bhante, āyasmā**ti-ādimāhaṃsu. Tattha **puṇṇo**ti tassa therassa nāmaṃ. Mantāṇiyā pana so putto, tasmā **mantāṇiputto**ti vuccati. **Sambhāvito**ti guṇasambhāvanāya sambhāvito.

Appicchatādivaṇṇanā

Appicchoti icchāvirahito ni-iccho nittaṇho. Ettha hi byañjanaṃ sāvasesaṃ viya, attho pana niravaseso. Na hi tassa anto aṇumattāpi pāpikā icchā nāma atthi. Khīṇāsavo hesa sabbaso pahīnataṇho. Apicettha atricchatā pāpicchatā mahicchatā appicchatāti ayaṃ bhedo veditabbo.

Tattha (2.0045) sakalābhe atittassa paralābhe patthanā **atricchatā** nāma. Tāya samannāgatassa ekabhājena pakkapūvopi attano patte patito na supakko viya khuddako viya ca khāyati. Sveva parassa patte pakkhitto supakko viya mahanto viya ca khāyati. Asantaguṇasambhāvanatā pana paṭiggahaṇe ca amattaññutā **pāpicchatā** nāma, sā, “idhekacco assaddho samāno saddhoti maṃ jano jānātū”-ti-ādinā nayena abhidhamme āgatāyeva, tāya samannāgato puggalo kohaññe patiṭṭhāti. Santaguṇasambhāvanā pana paṭiggahaṇe ca amattaññutā **mahicchatā** nāma. Sāpi, “idhekacco saddho samāno saddhoti maṃ jano jānātūti icchati, sīlavā samāno sīlavāti maṃ jano jānātū”ti (vibha. 851) iminā nayena āgatāyeva, tāya samannāgato puggalo dussantappayo hoti, vijātamātāpissa cittaṃ gahetuṃ na sakkoti. Tenetaṃ vuccati–

“Aggikkhandho samuddo ca, mahiccho cāpi puggalo;
sakaṭena paccayaṃ detu, tayopete atappayā”ti.

Santaguṇanigūhanatā pana paṭiggahaṇe ca mattaññutā **appicchatā** nāma, tāya samannāgato puggalo attani vijjamānampi guṇaṃ paṭicchādetukāmatāya, “saddho samāno saddhoti maṃ jano jānātūti na icchati. Sīlavā, pavivitto, bahussuto, āraddhavīriyo, samādhisampanno, paññavā, khīṇāsavo samāno khīṇāsavoti maṃ jano jānātū”ti na icchati, seyyathāpi majjhantikatthero.

Thero kira mahākhīṇāsavo ahosi, pattacīvaraṃ panassa pādamattameva agghati, so asokassa dhammarañño vihāramahadivase saṅghatthero ahosi. Athassa atilūkhabhāvaṃ disvā manussā, “bhante, thokaṃ bahi hothā”ti āhaṃsu. Thero, “mādise khīṇāsave rañño saṅgahaṃ akaronte añño ko karissatī”ti pathaviyaṃ nimujjitvā saṅghattherassa ukkhittapiṇḍaṃ gaṇhantoyeva ummujji. Evaṃ khīṇāsavo samāno, “khīṇāsavoti maṃ jano jānātū”ti na icchati. Evaṃ appiccho

pana bhikkhu anuppannaṃ lābhaṃ uppādeti, uppannaṃ lābhaṃ thāvaraṃ karoti, dāyakānaṃ (2.0046) cittaṃ ārādheti, yathā yathā hi so attano appicchatāya appaṃ gaṇhāti, tathā tathā tassa vatte pasannā manussā bahū denti.

Aparopi catubbidho appiccho- paccaya-appiccho dhutaṅga-appiccho pariyatti-appiccho adhigama-appicchoti. Tattha catūsu paccayesu appiccho **paccaya-appiccho** nāma, so dāyakassa vasaṃ jānāti, deyyadhammassa vasaṃ jānāti, attano thāmaṃ jānāti. Yadi hi deyyadhammo bahu hoti, dāyako appaṃ dātukāmo, dāyakassa vasena appaṃ gaṇhāti. Deyyadhammo appo, dāyako bahuṃ dātukāmo, deyyadhammassa vasena appaṃ gaṇhāti. Deyyadhammopi bahu, dāyakopi bahuṃ dātukāmo, attano thāmaṃ ñatvā pamāṇeneva gaṇhāti.

Dhutaṅgasamādānassa attani atthibhāvaṃ najānāpetukāmo **dhutaṅga-appiccho** nāma. Tassa vibhāvanatthaṃ imāni vatthūni- sosānikamahāsumanatthero kira saṭṭhi vassāni susāne vasi, aññho ekabhikkhupi na aññāsi, tenevāha-

"Susāne saṭṭhi vassāni, abbokiṇṇaṃ vasāmahaṃ;
dutiyo maṃ na jāneyya, aho sosānikuttamo"ti.

Cetiyapabbate dvebhātiyattherā vasiṃsu. Tesu kaniṭṭho upaṭṭhākena pesitā ucchukhaṇḍikā gahetvā jeṭṭhassa santikaṃ agamāsi. Paribhogaṃ, bhante, karothāti. Therassa ca bhattakiccaṃ katvā mukhaṃ vikkhālanakālo ahosi. So alaṃ, āvusoti āha. Kacci, bhante, ekāsanikatthāti. Āharāvuso, ucchukhaṇḍikāti paññāsa vassāni ekāsaniko samānopi dhutaṅgaṃ nigūhamāno paribhogaṃ katvā mukhaṃ vikkhāletvā puna dhutaṅgaṃ adhiṭṭhāya gato.

Yo pana sāketakatissatthero viya bahussutabhāvaṃ jānāpetuṃ na icchati, ayaṃ **pariyatti-appiccho** nāma. Thero kira khaṇo natthīti uddesaparipucchāsu okāsaṃ akaronto maraṇakkhayaṃ, bhante, labhissathāti codito gaṇaṃ vissajjetvā kaṇikāravālikasamuddavihāraṃ gato. Tattha antovassaṃ theranavamajjhimānaṃ upakāro hutvā

(2.0047) mahāpavāraṇāya uposathadivase dhammakathāya janataṃ khobhetvā gato.

Yo pana sotāpannādīsu aññataro hutvā sotāpannādibhāvaṃ jānāpetuṃ na icchati, ayaṃ **adhigama-appiccho** nāma, tayo kulaputtā viya ghaṭikārakumbhakāro viya ca.

Āyasmā pana puṇṇo atricchataṃ pāpicchataṃ mahicchatañca pahāya sabbaso icchāpaṭipakkhabhūtāya alobhasaṅkhātāya parisuddhāya appicchatāya samannāgatattā appiccho nāma ahosi. Bhikkhūnampi, "āvuso, atricchatā pāpicchatā mahicchatāti ime dhammā pahātabbā"ti tesu ādīnavaṃ dassetvā evarūpaṃ appicchataṃ samādāya vattitabbanti appicchakathaṃ kathesi. Tena vuttaṃ "attanā ca appiccho appicchakathañca bhikkhūnaṃ kattā"ti.

Dvādasavidhasantosavaṇṇanā

Idāni **attanā ca santuṭṭho**ti-ādīsu visesatthameva dīpayissāma. Yojanā pana vuttanayeneva veditabbā. **Santuṭṭho**ti itarītarapaccayasantosena samannāgato. So panesa santoso dvādasavidho hoti. Seyyathidaṃ, cīvare yathālābhasantoso yathābalasantoso yathasāruppasantosoti tividho, evaṃ piṇḍapātādīsu. Tassāyaṃ pabhedasaṃvaṇṇanā.

Idha bhikkhu cīvaraṃ labhati sundaraṃ vā asundaraṃ vā. So teneva yāpeti aññaṃ na pattheti, labhantopi na gaṇhāti, ayamassa cīvare **yathālābhasantoso**. Atha yo pakatidubbalo vā hoti ābādhajarābhibhūto vā, garucīvaraṃ pārupanto kilamati, so sabhāgena bhikkhunā saddhiṃ taṃ parivattetvā lahukena yāpentopi santuṭṭhova hoti, ayamassa cīvare **yathābalasantoso**. Aparo paṇītapaccayalābhī hoti, so paṭṭacīvarādīnaṃ aññataraṃ mahagghacīvaraṃ bahūni vā pana cīvarāni labhitvā idaṃ therānaṃ cirapabbajitānaṃ idaṃ bahussutānaṃ anurūpaṃ, idaṃ gilānānaṃ idaṃ appalābhānaṃ hotūti datvā tesaṃ purāṇacīvaraṃ vā (2.0048) saṅkārakūṭādito vā nantakāni uccinitvā tehi saṅghāṭiṃ katvā dhārentopi santuṭṭhova hoti, ayamassa cīvare **yathāsāruppasantoso**.

Idha pana bhikkhu piṇḍapātaṃ labhati lūkhaṃ vā paṇītaṃ vā, so teneva yāpeti, aññaṃ na pattheti, labhantopi na gaṇhāti, ayamassa piṇḍapāte **yathālābhasantoso. Yo pana attano pakativiruddhaṃ vā byādhiviruddhaṃ vā piṇḍapātaṃ labhati, yenassa paribhuttena aphāsu hoti, so sabhāgassa bhikkhuno taṃ datvā tassa hatthato sappāyabhojanaṃ bhuñjitvā samaṇadhammaṃ karontopi santuṭṭhova hoti, ayamassa piṇḍapāte yathābalasantoso**. Aparo bahuṃ paṇītaṃ piṇḍapātaṃ labhati, so taṃ cīvaraṃ viya cirapabbajitabahussuta-appalābhigilānānaṃ datvā tesaṃ vā sesakaṃ piṇḍāya vā caritvā missakāhāraṃ bhuñjantopi santuṭṭhova hoti, ayamassa piṇḍapāte **yathāsāruppasantoso**.

Idha pana bhikkhu senāsanaṃ labhati manāpaṃ vā amanāpaṃ vā, so tena neva somanassaṃ na paṭighaṃ uppādeti, antamaso tiṇasanthārakenāpi yathāladdheneva tussati, ayamassa senāsane **yathālābhasantoso**. Yo pana attano pakativiruddhaṃ vā byādhiviruddhaṃ vā senāsanaṃ labhati, yatthassa vasato aphāsu

hoti, so taṃ sabhāgassa bhikkhuno datvā tassa santake sappāyasenāsane vasantopi santuṭṭhova hoti, ayamassa senāsane **yathābalasantoso.** Aparo mahāpuñño leṇamaṇḍapakūṭāgārādīni bahūni paṇītasenāsanāni labhati, so tāni cīvarādīni viya cirapabbajitabahussuta-appalābhigilānānaṃ datvā yattha katthaci vasantopi santuṭṭhova hoti, ayamassa senāsane **yathāsāruppasantoso.** Yopi, "uttamasenāsanaṃ nāma pamādaṭṭhānaṃ, tattha nisinnassa thinamiddhaṃ okkamati, niddābhibhūtassa puna paṭibujjhato pāpavitakkā pātubhavantī"ti paṭisañcikkhitvā tādisaṃ senāsanaṃ pattampi na sampaṭicchati, so taṃ paṭikkhipitvā abbhokāsarukkhamūlādīsu vasantopi santuṭṭhova hoti, ayampissa senāsane **yathāsāruppasantoso.**

Idha pana bhikkhu bhesajjaṃ labhati lūkhaṃ vā paṇītaṃ vā, so yaṃ labhati, teneva santussati, aññaṃ na pattheti, labhantopi na gaṇhāti, ayamassa gilānapaccaye **yathālābhasantoso.** Yo pana telena atthiko phāṇitaṃ (2.0049) labhati, so taṃ sabhāgassa bhikkhuno datvā tassa hatthato telaṃ gahetvā aññadeva vā pariyesitvā tehi bhesajjaṃ karontopi santuṭṭhova hoti, ayamassa gilānapaccaye **yathābalasantoso.** Aparo mahāpuñño bahuṃ telamadhuphāṇitādipaṇītabhesajjaṃ labhati, so taṃ cīvaraṃ viya cirapabbajitabahussuta-appalābhigilānānaṃ datvā tesaṃ ābhatakena yena kenaci yāpentopi santuṭṭhova hoti. Yo pana ekasmiṃ bhājane muttaharītakaṃ ṭhapetvā ekasmiṃ catumadhuraṃ, "gaṇha, bhante, yadicchasī"ti vuccamāno sacassa tesu aññatarenapi rogo vūpasammati, atha muttaharītakaṃ nāma buddhādīhi vaṇṇitanti catumadhuraṃ paṭikkhipitvā muttaharītakeneva bhesajjaṃ karonto paramasantuṭṭhova hoti, ayamassa gilānapaccaye **yathāsāruppasantoso.**

Imesaṃ pana paccekaṃ paccayesu tiṇṇaṃ tiṇṇaṃ santosānaṃ yathāsāruppasantosova aggo. Āyasmā puṇṇo ekekasmiṃ paccaye imehi tīhi santosehi santuṭṭho ahosi. **Santuṭṭhikathañcā**ti bhikkhūnampi ca imaṃ santuṭṭhikathaṃ kattāva ahosi.

Tividhapavivekavaṇṇanā

Pavivittoti kāyapaviveko cittapaviveko upadhipavivekoti imehi tīhi pavivekehi samannāgato. Tattha eko gacchati, eko tiṭṭhati, eko nisīdati, eko seyyaṃ kappeti, eko gāmaṃ piṇḍāya pavisati, eko paṭikkamati, eko caṅkamamadhiṭṭhāti, eko carati, eko viharatīti ayaṃ **kāyapaviveko** nāma. Aṭṭha samāpattiyo pana **cittapaviveko** nāma. Nibbānaṃ **upadhipaviveko** nāma. Vuttampi hetaṃ– "kāyapaviveko ca vivekaṭṭhakāyānaṃ nekkhammābhiratānaṃ. Cittapaviveko ca parisuddhacittānaṃ paramavodānappattānaṃ. Upadhiviveko ca nirupadhīnaṃ puggalānaṃ visaṅkhāragatānan"ti (mahāni. 57). **Pavivekakathan**ti bhikkhūnampi ca imaṃ pavivekakathaṃ kattā.

Pañcavidhasaṃsaggavaṇṇanā

Asaṃsaṭṭhoti (2.0050) pañcavidhena saṃsaggena virahito. Savanasaṃsaggo dassanasaṃsaggo samullapanasaṃsaggo sambhogasaṃsaggo kāyasaṃsaggoti pañcavidho saṃsaggo. Tesu idha bhikkhu suṇāti, "asukasmiṃ gāme vā nigame vā itthī vā kumārikā vā abhirūpā dassanīyā pāsādikā paramāya vaṇṇapokkharatāya samannāgatā"ti. So taṃ sutvā saṃsīdati visīdati na sakkoti brahmacariyaṃ sandhāretuṃ, sikkhādubbalyaṃ anāvikatvā hīnāyāvattatīti evaṃ parehi vā kathīyamānaṃ rūpādisampattiṃ attanā vā hasitalapitagītasaddaṃ suṇantassa sotaviññāṇavīthivasena uppanno rāgo **savanasaṃsaggo** nāma. So anitthigandhapaccekabodhisattassa ca pañcaggaḷaleṇavāsītissadaharassa ca vasena veditabbo–

Daharo kira ākāsena gacchanto girigāmavāsikammāradhītāya pañcahi kumārīhi saddhiṃ padumasaraṃ gantvā nhatvā padumāni ca pilandhitvā madhurassarena gāyantiyā saddaṃ sutvā kāmarāgena viddho visesā parihāyitvā anayabyasanaṃ pāpuṇi. Idha bhikkhu na heva kho suṇāti, apica kho sāmaṃ passati itthiṃ vā kumāriṃ vā abhirūpaṃ dassanīyaṃ pāsādikaṃ paramāya vaṇṇapokkharatāya samannāgataṃ. So taṃ disvā saṃsīdati visīdati na sakkoti brahmacariyaṃ sandhāretuṃ, sikkhādubbalyaṃ anāvikatvā hīnāyāvattatīti evaṃ visabhāgarūpaṃ olokentassa pana cakkhuviññāṇavīthivasena uppannarāgo **dassanasaṃsaggo** nāma. So evaṃ veditabbo–

Eko kira daharo kāladīghavāpidvāravihāraṃ uddesatthāya gato. Ācariyo tassa antarāyaṃ disvā okāsaṃ na karoti. So punappunnaṃ anubandhati. Ācariyo sace antogāme na carissasi. Dassāmi te uddesanti āha. So sādhūti sampaṭicchitvā uddese niṭṭhite ācariyaṃ vanditvā gacchanto ācariyo me imasmiṃ gāme carituṃ na deti, kiṃ nu kho kāraṇanti cīvaraṃ pārupitvā gāmaṃ pāvisi, ekā kuladhītā pītakavatthaṃ nivāsetvā gehe ṭhitā daharaṃ disvā sañjātarāgā uḷuṅkena yāguṃ āharitvā tassa patte pakkhipitvā nivattitvā mañcake nipajji. Atha naṃ mātāpitaro (2.0051 kiṃ ammāti pucchiṃsu, dvārena gataṃ daharaṃ labhamānā jīvissāmi, alabhamānā marissāmīti. Mātāpitaro vegena gantvā gāmadvāre daharaṃ patvā vanditvā, "nivattatha, bhante, bhikkhaṃ gaṇhāhī"ti āhaṃsu. Daharo alaṃ gacchāmīti. Te, "idaṃ nāma, bhante, kāraṇan"ti yācitvā– "amhākaṃ, bhante, gehe ettakaṃ nāma dhanaṃ atthi, ekāyeva no dhītā, tvaṃ no jeṭṭhaputtaṭṭhāne ṭhassasi, sukhena sakkā jīvitun"ti āhaṃsu. Daharo, "na mayhaṃ iminā palibodhena attho"ti anādiyitvāva pakkanto.

Mātāpitaro gantvā, "amma, nāsakkhimhā daharaṃ nivattetuṃ, yaṃ aññaṃ sāmikaṃ icchasi, taṃ labhissasi, uṭṭhehi khāda ca piva cā"ti āhaṃsu. Sā anicchantī sattāhaṃ nirāhārā hutvā kālamakāsi. Mātāpitaro tassā sarīrakiccaṃ katvā taṃ pītakavatthaṃ dhuravihāre bhikkhusaṅghassa adaṃsu, bhikkhū vatthaṃ khaṇḍākhaṇḍaṃ katvā bhājayiṃsu. Eko mahallako attano koṭṭhāsaṃ gahetvā kalyāṇīvihāraṃ āgato. Sopi daharo cetiyaṃ vandissāmīti tattheva gantvā divāṭṭhāne nisīdi. Mahallako taṃ vatthakhaṇḍaṃ gahetvā, "iminā me parissāvanaṃ vicārethā"ti daharaṃ avoca. Daharo mahāthera "kuhiṃ laddhan"ti āha. So sabbaṃ pavattiṃ kathesi. So taṃ sutvāva, "evarūpāya nāma saddhiṃ saṃvāsaṃ

nālatthan"ti rāgagginā daḍḍho tattheva kālamakāsi.

Aññamaññaṃ ālāpasallāpavasena uppannarāgo pana **samullapanasaṃsaggo** nāma. Bhikkhuno bhikkhuniyā santakaṃ, bhikkhuniyā vā bhikkhussa santakaṃ gahetvā paribhogakaraṇavasena uppannarāgo **sambhogasaṃsaggo** Nāma. So evaṃ veditabbo- maricavaṭṭivihāramahe kira bhikkhūnaṃ satasahassaṃ bhikkhunīnaṃ navutisahassāni eva ahesuṃ. Eko sāmaṇero uṇhayāguṃ gahetvā gacchanto sakiṃ cīvarakaṇṇe ṭhapesi, sakiṃ bhūmiyaṃ. Ekā sāmaṇerī disvā ettha pattaṃ ṭhapetvā yāhīti thālakaṃ adāsi. Te aparabhāge ekasmiṃ bhaye uppanne parasamuddaṃ agamaṃsu. Tesu bhikkhunī puretaraṃ agamāsi. Sā, "eko kira sīhaḷabhikkhu āgato"ti sutvā therassa santikaṃ gantvā paṭisanthāraṃ katvā nisinnā,- "bhante, maricavaṭṭivihāramahakāle tumhe kativassā"ti pucchi. Tadāhaṃ sattavassikasāmaṇero. Tvaṃ pana kativassāti? Ahaṃ sattavassikasāmaṇerīyeva ekassa (2.0052) sāmaṇerassa uṇhayāguṃ gahetvā gacchantassa pattaṭhapanatthaṃ thālakamadāsinti. Thero, "ahaṃ so"ti vatvā thālakaṃ nīharitvā dassesi. Te ettakeneva saṃsaggena brahmacariyaṃ sandhāretuṃ asakkontā dvepi saṭṭhivassakāle vibbhamiṃsu.

Hatthagāhādivasena pana uppannarāgo **kāyasaṃsaggo** nāma. Tatridaṃ vatthu- mahācetiyaṅgaṇe kira daharabhikkhū sajjhāyaṃ gaṇhanti. Tesaṃ piṭṭhipasse daharabhikkhuniyo dhammaṃ suṇanti. Tatreko daharo hatthaṃ pasārento ekissā daharabhikkhuniyā kāyaṃ chupi. Sā taṃ hatthaṃ gahetvā attano urasmiṃ ṭhapesi, ettakena saṃsaggena dvepi vibbhamitvā gihibhāvaṃ pattā.

Gāhagāhakādivaṇṇanā

Imesu pana pañcasu saṃsaggesu bhikkhuno bhikkhūhi saddhiṃ savanadassana-samullapanasambhogakāyaparāmāsā niccampi hontiyeva, bhikkhunīhi saddhiṃ ṭhapetvā kāyasaṃsaggaṃ sesā kālena kālaṃ honti; tathā upāsaka-upāsikāhi saddhiṃ sabbepi kālena kālaṃ honti. Tesu hi kilesuppattito cittaṃ rakkhitabbaṃ. Eko hi bhikkhu gāhagāhako hoti, eko gāhamuttako, eko muttagāhako, eko mutta-muttako.

Tattha yaṃ bhikkhuṃ manussāpi āmisena upalāpetvā gahaṇavasena upasaṅkamanti, bhikkhupi pupphaphalādīhi upalāpetvā gahaṇavasena upasaṅkamati, ayaṃ **gāhagāhako** nāma. Yaṃ pana manussā vuttanayena upasaṅkamanti, bhikkhu dakkhiṇeyyavasena upasaṅkamati, ayaṃ **gāhamuttako** nāma. Yassa manussā dakkhiṇeyyavasena cattāro paccaye denti, bhikkhu pupphaphalādīhi upalāpetvā gahaṇavasena upasaṅkamati, ayaṃ **muttagāhako** nāma. Yassa manussāpi dakkhiṇeyyavasena cattāro paccaye denti, bhikkhupi

cūḷapiṇḍapātiyatissatthero viya dakkhiṇeyyavasena paribhuñjati, ayaṃ **muttamuttako** nāma.

Theraṃ kira ekā upāsikā dvādasa vassāni upaṭṭhahi. Ekadivasaṃ tasmiṃ gāme aggi uṭṭhahitvā gehāni jhāpesi. Aññesaṃ kulūpakabhikkhū āgantvā (2.0053)- "kiṃ upāsike, api kiñci bhaṇḍakaṃ arogaṃ kātuṃ asakkhitthā"ti paṭisanthāraṃ akaṃsu. Manussā, "amhākaṃ mātu kulūpakatthero bhuñjanavelāyameva āgamissatī"ti āhaṃsu. Theropi punadivase bhikkhācāravelaṃ sallakkhetvāva āgato. Upāsikā koṭṭhacchāyāya nisīdāpetvā bhikkhaṃ sampādetvā adāsi. There bhattakiccaṃ katvā pakkante manussā āhaṃsu- "amhākaṃ mātu kulūpakatthero bhuñjanavelāyameva āgato"ti. Upāsikā, "tumhākaṃ kulūpakā tumhākaṃyeva anucchavikā, mayhaṃ thero mayheva anucchaviko"ti āha. Āyasmā pana mantāṇiputto imehi pañcahi saṃsaggehi catūhipi parisāhi saddhiṃ asaṃsaṭṭho gāhamuttako ceva muttamuttako ca ahosi. Yathā ca sayaṃ asaṃsaṭṭho, evaṃ bhikkhūnampi taṃ asaṃsaggakathaṃ kattā ahosi.

Āraddhavīriyoti paggahitavīriyo, paripuṇṇakāyikacetasikavīriyoti attho. Yo hi bhikkhu gamane uppannakilesaṃ ṭhānaṃ pāpuṇituṃ na deti, ṭhāne uppannakilesaṃ nisajjaṃ, nisajjāya uppannakilesaṃ sayanaṃ pāpuṇituṃ na deti, mantena kaṇhasappaṃ uppīḷetvā gaṇhanto viya, amittaṃ gīvāya akkamanto viya ca vicarati, ayaṃ **āraddhavīriyo** Nāma. Thero ca tādiso ahosi. Bhikkhūnampi tatheva vīriyārambhakathaṃ kattā ahosi.

Sīlasampannoti-ādīsu **sīlan**ti catupārisuddhisīlaṃ. **Samādhī**ti vipassanāpādakā aṭṭha samāpattiyo. **Paññā**ti lokiyalokuttarañāṇaṃ. **Vimuttī**ti ariyaphalaṃ. **Vimuttiñāṇadassanan**ti ekūnavīsatividhaṃ paccavekkhaṇañāṇaṃ. Thero sayampi sīlādīhi sampanno ahosi bhikkhūnampi sīlādikathaṃ kattā. Svāyaṃ dasahi kathāvatthūhi ovadatīti **ovādako**. Yathā pana eko ovadatiyeva, sukhumaṃ atthaṃ parivattetvā jānāpetuṃ na sakkoti. Na evaṃ thero. Thero pana tāni dasa kathāvatthūni viññāpetīti **viññāpako**. Eko viññāpetuṃ sakkoti, kāraṇaṃ dassetuṃ na sakkoti. Thero kāraṇampi sandassetīti **sandassako**. Eko vijjamānaṃ kāraṇaṃ dasseti, gāhetuṃ pana na sakkoti. Thero gāhetumpi sakkotīti **samādapako**. Evaṃ samādapetvā (2.005 pana tesu kathāvatthūsu ussāhajananavasena bhikkhū samuttejetīti **samuttejako**. Ussāhajāte vaṇṇaṃ vatvā sampahaṃsetīti **sampahaṃsako**.

Pañcalābhavaṇṇanā

253. Suladdhalābhāti aññesampi manussattabhāvapabbajjādiguṇalābhā nāma honti. Āyasmato pana puṇṇassa suladdhalābhā ete, yassa satthu sammukhā evaṃ vaṇṇo abbhuggatoti attho. Apica apaṇḍitehi vaṇṇakathanaṃ nāma na tathā lābho, paṇḍitehi vaṇṇakathanaṃ pana lābho. Gihī hi vā vaṇṇakathanaṃ na tathā lābho, gihī hi "vaṇṇaṃ kathessāmī"ti, "amhākaṃ ayyo saṇho sakhilo sukhasambhāso, vihāraṃ āgatānaṃ yāgubhattaphāṇitādīhi saṅgahaṃ karotī"ti kathento avaṇṇameva katheti. "Avaṇṇaṃ kathessāmī"ti "ayaṃ thero mandamando viya abalabalo viya bhākuṭikabhākuṭiko viya natthi iminā saddhiṃ vissāso"ti kathento

vaṇṇameva katheti. Sabrahmacārīhipi satthu parammukhā vaṇṇakathanaṃ na tathā lābho, satthu sammukhā pana atilābhoti imampi atthavasaṃ paṭicca "suladdhalābhā"ti āha. **Anumassa anumassā**ti dasa kathāvatthūni anupavisitvā anupavisitvā. **Tañca satthā abbhanumodatī**ti tañcassa vaṇṇaṃ evametaṃ appiccho ca so bhikkhu santuṭṭho ca so bhikkhūti anumodati. Iti viññūhi vaṇṇabhāsanaṃ eko lābho, sabrahmacārīhi eko, satthu sammukhā eko, anumassa anumassa eko, satthārā abbhanumodanaṃ ekoti ime pañca lābhe sandhāya "suladdhalābhā"ti āha. **Kadācī**ti kismiñcideva kāle. **Karahacī**ti tasseva vevacanaṃ. **Appeva nāma siyā kocideva kathāsallāpo**ti api nāma koci kathāsamudācāropi bhaveyya. Therena kira āyasmā puṇṇo neva diṭṭhapubbo, nassa dhammakathā sutapubbā. Iti so tassa dassanampi dhammakathampi patthayamāno evamāha.

Cārikādivaṇṇanā

254. Yathābhirantanti yathā-ajjhāsayaṃ viharitvā. Buddhānañhi ekasmiṃ ṭhāne vasantānaṃ chāyūdakādivipattiṃ vā apphāsukasenāsanaṃ vā, manussānaṃ assaddhādibhāvaṃ (2.0055) vā āgamma anabhirati nāma natthi. Tesaṃ sampattiyā "idha phāsu viharāmā"ti abhiramitvā ciravihāropi natthi. Yattha pana tathāgate viharante sattā saraṇesu vā patiṭṭhahanti, sīlāni vā samādiyanti, pabbajanti vā, tato sotāpattimaggādīnaṃ vā pana tesaṃ upanissayo hoti. Tattha buddhā satte tāsu sampattīsu patiṭṭhāpana-ajjhāsayena vasanti; tāsaṃ abhāve pakkamanti. Tena vuttaṃ- "yathā-ajjhāsayaṃ viharitvā"ti. **Cārikaṃ caramāno**ti addhānagamanaṃ gacchanto. Cārikā ca nāmesā bhagavato duvidhā hoti turitacārikā ca, aturitacārikā ca.

Tattha dūrepi bodhaneyyapuggalaṃ disvā tassa bodhanatthāya sahasā gamanaṃ **turitacārikā** nāma. Sā mahākassapapaccuggamanādīsu daṭṭhabbā. Bhagavā hi mahākassapaṃ paccuggacchanto muhuttena tigāvutaṃ maggaṃ agamāsi, āḷavakassatthāya tiṃsayojanaṃ, tathā aṅgulimālassa. Pukkusātissa pana pañcacattālīsayojanaṃ, mahākappinassa vīsayojanasataṃ, khadiravaniyassatthāya satta yojanasatāni agamāsi; dhammasenāpatino saddhivihārikassa vanavāsītissasāmaṇerassa tigāvutādhikaṃ vīsayojanasataṃ.

Ekadivasaṃ kira thero, "tissasāmaṇerassa santikaṃ, bhante, gacchāmī"ti āha. Bhagavā, "ahampi gamissāmī"ti vatvā āyasmantaṃ ānandaṃ āmantesi- "ānanda, vīsatisahassānaṃ chaḷabhiññānaṃ ārocehi- 'bhagavā vanavāsītissasāmaṇerassa santikaṃ gamissatī'"ti. Tato dutiyadivase vīsatisahassakhīṇāsavaparivuto ākāse uppatitvā vīsayojanasatamatthake tassa gocaragāmadvāre otaritvā cīvaraṃ pārupi. Kammantaṃ gacchamānā manussā disvā, "satthā, bho, āgato, mā kammantaṃ agamitthā"ti vatvā āsanāni paññapetvā yāguṃ datvā pānavattaṃ karontā, "kuhiṃ, bhante, bhagavā gacchatī"ti daharabhikkhū pucchiṃsu. Upāsakā, na bhagavā aññattha gacchati, idheva tissasāmaṇerassa dassanatthāya āgatoti. Te "amhākaṃ kira kulūpakattherassa dassanatthāya satthā āgato, no vata no thero oramattako"ti somanassajātā ahesuṃ.

Atha (2.0056) bhagavato bhattakiccapariyosāne sāmaṇero gāmaṃ piṇḍāya caritvā "upāsakā mahā bhikkhusaṅgho"ti pucchi. Athassa te, "satthā, bhante, āgato"ti ārocesuṃ, so bhagavantaṃ upasaṅkamitvā piṇḍapātena āpucchi. Satthā tassa pattaṃ hatthena gahetvā, "alaṃ, tissa, niṭṭhitaṃ bhattakiccan"ti āha. Tato upajjhāyaṃ āpucchitvā attano pattāsane nisīditvā bhattakiccamakāsi. Athassa bhattakiccapariyosāne satthā maṅgalaṃ vatvā nikkhamitvā gāmadvāre ṭhatvā, "kataro te, tissa, vasanaṭṭhānaṃ gamanamaggo"ti āha. "Ayaṃ bhagavā"ti. Maggaṃ desayamāno purato yāhi tissāti. Bhagavā kira sadevakassa lokassa maggadesako samānopi "sakalatigāvute magge sāmaṇeraṃ daṭṭhuṃ lacchāmī"ti taṃ maggadesakamakāsi.

So attano vasanaṭṭhānaṃ gantvā bhagavato vattamakāsi. Atha naṃ bhagavā, "kataro te, tissa, caṅkamo"ti pucchitvā tattha gantvā sāmaṇerassa nisīdanapāsāṇe nisīditvā, "tissa, imasmiṃ ṭhāne sukhaṃ vasasī"ti pucchi. So āha– "āma, bhante, imasmiṃ me ṭhāne vasantassa sīhabyagghahatthimigamorādīnaṃ saddaṃ suṇato araññasaññā uppajjati, tāya sukhaṃ vasāmī"ti. Atha naṃ bhagavā, "tissa, bhikkhusaṅghaṃ sannipātehi, buddhadāyajjaṃ te dassāmī"ti vatvā sannipatite bhikkhusaṅghe upasampādetvā attano vasanaṭṭhānameva agamāsīti. Ayaṃ **turitacārikā** nāma.

Yaṃ pana gāmanigamapaṭipāṭiyā devasikaṃ yojanaḍḍhayojanavasena piṇḍapātacariyādīhi lokaṃ anuggaṇhantassa gamanaṃ, ayaṃ **aturitacārikā** nāma. Imaṃ pana cārikaṃ caranto bhagavā mahāmaṇḍalaṃ majjhimamaṇḍalaṃ antimamaṇḍalanti imesaṃ tiṇṇaṃ maṇḍalānaṃ aññatarasmiṃ carati. Tattha mahāmaṇḍalaṃ navayojanasatikaṃ, majjhimamaṇḍalaṃ chayojanasatikaṃ, antimamaṇḍalaṃ tiyojanasatikaṃ. Yadā mahāmaṇḍale cārikaṃ caritukāmo hoti, mahāpavāraṇāya pavāretvā pāṭipadadivase mahābhikkhusaṅghaparivāro nikkhamati. Samantā yojanasataṃ ekakolāhalaṃ ahosi, purimaṃ purimaṃ āgatā nimantetuṃ labhanti; itaresu dvīsu maṇḍalesu sakkāro mahāmaṇḍale osarati. Tatra bhagavā tesu tesu gāmanigamesu ekāhaṃ dvīhaṃ vasanto mahājanaṃ āmisapaṭiggahena anuggaṇhanto dhammadānena cassa vivaṭṭūpanissitaṃ (2.0057) kusalaṃ vaḍḍhento navahi māsehi cārikaṃ pariyosāpeti.

Sace pana antovasse bhikkhūnaṃ samathavipassanā taruṇā hoti, mahāpavāraṇāya apavāretvā pavāraṇāsaṅgahaṃ datvā kattikapuṇṇamāya pavāretvā migasirassa paṭhamadivase mahābhikkhusaṅghaparivāro nikkhamitvā majjhimamaṇḍalaṃ osarati. Aññenapi kāraṇena majjhimamaṇḍale cārikaṃ caritukāmo catumāsaṃ vasitvāva nikkhamati. Vuttanayeneva itaresu dvīsu maṇḍalesu sakkāro majjhimamaṇḍale osarati. Bhagavā purimanayeneva lokaṃ anuggaṇhanto aṭṭhahi māsehi cārikaṃ pariyosāpeti.

Sace pana catumāsaṃ vuṭṭhavassassāpi bhagavato veneyyasattā aparipakkindriyā honti, tesaṃ indriyaparipākaṃ āgamayamāno aparampi ekaṃ māsaṃ vā dviticatumāsaṃ vā tattheva vasitvā mahābhikkhusaṅghaparivāro nikkhamati. Vuttanayeneva itaresu dvīsu maṇḍalesu sakkāro antomaṇḍale osarati. Bhagavā purimanayeneva lokaṃ anuggaṇhanto sattahi vā chahi vā pañcahi vā catūhi vā

māsehi cārikaṃ pariyosāpeti. Iti imesu tīsu maṇḍalesu yattha katthaci cārikaṃ caranto na cīvarādihetu carati. Atha kho ye duggatā bālā jiṇṇā byādhitā, te kadā tathāgataṃ āgantvā passissanti? Mayi pana cārikaṃ carante mahājano tathāgata-dassanaṃ labhissati, tattha keci cittāni pasādessanti, keci mālādīhi pūjessanti, keci kaṭacchubhikkhaṃ dassanti, keci micchādassanaṃ pahāya sammādiṭṭhikā bhavissanti, taṃ tesaṃ bhavissati dīgharattaṃ hitāya sukhāyāti evaṃ lokānuka-mpāya cārikaṃ carati.

Apica catūhi kāraṇehi buddhā bhagavanto cārikaṃ caranti- jaṅghāvihārava-sena sarīraphāsukatthāya, atthuppattikālaṃ abhikaṅkhanatthāya, bhikhūnaṃ sikkhāpadaṃ paññāpanatthāya, tattha tattha paripākagatindriye bodhaneyyasatte bodhanatthāyāti. Aparehipi catūhi kāraṇehi buddhā bhagavanto cārikaṃ caranti- buddhaṃ saraṇaṃ gacchissantīti vā, dhammaṃ saraṇaṃ gacchissantīti vā, saṅghaṃ saraṇaṃ gacchissantīti vā, mahatā dhammavassena catasso parisā santappessāmīti vāti. Aparehi pañcahi kāraṇehi buddhā bhagavanto cārikaṃ caranti (2.0058)- pāṇātipātā viramissantīti vā, adinnādānā... kāmesumicchācārā... musāvādā... surāmerayamajjapamādaṭṭhānā viramissantīti vāti. Aparehi aṭṭhahi kāraṇehi buddhā bhagavanto cārikaṃ caranti- paṭhamajjhānaṃ paṭilabhissantīti vā, dutiyaṃ ...pe... nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiṃ paṭilabhissantīti vāti. Aparehi aṭṭhahi kāraṇehi buddhā bhagavanto cārikaṃ caranti- sotāpattimaggaṃ adhigamissantīti vā, sotāpattiphalaṃ ...pe... arahattaphalaṃ sacchikarissantīti vāti. Ayaṃ **aturitacārikā,** sā idha adhippetā. Sā panesā duvidhā hoti nibaddhacā-rikā, anibaddhacārikā ca. Tattha yaṃ ekasseva bodhaneyyasattassa atthāya gacchati, ayaṃ nibaddhacārikā nāma. Yaṃ pana gāmanigamanagarapaṭipāṭiva-sena carati, ayaṃ anibaddhacārikā nāma. Esā idha adhippetā.

Senāsanaṃ saṃsāmetvāti senāsanaṃ paṭisāmetvā. Taṃ pana paṭisāmento thero na cūḷapattamahāpatta-cūḷathālakamahāthālaka-paṭṭuṇṇacīvara-dukūlacīva-rādīnaṃ bhaṇḍikaṃ katvā sappitelādīnaṃ vā pana ghaṭe pūrāpetvā gabbhe nida-hitvā dvāraṃ pidhāya kuñcikamuddikādīni yojāpesi. "Sace na hoti bhikkhu vā sāmaṇero vā ārāmiko vā upāsako vā, catūsu pāsāṇesu mañce mañcaṃ āropetvā pīṭhe pīṭhaṃ āropetvā cīvaravaṃse vā cīvararajjuyā vā upari puñjaṃ katvā dvāra-vātapānaṃ thaketvā pakkamitabban"ti (cūḷava. 361) vacanato pana nevāsikaṃ bhikkhuṃ āpucchanamattakeneva paṭisāmesi.

Yena sāvatthi tena cārikaṃ pakkāmīti satthu dassanakāmo hutvā yena disābhāgena sāvatthi tena pakkāmi. Pakkamanto ca na suddhodanamahārājassa ārocāpetvā sappitelamadhuphāṇitādīni gāhāpetvā pakkanto. Yūthaṃ pahāya nikkhanto pana mattahatthī viya, asahāyakicco sīho viya, pattacīvaramattaṃ ādāya ekakova pakkāmi. Kasmā panesa pañcasatehi attano antevāsikehi saddhiṃ rājagahaṃ agantvā idāni nikkhantoti? Rājagahaṃ kapilavatthuto dūraṃ saṭṭhiyojanāni, sāvatthi pana pañcadasa. Satthā rājagahato pañcacattālīsayojanaṃ āgantvā sāvatthiyaṃ viharati, idāni āsanno jātoti sutvā nikkhamīti akāraṇametaṃ. Buddhānaṃ santikaṃ gacchanto hi esa yojanasahassampi gaccheyya, tadā pana (2.0059) kāyaviveko na sakkā laddhunti. Bahūhi saddhiṃ gamanakāle hi ekasmiṃ gacchāmāti vadante eko idheva vasāmāti vadati. Ekasmiṃ vasāmāti vadante eko gacchāmāti vadati. Tasmā icchiticchitakkhaṇe samāpattiṃ appetvā nisīdituṃ vā phāsukasenāsane kāyavivekaṃ laddhuṃ vā na sakkā hoti, ekakassa pana taṃ sabbaṃ sulabhaṃ hotīti tadā agantvā idāni pakkāmi.

Cārikaṃ caramānoti ettha kiñcāpi ayaṃ cārikā nāma mahājanasaṅgahatthaṃ buddhānaṃyeva labbhati, buddhe upādāya pana ruḷhīsaddena sāvakānampi vuccati kilañjādīhi kataṃ bījanampi tālavaṇṭaṃ viya. **Yena bhagavā**ti sāvatthiyā avidūre ekasmiṃ gāmake piṇḍāya caritvā katabhattakicco jetavanaṃ pavisitvā sāriputtattherassa vā mahāmoggallānattherassa vā vasanaṭṭhānaṃ gantvā pāde dhovitvā makkhetvā pānīyaṃ vā pānakaṃ vā pivitvā thokaṃ vissamitvā satthāraṃ passissāmīti cittampi anuppādetvā ujukaṃ gandhakuṭipariveṇameva agamāsi. Therassa hi satthāraṃ daṭṭhukāmassa aññena bhikkhunā kiccaṃ natthi. Tasmā rāhulaṃ vā ānandaṃ vā gahetvā okāsaṃ kāretvā satthāraṃ passissāmīti evampi cittaṃ na uppādesi.

Thero hi sayameva buddhasāsane vallabho raññho saṅgāmavijayamahāyodho viya. Yathā hi tādisassa yodhassa rājānaṃ daṭṭhukāmassa aññaṃ sevitvā dassanakammaṃ nāma natthi; vallabhatāya sayameva passati. Evaṃ theropi buddhasāsane vallabho, tassa aññaṃ sevitvā satthudassanakiccaṃ natthīti pāde dhovitvā pādapuñchanamhi puñchitvā yena bhagavā tenupasaṅkami. Bhagavāpi "paccūsakāleyeva mantāṇiputto āgamissatī"ti addasa. Tasmā gandhakuṭiṃ pavisitvā sūcighaṭikaṃ adatvāva darathaṃ paṭippassambhetvā uṭṭhāya nisīdi. Thero kavāṭaṃ paṇāmetvā gandhakuṭiṃ pavisitvā bhagavantaṃ abhivādetvā ekamantaṃ nisīdi. **Dhammiyā kathāyā**ti bhagavā dhammiṃ kathaṃ kathento cūḷagosiṅgasutte (ma. ni. 1.325 ādayo) tiṇṇaṃ kulaputtānaṃ sāmaggirasānisaṃsaṃ kathesi; sekhasutte (ma. ni. 2.22 ādayo) āvasathānisaṃsaṃ, ghaṭikārasutte (ma. ni. 2.282 ādayo) satipaṭilābhikaṃ pubbenivāsappaṭisaṃyuttakathaṃ; raṭṭhapālasutte (ma. ni. 2.304) cattāro (2.0060) dhammuddese, selasutte (ma. ni. 2.396 ādayo) pānakānisaṃsakathaṃ, upakkilesasutte (ma. ni. 3.236 ādayo) bhaguttherassa dhammakathaṃ kathento ekībhāve ānisaṃsaṃ kathesi. Imasmiṃ pana rathavinīte āyasmato puṇṇassa kathento dasakathāvatthunissayaṃ anantanayaṃ nāma dassesi puṇṇa, ayampi appicchakathāyeva santosakathāyevāti. Paṭisambhidāpattassa sāvakassa velante ṭhatvā mahāsamudde hatthappasāraṇaṃ viya ahosi.

Yena andhavananti tadā kira pacchābhatte jetavanaṃ ākiṇṇaṃ hoti, bahū khattiyabrāhmaṇādayo jetavanaṃ osaranti; rañño cakkavattissa khandhāvāraṭṭhānaṃ viya hoti, na sakkā pavivekaṃ labhituṃ. Andhavanaṃ pana padhānagharasadisaṃ pavivittaṃ, tasmā yenandhavanaṃ tenupasaṅkami. Kasmā pana mahāthere na addasa? Evaṃ kirassa ahosi– "sāyanhasamaye āgantvā mahāthere disvā puna dasabalaṃ passissāmi, evaṃ mahātherānaṃ ekaṃ upaṭṭhānaṃ bhavissati, satthu dve bhavissanti, tato satthāraṃ vanditvā mama vasanaṭṭhānameva gamissāmī"ti.

Sattavisuddhipañhavaṇṇanā

256. Abhiṇhaṃ kittayamāno ahosīti punappunaṃ vaṇṇaṃ kittayamāno vihāsi. Thero kira tato paṭṭhāya divase divase saṅghamajjhe "puṇṇo kira nāma mantāṇiputto catūhi parisāhi saddhiṃ asaṃsaṭṭho, so dasabalassa dassanatthāya āgamissati; kacci nu kho maṃ adisvāva gamissatī"ti theranavamajjhimānaṃ satikaraṇatthaṃ āyasmato puṇṇassa guṇaṃ bhāsati. Evaṃ kirassa ahosi– "mahallakabhikkhū nāma na sabbakālaṃ antovihāre honti; guṇakathāya panassa kathitāya yo ca naṃ bhikkhuṃ passissati; so āgantvā ārocessatī"ti. Athāyaṃ therasseva saddhivihāriko taṃ āyasmantaṃ mantāṇiputtaṃ pattacīvaramādāya gandhakuṭiṃ pavisantaṃ addasa. Kathaṃ pana naṃ esa aññāsīti? Puṇṇa, puṇṇāti vatvā kathentassa bhagavato dhammakathāya aññāsi– "ayaṃ so thero, yassa me upajjhāyo abhiṇhaṃ kittayamāno hotī"ti. Iti so āgantvā therassa ārocesi. **Nisīdanaṃ ādāyā**Ti **nisīdanaṃ** nāma sadasaṃ vuccati avāyimaṃ. Thero pana cammakhaṇḍaṃ gahetvā agamāsi. **Piṭṭhito piṭṭhito**ti (2.0061) pacchato pacchato. **Sīsānulokī**ti yo unnataṭṭhāne piṭṭhiṃ passanto ninnaṭṭhāne sīsaṃ passanto gacchati, ayampi sīsānulokīti vuccati. Tādiso hutvā anubandhi. Thero hi kiñcāpi saṃyatapadasaddatāya accāsanno hutvā gacchantopi padasaddena na bādhati, "nāyaṃ sammodanakālo"ti ñatvā pana na accāsanno, andhavanaṃ nāma mahantaṃ, ekasmiṃ ṭhāne nilīnaṃ apassantena, āvuso puṇṇa, puṇṇāti aphāsukasaddo kātabbo hotīti nisinnaṭṭhānajānanatthaṃ nātidūre hutvā sīsānulokī agamāsi. **Divāvihāraṃ nisīdī**ti divāvihāratthāya nisīdi.

Tattha āyasmāpi puṇṇo udiccabrāhmaṇajacco, sāriputtattheropi. Puṇṇattheropi suvaṇṇavaṇṇo, sāriputtattheropi. Puṇṇattheropi arahattaphalasamāpattisamāpanno, sāriputtattheropi. Puṇṇattheropi kappasatasahassaṃ abhinīhārasampanno, sāriputtattheropi kappasatasahassādhikaṃ ekamasaṅkhyeyyaṃ. Puṇṇattheropi paṭisambhidāpatto mahākhīṇāsavo, sāriputtattheropi. Iti ekaṃ kanakaguhaṃ paviṭṭhā dve sīhā viya, ekaṃ vijambhanabhūmiṃ otiṇṇā dve byagghā viya, ekaṃ supupphitasālavanaṃ paviṭṭhā dve chaddantanāgarājāno viya, ekaṃ simbalivanaṃ paviṭṭhā dve supaṇṇarājāno viya, ekaṃ naravāhanayānaṃ abhiruḷhā dve vessavaṇā viya, ekaṃ paṇḍukambalasilaṃ abhinisinnā dve sakkā viya, ekavimānabbhantaragatā dve hāritamahābrahmāno viya ca te dvepi brāhmaṇajaccā dvepi suvaṇṇavaṇṇā dvepi samāpattilābhino dvepi abhinīhārasampannā dvepi

paṭisambhidāpattā mahākhīṇāsavā ekaṃ vanasaṇḍaṃ anupaviṭṭhā taṃ vanaṭṭhānaṃ sobhayiṃsu.

Bhagavati no, āvuso, brahmacariyaṃ vussatīti, āvuso, kiṃ amhākaṃ bhagavato santike āyasmatā brahmacariyaṃ vussatīti? Idaṃ āyasmā sāriputto tassa bhagavati brahmacariyavāsaṃ jānantopi kathāsamuṭṭhāpanatthaṃ pucchi. Purimakathāya hi appatiṭṭhitāya pacchimakathā na jāyati, tasmā evaṃ pucchi. Thero anujānanto "evamāvuso"ti āha. Athassa paññavissajjanaṃ sotukāmo āyasmā sāriputto "kiṃ nu kho āvuso sīlavisuddhatthaṃ bhagavati brahmacariyaṃ vussatī"ti paṭipāṭiyā satta visuddhiyo pucchi. Tāsaṃ vitthārakathā **visuddhimagge** vuttā. Āyasmā pana puṇṇo (2.0062) yasmā catupārisuddhisīlādīsu ṭhitassāpi brahmacariyavāso matthakaṃ na pāpuṇāti, tasmā, "no hidaṃ, āvuso"ti sabbaṃ paṭikkhipi.

Kimatthaṃ carahāvusoti yadi sīlavisuddhi-ādīnaṃ atthāya brahmacariyaṃ na vussati, atha kimatthaṃ vussatīti pucchi. **Anupādāparinibbānatthaṃ kho, āvuso**ti ettha **anupādāparinibbānaṃ** nāma appaccayaparinibbānaṃ. Dvedhā upādānāni gahaṇūpādānañca paccayūpādānañca. **Gahaṇūpādānaṃ** nāma kāmupādānādikaṃ catubbidhaṃ, **paccayūpādānaṃ** nāma avijjāpaccayā saṅkhārāti evaṃ vuttapaccayā. Tattha gahaṇūpādānavādino ācariyā anupādāparinibbānanti catūsu upādānesu aññatarenāpi kañci dhammaṃ aggahetvā pavattaṃ arahattaphalaṃ anupādāparinibbānanti kathenti. Taññi na ca upādānasampayuttaṃ hutvā kañci dhammaṃ upādiyati, kilesānañca parinibbutante jātattā parinibbānanti vuccati. Paccayūpādānavādino pana anupādāparinibbānanti appaccayaparinibbānaṃ. Paccayavasena anuppannaṃ asaṅkhataṃ amatadhātumeva anupādāparinibbānanti kathenti. Ayaṃ anto, ayaṃ koṭi, ayaṃ niṭṭhā. Appaccayaparinibbānaṃ pattassa hi brahmacariyavāso matthakaṃ patto nāma hoti, tasmā thero "anupādāparinibbānatthan"ti āha. Atha naṃ anuyuñjanto āyasmā sāriputto "kiṃ nu kho, āvuso, sīlavisuddhi anupādāparinibbānan"ti puna pucchaṃ ārabhi.

258. Theropi sabbaparivattesu tatheva paṭikkhipitvā pariyosāne dosaṃ dassento **sīlavisuddhiṃ ce, āvuso**ti-ādimāha. Tattha **paññapeyyā**ti yadi paññapeyya. **Sa-upādānaṃyeva samānaṃ anupādāparinibbānaṃ paññapeyyā**ti saṅgahaṇadhammameva niggahaṇadhammaṃ sappaccayadhammameva appaccayadhammaṃ saṅkhatadhammameva asaṅkhatadhammanti paññapeyyāti attho. Ñāṇadassanavisuddhiyaṃ pana sappaccayadhammameva appaccayadhammaṃ saṅkhatadhammameva asaṅkhatadhammanti paññapeyyāti ayameva attho gahetabbo. **Puthujjano hi, āvuso**ti ettha vaṭṭānugato lokiyabālaputhujjano daṭṭhabbo. So hi catupārisuddhisīlamattassāpi abhāvato sabbaso aññatra imehi dhammehi. **Tena hī**ti yena kāraṇena ekacce paṇḍitā upamāya atthaṃ jānanti, tena kāraṇena upamaṃ te karissāmīti attho.

Sattarathavinītavaṇṇanā

259. Satta (2.0063) **rathavinītānī**ti vinīta-assājāniyayutte satta rathe. **Yāvadeva, cittavisuddhatthā**ti, āvuso, ayaṃ sīlavisuddhi nāma, yāvadeva, cittavisuddhatthā.

Cittavisuddhatthāti nissakkavacanametaṃ. Ayaṃ panettha attho, yāvadeva, cittavisuddhisaṅkhātā atthā, tāva ayaṃ sīlavisuddhi nāma icchitabbā. Yā pana ayaṃ cittavisuddhi, esā sīlavisuddhiyā attho, ayaṃ koṭi, idaṃ pariyosānaṃ, cittavisuddhiyaṃ ṭhitassa hi sīlavisuddhikiccaṃ kataṃ nāma hotīti. Esa nayo sabbapadesu.

Idaṃ panettha opammasaṃsandanaṃ- rājā pasenadi kosalo viya hi jarāmaraṇabhīruko yogāvacaro daṭṭhabbo. Sāvatthinagaraṃ viya sakkāyanagaraṃ, sāketanagaraṃ viya nibbānanagaraṃ, raññho sākete vaḍḍhi-āvahassa sīghaṃ gantvā pāpuṇitabbassa accāyikassa kiccassa uppādakālo viya yogino anabhisametānaṃ catunnaṃ ariyasaccānaṃ abhisamayakiccassa uppādakālo. Satta rathavinītāni viya satta visuddhiyo, paṭhamaṃ rathavinītaṃ āruḷhakālo viya sīlavisuddhiyaṃ ṭhitakālo, paṭhamarathavinītādīhi dutiyādīni āruḷhakālo viya sīlavisuddhi-ādīhi cittavisuddhi-ādīsu ṭhitakālo. Sattamena rathavinītena sākete antepuradvāre oruyha uparipāsāde ñātimittagaṇaparivutassa surasabhojanaparibhogakālo viya yogino ñāṇadassanavisuddhiyā sabbakilese khepetvā dhammavarapāsādaṃ āruyha paropaṇṇāsakusaladhammaparivārassa nibbānārammaṇaṃ phalasamāpattiṃ appetvā nirodhasayane nisinnassa lokuttarasukhānubhavanakālo daṭṭhabbo.

Iti āyasmantaṃ puṇṇaṃ dasakathāvatthulābhiṃ dhammasenāpatisāriputtatthero satta visuddhiyo pucchi. Āyasmā puṇṇo dasa kathāvatthūni vissajjesi. Evaṃ pucchanto pana dhammasenāpati kiṃ jānitvā pucchi, udāhu ajānitvā? Titthakusalo vā pana hutvā visayasmiṃ pucchi, udāhu atitthakusalo hutvā avisayasmiṃ? Puṇṇattheropi ca kiṃ jānitvā vissajjesi, udāhu ajānitvā? Titthakusalo vā pana hutvā visayasmiṃ vissajjesi, udāhu atitthakusalo hutvā avisayeti? Jānitvā titthakusalo hutvā visaye pucchīti hi vadamāno dhammasenāpatiṃyeva vadeyya. Jānitvā titthakusalo hutvā visaye vissajjesīti vadamāno puṇṇattheraṃyeva (2.0064) vadeyya. Yañhi visuddhīsu saṃkhittaṃ, taṃ kathāvatthūsu vitthiṇṇaṃ. Yaṃ kathāvatthūsu saṃkhittaṃ, taṃ visuddhīsu vitthiṇṇaṃ. Tadaminā nayena veditabbaṃ.

Visuddhīsu hi ekā sīlavisuddhi cattāri kathāvatthūni hutvā āgatā appicchakathā santuṭṭhikathā asaṃsaggakathā, sīlakathāti. Ekā cittavisuddhi tīṇi kathāvatthūni hutvā āgatā- pavivekakathā, vīriyārambhakathā, samādhikathāti, evaṃ tāva yaṃ visuddhīsu saṃkhittaṃ, taṃ kathāvatthūsu vitthiṇṇaṃ. Kathāvatthūsu pana ekā paññākathā pañca visuddhiyo hutvā āgatā- diṭṭhivisuddhi, kaṅkhāvitaraṇavisuddhi, maggāmaggañāṇadassanavisuddhi, paṭipadāñāṇadassanavisuddhi, ñāṇadassanavisuddhīti, evaṃ yaṃ kathāvatthūsu saṃkhittaṃ, taṃ visuddhīsu vitthiṇṇaṃ. Tasmā sāriputtatthero satta visuddhiyo pucchanto na aññaṃ pucchi, dasa kathāvatthūniyeva pucchi. Puṇṇattheropi satta visuddhiyo

vissajjento na aññaṃ vissajjesi, dasa kathāvatthūniyeva vissajjesīti. Iti ubhopete jānitvā titthakusalā hutvā visayeva pañhaṃ pucchiṃsu ceva vissajjesuṃ cāti veditabbo.

260. Ko nāmo āyasmā Ti na thero tassa nāmaṃ na jānāti. Jānantoyeva pana sammodituṃ labhissāmīti pucchi. **Kathañca panāyasmanta**nti idaṃ pana thero sammodamāno āha. **Mantāṇiputto**ti mantāṇiyā brāhmaṇiyā putto. **Yathā tan**ti ettha **tan**ti nipātamattaṃ, yathā sutavatā sāvakena byākātabbā, evameva byākatāti ayamettha saṅkhepattho. **Anumassa anumassā**ti dasa kathāvatthūni ogāhetvā anupavisitvā. **Celaṇḍupakenā**ti ettha **celaṃ** vuccati vatthaṃ, **aṇḍupakaṃ** cumbaṭakaṃ. Vatthacumbaṭakaṃ sīse katvā āyasmantaṃ tattha nisīdāpetvā pariharantāpi sabrahmacārī dassanāya labheyyuṃ, evaṃ laddhadassanampi tesaṃ lābhāyevāti aṭṭhānaparikappena abhiṇhadassanassa upāyaṃ dassesi. Evaṃ apariharantena hi pañhaṃ vā pucchitukāmena dhammaṃ vā sotukāmena "thero kattha ṭhito kattha nisinno"ti pariyesantena caritabbaṃ hoti. Evaṃ pariharantā pana icchiticchitakkhaṇeyeva sīsato oropetvā mahārahe āsane nisīdāpetvā sakkā honti pañhaṃ vā pucchituṃ dhammaṃ vā sotuṃ. Iti aṭṭhānaparikappena abhiṇhadassanassa upāyaṃ dassesi.

Sāriputtoti ca pana manti sāriyā brāhmaṇiyā puttoti ca pana evaṃ maṃ sabrahmacārī jānanti. **Satthukappenā**ti satthusadisena. Iti ekapadeneva āyasmā (2.0065) puṇṇo sāriputtattheraṃ candamaṇḍalaṃ āhacca ṭhapento viya ukkhipi. Therassa hi imasmiṃ ṭhāne ekantadhammakathikabhāvo pākaṭo ahosi. Amaccañhi purohitaṃ mahantoti vadamāno rājasadisoti vadeyya, goṇaṃ hatthippamāṇoti, vāpiṃ samuddappamāṇoti, ālokaṃ candimasūriyālokappamāṇoti, ito paraṃ etesaṃ mahantabhāvakathā nāma natthi. Sāvakampi mahāti vadanto satthupaṭibhāgoti vadeyya, ito paraṃ tassa mahantabhāvakathā nāma natthi. Iccāyasmā puṇṇo ekapadeneva theraṃ candamaṇḍalaṃ āhacca ṭhapento viya ukkhipi.

Ettakampi no nappaṭibhāseyyāti paṭisambhidāpattassa appaṭibhānaṃ nāma natthi. Yā panāyaṃ upamā āhaṭā, taṃ na āhareyyāma, atthameva katheyyāma. Upamā hi ajānantānaṃ āharīyatīti ayamettha adhippāyo. Aṭṭhakathāyaṃ pana idampi paṭikkhipitvā upamā nāma buddhānampi santike āharīyati, theraṃ panesa apacāyamāno evamāhāti.

Anumassa anumassa pucchitāti dasa kathāvatthūni ogāhetvā ogāhetvā pucchitā. Kiṃ pana pañhassa pucchanaṃ bhāriyaṃ, udāhu vissajjananti? Uggahetvā pucchanaṃ no bhāriyaṃ, vissajjanaṃ pana bhāriyaṃ. Sahetukaṃ vā sakāraṇaṃ katvā pucchanampi vissajjanampi bhāriyameva. **Samanumodiṃsū**ti samacittā hutvā anumodiṃsu. Iti yathānusandhināva desanā niṭṭhitāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Rathavinītasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Nivāpasuttavaṇṇanā

261. Evaṃ me sutanti nivāpasuttaṃ. Tattha **nevāpiko**ti yo migānaṃ gahaṇatthāya araññe tiṇabījāni vapati "idaṃ tiṇaṃ khādituṃ āgate mige sukhaṃ gaṇhissāmī"ti. **Nivāpan**ti vappaṃ. **Nivuttan**ti vapitaṃ. **Migajātā**ti migaghaṭā. **Anupakhajjā**ti anupavisitvā. **Mucchitā**ti taṇhāmucchanāya mucchitā, taṇhāya hadayaṃ pavisitvā mucchanākāraṃ pāpitāti (2.0066) attho. **Madaṃ āpajjissantī**ti mānamadaṃ āpajjissanti. **Pamādan**ti vissaṭṭhasatibhāvaṃ. **Yathākāmakaraṇīyā bhavissantī**ti yathā icchissāma, tathā kātabbā bhavissanti. **Imasmiṃ nivāpe**Ti imasmiṃ nivāpaṭṭhāne. Ekaṃ kira nivāpatiṇaṃ nāma atthi nidāghabhaddakaṃ, taṃ yathā yathā nidāgho hoti, tathā tathā nīvāravanaṃ viya meghamālā viya ca ekagghanaṃ hoti, taṃ luddakā ekasmiṃ udakaphāsukaṭṭhāne kasitvā vapitvā vatiṃ katvā dvāraṃ yojetvā rakkhanti. Atha yadā mahānidāghe sabbatiṇāni sukkhāni honti, jivhātemanamattampi udakaṃ dullabhaṃ hoti, tadā migajātā sukkhatiṇāni ceva purāṇapaṇṇāni ca khādantā kampamānā viya vicarantā nivāpatiṇassa gandhaṃ ghāyitvā vadhabandhanādīni agaṇayitvā vatiṃ ajjhottharantā pavisanti. Tesañhi nivāpatiṇaṃ ativiya piyaṃ hoti manāpaṃ. Nevāpiko te disvā dve tīṇi divasāni pamatto viya hoti, dvāraṃ vivaritvā tiṭṭhati. Antonivāpaṭṭhāne tahiṃ tahiṃ udaka-āvāṭakāpi honti, migā vivaṭadvārena pavisitvā khāditamattakaṃ pivitamattakameva katvā pakkamanti, punadivase kiñci na karontīti kaṇṇe cālayamānā khāditvā pivitvā ataramānā gacchanti, punadivase koci kiñci kattā natthīti yāvadatthaṃ khāditvā pivitvā maṇḍalagumbaṃ pavisitvā nipajjanti. Luddakā tesaṃ pamattabhāvaṃ jānitvā dvāraṃ pidhāya samparivāretvā koṭito paṭṭhāya koṭṭetvā gacchanti, evaṃ te tasmiṃ nivāpe nevāpikassa yathākāmakaraṇīyā bhavanti.

262. Tatra, bhikkhave Ti, bhikkhave, tesu migajātesu. **Paṭhamā migajātā**ti, migajātā paṭhamadutiyā nāma natthi. Bhagavā pana āgatapaṭipāṭivasena kappetvā paṭhamā, dutiyā, tatiyā, catutthāti nāmaṃ āropetvā dassesi. **Iddhānubhāvā**ti yathākāmaṃ kattabbabhāvato; vasībhāvoyeva hi ettha iddhīti ca ānubhāvoti ca adhippeto.

263. Bhayabhogāti bhayena bhogato. **Balavīriyan**ti aparāparaṃ sañcaraṇavāyodhātu, sā parihāyīti attho.

264. Upanissāya āsayaṃ kappeyyāmāti anto nipajjitvā khādantānampi bhayameva, bāhirato āgantvā khādantānampi bhayameva, mayaṃ pana amuṃ nivāpaṭṭhānaṃ nissāya ekamante āsayaṃ kappeyyāmāti cintayiṃsu. **Upanissāya** (2.0067) **āsayaṃ kappayiṃsū**ti luddakā nāma na sabbakālaṃ appamattā honti. Mayaṃ tattha tattha maṇḍalagumbesu ceva vatipādesu ca nipajjitvā etesu mukhadhovanatthaṃ vā āhārakiccakaraṇatthaṃ vā pakkantesu nivāpavatthuṃ pavisitvā khāditamattaṃ katvā amhākaṃ vasanaṭṭhānaṃ pavisissāmāti nivāpavatthuṃ upanissāya gahanesu gumbavatipādādīsu āsayaṃ kappayiṃsu. **Bhuñjiṃsū**ti vuttanayena luddakānaṃ pamādakālaṃ ñatvā sīghaṃ sīghaṃ pavisitvā bhuñjiṃsu. **Ketabino**ti sikkhitakerāṭikā. **Iddhimantā**ti iddhimanto viya. **Parajanā**Ti yakkhā. Ime na

migajātāti. **Āgatiṃ vā gatiṃ vā**ti iminā nāma ṭhānena āgacchanti, amutra gacchantīti idaṃ nesaṃ na jānāma. **Daṇḍavākarāhī**ti daṇḍavākarajālehi. **Samantā sappadesaṃ anuparivāresun**ti atimāyāvino ete, na dūraṃ gamissanti, santikeyeva nipannā bhavissantīti nivāpakkhettassa samantā sappadesaṃ mahantaṃ okāsaṃ anuparivāresuṃ. **Addasaṃsū**ti evaṃ parivāretvā vākarajālaṃ samantato cāletvā olokentā addasaṃsu. **Yattha te**ti yasmiṃ ṭhāne te gāhaṃ agamaṃsu, taṃ ṭhānaṃ addasaṃsūti attho.

265. Yaṃnūna mayaṃ yattha agatīti te kira evaṃ cintayiṃsu- "anto nipajjitvā anto khādantānampi bhayameva, bāhirato āgantvā khādantānampi santike vasitvā khādantānampi bhayameva, tepi hi vākarajālena parikkhipitvā gahitāyevā"-ti, tena tesaṃ etadahosi- "yaṃnūna mayaṃ yattha nevāpikassa ca nevāpikaparisāya ca agati avisayo, tattha tattha seyyaṃ kappeyyāmā"ti. **Aññe ghaṭṭessantī**ti tato tato dūrataravāsino aññe ghaṭṭessanti. **Te ghaṭṭitā aññe**ti tepi ghaṭṭitā aññe tato dūrataravāsino ghaṭṭessanti. **Evaṃ imaṃ nivāpaṃ nivuttaṃ sabbaso migajātā parimuccissantī**ti evaṃ imaṃ amhehi nivuttaṃ nivāpaṃ sabbe migaghaṭā migasaṅghā vissajjessanti pariccajissanti. **Ajjhupekkheyyāmā**ti tesaṃ gahaṇe abyāvaṭā bhaveyyāmāti; yathā tathā āgacchantesu hi taruṇapotako vā mahallako vā dubbalo vā yūthaparihīno vā sakkā honti laddhuṃ, anāgacchantesu kiñci natthi. **Ajjhupekkhiṃsu kho, bhikkhave**ti evaṃ cintetvā abyāvaṭāva ahesuṃ.

267. Amuṃ (2.0068) **nivāpaṃ nivuttaṃ mārassa amūni ca lokāmisānī**ti ettha nivāpoti vā lokāmisānīti vā vaṭṭāmisabhūtānaṃ pañcannaṃ kāmaguṇānametaṃ adhivacanaṃ. Māro na ca bījāni viya kāmaguṇe vapento āhiṇḍati, kāmaguṇagiddhānaṃ pana upari vasaṃ vatteti, tasmā kāmaguṇā mārassa nivāpā nāma honti. Tena vuttaṃ- "amuṃ nivāpaṃ nivuttaṃ mārassā"ti. **Na parimucciṃsu mārassa iddhānubhāvā**ti mārassa vasaṃ gatā ahesuṃ, yathākāmakaraṇīyā. Ayaṃ saputtabhariyapabbajjāya āgata-upamā.

268. Cetovimutti parihāyīti ettha **cetovimutti** nāma araññe vasissāmāti uppanna-ajjhāsayo; so parihāyīti attho. **Tathūpame ahaṃ ime dutiye**ti ayaṃ brāhmaṇadhammikapabbajjāya upamā. Brāhmaṇā hi aṭṭhacattālīsavassāni komārabrahmacariyaṃ caritvā vaṭṭupacchedabhayena paveṇiṃ ghaṭayissāmāti dhanaṃ pariyesitvā bhariyaṃ gahetvā agāramajjhe vasantā ekasmiṃ putte jāte "amhākaṃ putto jāto vaṭṭaṃ na ucchinnaṃ paveṇi ghaṭitā"ti puna nikkhamitvā pabbajanti vā tameva vā sa'kalattavāsaṃ vasanti.

269. Evañhi te, bhikkhave, tatiyāpi samaṇabrāhmaṇā na parimucciṃsūti purimā viya tepi mārassa iddhānubhāvā na mucciṃsu; yathākāmakaraṇīyāva ahesuṃ. Kiṃ pana te akaṃsūti? Gāmanigamarājadhāniyo osaritvā tesu tesu ārāma-uyyānaṭṭhānesu assamaṃ māpetvā nivasantā kuladārake hatthi-assarathasippādīni nānappakārāni sippāni sikkhāpesuṃ. Iti te vākarajālena tatiyā migajātā viya mārassa pāpimato diṭṭhijālena parikkhipitvā yathākāmakaraṇīyā ahesuṃ.

270. Tathūpame ahaṃ ime catuttheti ayaṃ imassa sāsanassa upamā āhaṭā.

271. Andhamakāsi māranti na mārassa akkhīni bhindi. Vipassanāpādakajjhānaṃ samāpannassa pana bhikkhuno imaṃ nāma ārammaṇaṃ nissāya cittaṃ

vattatīti māro passituṃ na sakkoti. Tena vuttaṃ- "andhamakāsi māran"ti. **Apadaṃ vadhitvā māracakkhun**ti teneva pariyāyena yathā mārassa cakkhu apadaṃ (2.0069) hoti nippadaṃ, appatiṭṭhaṃ, nirārammaṇaṃ, evaṃ vadhitvāti attho. **Adassanaṃ gato pāpimato**ti teneva pariyāyena mārassa pāpimato adassanaṃ gato. Na hi so attano maṃsacakkhunā tassa vipassanāpādakajjhānaṃ samāpannassa bhikkhuno ñāṇasarīraṃ daṭṭhuṃ sakkoti. **Paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā hontī**ti maggapaññāya cattāri ariyasaccāni disvā cattāro āsavā parikkhīṇā honti. **Tiṇṇo loke visattikan**ti loke sattavisattabhāvena visattikāti evaṃ saṅkhaṃ gataṃ. Atha vā "visattikāti kenaṭṭhena visattikā? Visatāti visattikā visaṭāti visattikā, vipulāti visattikā, visālāti visattikā, visamāti visattikā, visakkatīti visattikā, visaṃ haratīti visattikā, visaṃvādikāti visattikā, visamūlāti visattikā, visaphalāti visattikā, visaparibhogāti visattikā, visālā vā pana sā taṇhā rūpe sadde gandhe rase phoṭṭhabbe"ti (mahāni. 3; cūḷani. mettagūmāṇavapucchāniddesa 22, khaggavisāṇasuttaniddesa 124) visattikā. Evaṃ visattikāti saṅkhaṃ gataṃ taṇhaṃ tiṇṇo nittiṇṇo uttiṇṇo. Tena vuccati- "tiṇṇo loke visattikan"ti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Nivāpasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Pāsarāsisuttavaṇṇanā

272. Evaṃ me sutanti pāsarāsisuttaṃ. Tattha **sādhu mayaṃ, āvuso**ti āyācantā bhaṇanti. Ete kira pañcasatā bhikkhū janapadavāsino "dasabalaṃ passissāmā"ti sāvatthiṃ anuppattā. Satthudassanaṃ pana etehi laddhaṃ, dhammiṃ kathaṃ na tāva suṇanti. Te satthugāravena "amhākaṃ, bhante, dhammakathaṃ kathethā"ti vattuṃ na sakkonti. Buddhā hi garū honti, ekacāriko sīho migarājā viya, pabhinnakuñjaro viya, phaṇakata-āsīviso viya, mahā-aggikkhandho viya ca durāsadā vuttampi

cetaṃ-

"Āsīviso yathā ghoro, migarājāva kesarī;
nāgova kuñjaro dantī, evaṃ buddhā durāsadā"ti.

Evaṃ (2.0070) durāsadaṃ satthāraṃ te bhikkhū sayaṃ yācituṃ asakkontā āyasmantaṃ ānandaṃ yācamānā "sādhu mayaṃ, āvuso"ti āhaṃsu.

Appeva nāmāti api nāma labheyyātha. Kasmā pana thero te bhikkhū "rammakassa brāhmaṇassa assamaṃ upasaṅkameyyāthā"ti āha? Pākaṭakiriyatāya. Dasabalassa hi kiriyā therassa pākaṭā hoti; jānāti thero, "ajja satthā jetavane vasitvā pubbārāme divāvihāraṃ karissati; ajja pubbārāme vasitvā jetavane divāvihāraṃ karissati; ajja ekakova piṇḍāya pavisissati; ajja bhikkhusaṅghaparivuto imasmiṃ kāle janapadacārikaṃ nikkhamissatī"ti. Kiṃ panassa evaṃ jānanatthaṃ cetopariyañāṇaṃ atthīti? Natthi. Anumānabuddhiyā pana katakiriyāya nayaggāhena jānāti. Yañhi divasaṃ bhagavā jetavane vasitvā pubbārāme divāvihāraṃ kātukāmo hoti, tadā senāsanaparikkhārabhaṇḍānaṃ paṭisāmanākāraṃ dasseti, thero sammajjanisaṅkārachaḍḍanakādīni paṭisāmeti. Pubbārāme vasitvā jetavanaṃ divāvihārāya āgamanakālepi eseva nayo.

Yadā pana ekako piṇḍāya pavisitukāmo hoti, tadā pātova sarīrapaṭijagganaṃ katvā gandhakuṭiṃ pavisitvā dvāraṃ pidhāya phalasamāpattiṃ appetvā nisīdati. Thero "ajja bhagavā bodhaneyyabandhavaṃ disvā nisinno"ti tāya saññāya ñatvā "ajja, āvuso, bhagavā ekako pavisitukāmo, tumhe bhikkhācārasajjā hothā"ti bhikkhūnaṃ saññaṃ deti. Yadā pana bhikkhusaṅghaparivāro pavisitukāmo hoti, tadā gandhakuṭidvāraṃ upaḍḍhapidahitaṃ katvā phalasamāpattiṃ appetvā nisīdati, thero tāya saññāya ñatvā pattacīvaraggahaṇatthāya bhikkhūnaṃ saññaṃ deti. Yadā janapadacārikaṃ nikkhamitukāmo hoti, tadā ekaṃ dve ālope atirekaṃ bhuñjati, sabbakālaṃ caṅkamanañcāruyha aparāparaṃ caṅkamati, thero tāya saññāya ñatvā "bhagavā, āvuso, janapadacārikaṃ caritukāmo, tumhākaṃ kattabbaṃ karothā"ti bhikkhūnaṃ saññaṃ deti.

Bhagavā paṭhamabodhiyaṃ vīsati vassāni anibaddhavāso ahosi, pacchā pañcavīsati vassāni abbokiṇṇaṃ sāvatthiṃyeva upanissāya vasanto ekadivase (2.0071) dve ṭhānāni paribhuñjati. Jetavane rattiṃ vasitvā punadivase bhikkhusaṅghaparivuto dakkhiṇadvārena sāvatthiṃ piṇḍāya pavisitvā pācīnadvārena nikkhamitvā pubbārāme divāvihāraṃ karoti. Pubbārāme rattiṃ vasitvā punadivase pācīnadvārena sāvatthiṃ piṇḍāya pavisitvā dakkhiṇadvārena nikkhamitvā jetavane divāvihāraṃ karoti. Kasmā? Dvinnaṃ kulānaṃ anukampāya. Manussattabhāve ṭhitena hi anāthapiṇḍikena viya aññena kenaci, mātugāmattabhāve ṭhitāya ca visākhāya viya aññāya itthiyā tathāgataṃ uddissa dhanapariccāgo kato nāma natthi, tasmā bhagavā tesaṃ anukampāya ekadivase imāni dve ṭhānāni paribhuñjati. Tasmiṃ pana divase jetavane vasi, tasmā thero- "ajja bhagavā sāvatthiyaṃ piṇḍāya caritvā sāyanhakāle gattāni parisiñcanatthāya pubbakoṭṭhakaṃ gamissati; athāhaṃ gattāni parisiñcitvā ṭhitaṃ bhagavantaṃ yācitvā rammakassa brāhmaṇassa assamaṃ gahetvā gamissāmi. Evamime bhikkhū bhagavato sammukhā

labhissanti dhammakathaṃ savanāyā"ti cintetvā te bhikkhū evamāha.

Migāramātupāsādoti visākhāya pāsādo. Sā hi migārena seṭṭhinā mātuṭṭhāne ṭhapitattā **migāramātā**ti vuccati. **Paṭisallānā vuṭṭhito**ti tasmiṃ kira pāsāde dvinnaṃ mahāsāvakānaṃ sirigabbhānaṃ majjhe bhagavato sirigabbho ahosi. Thero dvāraṃ vivaritvā antogabbhaṃ sammajjitvā mālākacavaraṃ nīharitvā mañcapīṭhaṃ paññapetvā satthu saññaṃ adāsi. Satthā sirigabbhaṃ pavisitvā dakkhiṇena passena sato sampajāno sīhaseyyaṃ upagamma darathaṃ paṭippassambhetvā uṭṭhāya phalasamāpattiṃ appetvā nisīditvā sāyanhasamaye tato vuṭṭhāsi. Taṃ sandhāya vuttaṃ "paṭisallānā vuṭṭhito"ti.

Parisiñcitunti yo hi cuṇṇamattikādīhi gattāni ubbaṭṭento mallakamuṭṭhādīhi vā ghaṃsanto nhāyati, so **nhāyatī**ti vuccati. Yo tathā akatvā pakatiyāva nhāyati, so **parisiñcatī**ti vuccati. Bhagavatopi sarīre tathā haritabbaṃ rajojallaṃ nāma na upalimpati, utuggahaṇatthaṃ pana bhagavā kevalaṃ udakaṃ otarati. Tenāha- "gattāni parisiñcitun"ti. **Pubbakoṭṭhako**ti pācīnakoṭṭhako.

Sāvatthiyaṃ (2.0072) kira vihāro kadāci mahā hoti kadāci khuddako. Tathā hi so vipassissa bhagavato kāle yojaniko ahosi, sikhissa tigāvuto, vessabhussa aḍḍhayojaniko, kakusandhassa gāvutappamāṇo, koṇāgamanassa aḍḍhagāvutappamāṇo, kassapassa vīsati-usabhappamāṇo, amhākaṃ bhagavato kāle aṭṭhakarīsappamāṇo jāto. Tampi nagaraṃ tassa vihārassa kadāci pācīnato hoti, kadāci dakkhiṇato, kadāci pacchimato, kadāci uttarato. Jetavane gandhakuṭiyaṃ pana catunnaṃ mañcapādānaṃ patiṭṭhitaṭṭhānaṃ acalameva.

Cattāri hi **acalacetiyaṭṭhānāni** nāma mahābodhipallaṅkaṭṭhānaṃ isipatane dhammacakkappavattanaṭṭhānaṃ saṅkassanagaradvāre devorohaṇakāle sopānassa patiṭṭhaṭṭhānaṃ mañcapādaṭṭhānanti. Ayaṃ pana pubbakoṭṭhako kassapadasabalassa vīsati-usabhavihārakāle pācīnadvāre koṭṭhako ahosi. So idānipi pubbakoṭṭhakotveva paññāyati. Kassapadasabalassa kāle aciravatī nagaraṃ parikkhipitvā sandamānā pubbakoṭṭhakaṃ patvā udakena bhinditvā mahantaṃ udakarahadaṃ māpesi samatitthaṃ anupubbagambhīraṃ. Tattha ekaṃ raññō nhānatitthaṃ, ekaṃ nāgarānaṃ, ekaṃ bhikkhusaṅghassa, ekaṃ buddhānanti evaṃ pāṭiyekkāni nhānatitthāni honti ramaṇīyāni vippakiṇṇarajatapaṭṭasadisavālikāni. Iti bhagavā āyasmatā ānandena saddhiṃ yena ayaṃ evarūpo pubbakoṭṭhako tenupasaṅkami gattāni parisiñcituṃ. Athāyasmā ānando udakasāṭikaṃ upanesi. Bhagavā rattadupaṭṭaṃ apanetvā udakasāṭikaṃ nivāsesi. Thero dupaṭṭena saddhiṃ mahācīvaraṃ attano hatthagatamakāsi. Bhagavā udakaṃ otari. Sahotaraṇenevassa udake macchakacchapā sabbe suvaṇṇavaṇṇā ahesuṃ. Yantanālikāhi suvaṇṇarasadhārānisiñcamānakālo viya suvaṇṇapaṭapasāraṇakālo viya ca ahosi. Atha bhagavato nhānavattaṃ dassetvā nhatvā paccuttiṇṇassa thero rattadupaṭṭaṃ upanesi. Bhagavā taṃ nivāsetvā vijjulatāsadisaṃ kāyabandhanaṃ bandhitvā mahācīvaraṃ antantena saṃharitvā padumagabbhasadisaṃ katvā upanītaṃ dvīsu kaṇṇesu gahetvā aṭṭhāsi. Tena vuttaṃ- "pubbakoṭṭhake gattāni parisiñcitvā paccuttaritvā ekacīvaro aṭṭhāsī"ti.

Evaṃ (2.0073) ṭhitassa pana bhagavato sarīraṃ vikasitakamaluppalasaraṃ

sabbapāliphullaṃ pāricchattakaṃ tārāmarīcivikasitaṃ ca gaganatalaṃ siriyā avahasamānaṃ viya virocittha. Byāmappabhāparikkhepavilāsinī cassa dvattiṃsavaralakkhaṇamālā ganthetvā ṭhapitā dvattiṃsacandamālā viya, dvattiṃsasūriyamālā viya, paṭipāṭiyā ṭhapitā dvattiṃsacakkavatti dvattiṃsadevarājā dvattiṃsamahābrahmāno viya ca ativiya virocittha, vaṇṇabhūminām esā. Evarūpesu ṭhānesu buddhānaṃ sarīravaṇṇaṃ vā guṇavaṇṇaṃ vā cuṇṇiyapadehi vā gāthāhi vā atthañca upamāyo ca kāraṇāni ca āharitvā paṭibalena dhammakathikena pūretvā kathetuṃ vaṭṭatīti evarūpesu ṭhānesu dhammakathikassa thāmo veditabbo.

273. Gattāni pubbāpayamānoti pakatibhāvaṃ gamayamāno nirudakāni kurumāno, sukkhāpayamānoti attho. Sodakena gattena cīvaraṃ pārupantassa hi cīvare kaṇṇikā uṭṭhahanti, parikkhārabhaṇḍaṃ dussati. Buddhānaṃ pana sarīre rajojallaṃ na upalimpati; padumapatte pakkhitta-udakabindu viya udakaṃ vinivattetvā gacchati, evaṃ santepi sikkhāgāravatāya bhagavā, "pabbajitavattaṃ nāmetan"ti mahācīvaraṃ ubhosu kaṇṇesu gahetvā purato kāyaṃ paṭicchādetvā aṭṭhāsi. Tasmiṃ khaṇe thero cintesi- "bhagavā mahācīvaraṃ pārupitvā migāramātupāsādaṃ ārabbha gamanābhihārato paṭṭhāya dunnivattiyo bhavissati; buddhānañhi adhippāyakopanaṃ nāma ekacārikasīhassa gahaṇatthaṃ hatthappasāraṇaṃ viya; pabhinnavaravāraṇassa soṇḍāya parāmasanaṃ viya; uggatejassa āsīvisassa gīvāya gahaṇaṃ viya ca bhāriyaṃ hoti. Idheva rammakassa brāhmaṇassa assamassa vaṇṇaṃ kathetvā tattha gamanatthāya bhagavantaṃ yācissāmī"ti. So tathā akāsi. Tena vuttaṃ- "atha kho āyasmā ānando ...pe... anukampaṃ upādāyā"ti.

Tattha **anukampaṃ upādāyā**ti bhagavato sammukhā dhammiṃ kathaṃ sossāmāti taṃ assamaṃ gatānaṃ pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ anukampaṃ paṭicca, tesu kāruññaṃ katvāti attho. **Dhammiyā kathāyā**ti dasasu pāramitāsu aññatarāya (2.0074) pāramiyā ceva mahābhinikkhamanassa ca vaṇṇaṃ kathayamānā sannisinnā honti. **Āgamayamāno**ti olokayamāno. Ahaṃ buddhoti sahasā appavisitvā yāva sā kathā niṭṭhāti, tāva aṭṭhāsīti attho. **Aggaḷaṃ ākoṭesī**ti agganakhena kavāṭe saññaṃ adāsi. **Vivariṃsū**ti sotaṃ odahitvāva nisinnattā taṅkhaṇaṃyeva āgantvā vivariṃsu.

Paññatte āsaneti buddhakāle kira yattha yattha ekopi bhikkhu viharati, sabbattha buddhāsanaṃ paññattameva hoti. Kasmā? Bhagavā kira attano santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā phāsukaṭṭhāne viharante manasi karoti "asuko mayhaṃ santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā gato, sakkhissati nu kho visesaṃ nibbattetuṃ no vā"ti. Atha naṃ passati kammaṭṭhānaṃ vissajjetvā akusalavitakke vitakkayamānaṃ, tato "kathañhi nāma mādisassa satthu santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā viharantaṃ imaṃ kulaputtaṃ akusalavitakkā abhibhavitvā anamatagge vaṭṭadukkhe saṃsāressantī"ti tassa anuggahatthaṃ tattheva attānaṃ dassetvā taṃ kulaputtaṃ ovaditvā ākāsaṃ uppatitvā puna attano vasanaṭṭhānameva gacchati. Athevaṃ ovadiyamānā te bhikkhū cintayiṃsu- "satthā amhākaṃ manaṃ jānitvā āgantvā amhākaṃ samīpe ṭhitaṃyeva attānaṃ dasseti; tasmiṃ khaṇe, 'bhante, idha nisīdatha, idha nisīdathā'ti āsanapariyesanaṃ nāma bhāro"ti. Te āsanaṃ

paññapetvāva viharanti. Yassa pīṭhaṃ atthi, so taṃ paññapeti. Yassa natthi, so mañcaṃ vā phalakaṃ vā kaṭṭhaṃ vā pāsāṇaṃ vā vālikapuñjaṃ vā paññapeti. Taṃ alabhamānā purāṇapaṇṇānipi saṅkaḍḍhitvā tattha paṃsukūlaṃ pattharitvā ṭhapenti. Idha pana pakatipaññattameva āsanaṃ ahosi, taṃ sandhāya vuttaṃ– "paññatte āsane nisīdī"ti.

Kāya nutthāti katamāya nu kathāya sannisinnā bhavathāti attho. "Kāya netthā"-tipi pāḷi, tassā katamāya nu etthāti attho. "Kāya notthā"tipi pāḷi, tassāpi purimo-yeva attho. **Antarā kathā**ti kammaṭṭhānamanasikāra-uddesaparipucchādīnaṃ antarā aññā ekā kathā. **Vippakatā**Ti mama āgamanapaccayā apariniṭṭhitā sikhaṃ appattā. **Atha bhagavā anuppatto**ti (2.0075) atha etasmiṃ kāle bhagavā āgato. **Dhammī vā kathā**ti dasakathāvatthunissitā vā dhammī kathā. **Ariyo vā tuṇhībhā-vo**ti ettha pana dutiyajjhānampi ariyo tuṇhībhāvo mūlakammaṭṭhānampi. Tasmā taṃ jhānaṃ appetvā nisinnopi, mūlakammaṭṭhānaṃ gahetvā nisinnopi bhikkhu ariyena tuṇhībhāvena nisinnoti veditabbo.

274. Dvemā, bhikkhave, pariyesanāti ko anusandhi? Te bhikkhū sammukhā dhammiṃ kathaṃ sossāmāti therassa bhāraṃ akaṃsu, thero tesaṃ assamagama-namakāsi. Te tattha nisīditvā atiracchānakathikā hutvā dhammiyā kathāya nisī-diṃsu. Atha bhagavā "ayaṃ tumhākaṃ pariyesanā ariyapariyesanā nāmā"ti dassetuṃ imaṃ desanaṃ ārabhi. Tattha **katamā ca, bhikkhave, anariyapariyesa-nā**ti ettha yathā maggakusalo puriso paṭhamaṃ vajjetabbaṃ apāyamaggaṃ dassento "vāmaṃ muñcitvā dakkhiṇaṃ gaṇhā"ti vadati. Evaṃ bhagavā desanāku-salatāya paṭhamaṃ vajjetabbaṃ anariyapariyesanaṃ ācikkhitvā pacchā itaraṃ ācikkhissāmīti uddesānukkamaṃ bhinditvā evamāha. **Jātidhammo**ti jāyanasa-bhāvo. **Jarādhammo**ti jīraṇasabhāvo. **Byādhidhammo**ti byādhisabhāvo. **Maraṇa-dhammo**Ti maraṇasabhāvo. **Sokadhammo**ti socanakasabhāvo. **Saṃkilesadha-mmo**ti saṃkilissanasabhāvo.

Puttabhariyanti puttā ca bhariyā ca. Esa nayo sabbattha. **Jātarūparajatan**ti ettha pana **jātarūpan**ti suvaṇṇaṃ. **Rajatan**ti yaṃkiñci vohārūpagaṃ lohamāsakādi. **Jāti-dhammā hete, bhikkhave, upadhayo**ti ete pañcakāmaguṇūpadhayo nāma honti, te

sabbepi jātidhammāti dasseti. Byādhidhammavārādīsu jātarūparajataṃ na gahitaṃ, na hetassa sīsarogādayo byādhayo nāma honti, na sattānaṃ viya cutisaṅkhātaṃ maraṇaṃ, na soko uppajjati. Ayādīhi pana saṃkilesehi saṃkilissatīti saṃkilesadhammavāre gahitaṃ. Tathā utusamuṭṭhānattā jātidhammavāre. Malaṃ gahetvā jīraṇato jarādhammavāre ca.

275. Ayaṃ (2.0076), bhikkhave, ariyā pariyesanāti, bhikkhave, ayaṃ niddosatāyapi ariyehi pariyesitabbatāyapi ariyapariyesanāti veditabbā.

276. Ahampi sudaṃ, bhikkhaveti kasmā ārabhi? Mūlato paṭṭhāya mahābhinikkhamanaṃ dassetuṃ. Evaṃ kirassa ahosi– "bhikkhave, ahampi pubbe anariyapariyesanaṃ pariyesiṃ. Svāhaṃ taṃ pahāya ariyapariyesanaṃ pariyesitvā sabbaññutaṃ patto. Pañcavaggiyāpi anariyapariyesanaṃ pariyesiṃsu. Te taṃ pahāya ariyapariyesanaṃ pariyesitvā khīṇāsavabhūmiṃ pattā. Tumhepi mama ceva pañcavaggiyānañca maggaṃ āruḷhā. Ariyapariyesanā tumhākaṃ pariyesanā"ti mūlato paṭṭhāya attano mahābhinikkhamanaṃ dassetuṃ imaṃ desanaṃ ārabhi.

277. Tattha **daharova samāno**ti taruṇova samāno. **Susukāḷakeso**ti suṭṭhu kāḷakeso, añjanavaṇṇakesova hutvāti attho. **Bhadrenā**ti bhaddakena. **Paṭhamena vayasā**ti tiṇṇaṃ vayānaṃ paṭhamavayena. **Akāmakānan**ti anicchamānānaṃ, anādaratthe sāmivacanaṃ. Assūni mukhe etesanti assumukhā; tesaṃ **assumukhānaṃ,** assukilinnamukhānanti attho. **Rudantānan**ti kanditvā rodamānānaṃ. **Kiṃ kusalagavesī**ti kiṃ kusalanti gavesamāno. **Anuttaraṃ santivarapadan**ti uttamaṃ santisaṅkhātaṃ varapadaṃ, nibbānaṃ pariyesamānoti attho. **Yena āḷāro kālāmo**ti ettha **āḷāro**ti tassa nāmaṃ, dīghapiṅgalo kireso. Tenassa **āḷāro**ti nāmaṃ ahosi. **Kālāmo**ti gottaṃ. **Viharatāyasmā**ti viharatu āyasmā. **Yattha viññū puriso**ti yasmiṃ dhamme paṇḍito puriso. **Sakaṃ ācariyakan**ti attano ācariyasamayaṃ. **Upasampajja vihareyyā**ti paṭilabhitvā vihareyya. Ettāvatā tena okāso kato hoti. **Taṃ dhamman**ti taṃ tesaṃ samayaṃ tantiṃ. **Pariyāpuṇin**ti sutvāva uggaṇhiṃ.

Oṭṭhapahatamattenāti tena vuttassa paṭiggahaṇatthaṃ oṭṭhapaharaṇamattena; aparāparaṃ katvā oṭṭhasañcaraṇamattakenāti attho. **Lapitalāpanamattenā**ti tena lapitassa paṭilāpanamattakena. **Ñāṇavādan**ti jānāmīti vādaṃ (2.0077). **Theravādan**ti thirabhāvavādaṃ, thero ahametthāti etaṃ vacanaṃ. **Ahañceva aññe cā**ti na kevalaṃ ahaṃ, aññepi bahū evaṃ vadanti. **Kevalaṃ saddhāmattakenā**ti paññāya asacchikatvā suddhena saddhāmattakeneva. Bodhisatto kira vācāya dhammaṃ uggaṇhantoyeva, "na kālāmassa vācāya pariyattimattameva asmiṃ dhamme, addhā esa sattannaṃ samāpattīnaṃ lābhī"ti aññāsi, tenassa etadahosi.

Ākiñcaññāyatanaṃ pavedesīti ākiñcaññāyatanapariyosānā satta samāpattiyo maṃ jānāpesi. **Saddhā**ti imāsaṃ sattannaṃ samāpattīnaṃ nibbattanatthāya saddhā. **Vīriyā**dīsupi eseva nayo. **Padaheyyan**ti payogaṃ kareyyaṃ. **Nacirasseva taṃ dhammaṃ sayaṃ abhiññā sacchikatvā upasampajja vihāsin**ti bodhisatto kira vīriyaṃ paggahetvā katipāhaññeva satta suvaṇṇanisseṇiyo pasārento viya satta samāpattiyo nibbattesi; tasmā evamāha.

Lābhā no, āvusoti anusūyako kiresa kālāmo. Tasmā "ayaṃ adhunāgato, kinti katvā imaṃ dhammaṃ nibbattesī"ti usūyaṃ akatvā pasanno pasādaṃ pavedento

evamāha. **Ubhova santā imaṃ gaṇaṃ pariharāmā**ti "mahā ayaṃ gaṇo, dvepi janā pariharāmā"ti vatvā gaṇassa saññaṃ adāsi, "ahampi sattannaṃ samāpattīnaṃ lābhī, mahāpurisopi sattannameva, ettakā janā mahāpurisassa santike parikammaṃ uggaṇhatha, ettakā mayhan"ti majjhe bhinditvā adāsi. **Uḷārāyā**ti uttamāya. **Pūjāyā**ti kālāmassa kira upaṭṭhākā itthiyopi purisāpi gandhamālādīni gahetvā āgacchanti. Kālāmo- "gacchatha, mahāpurisaṃ pūjethā"ti vadati. Te taṃ pūjetvā yaṃ avasiṭṭhaṃ hoti, tena kālāmaṃ pūjenti. Mahagghāni mañcapīṭhāni āharanti; tānipi mahāpurisassa dāpetvā yadi avasiṭṭhaṃ hoti, attanā gaṇhāti. Gatagataṭṭhāne varasenāsanaṃ bodhisattassa jaggāpetvā sesakaṃ attanā gaṇhāti. Evaṃ uḷārāya pūjāya pūjesi. **Nāyaṃ dhammo nibbidāyā**ti-ādīsu ayaṃ sattasamāpattidhammo neva vaṭṭe nibbindanatthāya, na virajjanatthāya, na rāgādinirodhatthāya, na (2.0078) upasamatthāya, na abhiññeyyadhammaṃ abhijānanatthāya, na catumaggasambodhāya, na nibbānasacchikiriyāya saṃvattatīti attho.

Yāvadeva ākiñcaññāyatanūpapattiyāti yāva saṭṭhikappasahassāyuparimāṇe ākiñcaññāyatanabhave upapatti, tāvadeva saṃvattati, na tato uddhaṃ. Evamayaṃ punarāvattanadhammoyeva; yañca ṭhānaṃ pāpeti, taṃ jātijarāmaraṇehi aparimuttameva maccupāsaparikkhittamevāti. Tato paṭṭhāya ca pana mahāsatto yathā nāma chātajjhattapuriso manuññabhojanaṃ labhitvā sampiyāyamānopi bhuñjitvā pittavasena vā semhavasena vā makkhikāvasena vā chaḍḍetvā puna ekaṃ piṇḍampi bhuñjissāmīti manaṃ na uppādeti; evameva imā satta samāpattiyo mahantena ussāhena nibbattetvāpi, tāsu imaṃ punarāvattikādibhedaṃ ādīnavaṃ disvā, puna imaṃ dhammaṃ āvajjissāmi vā samāpajjissāmi vā adhiṭṭhahissāmi vā vuṭṭhahissāmi vā paccavekkhissāmi vāti cittameva na uppādesi. **Analaṅkaritvā**ti alaṃ iminā, alaṃ iminā̀ti punappunaṃ alaṅkaritvā. **Nibbijjā**ti nibbinditvā. **Apakkamin**ti agamāsiṃ.

278. Na kho rāmo imaṃ dhammanti idhāpi bodhisatto taṃ dhammaṃ uggaṇhantoyeva aññāsi- "nāyaṃ aṭṭhasamāpattidhammo udakassa vācāya uggahitamattova, addhā panesa aṭṭhasamāpattilābhī"ti. Tenassa etadahosi- "na kho rāmo ...pe... jānaṃ passaṃ vihāsī"ti. Sesamettha purimavāre vuttanayeneva veditabbaṃ.

279. Yena uruvelā senānigamoti ettha **uruvelā**ti mahāvelā, mahāvālikarāsīti attho. Atha vā **urū**ti vālikā vuccati; **velā**ti mariyādā, velātikkamanahetu āhaṭā uru **uruvelā**ti evamettha attho daṭṭhabbo. Atīte kira anuppanne buddhe dasasahassā kulaputtā tāpasapabbajjaṃ pabbajitvā tasmiṃ padese viharantā ekadivasaṃ sannipatitvā katikavattaṃ akaṃsu- "kāyakammavacīkammāni nāma paresampi pākaṭāni honti, manokammaṃ pana apākaṭaṃ. Tasmā yo kāmavitakkaṃ vā byāpādavitakkaṃ vā vihiṃsāvitakkaṃ vā vitakketi, tassa añño codako (2.0079) nāma natthi; so attanāva attānaṃ codetvā pattapuṭena vālikaṃ āharitvā imasmiṃ ṭhāne ākiratu, idamassa daṇḍakamman"ti. Tato paṭṭhāya yo tādisaṃ vitakkaṃ vitakketi, so tattha pattapuṭena vālikaṃ ākirati, evaṃ tattha anukkamena mahāvālikarāsi jāto. Tato taṃ pacchimā janatā parikkhipitvā cetiyaṭṭhānamakāsi; taṃ sandhāya vuttaṃ- "**uruvelā**ti mahāvelā, mahāvālikarāsīti attho"ti. Tameva

sandhāya vuttaṃ– "atha vā **urū**ti vālikā vuccati, **velā**ti mariyādā. Velātikkamanahetu āhaṭā uru uruvelāti evamettha attho daṭṭhabbo"ti.

Senānigamoti senāya nigamo. Paṭhamakappikānaṃ kira tasmiṃ ṭhāne senāniveso ahosi; tasmā so padeso **senānigamo**ti vuccati. "Senāni-gāmo"tipi pāṭho. **Senānī** nāma sujātāya pitā, tassa gāmoti attho. **Tadavasarin**ti tattha osariṃ. **Ramaṇīyaṃ bhūmibhāgan**ti supupphitanānappakārajalajathalajapupphavicittaṃ manorammaṃ bhūmibhāgaṃ. **Pāsādikañca vanasaṇḍan**ti morapiñchakalāpasadisaṃ pasādajananavanasaṇḍañca addasaṃ. **Nadiñca sandantin**ti sandamānañca maṇikkhandhasadisaṃ vimalanīlasītalasalilaṃ nerañjaraṃ nadiṃ addasaṃ. **Setakan**ti parisuddhaṃ nikkaddamaṃ. **Supatitthan**ti anupubbagambhīrehi sundarehi titthehi upetaṃ. **Ramaṇīyan**ti rajatapaṭṭasadisaṃ vippakiṇṇavālikaṃ pahūtamacchakacchapaṃ abhirāmadassanaṃ. **Samantā ca gocaragāman**ti tassa padesassa samantā avidūre gamanāgamanasampannaṃ sampattapabbajitānaṃ sulabhapiṇḍaṃ gocaragāmañca addasaṃ. **Alaṃ vatā**ti samatthaṃ vata. **Tattheva nisīdin**ti bodhipallaṅke nisajjaṃ sandhāyāha. Uparisuttasmiñhi **tatthevā**ti dukkarakārikaṭṭhānaṃ adhippetaṃ, idha pana bodhipallaṅko. Tenāha– "tattheva nisīdin"ti. **Alamidaṃ padhānāyā**ti idaṃ ṭhānaṃ padhānatthāya samatthanti evaṃ cintetvā nisīdinti attho.

280. Ajjhagamanti adhigacchiṃ paṭilabhiṃ. **Ñāṇañca pana me dassanan**ti sabbadhammadassanasamatthañca me sabbaññutaññāṇaṃ udapādi. **Akuppā me vimuttī**ti mayhaṃ arahattaphalavimutti akuppatāya ca akuppārammaṇatāya ca akuppā, sā hi rāgādīhi na kuppatīti akuppatāyapi akuppā, akuppaṃ nibbānamassārammaṇantipi akuppā. **Ayamantimā jātī**ti ayaṃ sabbapacchimā jāti. **Natthi** (2.008 **dāni punabbhavo**Ti idāni me puna paṭisandhi nāma natthīti evaṃ paccavekkhaṇañāṇampi me uppannanti dasseti.

281. Adhigatoti paṭividdho. **Dhammo**ti catusaccadhammo. **Gambhīro**ti uttānabhāvapaṭikkhepavacanametaṃ. **Duddaso**ti gambhīrattāva duddaso dukkhena daṭṭhabbo, na sakkā sukhena daṭṭhuṃ. Duddasattāva **duranubodho,** dukkhena avabujjhitabbo, na sakkā sukhena avabujjhituṃ. **Santo**ti nibbuto. **Paṇīto**ti atappako. Idaṃ dvayaṃ lokuttarameva sandhāya vuttaṃ. **Atakkāvacaro**ti takkena avacaritabbo ogāhitabbo na hoti, ñāṇeneva avacaritabbo. **Nipuṇo**ti saṇho. **Paṇḍitavedanīyo**ti sammāpaṭipadaṃ paṭipannehi paṇḍitehi veditabbo. **Ālayarāmā**ti sattā pañcasu kāmaguṇesu allīyanti. Tasmā te **ālayā**ti vuccanti. Aṭṭhasatataṇhāvicaritāni ālayanti, tasmā ālayāti vuccanti. Tehi ālayehi ramantīti **ālayarāmā.** Ālayesu ratāti **ālayaratā.** Ālayesu suṭṭhu muditāti **ālayasammuditā.** Yatheva hi susajjitaṃ pupphaphalabharitarukkhādisampannaṃ uyyānaṃ paviṭṭho rājā tāya tāya sampattiyā ramati, sammudito āmoditapamodito hoti, na ukkaṇṭhati, sāyampi nikkhamituṃ na icchati; evamimehipi kāmālayataṇhālayehi sattā ramanti, saṃsāravaṭṭe sammuditā anukkaṇṭhitā vasanti. Tena nesaṃ bhagavā duvidhampi ālayaṃ uyyānabhūmiṃ viya dassento "ālayarāmā"ti-ādimāha.

Yadidanti nipāto, tassa ṭhānaṃ sandhāya "yaṃ idan"ti, paṭiccasamuppādaṃ sandhāya "yo ayan"ti evamattho daṭṭhabbo. **Idappaccayatāpaṭiccasamuppādo**ti

imesaṃ paccayā idappaccayā; idappaccayā eva idappaccayatā; idappaccayatā ca sā paṭiccasamuppādo cāti **idappaccayatāpaṭiccasamuppādo.** Saṅkhārādipaccayānametaṃ adhivacanaṃ. **Sabbasaṅkhārasamatho**ti-ādi sabbaṃ nibbānameva. Yasmā hi taṃ āgamma sabbasaṅkhāravipphanditāni sammanti vūpasammanti, tasmā **sabbasaṅkhārasamatho**ti vuccati. Yasmā ca taṃ āgamma sabbe upadhayo paṭinissaṭṭhā honti, sabbā taṇhā khīyanti, sabbe kilesarāgā virajjanti, sabbaṃ dukkhaṃ nirujjhati; tasmā **sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhākkhayo virāgo nirodho**Ti vuccati. Sā panesā taṇhā bhavena bhavaṃ, phalena vā saddhiṃ kammaṃ vinati saṃsibbatīti (2.0081) katvā **vānan**ti vuccati, tato nikkhantaṃ vānatoti **nibbānaṃ. So mamassa kilamatho**ti yā ajānantānaṃ desanā nāma, so mama kilamatho assa, sā mama vihesā assāti attho. Kāyakilamatho ceva kāyavihesā ca assāti vuttaṃ hoti. Citte pana ubhayampetaṃ buddhānaṃ natthi. **Apissū**ti anubrūhanatthe nipāto, so "na kevalaṃ etadahosi, imāpi gāthā paṭibhaṃsū"ti dīpeti. **Man**ti mama. **Anacchariyā**ti anu-acchariyā. **Paṭibhaṃsū**ti paṭibhānasaṅkhātassa ñāṇassa gocarā ahesuṃ; parivitakkayitabbataṃ pāpuṇiṃsu.

Kicchenāti dukkhena, na dukkhāya paṭipadāya. Buddhānañhi cattāropi maggā sukhappaṭipadāva honti. Pāramīpūraṇakāle pana sarāgasadosasamohasseva sato āgatāgatānaṃ yācakānaṃ, alaṅkatappaṭiyattaṃ sīsaṃ kantitvā, galalohitaṃ nīharitvā, su-añjitāni

akkhīni uppāṭetvā, kulavaṃsappadīpaṃ puttaṃ manāpacāriniṃ bhariyanti evamādīni dentassa, aññāni ca khantivādisadisesu attabhāvesu chejjabhejjādīni pāpuṇantassa āgamaniyapaṭipadaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Halan**ti ettha **ha-**kāro nipātamatto, **alan**ti attho. **Pakāsitun**ti desituṃ, evaṃ kicchena adhigatassa dhammassa alaṃ desituṃ, pariyattaṃ desituṃ, ko attho desitenāti vuttaṃ hoti. **Rāgadosaparetehī**ti rāgadosapariphuṭṭhehi rāgadosānugatehi vā.

Paṭisotagāminti niccādīnaṃ paṭisotaṃ aniccaṃ dukkhamanattā asubhanti evaṃ gataṃ catusaccadhammaṃ. **Rāgarattā**ti kāmarāgena bhavarāgena diṭṭhirāgena ca rattā. **Na dakkhantī**ti aniccaṃ dukkhamanattā asubhanti iminā sabhāvena na passissanti, te apassante ko sakkhissati evaṃ gāhāpetuṃ. **Tamokhandhena āvuṭā**ti avijjārāsinā ajjhotthatā.

282. Appossukkatāyā Ti nirussukkabhāvena, adesetukāmatāyāti attho. Kasmā panassa evaṃ cittaṃ nami, nanu esa mutto mocessāmi, tiṇṇo tāressāmi.

"Kiṃ me aññātavesena, dhammaṃ sacchikatenidha;
sabbaññutaṃ pāpuṇitvā, tārayissaṃ sadevakan"ti. (bu. vaṃ. 2.56)-

Patthanaṃ (2.0082) katvā pāramiyo pūretvā sabbaññutaṃ pattoti. Saccametaṃ, tadevaṃ paccavekkhaṇānubhāvena panassa evaṃ cittaṃ nami. Tassa hi sabbaññutaṃ patvā sattānaṃ kilesagahanataṃ, dhammassa ca gambhīrataṃ paccavekkhantassa sattānaṃ kilesagahanatā ca dhammagambhīratā ca sabbākārena pākaṭā jātā. Athassa "ime sattā kañjikapuṇṇā lābu viya, takkabharitā cāṭi viya, vasātelapītapilotikā viya, añjanamakkhitahattho viya ca kilesabharitā atisaṃkiliṭṭhā rāgarattā dosaduṭṭhā mohamūḷhā, te kiṃ nāma paṭivijjhissantī"ti cintayato kilesagahanapaccavekkhaṇānubhāvenāpi evaṃ cittaṃ nami.

"Ayañca dhammo pathavīsandhāraka-udakakkhandho viya gambhīro, pabbatena paṭicchādetvā ṭhapito sāsapo viya duddaso, satadhā bhinnassa vālassa koṭiyā koṭipaṭipādanaṃ viya duranubodho. Nanu mayā hi imaṃ dhammaṃ paṭivijjhituṃ vāyamantena adinnaṃ dānaṃ nāma natthi, arakkhitaṃ sīlaṃ nāma natthi, aparipūritā kāci pāramī nāma natthi? Tassa me nirussāhaṃ viya mārabalaṃ vidhamantassāpi pathavī na kampittha, paṭhamayāme pubbenivāsaṃ anussarantassāpi na kampittha, majjhimayāme dibbacakkhuṃ sodhentassāpi na kampittha, pacchimayāme pana paṭiccasamuppādaṃ paṭivijjhantasseva me dasasahassilokadhātu kampittha. Iti mādisenāpi tikkhañāṇena kicchenevāyaṃ dhammo paṭividdho, taṃ lokiyamahājanā kathaṃ paṭivijjhissantī"ti dhammagambhīratāpaccavekkhaṇānubhāvenāpi evaṃ cittaṃ namīti veditabbaṃ.

Apica brahmunā yācite desetukāmatāyapissa evaṃ cittaṃ nami. Jānāti hi bhagavā- "mama appossukkatāya citte namamāne maṃ mahābrahmā dhammadesanaṃ yācissati, ime ca sattā brahmagarukā, te 'satthā kira dhammaṃ na desetukāmo ahosi, atha naṃ mahābrahmā yācitvā desāpesi, santo vata, bho, dhammo paṇīto vata, bho, dhammo'ti maññamānā sussūsissantī"ti. Idampissa kāraṇaṃ paṭicca appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāyāti veditabbaṃ.

Sahampatissāti so kira kassapassa bhagavato sāsane sahako nāma thero paṭhamajjhānaṃ nibbattetvā paṭhamajjhānabhūmiyaṃ kappāyukabrahmā hutvā

nibbatto. Tatra naṃ sahampatibrahmāti paṭisañjānanti, taṃ sandhāyāha- "brahmuno (2.0083) sahampatissā"ti. **Nassati vata, bho**ti so kira imaṃ saddaṃ tathā nicchāresi, yathā dasasahassilokadhātubrahmāno sutvā sabbe sannipatiṃsu. **Yatra hi nāmā**ti yasmiṃ nāma loke. **Purato pāturahosī**ti tehi dasahi brahmasahassehi saddhiṃ pāturahosi. **Apparajakkhajātikā**ti paññāmaye akkhimhi appaṃ parittaṃ rāgadosamoharajaṃ etesaṃ, evaṃsabhāvāti **apparajakkhajātikā. Assavanatā**ti assavanatāya. **Bhavissantī**Ti purimabuddhesu dasapuññakiriyavasena katādhikārā paripākagatapadumāni viya sūriyarasmisamphassaṃ, dhammadesanaṃyeva ākaṅkhamānā catuppadikagāthāvasāne ariyabhūmiṃ okkamanārahā na eko, na dve, anekasatasahassā dhammassa aññātāro bhavissantīti dasseti.

Pāturahosīti pātubhavi. **Samalehi cintito**ti samalehi chahi satthārehi cintito. Te hi puretaraṃ uppajjitvā sakalajambudīpe kaṇṭake pattharamānā viya, visaṃ siñcamānā viya ca samalaṃ micchādiṭṭhidhammaṃ desayiṃsu. **Apāpuretan**ti vivara etaṃ. **Amatassa dvāran**ti amatassa nibbānassa dvārabhūtaṃ ariyamaggaṃ. **Suṇantu dhammaṃ vimalenānubuddhan**ti ime sattā rāgādimalānaṃ abhāvato vimalena sammāsambuddhena anubuddhaṃ catusaccadhammaṃ suṇantu tāva bhagavāti yācati.

Sele yathā pabbatamuddhaniṭṭhitoti selamaye ekagghane pabbatamuddhani yathā ṭhitova. Na hi tassa ṭhitassa dassanatthaṃ gīvukkhipanapasāraṇādikiccaṃ atthi. **Tathūpaman**ti tappaṭibhāgaṃ selapabbatūpamaṃ. Ayaṃ panettha saṅkhepattho- yathā selapabbatamuddhani ṭhitova cakkhumā puriso samantato janataṃ passeyya, tathā tvampi, sumedha, sundarapaññā-sabbaññutaññāṇena samantacakkhu bhagavā dhammamayaṃ pāsādamāruyha sayaṃ apetasoko sokāvatiṇṇaṃ jātijarābhibhūtaṃ janataṃ avekkhassu upadhāraya upaparikkha. Ayaṃ panettha adhippāyo- yathā hi pabbatapāde samantā mahantaṃ khettaṃ katvā tattha kedārapāḷīsu kuṭikāyo katvā rattiṃ aggiṃ jāleyyuṃ. Caturaṅgasamannāgatañca andhakāraṃ assa, atha tassa pabbatassa matthake ṭhatvā cakkhumato purisassa bhūmiṃ olokayato neva khettaṃ, na kedārapāḷiyo, na kuṭiyo, na tattha sayitamanussā paññāyeyyuṃ. Kuṭikāsu pana (2.0084) aggijālāmattakameva paññāyeyya. Evaṃ dhammapāsādaṃ āruyha sattanikāyaṃ olokayato tathāgatassa, ye te akatakalyāṇā sattā, te ekavihāre dakkhiṇajāṇupasse nisinnāpi buddhacakkhussa āpāthaṃ nāgacchanti, rattiṃ khittā sarā viya honti. Ye pana katakalyāṇā veneyyapuggalā, te evassa dūrepi ṭhitā āpāthaṃ āgacchanti, so aggi viya himavantapabbato viya ca. Vuttampi cetaṃ-

"Dūre santo pakāsenti, himavantova pabbato;
asantettha na dissanti, rattiṃ khittā yathā sarā"ti. (dha. pa. 304);

Uṭṭhehīti bhagavato dhammadesanatthaṃ cārikacaraṇaṃ yācanto bhaṇati. **Vīrā**ti-ādīsu bhagavā vīriyavantatāya **vīro**. Devaputtamaccukilesamārānaṃ vijitattā **vijitasaṅgāmo**. Jātikantārādinittharaṇatthāya veneyyasatthavāhanasamatthatāya **satthavāho**. Kāmacchanda-iṇassa abhāvato **aṇaṇo**ti veditabbo.

283. Ajjhesananti yācanaṃ. **Buddhacakkhunā**ti indriyaparopariyattañāṇena ca āsayānusayañāṇena ca. Imesañhi dvinnaṃ ñāṇānaṃ buddhacakkhūti nāmaṃ,

sabbaññutaññāṇassa samantacakkhūti, tiṇṇaṃ maggañāṇānaṃ dhammacakkhūti. **Apparajakkhe**ti-ādīsu yesaṃ vuttanayeneva paññācakkhumhi rāgādirajaṃ appaṃ, te **apparajakkhā.** Yesaṃ taṃ mahantaṃ, te **mahārajakkhā.** Yesaṃ saddhādīni indriyāni tikkhāni, te **tikkhindriyā.** Yesaṃ tāni mudūni, te **mudindriyā.** Yesaṃ teyeva saddhādayo ākārā sundarā, te **svākārā.** Ye kathitakāraṇaṃ sallakkhenti, sukhena sakkā honti viññāpetuṃ, te **suviññāpayā.** Ye paralokañceva vajjañca bhayato passanti, te **paralokavajjabhayadassāvino** nāma.

Ayaṃ panettha pāḷi- "saddho puggalo apparajakkho, assaddho puggalo mahārajakkho. Āraddhavīriyo..., kusito..., upaṭṭhitassati..., muṭṭhassati..., samāhito..., asamāhito..., paññavā..., duppaññho puggalo mahārajakkho. Tathā saddho puggalo tikkhindriyo ...pe... paññavā puggalo paralokavajjabhayadassāvī, duppaññho puggalo na paralokavajjabhayadassāvī. **Loko**Ti (2.0085) khandhaloko, āyatanaloko, dhātuloko, sampattibhavaloko, sampattisambhavaloko, vipattibhavaloko, vipattisambhavaloko, eko loko sabbe sattā āhāraṭṭhitikā. Dve lokā- nāmañca rūpañca. Tayo lokā- tisso vedanā. Cattāro lokā- cattāro āhārā. Pañca lokā- pañcupādānakkhandhā. Cha lokā- cha ajjhattikāni āyatanāni. Satta lokā- satta viññāṇaṭṭhitiyo. Aṭṭha lokā- aṭṭha lokadhammā. Nava lokā- nava sattāvāsā. Dasa lokā- dasāyatanāni. Dvādasa lokā- dvādasāyatanāni. Aṭṭhārasa lokā- aṭṭhārassa dhātuyo. Vajjanti sabbe kilesā vajjā, sabbe duccaritā vajjā, sabbe abhisaṅkhārā vajjā, sabbe bhavagāmikammā vajjā. Iti imasmiñca loke imasmiñca vajje tibbā bhayasaññā paccupaṭṭhitā hoti, seyyathāpi ukkhittāsike vadhake. Imehi paññāsāya ākārehi imāni pañcindriyāni jānāti passati aññāsi paṭivijjhi. Idaṃ tathāgatassa indriyaparopariyatte ñāṇan"ti (paṭi. ma. 1.112).

Uppaliniyanti uppalavane. Itaresupi eseva nayo. **Antonimuggaposīnī**ti yāni anto nimuggāneva posiyanti. **Udakaṃ accuggamma ṭhitānī**ti udakaṃ atikkamitvā ṭhitāni. Tattha yāni accuggamma ṭhitāni, tāni sūriyarasmisamphassaṃ āgamayamānāni ṭhitāni ajja pupphanakāni. Yāni samodakaṃ ṭhitāni, tāni sve pupphanakāni. Yāni udakānuggatāni antonimuggaposīni, tāni tatiyadivase pupphanakāni. Udakā pana anuggatāni aññānipi saroga-uppalādīni nāma atthi, yāni neva pupphissanti, macchakacchapabhakkhāneva bhavissanti. Tāni pāḷiṃ nāruḷhāni. Āharitvā pana dīpetabbānīti dīpitāni.

Yatheva hi tāni catubbidhāni pupphāni, evameva ugghaṭitaññū vipañcitaññū neyyo padaparamoti cattāro puggalā. Tattha "yassa puggalassa saha udāhaṭavelāya dhammābhisamayo hoti, ayaṃ vuccati puggalo **ugghaṭitaññū.** Yassa puggalassa saṃkhittena bhāsitassa vitthārena atthe vibhajiyamāne dhammābhisamayo hoti, ayaṃ vuccati puggalo **vipañcitaññū.** Yassa puggalassa uddesato paripucchato yoniso manasikaroto kalyāṇamitte (2.0086) sevato bhajato payirupāsato anupubbena dhammābhisamayo hoti, ayaṃ vuccati puggalo **neyyo.** Yassa puggalassa bahumpi suṇato bahumpi bhaṇato bahumpi dhārayato bahumpi vācayato na tāya jātiyā dhammābhisamayo hoti, ayaṃ vuccati puggalo **padaparamo"** (pu. pa. 151). Tattha bhagavā uppalavanādisadisaṃ dasasahassilokadhātuṃ olokento "ajja pupphanakāni viya ugghaṭitaññū, sve pupphanakāni viya vipañcitaññū, tatiya-

divase pupphanakāni viya neyyo, macchakacchapabhakkhāni pupphāni viya padaparamo"ti addasa. Passanto ca "ettakā apparajakkhā, ettakā mahārajakkhā, tatrāpi ettakā ugghaṭitaññū"ti evaṃ sabbākāratova addasa.

Tattha tiṇṇaṃ puggalānaṃ imasmiṃyeva attabhāve bhagavato dhammadesanā atthaṃ sādheti. Padaparamānaṃ anāgate vāsanatthāya hoti. Atha bhagavā imesaṃ catunnaṃ puggalānaṃ atthāvahaṃ dhammadesanaṃ viditvā desetukamyataṃ uppādetvā puna sabbepi tīsu bhavesu satte bhabbābhabbavasena dve koṭṭhāse akāsi. Ye sandhāya vuttaṃ- "katame te sattā abhabbā, ye te sattā kammāvaraṇena samannāgatā kilesāvaraṇena samannāgatā vipākāvaraṇena samannāgatā assaddhā acchandikā duppaññā abhabbā niyāmaṃ okkamituṃ kusalesu dhammesu sammattaṃ, ime te sattā abhabbā. Katame te sattā bhabbā? Ye te sattā na kammāvaraṇena ...pe... ime te sattā bhabbā"ti (vibha. 827; paṭi. ma. 1.115). Tattha sabbepi abhabbapuggale pahāya bhabbapuggaleyeva ñāṇena pariggahetvā "ettakā rāgacaritā, ettakā dosamohacaritā vitakkasaddhābuddhicaritā"ti cha koṭṭhāse akāsi; evaṃ katvā dhammaṃ desissāmīti cintesi.

Paccabhāsinti pati-abhāsiṃ. **Apārutā**ti vivaṭā. **Amatassa dvārā**ti ariyamaggo. So hi amatasaṅkhātassa nibbānassa dvāraṃ, so mayā vivaritvā ṭhapitoti dasseti. **Pamuñcantu saddhan**ti sabbe attano saddhaṃ pamuñcantu, vissajjentu. Pacchimapadadvaye ayamattho, ahañhi attano paguṇaṃ suppavattitampi imaṃ paṇītaṃ uttamaṃ dhammaṃ kāyavācākilamathasaññī hutvā na bhāsiṃ

(2.0087). Idāni pana sabbo jano saddhābhājanaṃ upanetu, pūressāmi nesaṃ saṅkappanti.

284. Tassa mayhaṃ, bhikkhave, etadahosīti etaṃ ahosi- **kassa nu kho ahaṃ paṭhamaṃ dhammaṃ deseyyan**ti ayaṃ dhammadesanāpaṭisaṃyutto vitakko udapādīti attho. Kadā panesa udapādīti? Buddhabhūtassa aṭṭhame sattāhe.

Tatrāyaṃ anupubbikathā- bodhisatto kira mahābhinikkhamanadivase vivaṭaṃ itthāgāraṃ disvā saṃviggahadayo, "kaṇḍakaṃ āharā"ti channaṃ āmantetvā channasahāyo assarājapiṭṭhigato nagarato nikkhamitvā kaṇḍakanivattanacetiyaṭṭhānaṃ nāma dassetvā tīṇi rajjāni atikkamma anomānadītīre pabbajitvā anupubbena cārikaṃ caramāno rājagahe piṇḍāya caritvā paṇḍavapabbate nisinno magadhissarena raññā nāmagottaṃ pucchitvā, "imaṃ rajjaṃ sampaṭicchāhī"ti vutto, "alaṃ mahārāja, na mayhaṃ rajjena attho, ahaṃ rajjaṃ pahāya lokahitatthāya padhānaṃ anuyuñjitvā loke vivaṭacchado bhavissāmīti nikkhanto"ti vatvā, "tena hi buddho hutvā paṭhamaṃ mayhaṃ vijitaṃ osareyyāsī"ti paṭiññaṃ gahito kālāmañca udakañca upasaṅkamitvā tesaṃ dhammadesanāya sāraṃ avindanto tato pakkamitvā uruveḷāya chabbassāni dukkarakārikaṃ karontopi amataṃ paṭivijjhituṃ asakkonto oḷārikāhārapaṭisevanena kāyaṃ santappesi.

Tadā ca uruvelagāme **sujātā** nāma kuṭumbiyadhītā ekasmiṃ nigrodharukkhe patthanamakāsi- "sacāhaṃ samānajātikaṃ kulagharaṃ gantvā paṭhamagabbhe puttaṃ labhissāmi, balikammaṃ karissāmī"ti. Tassā sā patthanā samijjhi. Sā visākhapuṇṇamadivase pātova balikammaṃ karissāmīti rattiyā paccūsasamaye eva pāyasaṃ paṭiyādesi. Tasmiṃ pāyase paccamāne mahantamahantā pupphuḷā uṭṭhahitvā dakkhiṇāvaṭṭā hutvā sañcaranti. Ekaphusitampi bahi na gacchati. Mahābrahmā chattaṃ dhāresi. Cattāro lokapālā khaggahatthā ārakkhaṃ gaṇhiṃsu. Sakko alātāni samānento aggiṃ jālesi. Devatā catūsu dīpesu ojaṃ saṃharitvā (2.008
tattha pakkhipiṃsu. Bodhisatto bhikkhācārakālaṃ āgamayamāno pātova gantvā rukkhamūle nisīdi. Rukkhamūle sodhanatthāya gatā dhātī āgantvā sujātāya ārocesi- "devatā rukkhamūle nisinnā"ti. Sujātā, sabbaṃ pasādhanaṃ pasādhetvā satasahassagghanike suvaṇṇathāle pāyasaṃ vaḍḍhetvā aparāya suvaṇṇapātiyā pidahitvā ukkhipitvā gatā mahāpurisaṃ disvā saheva pātiyā hatthe ṭhapetvā vanditvā "yathā mayhaṃ manoratho nipphanno, evaṃ tumhākampi nipphajjatū"ti vatvā pakkāmi.

Bodhisatto nerañjarāya tīraṃ gantvā suvaṇṇathālaṃ tīre ṭhapetvā nhatvā paccuttaritvā ekūnapaṇṇāsapiṇḍe karonto pāyasaṃ paribhuñjitvā "sacāhaṃ ajja buddho bhavāmi, thālaṃ paṭisotaṃ gacchatū"ti khipi. Thālaṃ paṭisotaṃ gantvā thokaṃ ṭhatvā kālanāgarājassa bhavanaṃ pavisitvā tiṇṇaṃ buddhānaṃ thālāni ukkhipitvā aṭṭhāsi.

Mahāsatto vanasaṇḍe divāvihāraṃ katvā sāyanhasamaye **sottiyena** dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo gahetvā bodhimaṇḍaṃ āruyha dakkhiṇadisābhāge aṭṭhāsi. So padeso paduminipatte udakabindu viya akampittha. Mahāsatto, "ayaṃ mama guṇaṃ dhāretuṃ na sakkotī"ti pacchimadisābhāgaṃ agamāsi, sopi tatheva akampittha. Uttaradisābhāgaṃ agamāsi, sopi tatheva akampittha. Puratthimadisā-

bhāgaṃ agamāsi, tattha pallaṅkappamāṇaṃ ṭhānaṃ sunikhāta-indakhilo viya niccalamahosi. Mahāsatto "idaṃ ṭhānaṃ sabbabuddhānaṃ kilesabhañjanaviddhaṃsanaṭṭhānan"ti tāni tiṇāni agge gahetvā cālesi. Tāni cittakārena tūlikaggena paricchinnāni viya ahesuṃ. Bodhisatto, "bodhiṃ appatvā imaṃ pallaṅkaṃ na bhindissāmī"ti caturaṅgavīriyaṃ adhiṭṭhahitvā pallaṅkaṃ ābhujitvā nisīdi.

Taṅkhaṇaññeva māro bāhusahassaṃ māpetvā diyaḍḍhayojanasatikaṃ girimekhalaṃ nāma hatthiṃ āruyha navayojanaṃ mārabalaṃ gahetvā addhakkhikena olokayamāno pabbato viya ajjhottharanto upasaṅkami. Mahāsatto, "mayhaṃ dasa pāramiyo pūrentassa aññho samaṇo vā brāhmaṇo (2.0089) vā devo vā māro vā brahmā vā sakkhi natthi, vessantarattabhāve pana mayhaṃ sattasu vāresu mahāpathavī sakkhi ahosi; idānipi me ayameva acetanā kaṭṭhakaliṅgarūpamā mahāpathavī sakkhī"ti hatthaṃ pasāreti. Mahāpathavī tāvadeva ayadaṇḍena pahataṃ kaṃsathālaṃ viya ravasataṃ ravasahassaṃ muñcamānā viravitvā parivattamānā mārabalaṃ cakkavāḷamukhavaṭṭiyaṃ muñcanamakāsi. Mahāsatto sūriye dharamāneyeva mārabalaṃ vidhamitvā paṭhamayāme pubbenivāsañāṇaṃ, majjhimayāme dibbacakkhuṃ visodhetvā pacchimayāme paṭiccasamuppāde ñāṇaṃ otāretvā vaṭṭavivaṭṭaṃ sammasitvā aruṇodaye buddho hutvā, "mayā anekakappakoṭisatasahassaṃ addhānaṃ imassa pallaṅkassa atthāya vāyāmo kato"ti sattāhaṃ ekapallaṅkena nisīdi. Athekaccānaṃ devatānaṃ, "kiṃ nu kho aññepi buddhattakarā dhammā atthī"ti kaṅkhā udapādi.

Atha bhagavā aṭṭhame divase samāpattito vuṭṭhāya devatānaṃ kaṅkhaṃ ñatvā kaṅkhāvidhamanatthaṃ ākāse uppatitvā yamakapāṭihāriyaṃ dassetvā tāsaṃ kaṅkhaṃ vidhamitvā pallaṅkato īsakaṃ pācīnanissite uttaradisābhāge ṭhatvā cattāri asaṅkhyeyyāni kappasatasahassañca pūritānaṃ pāramīnaṃ phalādhigamaṭṭhānaṃ pallaṅkañceva bodhirukkhañca animisehi akkhīhi olokayamāno sattāhaṃ vītināmesi, taṃ ṭhānaṃ **animisacetiyaṃ** nāma jātaṃ.

Atha pallaṅkassa ca ṭhitaṭṭhānassa ca antarā puratthimapacchimato āyate ratanacaṅkame caṅkamanto sattāhaṃ vītināmesi, taṃ ṭhānaṃ **ratanacaṅkamacetiyaṃ** nāma jātaṃ. Tato pacchimadisābhāge devatā ratanagharaṃ māpayiṃsu, tattha pallaṅkena nisīditvā **abhidhammapiṭakaṃ** visesato cettha anantanayasamantapaṭṭhānaṃ vicinanto sattāhaṃ vītināmesi, taṃ ṭhānaṃ **ratanagharacetiyaṃ** nāma jātaṃ. Evaṃ bodhisamīpeyeva cattāri sattāhāni vītināmetvā pañcame sattāhe bodhirukkhamūlā yena ajapālanigrodho tenupasaṅkami, tatrāpi dhammaṃ vicinantoyeva vimuttisukhañca paṭisaṃvedento nisīdi, dhammaṃ vicinanto cettha evaṃ abhidhamme nayamaggaṃ sammasi- paṭhamaṃ dhammasaṅgaṇīpakaraṇaṃ nāma, tato vibhaṅgapakaraṇaṃ, dhātukathāpakaraṇaṃ, puggalapaññattipakaraṇaṃ, kathāvatthu nāma pakaraṇaṃ, yamakaṃ nāma pakaraṇaṃ, tato mahāpakaraṇaṃ paṭṭhānaṃ nāmāti.

Tatthassa (2.0090) saṇhasukhumapaṭṭhānamhi citte otiṇṇe pīti uppajji; pītiyā uppannāya lohitaṃ pasīdi, lohite pasanne chavi pasīdi. Chaviyā pasannāya puratthimakāyato kūṭāgārādippamāṇā rasmiyo uṭṭhahitvā ākāse pakkhandachaddantanāgakulaṃ viya pācīnadisāya anantāni cakkavāḷāni pakkhandā, pacchimakāyato

uṭṭhahitvā pacchimadisāya, dakkhiṇaṃsakūṭato uṭṭhahitvā dakkhiṇadisāya, vāmaṃsakūṭato uṭṭhahitvā uttaradisāya anantāni cakkavāḷāni pakkhandā, pādatalehi pavāḷaṅkuravaṇṇā rasmiyo nikkhamitvā mahāpathaviṃ vinivijjhitvā udakaṃ dvidhā bhinditvā vātakkhandhaṃ padāletvā ajaṭākāsaṃ pakkhandā, sīsato samparivattiyamānaṃ maṇidāmaṃ viya nīlavaṇṇā rasmivaṭṭi uṭṭhahitvā cha devaloke vinivijjhitvā nava brahmaloke vehapphale pañca suddhāvāse ca vinivijjhitvā cattāro āruppe atikkamma ajaṭākāsaṃ pakkhandā. Tasmiṃ divase aparimāṇesu cakkavāḷesu aparimāṇā sattā sabbe suvaṇṇavaṇṇāva ahesuṃ. Taṃ divasañca pana bhagavato sarīrā nikkhantā yāvajjadivasāpi tā rasmiyo anantā lokadhātuyo gacchantiyeva.

Evaṃ bhagavā ajapālanigrodhe sattāhaṃ vītināmetvā tato aparaṃ sattāhaṃ mucalinde nisīdi, nisinnamattasseva cassa sakalaṃ cakkavāḷagabbhaṃ pūrento mahā-akālamegho udapādi. Evarūpo kira mahāmegho dvīsuyeva kālesu vassati cakkavattimhi vā uppanne buddhe vā. Idha buddhakāle udapādi. Tasmiṃ pana uppanne mucalindo nāgarājā cintesi– "ayaṃ megho satthari mayhaṃ bhavanaṃ paviṭṭhamatteva uppanno, vāsāgāramassa laddhuṃ vaṭṭatī"ti. So sattaratanamayaṃ pāsādaṃ nimminituṃ sakkontopi evaṃ kate mayhaṃ mahapphalaṃ na bhavissati, dasabalassa kāyaveyyāvaccaṃ karissāmīti mahantaṃ attabhāvaṃ katvā satthāraṃ sattakkhattuṃ bhogehi parikkhipitvā upari phaṇaṃ dhāresi. Parikkhepassa anto okāso heṭṭhā lohapāsādappamāṇo ahosi. Icchiticchitena iriyāpathena satthā viharissatīti nāgarājassa ajjhāsayo ahosi. Tasmā evaṃ mahantaṃ okāsaṃ parikkhipi. Majjhe ratanapallaṅko paññatto hoti, upari suvaṇṇatārakavicittaṃ samosaritagandhadāmakusumadāmacelavitānaṃ ahosi. Catūsu koṇesu gandhatelena dīpā jalitā, catūsu disāsu vivaritvā candanakaraṇḍakā (2.0091) ṭhapitā. Evaṃ bhagavā taṃ sattāhaṃ tattha vītināmetvā tato aparaṃ sattāhaṃ rājāyatane nisīdi.

Aṭṭhame sattāhe sakkena devānamindena ābhataṃ dantakaṭṭhañca osadhaharītakañca khāditvā mukhaṃ dhovitvā catūhi lokapālehi upanīte paccagghe selamaye patte **tapussabhallikānaṃ** piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā puna paccāgantvā ajapālanigrodhe nisinnassa sabbabuddhānaṃ āciṇṇo ayaṃ vitakko udapādi.

Tattha **paṇḍito**ti paṇḍiccena samannāgato. **Viyatto**Ti veyyattiyena samannāgato. **Medhāvī**ti ṭhānuppattiyā paññāya samannāgato. **Apparajakkhajātiko**ti samāpattiyā vikkhambhitattā nikkilesajātiko visuddhasatto. **Ājānissatī**ti sallakkhessati paṭivijjhissati. **Ñāṇañca pana me**ti mayhampi sabbaññutaññāṇaṃ uppajji. Bhagavā kira devatāya kathiteneva niṭṭhaṃ agantvā sayampi sabbaññutaññāṇena olokento ito sattamadivasamatthake kālaṃ katvā ākiñcaññāyatane nibbattoti addasa. Taṃ sandhāyāha– "ñāṇañca pana me dassanaṃ udapādī"ti. **Mahājāniyo**ti sattadivasabbhantare pattabbamaggaphalato parihīnattā mahatī jāni assāti **mahājāniyo**. Akkhaṇe nibbattattā gantvā desiyamānaṃ dhammampissa sotuṃ sotappasādo natthi, idha dhammadesanaṭṭhānaṃ āgamanapādāpi natthi, evaṃ mahājāniyo jātoti dasseti. **Abhidosakālaṅkato**ti aḍḍharatte kālaṅkato. **Ñāṇañca pana me**ti mayhampi sabbaññutaññāṇaṃ udapādi. Idhāpi kira bhagavā devatāya vacanena

sanniṭṭhānaṃ akatvā sabbaññutaññāṇena olokento "hiyyo aḍḍharatte kālaṅkatvā udako rāmaputto nevasaññānāsaññāyatane nibbatto"ti addasa. Tasmā evamāha. Sesaṃ purimanayasadisameva. **Bahukārā**ti bahūpakārā. **Padhānapahitattaṃ upaṭṭhahiṃsū**ti padhānatthāya pesitattabhāvaṃ vasanaṭṭhāne pariveṇasammajjanena pattacīvaraṃ gahetvā anubandhanena mukhodakadantakaṭṭhadānādinā ca upaṭṭhahiṃsu. Ke pana te **pañcavaggiyā** nāma? Yete-

Rāmo (2.0092) dhajo lakkhaṇo jotimanti,
yaññho subhojo suyāmo sudatto;
ete tadā aṭṭha ahesuṃ brāhmaṇā,
chaḷaṅgavā mantaṃ viyākariṃsūti.

Bodhisattassa jātakāle supinapaṭiggāhakā ceva lakkhaṇapaṭiggāhakā ca aṭṭha brāhmaṇā. Tesu tayo dvedhā byākariṃsu- "imehi lakkhaṇehi samannāgato agāraṃ ajjhāvasamāno rājā hoti cakkavattī, pabbajamāno buddho"ti. Pañca brāhmaṇā ekaṃsabyākaraṇā ahesuṃ- "imehi lakkhaṇehi samannāgato agāre na tiṭṭhati, buddhova hotī"ti. Tesu purimā tayo yathāmantapadaṃ gatā, ime pana pañca mantapadaṃ atikkantā. Te attanā laddhaṃ puṇṇapattaṃ ñātakānaṃ vissajjetvā "ayaṃ mahāpuriso agāraṃ na ajjhāvasissati, ekantena buddho bhavissatī"ti nibbitakkā bodhisattaṃ uddissa samaṇapabbajjaṃ pabbajitā. Tesaṃ puttātipi vadanti. Taṃ aṭṭhakathāya paṭikkhittaṃ.

Ete kira daharakāleyeva bahū mante jāniṃsu, tasmā te brāhmaṇā ācariyaṭṭhāne ṭhapayiṃsu. Te pacchā amhehi puttadārajaṭaṃ chaḍḍetvā na sakkā bhavissati pabbajitunti daharakāleyeva pabbajitvā ramaṇīyāni senāsanāni paribhuñjantā vicariṃsu. Kālena kālaṃ pana "kiṃ, bho, mahāpuriso mahābhinikkhamanaṃ nikkhanto"ti pucchanti. Manussā, "kuhiṃ tumhe mahāpurisaṃ passissatha, tīsu pāsādesu tividhanāṭakamajjhe devo viya sampattiṃ anubhotī"ti vadanti. Te sutvā, "na tāva mahāpurisassa ñāṇaṃ paripākaṃ gacchatī"ti apposukkā vihariṃsuyeva. Kasmā panettha bhagavā, "bahukārā kho ime pañcavaggiyā"ti āha? Kiṃ upakārakānaṃyeva esa dhammaṃ deseti, anupakārakānaṃ na desetīti? No na deseti. Paricayavasena hesa

āḷārañceva kālāmaṃ udakañca rāmaputtaṃ olokesi. Etasmiṃ pana buddhakkhette ṭhapetvā aññāsikoṇḍaññaṃ paṭhamaṃ dhammaṃ sacchikātuṃ samattho nāma natthi. Kasmā? Tathāvidha-upanissayattā.

Pubbe (2.0093) kira puññakaraṇakāle dve bhātaro ahesuṃ. Te ekatova sassaṃ akaṃsu. Tattha jeṭṭhakassa "ekasmiṃ sasse navavāre aggasassadānaṃ mayā dātabban"ti ahosi. So vappakāle bījaggaṃ nāma datvā gabbhakāle kaniṭṭhena saddhiṃ mantesi- "gabbhakāle gabbhaṃ phāletvā dassāmā"ti. Kaniṭṭho "taruṇasassaṃ nāsetukāmosī"ti āha. Jeṭṭho kaniṭṭhassa ananuvattanabhāvaṃ ñatvā khettaṃ vibhajitvā attano koṭṭhāsato gabbhaṃ phāletvā khīraṃ nīharitvā sappiphāṇitehi yojetvā adāsi, puthukakāle puthukaṃ kāretvā adāsi, lāyane lāyanaggaṃ veṇikaraṇe veṇaggaṃ kalāpādīsu kalāpaggaṃ khaḷaggaṃ bhaṇḍaggaṃ koṭṭhagganti evaṃ ekasasse navavāre aggadānaṃ adāsi. Kaniṭṭho panassa uddharitvā adāsi, tesu jeṭṭho aññāsikoṇḍaññatthero jāto, kaniṭṭho subhaddaparibbājako. Iti ekasmiṃ sasse navannaṃ aggadānānaṃ dinnattā ṭhapetvā theraṃ aññho paṭhamaṃ dhammaṃ sacchikātuṃ samattho nāma natthi. "Bahukārā kho ime pañcavaggiyā"ti idaṃ pana upakārānussaraṇamattakeneva vuttaṃ.

Isipatane migadāyeti tasmiṃ kira padese anuppanne buddhe paccekasambuddhā gandhamādanapabbate sattāhaṃ nirodhasamāpattiyā vītināmetvā nirodhā vuṭṭhāya nāgalatādantakaṭṭhaṃ khāditvā anotattadahe mukhaṃ dhovitvā pattacīvaramādāya ākāsena āgantvā nipatanti. Tattha cīvaraṃ pārupitvā nagare piṇḍāya caritvā katabhattakiccā gamanakālepi tatoyeva uppatitvā gacchanti. Iti isayo ettha nipatanti uppatanti cāti taṃ ṭhānaṃ **isipatanan**ti saṅkhaṃ gataṃ. Migānaṃ pana abhayatthāya dinnattā **migadāyo**ti vuccati. Tena vuttaṃ "isipatane migadāye"ti.

285. Antarā ca gayaṃ antarā ca bodhinti gayāya ca bodhissa ca vivare tigāvutantare ṭhāne. Bodhimaṇḍato hi gayā tīṇi gāvutāni. Bārāṇasī aṭṭhārasa yojanāni. Upako bodhimaṇḍassa ca gayāya ca antare bhagavantaṃ addasa. Antarāsaddena pana yuttattā upayogavacanaṃ kataṃ. Īdisesu ca ṭhānesu akkharacintakā "antarā gāmañca nadiñca yātī"ti evaṃ ekameva antarāsaddaṃ payujjanti. So dutiyapadenapi yojetabbo hoti (2.0094). Ayojiyamāne upayogavacanaṃ na pāpuṇāti. Idha pana yojetvā eva vuttoti. **Addhānamaggapaṭipannan**ti addhānasaṅkhātaṃ maggaṃ paṭipannaṃ, dīghamaggapaṭipannanti attho. Addhānamaggagamanasamayassa hi vibhaṅge "addhayojanaṃ gacchissāmīti bhuñjitabban"ti-ādivacanato (pāci. 218) addhayojanampi addhānamaggo hoti. Bodhimaṇḍato pana gayā tigāvutaṃ.

Sabbābhibhūti sabbaṃ tebhūmakadhammaṃ abhibhavitvā ṭhito. **Sabbavidū**ti sabbaṃ catubhūmakadhammaṃ avediṃ aññāsiṃ. **Sabbesu dhammesu anupalitto**ti sabbesu tebhūmakadhammesu kilesalepanena anupalitto. **Sabbaṃ jaho**ti sabbaṃ tebhūmakadhammaṃ jahitvā ṭhito. **Taṇhākkhaye vimutto**ti taṇhākkhaye nibbāne ārammaṇato vimutto. **Sayaṃ abhiññāyā**ti sabbaṃ catubhūmakadhammaṃ attanāva jānitvā. **Kamuddiseyyan**ti kaṃ aññaṃ "ayaṃ me ācariyo"ti uddiseyyaṃ.

Na me ācariyo atthīti lokuttaradhamme mayhaṃ ācariyo nāma natthi. **Natthi me paṭipuggalo**ti mayhaṃ paṭibhāgapuggalo nāma natthi. **Sammāsambuddho**ti sahetunā nayena cattāri saccāni sayaṃ buddho. **Sītibhūto**ti sabbakilesagginibbāpanena sītibhūto. Kilesānaṃyeva nibbutattā **nibbuto. Kāsinaṃ puran**ti kāsiraṭṭhe nagaraṃ. **Āhañchaṃ amatadundubhin**ti dhammacakkapaṭilābhāya amatabheriṃ paharissāmīti gacchāmi. **Arahasi anantajino**ti anantajinoti bhavituṃ yutto. **Hupeyya pāvuso**ti, āvuso, evampi nāma bhaveyya. **Pakkāmī**ti vaṅkahārajanapadaṃ nāma agamāsi.

Tatthekaṃ migaluddakagāmakaṃ nissāya vāsaṃ kappesi. Jeṭṭhakaluddako taṃ upaṭṭhāsi. Tasmiñca janapade caṇḍā makkhikā honti. Atha naṃ ekāya cāṭiyā vasāpesuṃ, migaluddako dūre migavaṃ gacchanto "amhākaṃ arahante mā pamajjī"ti **chāvaṃ** nāma dhītaraṃ āṇāpetvā agamāsi saddhiṃ puttabhātukehi. Sā cassa dhītā dassanīyā hoti koṭṭhāsasampannā. Dutiyadivase **upako** gharaṃ āgato taṃ dārikaṃ sabbaṃ upacāraṃ katvā parivisituṃ (2.0095) upagataṃ disvā rāgena abhibhūto bhuñjitumpi asakkonto bhājanena bhattaṃ ādāya vasanaṭṭhānaṃ gantvā bhattaṃ ekamante nikkhipitvā sace chāvaṃ labhāmi, jīvāmi, no ce, marāmīti nirāhāro sayi. Sattame divase māgaviko āgantvā dhītaraṃ upakassa pavattiṃ pucchi. Sā "ekadivasameva āgantvā puna nāgatapubbo"ti āha. Māgaviko āgatavesseneva naṃ upasaṅkamitvā pucchissāmīti taṃkhaṇaṃyeva gantvā "kiṃ, bhante, apphāsukan"ti pāde parāmasanto pucchi. Upako nitthunanto parivattatiyeva. So "vadatha bhante, yaṃ mayā sakkā kātuṃ, taṃ sabbaṃ karissāmī"ti āha. Upako, "sace chāvaṃ labhāmi, jīvāmi, no ce, idheva maraṇaṃ seyyo"ti āha. Jānāsi pana, bhante, kiñci sippanti. Na jānāmīti. Na, bhante, kiñci sippaṃ ajānantena sakkā gharāvāsaṃ adhiṭṭhātunti.

So āha- "nāhaṃ kiñci sippaṃ jānāmi, apica tumhākaṃ maṃsahārako bhavissāmi, maṃsañca vikkīṇissāmī"ti. Māgaviko, "amhākampi etadeva ruccatī"ti uttarasāṭakaṃ datvā gharaṃ ānetvā dhītaraṃ adāsi. Tesaṃ saṃvāsamanvāya putto vijāyi. **Subhaddo**tissa nāmaṃ akaṃsu. Chāvā tassa rodanakāle "maṃsahārakassa putta, migaluddakassa putta mā rodī"ti-ādīni vadamānā puttatosanagītena upakaṃ uppaṇḍesi. Bhadde tvaṃ maṃ anāthoti maññasi. Atthi me **anantajino** nāma sahāyo. Tassāhaṃ santike gamissāmīti āha. Chāvā evamayaṃ aṭṭīyatīti ñatvā punappunaṃ katheti. So ekadivasaṃ anārocetvāva majjhimadesābhimukho pakkāmi.

Bhagavā ca tena samayena sāvatthiyaṃ viharati jetavane mahāvihāre. Atha kho bhagavā paṭikacceva bhikkhū āṇāpesi- "yo, bhikkhave, 'anantajino'ti pucchamāno āgacchati, tassa maṃ dasseyyāthā"ti. Upakopi kho "kuhiṃ anantajino vasatī"ti pucchanto anupubbena sāvatthiṃ āgantvā vihāramajjhe ṭhatvā kuhiṃ anantajinoti pucchi. Taṃ bhikkhū bhagavato santikaṃ nayiṃsu. So bhagavantaṃ disvā- "sañjānātha maṃ bhagavā"ti āha. Āma, upaka, sañjānāmi, kuhiṃ pana tvaṃ vasitthāti. Vaṅkahārajanapade, bhanteti. Upaka, mahallakosi jāto pabbajituṃ sakkhissasīti. Pabbajissāmi, bhanteti. Bhagavā pabbājetvā tassa kammaṭṭhānaṃ adāsi. So kammaṭṭhāne kammaṃ karonto anāgāmiphale patiṭṭhāya kālaṃ katvā avihesu

(2.0096) nibbatto. Nibbattakkhaṇeyeva arahattaṃ pāpuṇīti. Avihesu nibbattamattā hi satta janā arahattaṃ pāpuṇiṃsu, tesaṃ so aññataro.

Vuttañhetaṃ-

"Avihaṃ upapannāse, vimuttā satta bhikkhavo;
Rāgadosaparikkhīṇā, tiṇṇā loke visattikaṃ.
Upako palagaṇḍo ca, pukkusāti ca te tayo;
bhaddiyo khaṇḍadevo ca, bahuraggi ca saṅgiyo;
te hitvā mānusaṃ dehaṃ, dibbayogaṃ upajjhagun"ti. (saṃ. ni. 1.105);

286. Saṇṭhapesunti katikaṃ akaṃsu. **Bāhulliko**ti cīvarabāhullādīnaṃ atthāya paṭipanno. **Padhānavibbhanto**ti padhānato vibbhanto bhaṭṭho parihīno. **Āvatto bāhullāyā**ti cīvarādīnaṃ bahulabhāvatthāya āvatto. **Apica kho āsanaṃ ṭhapetabban**ti apica kho panassa uccakule nibbattassa āsanamattaṃ ṭhapetabbanti vadiṃsu. **Nāsakkhiṃsū**ti buddhānubhāvena buddhatejasā abhibhūtā attano katikāya ṭhātuṃ nāsakkhiṃsu. **Nāmena ca āvusovādena ca samudācarantī**ti gotamāti, āvusoti ca vadanti. Āvuso gotama, mayaṃ uruvelāyaṃ padhānakāle tuyhaṃ pattacīvaraṃ gahetvā vicarimhā, mukhodakaṃ dantakaṭṭhaṃ adamhā, vutthapariveṇaṃ sammajjimhā, pacchā ko te vattappaṭipattimakāsi, kacci amhesu pakkantesu na cintayitthāti evarūpiṃ kathaṃ kathentīti attho. **Iriyāyā**ti dukkara-iriyāya. **Paṭipadāyā**ti dukkarapaṭipattiyā. **Dukkarakārikāyā**ti pasatapasata-muggayūsādi-āharakaraṇādinā dukkarakaraṇena. **Abhijānātha me no**ti abhijānātha nu mama. **Evarūpaṃ pabhāvitametan**ti etaṃ evarūpaṃ vākyabhedanti attho. Api nu ahaṃ uruvelāya padhāne tumhākaṃ saṅgaṇhanatthaṃ anukkaṇṭhanatthaṃ rattiṃ vā divā vā āgantvā,- "āvuso, mā vitakkayittha, mayhaṃ obhāso vā nimittaṃ vā paññāyatī"ti evarūpaṃ kañci vacanabhedaṃ akāsinti adhippāyo. Te ekapadeneva satiṃ labhitvā uppannagāravā, "handa addhā esa buddho jāto"ti saddahitvā **no hetaṃ, bhante**ti āhaṃsu. **Asakkhiṃ kho ahaṃ, bhikkhave, pañcavaggiye bhikkhū saññāpetun**ti ahaṃ (2.0097), bhikkhave, pañcavaggiye bhikkhū buddho ahanti jānāpetuṃ asakkhiṃ. Tadā pana bhagavā uposathadivaseyeva āgacchi. Attano buddhabhāvaṃ jānāpetvā koṇḍaññattheraṃ kāyasakkhiṃ katvā dhammacakkappavattanasuttaṃ kathesi. Suttapariyosāne thero aṭṭhārasahi brahmakoṭīhi saddhiṃ sotāpattiphale patiṭṭhāsi. Sūriye dharamāneyeva desanā niṭṭhāsi. Bhagavā tattheva vassaṃ upagacchi.

Dvepi sudaṃ, bhikkhave, bhikkhū ovadāmīti-ādi pāṭipadadivasato paṭṭhāya piṇḍapātatthāyapi gāmaṃ appavisanadīpanatthaṃ vuttaṃ. Tesañhi bhikkhūnaṃ kammaṭṭhānesu uppannamalavisodhanatthaṃ bhagavā antovihāreyeva ahosi. Uppanne uppanne kammaṭṭhānamale tepi bhikkhū bhagavato santikaṃ gantvā pucchanti. Bhagavāpi tesaṃ nisinnaṭṭhānaṃ gantvā malaṃ vinodeti. Atha nesaṃ bhagavatā evaṃ nīhaṭabhattena ovadiyamānānaṃ vappatthero pāṭipadadivase sotāpanno ahosi. Bhaddiyatthero dutiyāyaṃ, mahānāmatthero tatiyāyaṃ, assajitthero catutthiyaṃ. Pakkhassa pana pañcamiyaṃ sabbeva te ekato sannipātetvā anattalakkhaṇasuttaṃ kathesi, suttapariyosāne sabbepi arahattaphale patiṭṭhahiṃsu. Tenāha- "atha kho, bhikkhave, pañcavaggiyā bhikkhū mayā evaṃ ovadiya-

mānā ...pe... anuttaraṃ yogakkhemaṃ nibbānaṃ ajjhagamaṃsu ...pe... natthi dāni punabbhavo"ti. Ettakaṃ kathāmaggaṃ bhagavā yaṃ pubbe avaca- "tumhepi mamañceva pañcavaggiyānañca maggaṃ āruḷhā, ariyapariyesanā tumhākaṃ pariyesanā"ti imaṃ ekameva anusandhiṃ dassento āhari.

287. Idāni yasmā na agāriyānaṃyeva pañcakāmaguṇapariyesanā hoti, anagāriyānampi cattāro paccaye appaccavekkhitvā paribhuñjantānaṃ pañcakāmaguṇavasena anariyapariyesanā hoti, tasmā taṃ dassetuṃ **pañcime, bhikkhave, kāmaguṇā**ti-ādimāha. Tattha navarattesu pattacīvarādīsu cakkhuviññeyyā rūpāti-ādayo cattāro kāmaguṇā labbhanti. Raso panettha paribhogaraso hoti. Manuññe piṇḍapāte bhesajje ca pañcapi labbhanti. Senāsanamhi cīvare viya cattāro. Raso pana etthāpi paribhogarasova. **Ye hi keci, bhikkhave**ti kasmā ārabhi? Evaṃ pañca kāmaguṇe dassetvā idāni ye evaṃ vadeyyuṃ, "pabbajitakālato paṭṭhāya anariyapariyesanā nāma kuto, ariyapariyesanāva pabbajitānan"ti, tesaṃ paṭisedhanatthāya "pabbajitānampi catūsu paccayesu appaccavekkhaṇaparibhogo anariyapariyesanā (2.0098) evā"ti dassetuṃ imaṃ desanaṃ ārabhi. Tattha **gadhitā**ti taṇhāgedhena gadhitā. **Mucchitā**ti taṇhāmucchāya mucchitā. **Ajjhopannā**ti taṇhāya ajjhogāḷhā. **Anādīnavadassāvino**ti ādīnavaṃ apassantā. **Anissaraṇapaññā**ti nissaraṇaṃ vuccati paccavekkhaṇañāṇaṃ. Te tena virahitā.

Idāni tassatthassa sādhakaṃ upamaṃ dassento **seyyathāpi, bhikkhave**ti-ādimāha. Tatrevaṃ opammasaṃsandanaṃ veditabbaṃ- āraññakamago viya hi samaṇabrāhmaṇā, luddakena araññe ṭhapitapāso viya cattāro paccayā, tassa luddassa pāsarāsiṃ ajjhottharitvā sayanakālo viya tesaṃ cattāro paccaye appaccavekkhitvā paribhogakālo. Luddake āgacchante magassa yena kāmaṃ agamanakālo viya samaṇabrāhmaṇānaṃ mārassa yathākāmakaraṇīyakālo, māravasaṃ upagatabhāvoti attho. Magassa pana abaddhassa pāsarāsiṃ

adhisayitakālo viya samaṇabrāhmaṇānaṃ catūsu paccayesu paccavekkhaṇaparibhogo, luddake āgacchante magassa yena kāmaṃ gamanaṃ viya samaṇabrāhmaṇānaṃ māravasaṃ anupagamanaṃ veditabbaṃ. **Vissattho**ti nibbhayo nirāsaṅko. Sesaṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Pāsarāsisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Ariyapariyesanātipi etasseva nāmaṃ.

7. Cūḷahatthipadopamasuttavaṇṇanā

288. Evaṃ me sutanti cūḷahatthipadopamasuttaṃ. Tattha **sabbasetena vaḷavābhirathenā**ti, "setā sudaṃ assā yuttā honti setālaṅkārā. Seto ratho setālaṅkāro setaparivāro, setā rasmiyo, setā patodalaṭṭhi, setaṃ chattaṃ, setaṃ uṇhīsaṃ, setāni vatthāni, setā upāhanā, setāya sudaṃ vālabījaniyā bījiyatī"ti (saṃ. ni. 5.4) evaṃ vuttena sakalasetena catūhi vaḷavāhi yuttarathena.

Ratho (2.0099) ca nāmeso duvidho hoti- yodharatho, alaṅkārarathoti. Tattha yodharatho caturassasaṇṭhāno hoti nātimahā, dvinnaṃ tiṇṇaṃ vā janānaṃ gahaṇasamattho. Alaṅkāraratho mahā hoti, dīghato dīgho, puthulato puthulo. Tattha chattaggāhako vālabījaniggāhako tālavaṇṭaggāhakoti evaṃ aṭṭha vā dasa vā sukhena ṭhātuṃ vā nisīdituṃ vā nipajjituṃ vā sakkonti, ayampi alaṅkārarathoyeva. So sabbo sacakkapañjarakubbaro rajataparikkhitto ahosi. Vaḷavā pakatiyā setavaṇṇāva. Pasādhanampi tādisaṃ rajatamayaṃ ahosi. Rasmiyopi rajatapanāḷi suparikkhittā. Patodalaṭṭhipi rajataparikkhittā. Brāhmaṇopi setavatthaṃ nivāsetvā setaṃyeva uttarāsaṅgamakāsi, setavilepanaṃ vilimpi, setamālaṃ pilandhi, dasasu aṅgulīsu aṅgulimuddikā, kaṇṇesu kuṇḍalānīti evamādi-alaṅkāropissa rajatamayova ahosi. Parivārabrāhmaṇāpissa dasasahassamattā tatheva setavatthavilepanamālālaṅkārā ahesuṃ. Tena vuttaṃ "sabbasetena vaḷavābhirathenā"ti.

Sāvatthiyā niyyātīti so kira channaṃ channaṃ māsānaṃ ekavāraṃ nagaraṃ padakkhiṇaṃ karoti. Ito ettakehi divasehi nagaraṃ padakkhiṇaṃ karissatīti puretarameva ghosanā karīyati; taṃ sutvā ye nagarato na pakkantā, te na pakkamanti. Ye pakkantā, tepi, "puññavato sirisampattiṃ passissāmā"ti āgacchanti. Yaṃ divasaṃ brāhmaṇo nagaraṃ anuvicarati, tadā pātova nagaravīthiyo sammajjitvā vālikaṃ okiritvā lājapañcamehi pupphehi abhippakiritvā puṇṇaghaṭe ṭhapetvā kadaliyo ca dhaje ca ussāpetvā sakalanagaraṃ dhūpitavāsitaṃ karonti. Brāhmaṇo pātova sīsaṃ nhāyitvā purebhattaṃ bhuñjitvā vuttanayeneva setavatthādīhi attānaṃ alaṅkaritvā pāsādā oruyha rathaṃ abhiruhati. Atha naṃ te

brāhmaṇā sabbasetavatthavilepanamālālaṅkārā setacchattāni gahetvā parivārenti; tato mahājanassa sannipātanatthaṃ paṭhamaṃyeva taruṇadārakānaṃ phalāphalāni vikiritvā tadanantaraṃ māsakarūpāni; tadanantaraṃ kahāpaṇe vikiranti; mahājanā sannipatanti. Ukkuṭṭhiyo ceva celukkhepā ca pavattanti. Atha brāhmaṇo maṅgalikasovatthikādīsu maṅgalāni ceva suvatthiyo (2.0100) ca karontesu mahāsampattiyā nagaraṃ anuvicarati. Puññavantā manussā ekabhūmakādipāsāde āruyha sukapattasadisāni vātapānakavāṭāni vivaritvā olokenti. Brāhmaṇopi attano yasasirisampattiyā nagaraṃ ajjhottharanto viya dakkhiṇadvārābhimukho hoti. Tena vuttaṃ "sāvatthiyā niyyātī"ti.

Divā divassāti divasassa divā, majjhanhakāleti attho. **Pilotikaṃ paribbājakan**ti **pilotikā**ti evaṃ itthiliṅgavohāravasena laddhanāmaṃ paribbājakaṃ. So kira paribbājako daharo paṭhamavaye ṭhito suvaṇṇavaṇṇo buddhupaṭṭhāko, pātova tathāgatassa ceva mahātherānañca upaṭṭhānaṃ katvā tidaṇḍakuṇḍikādiparikkhāraṃ ādāya jetavanā nikkhamitvā nagarābhimukho pāyāsi. Taṃ esa dūratova āgacchantaṃ addasa. **Etadavocā**ti anukkamena santikaṃ āgataṃ sañjānitvā etaṃ, "handa kuto nu bhavaṃ vacchāyano āgacchatī"ti gottaṃ kittento vacanaṃ avoca. **Paṇḍito mañña**ti bhavaṃ vacchāyano samaṇaṃ gotamaṃ paṇḍitoti maññati, udāhu noti ayamettha attho.

Ko cāhaṃ, bhoti, bho, samaṇassa gotamassa paññāveyyattiyaṃ jānane ahaṃ ko nāma? **Ko ca samaṇassa gotamassa paññāveyyattiyaṃ jānissāmī**ti kuto cāhaṃ samaṇassa gotamassa paññāveyyattiyaṃ jānissāmi, kena kāraṇena jānissāmīti? Evaṃ sabbathāpi attano ajānanabhāvaṃ dīpeti. **Sopi nūnassa tādisovā**ti yo samaṇassa gotamassa paññāveyyattiyaṃ jāneyya, sopi nūna dasa pāramiyo pūretvā sabbaññutaṃ patto tādiso buddhoyeva bhaveyya. Sineruṃ vā himavantaṃ vā pathaviṃ vā ākāsaṃ vā pametukāmena tappamāṇova daṇḍo vā rajju vā laddhuṃ vaṭṭati. Samaṇassa gotamassa paññaṃ jānantenapi tassa ñāṇasadisameva sabbaññutaññāṇaṃ laddhuṃ vaṭṭatīti dīpeti. Ādaravasena panettha āmeḍitaṃ kataṃ. **Uḷārāyā**ti uttarāya seṭṭhāya. **Ko cāhaṃ, bho**ti, bho, ahaṃ samaṇassa gotamassa pasaṃsane ko nāma? **Ko ca samaṇaṃ gotamaṃ pasaṃsissāmī**ti kena kāraṇena pasaṃsissāmi? **Pasatthapasattho**ti sabbaguṇānaṃ uttaritarehi sabbalokapasatthehi attano guṇeheva pasattho, na tassa aññehi pasaṃsanakiccaṃ atthi. Yathā hi campakapupphaṃ vā nīluppalaṃ vā padumaṃ vā lohitacandanaṃ vā attano vaṇṇagandhasiriyāva (2.0101) pāsādikañceva sugandhañca, na tassa āgantukehi vaṇṇagandhehi thomanakiccaṃ atthi. Yathā ca maṇiratanaṃ vā candamaṇḍalaṃ vā attano ālokeneva obhāsati, na tassa aññena obhāsanakiccaṃ atthi. Evaṃ samaṇo gotamo sabbalokapasatthehi attano guṇeheva pasattho thomito sabbalokassa seṭṭhataṃ pāpito, na tassa aññena pasaṃsanakiccaṃ atthi. Pasatthehi vā pasatthotipi pasatthapasattho.

Ke pasatthā nāma? Rājā pasenadi kosalo kāsikosalavāsikehi pasattho, bimbisāro aṅgamagadhavāsīhi. Vesālikā licchavī vajjiraṭṭhavāsīhi pasatthā. Pāveyyakā mallā, kosinārakā mallā, aññepi te te khattiyā tehi tehi jānapadehi pasatthā. Caṅkī-ādayo brāhmaṇā brāhmaṇagaṇehi, anāthapiṇḍikādayo upāsakā anekasa-

tehi upāsakagaṇehi, visākhādayo upāsikā anekasatāhi upāsikāhi, sakuludāyi-ādayo paribbājakā anekehi paribbājakasatehi, uppalavaṇṇātheri-ādikā mahāsāvikā anekehi bhikkhunisatehi, sāriputtattherādayo mahāsāvakā anekasatehi bhikkhūhi, sakkādayo devā anekasahassehi devehi, mahābrahmādayo brahmāno anekasahassehi brahmehi pasatthā. Te sabbepi dasabalaṃ thomenti vaṇṇenti, pasaṃsantīti bhagavā "pasatthapasattho"ti vuccati.

Atthavasanti atthānisaṃsaṃ. Athassa paribbājako attano pasādakāraṇaṃ ācikkhanto **seyyathāpi, bho, kusalo nāgavaniko**ti-ādimāha. Tattha **nāgavaniko**ti nāgavanavāsiko anuggahitasippo puriso. Parato pana uggahitasippo puriso nāgavanikoti āgato. **Cattāri padānī**ti cattāri ñāṇapadāni ñāṇavalañjāni, ñāṇena akkantaṭṭhānānīti attho.

289. Khattiyapaṇḍiteti-ādīsu **paṇḍite**Ti paṇḍiccena samannāgate. **Nipuṇe**ti saṇhe sukhumabuddhino, sukhuma-atthantarapaṭivijjhanasamatthe. **Kataparappavāde**Ti viññātaparappavāde ceva parehi saddhiṃ katavādaparicaye ca. **Vālavedhirūpe**ti vālavedhidhanuggahasadise. **Te bhindantā maññe carantī**ti vālavedhi (2.0102 viya vālaṃ sukhumānipi paresaṃ diṭṭhigatāni attano paññāgatena bhindantā viya carantīti attho. **Pañhaṃ abhisaṅkharontī**ti dupadampi tipadampi catuppadampi pañhaṃ karonti. **Vādaṃ āropessāmā**ti dosaṃ āropessāma. **Na ceva samaṇaṃ gotamaṃ pañhaṃ pucchantī**ti; kasmā na pucchanti? Bhagavā kira parisamajjhe dhammaṃ desento parisāya ajjhāsayaṃ oloketi, tato passati– "ime khattiyapaṇḍitā guḷhaṃ rahassaṃ pañhaṃ ovaṭṭikasāraṃ katvā āgatā"ti. So tehi apuṭṭhoyeva evarūpe pañhe pucchāya ettakā dosā, vissajjane ettakā, atthe pade akkhare ettakāti ime pañhe pucchanto evaṃ puccheyya, vissajjento evaṃ vissajjeyyāti, iti ovaṭṭikasāraṃ katvā ānīte pañhe dhammakathāya antare pakkhipitvā viddhaṃseti. Khattiyapaṇḍitā "seyyo vata no, ye mayaṃ ime pañhe na pucchimhā, sace hi mayaṃ puccheyyāma, appatiṭṭheva no katvā samaṇo gotamo khipeyyā"ti attamanā bhavanti.

Apica buddhā nāma dhammaṃ desentā parisaṃ mettāya pharanti, mettāpharaṇena dasabale mahājanassa cittaṃ pasīdati, buddhā ca nāma rūpaggappattā honti dassanasampannā madhurassarā mudujivhā suphusitadantāvaraṇā amatena hadayaṃ siñcantā viya dhammaṃ kathenti. Tatra nesaṃ mettāpharaṇena pasannacittānaṃ evaṃ hoti– "evarūpaṃ advejjhakathaṃ amoghakathaṃ niyyānikakathaṃ kathentena bhagavatā saddhiṃ na sakkhissāma paccanīkaggāhaṃ gaṇhitun"ti attano pasannabhāveneva na pucchanti.

Aññadatthūti ekaṃsena. **Sāvakā sampajjantī**ti saraṇagamanavasena sāvakā honti. **Tadanuttaran**ti taṃ anuttaraṃ. **Brahmacariyapariyosānan**ti maggabrahmacariyassa pariyosānabhūtaṃ arahattaphalaṃ, tadatthāya hi te pabbajanti. **Manaṃ vata, bho, anassāmā**ti, bho, sace mayaṃ na upasaṅkameyyāma, iminā thokena anupasaṅkamanamattena apayirupāsanamatteneva naṭṭhā bhaveyyāma. Upasaṅkamanamattakena panamhā na naṭṭhāti attho. Dutiyapadaṃ purimasseva vevacanaṃ. **Assamaṇāva samānā**ti-ādīsu pāpānaṃ asamitattā **assamaṇāva**. Abāhitattā ca pana **abrāhmaṇāva**. Kilesārīnaṃ ahatattā **anarahanto**yeva samānāti attho.

290. Udānaṃ udānesī Ti udāhāraṃ udāhari. Yathā hi yaṃ telaṃ mānaṃ gahetuṃ na sakkoti, vissanditvā gacchati, taṃ avasekoti vuccati, yañca (2.0103) jalaṃ taḷākaṃ gahetuṃ na sakkoti, ajjhottharitvā gacchati, taṃ oghoti vuccati. Evameva yaṃ pītimayaṃ vacanaṃ hadayaṃ gahetuṃ na sakkoti, adhikaṃ hutvā anto asaṇṭhahitvā bahi nikkhamati, taṃ **udānan**ti vuccati. Evarūpaṃ pītimayaṃ vacanaṃ nicchāresīti attho. **Hatthipadopamo**ti hatthipadaṃ upamā assa dhammassāti hatthipadopamo. So na ettāvatā vitthārena paripūro hotīti dasseti. **Nāgavaniko**ti uggahitahatthisippo hatthivanacāriko. Atha kasmā idha kusaloti na vuttoti? Parato "yo hoti kusalo"ti vibhāgadassanato. Yo hi koci pavisati, yo pana kusalo hoti, so neva tāva niṭṭhaṃ gacchati. Tasmā idha kusaloti avatvā parato vutto.

291. Vāmanikāti rassā āyāmatopi na dīghā mahākucchihatthiniyo. **Uccā ca nisevitan**ti sattaṭṭharatanubbedhe vaṭarukkhādīnaṃ khandhappadese ghaṃsitaṭṭhānaṃ. **Uccā kāḷārikā**ti uccā ca yaṭṭhisadisapādā hutvā, kāḷārikā ca dantānaṃ kaḷāratāya. Tāsaṃ kira eko danto unnato hoti, eko onato. Ubhopi ca viraḷā honti, na āsannā. **Uccā ca dantehi ārañjitānī**ti sattaṭṭharatanubbedhe vaṭarukkhādīnaṃ khandhappadese pharasunā pahataṭṭhānaṃ viya dāṭṭhāhi chinnaṭṭhānaṃ. **Uccā kaṇerukā nāmā**ti uccā ca yaṭṭhisadisadīghapādā hutvā, kaṇerukā ca dantānaṃ kaṇerutāya, tā kira makuḷadāṭhā honti. Tasmā kaṇerukāti vuccanti. **So niṭṭhaṃ gacchatī**ti so nāgavaniko yassa vatāhaṃ nāgassa anupadaṃ āgato, ayameva so, na añño. Yañhi ahaṃ paṭhamaṃ padaṃ disvā vāmanikānaṃ padaṃ idaṃ bhavissatīti niṭṭhaṃ na gato, yampi tato orabhāge disvā kāḷārikānaṃ bhavissati, kaṇerukānaṃ bhavissatīti niṭṭhaṃ na gato, sabbaṃ taṃ imasseva mahāhatthino padanti mahāhatthiṃ disvāva niṭṭhaṃ gacchati.

Evameva khoti ettha idaṃ opammasaṃsandanaṃ- nāgavanaṃ viya hi ādito paṭṭhāya yāva nīvaraṇappahānā dhammadesanā veditabbā. Kusalo nāgavaniko viya yogāvacaro; mahānāgo viya sammāsambuddho; mahantaṃ hatthipadaṃ viya jhānābhiññā. Nāgavanikassa tattha tattha hatthipadaṃ disvāpi vāmanikānaṃ padaṃ bhavissati, kāḷārikānaṃ kaṇerukānaṃ padaṃ bhavissatīti aniṭṭhaṅgatabhāvo viya yogino, imā jhānābhiññā nāma bāhirakaparibbājakānampi (2.0104) santīti aniṭṭhaṅgatabhāvo. Nāgavanikassa, tattha tattha mayā diṭṭhaṃ padaṃ imasseva

mahāhatthino, na aññassāti mahāhatthiṃ disvā niṭṭhaṅgamanaṃ viya ariyasāvakassa arahattaṃ patvāva niṭṭhaṅgamanaṃ. Idañca pana opammasaṃsandanaṃ matthake ṭhatvāpi kātuṃ vaṭṭati. Imasmimpi ṭhāne vaṭṭatiyeva. Anukkamāgataṃ pana pāḷipadaṃ gahetvā idheva kataṃ. Tattha **idhā**ti desāpadese nipāto. Svāyaṃ katthaci lokaṃ upādāya vuccati. Yathāha- "idha tathāgato loke uppajjatī"ti (dī. ni. 1. 279). Katthaci sāsanaṃ. Yathāha- "idheva, bhikkhave, samaṇo, idha dutiyo samaṇo"ti (a. ni. 4.241). Katthaci okāsaṃ. Yathāha-

"Idheva tiṭṭhamānassa, devabhūtassa me sato;
punarāyu ca me laddho, evaṃ jānāhi mārisā"ti. (dī. ni. 2.369; dī. ni. aṭṭha. 1.190);

Katthaci padapūraṇamattameva. Yathāha- "idhāhaṃ, bhikkhave, bhuttāvī assaṃ pavārito"ti (ma. ni. 1.30). Idha pana lokaṃ upādāya vuttoti veditabbo. Idaṃ vuttaṃ hoti "brāhmaṇa imasmiṃ loke tathāgato uppajjati arahaṃ ...pe... buddho bhagavā"ti.

Tattha **tathāgata**saddo mūlapariyāye, arahanti-ādayo visuddhimagge vitthāritā. **Loke uppajjatī**ti ettha pana **loko**ti okāsaloko sattaloko saṅkhāralokoti tividho. Idha pana sattaloko adhippeto. Sattaloke uppajjamānopi ca tathāgato na devaloke, na brahmaloke, manussalokeyeva uppajjati. Manussalokepi na aññasmiṃ cakkavāḷe, imasmiṃyeva cakkavāḷe. Tatrāpi na sabbaṭṭhānesu, "puratthimāya disāya **gajaṅgalaṃ** nāma nigamo. Tassāparena mahāsālo, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe. Puratthimadakkhiṇāya disāya **sallavatī** nāma nadī, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe. Dakkhiṇāya disāya **setakaṇṇikaṃ** nāma nigamo, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe. Pacchimāya disāya thūṇaṃ nāma brāhmaṇagāmo, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe. Uttarāya (2.0105) disāya **usiraddhajo** nāma pabbato, tato parā paccantimā janapadā, orato majjhe"ti (mahāva. 259) evaṃ paricchinne āyāmato tiyojanasate vitthārato aḍḍhateyyayojanasate parikkhepato navayojanasate majjhimapadese uppajjati. Na kevalañca tathāgatova, paccekabuddhā aggasāvakā asīti mahātherā buddhamātā buddhapitā cakkavattī rājā aññe ca sārappattā brāhmaṇagahapatikā ettheva uppajjanti. Tattha tathāgato sujātāya dinnamadhupāyasabhojanato paṭṭhāya yāva arahattamaggo, tāva uppajjati nāma. Arahattaphale uppanno nāma. Mahābhinikkhamanato vā yāva arahattamaggo. Tusitabhavanato vā yāva arahattamaggo. Dīpaṅkarapādamūlato vā yāva arahattamaggo, tāva uppajjati nāma. Arahattaphale uppanno nāma. Idha sabbapaṭhamaṃ uppannabhāvaṃ sandhāya uppajjatīti vuttaṃ, tathāgato loke uppanno hotīti ayañhettha attho.

So imaṃ lokanti so bhagavā imaṃ lokaṃ, idāni vattabbaṃ nidasseti. **Sadevakan**ti saha devehi sadevakaṃ. Evaṃ saha mārena **samārakaṃ**. Saha brahmunā **sabrahmakaṃ**. Saha samaṇabrāhmaṇehi **sassamaṇabrāhmaṇiṃ**. Pajātattā pajā, taṃ **pajaṃ**. Saha devamanussehi **sadevamanussaṃ**. Tattha sadevakavacanena pañcakāmāvacaradevaggahaṇaṃ veditabbaṃ. Samārakavacanena chaṭṭhakāmāvacaradevaggahaṇaṃ. Sabrahmakavacanena brahmakāyikādibrahmaggahaṇaṃ. Sassamaṇabrāhmaṇivacanena sāsanassa paccatthipaccāmittasamaṇabrāhmaṇa-

ggahaṇaṃ samitapāpabāhitapāpasamaṇabrāhmaṇaggahaṇañca. Pajāvacanena sattalokaggahaṇaṃ. Sadevamanussavacanena sammutideva-avasesamanussaggahaṇaṃ. Evamettha tīhi padehi okāsalokena saddhiṃ sattaloko, dvīhi pajāvasena sattalokova gahitoti veditabbo.

Aparo nayo- sadevakaggahaṇena arūpāvacaradevaloko gahito. Samārakaggahaṇena chakāmāvacaradevaloko. Sabrahmakaggahaṇena rūpī brahmaloko. Sassamaṇabrāhmaṇādiggahaṇena catuparisavasena sammutidevehi vā saha manussaloko avasesasabbasattaloko vā.

Apicettha (2.0106) sadevakavacanena ukkaṭṭhaparicchedato sabbassa lokassa sacchikatabhāvamāha. Tato yesaṃ ahosi- "māro mahānubhāvo chakāmāvacarissaro vasavattī. Kiṃ sopi etena sacchikato"ti? Tesaṃ vimatiṃ vidhamanto **samārakan**ti āha. Yesaṃ pana ahosi- "brahmā mahānubhāvo, ekaṅguliyā ekasmiṃ cakkavāḷasahasse ālokaṃ pharati, dvīhi ...pe... dasahi aṅgulīhi dasasu cakkavāḷasahassesu ālokaṃ pharati, anuttarañca jhānasamāpattisukhaṃ paṭisaṃvedeti. Kiṃ sopi sacchikato"ti? Tesaṃ vimatiṃ vidhamanto **sabrahmakan**ti āha. Tato ye cintesuṃ- "puthū samaṇabrāhmaṇā sāsanassa paccatthikā, kiṃ tepi sacchikatā"ti? Tesaṃ vimatiṃ vidhamanto **sassamaṇabrāhmaṇiṃ pajan**ti āha. Evaṃ ukkaṭṭhukkaṭṭhānaṃ sacchikatabhāvaṃ pakāsetvā atha sammutideve avasesamanusse ca upādāya ukkaṭṭhaparicchedavasena sesasattalokassa sacchikatabhāvaṃ pakāsento **sadevamanussan**ti āha. Ayamettha bhāvānukkamo. Porāṇā panāhu- **sadevakan**ti devatāhi saddhiṃ avasesalokaṃ. **Samārakan**ti mārena saddhiṃ avasesalokaṃ. **Sabrahmakan**ti brahmehi saddhiṃ avasesalokaṃ. Evaṃ sabbepi tibhavūpage satte tīhākārehi tīsu padesu pakkhipetvā puna dvīhi padehi pariyādiyanto "sassamaṇabrāhmaṇiṃ pajaṃ sadevamanussan"ti āha. Evaṃ pañcahi padehi tena tenākārena tedhātukameva pariyādinnanti.

Sayaṃ abhiññā sacchikatvā pavedetīti **sayan**ti sāmaṃ aparaneyyo hutvā. **Abhiññā**Ti abhiññāya, adhikena ñāṇena ñatvāti attho. **Sacchikatvā**Ti paccakkhaṃ katvā. Etena anumānādipaṭikkhepo kato hoti. **Pavedetī**ti bodheti viññāpeti pakāseti. **So dhammaṃ deseti ādikalyāṇaṃ ...pe... pariyosānakalyāṇan**ti so bhagavā sattesu kāruññataṃ paṭicca hitvāpi anuttaraṃ vivekasukhaṃ dhammaṃ deseti. Tañca kho appaṃ vā bahuṃ vā desento ādikalyāṇādippakārameva deseti. Ādimhipi kalyāṇaṃ bhaddakaṃ anavajjameva katvā deseti. Majjhepi... pariyosānepi kalyāṇaṃ bhaddakaṃ anavajjameva katvā desetīti vuttaṃ hoti.

Tattha (2.0107) atthi desanāya ādimajjhapariyosānaṃ, atthi sāsanassa. **Desanāya** tāva catuppadikāyapi gāthāya paṭhamapādo ādi nāma, tato dve majjhaṃ nāma, ante eko pariyosānaṃ nāma. Ekānusandhikassa suttassa nidānamādi, idamavocāti pariyosānaṃ, ubhinnaṃ antarā majjhaṃ. Anekānusandhikassa suttassa paṭhamānusandhi ādi, ante anusandhi pariyosānaṃ, majjhe eko vā dve vā bahū vā majjhameva. **Sāsanassa** pana sīlasamādhivipassanā ādi nāma. Vuttampi cetaṃ- "ko cādi kusalānaṃ dhammānaṃ, sīlañca suvisuddhaṃ, diṭṭhi ca ujukā"ti (saṃ. ni. 5.369). "Atthi, bhikkhave, majjhimā paṭipadā tathāgatena abhisambuddhā"ti evaṃ vutto pana ariyamaggo majjhaṃ nāma, phalañceva nibbānañca

pariyosānaṃ nāma. "Etadatthamidaṃ, brāhmaṇa, brahmacariyametaṃ sāraṃ, etaṃ pariyosānan"ti (ma. ni. 1.324) hi ettha phalaṃ pariyosānanti vuttaṃ. "Nibbānogadhañhi, āvuso visākha, brahmacariyaṃ vussati nibbānaparāyaṇaṃ nibbānapariyosānan"ti (ma. ni. 1.466) ettha nibbānaṃ pariyosānanti vuttaṃ. Idha desanāya ādimajjhapariyosānaṃ adhippetaṃ. Bhagavā hi dhammaṃ desento ādimhi sīlaṃ dassetvā majjhe maggaṃ pariyosāne nibbānaṃ dasseti. Tena vuttaṃ– "so dhammaṃ deseti ādikalyāṇaṃ majjhekalyāṇaṃ pariyosānakalyāṇan"ti. Tasmā aññopi dhammakathiko dhammaṃ kathento–

"Ādimhi sīlaṃ dasseyya, majjhe maggaṃ vibhāvaye;
pariyosānamhi nibbānaṃ, esā kathikasaṇṭhitī"ti. (dī. ni. aṭṭha. 1.190);

Sātthaṃ sabyañjananti yassa hi yāgubhatta-itthipurisādivaṇṇanā nissitā desanā hoti, na so sātthaṃ deseti. Bhagavā pana tathārūpaṃ desanaṃ pahāya catusatipaṭṭhānādinissitaṃ desanaṃ deseti. Tasmā "sātthaṃ desetī"ti vuccati. Yassa pana desanā ekabyañjanādiyuttā vā sabbaniroṭṭhabyañjanā vā sabbavissaṭṭhasabbaniggahītabyañjanā vā, tassa damiḷakirāsavarādimilakkhūnaṃ bhāsā viya byañjanapāripūriyā abhāvato abyañjanā nāma desanā hoti. Bhagavā pana–

"Sithilaṃ (2.0108) dhanitañca dīgharassaṃ, garukaṃ lahukañca niggahītaṃ.
sambandhaṃ vavatthitaṃ vimuttaṃ, dasadhā byañjanabuddhiyā pabhedo"ti. (dī. ni. aṭṭha. 1.190)–

Evaṃ vuttaṃ dasavidhaṃ byañjanaṃ amakkhetvā paripuṇṇabyañjanameva katvā dhammaṃ deseti. Tasmā "sabyañjanaṃ dhammaṃ desetī"ti vuccati.

Kevalaparipuṇṇanti ettha **kevalan**ti sakalādhivacanaṃ. **Paripuṇṇan**ti anūnādhikavacanaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti– "sakalaparipuṇṇameva deseti, ekadesanāpi aparipuṇṇā natthī"ti. **Parisuddhan**ti nirupakkilesaṃ. Yo hi idaṃ dhammadesanaṃ nissāya lābhaṃ vā sakkāraṃ vā labhissāmīti deseti, tassa aparisuddhā desanā hoti. Bhagavā pana lokāmisanirapekkho hitapharaṇena mettābhāvanāya muduhadayo ullumpanasabhāvasaṇṭhitena cittena deseti. Tasmā "parisuddhaṃ dhammaṃ desetī"ti vuccati. **Brahmacariyaṃ pakāsetī**Ti ettha **brahmacariyan**ti sikkhattayasaṅgahaṃ sakalasāsanaṃ. Tasmā brahmacariyaṃ pakāsetīti so dhammaṃ deseti ādikalyāṇaṃ ...pe... parisuddhaṃ, evaṃ desento ca sikkhattayasaṅgahitaṃ sakalasāsanaṃ brahmacariyaṃ pakāsetīti evamettha attho daṭṭhabbo. **Brahmacariyan**ti seṭṭhaṭṭhena brahmabhūtaṃ cariyaṃ. Brahmabhūtānaṃ vā buddhādīnaṃ cariyanti vuttaṃ hoti.

Taṃ dhammanti taṃ vuttappakārasampadaṃ dhammaṃ. **Suṇāti gahapati vā**ti kasmā paṭhamaṃ gahapatiṃ niddisatīti? Nihatamānattā ussannattā ca. Yebhuyyena hi khattiyakulato pabbajitā jātiṃ nissāya mānaṃ karonti. Brāhmaṇakulā pabbajitā mante nissāya mānaṃ karonti. Hīnajaccakulā pabbajitā attano vijātitāya patiṭṭhātuṃ na sakkonti. Gahapatidārakā pana kacchehi sedaṃ muñcantehi piṭṭhiyā loṇaṃ pupphamānāya bhūmiṃ kasitvā nihatamānadappā honti. Te pabbajitvā mānaṃ vā dappaṃ vā akatvā yathābalaṃ buddhavacanaṃ uggahetvā vipassanāya kammaṃ karontā sakkonti arahatte patiṭṭhātuṃ. Itarehi ca kulehi nikkhamitvā pabbajitā nāma na bahukā, gahapatikāva bahukā, iti nihatamānattā ussa-

nnattā ca paṭhamaṃ gahapatiṃ niddisatīti.

Aññatarasmiṃ vāti itaresaṃ vā kulānaṃ aññatarasmiṃ. **Paccājāto**ti patijāto. **Tathāgate saddhaṃ paṭilabhatī**ti parisuddhaṃ dhammaṃ sutvā (2.0109) dhammassāmimhi tathāgate "sammāsambuddho vata bhagavā"ti saddhaṃ paṭilabhati. **Iti paṭisañcikkhatī**ti evaṃ paccavekkhati. **Sambādho gharāvāso**ti sacepi saṭṭhihatthe ghare yojanasatantarepi vā dve jāyampatikā vasanti, tathāpi nesaṃ sakiñcanasapalibodhaṭṭhena gharāvāso sambādhoyeva. **Rajopatho**ti rāgarajādīnaṃ uṭṭhānaṭṭhānanti mahā-aṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ. Āgamanapathotipi vaṭṭati. Alagganaṭṭhena abbhokāso viyāti **abbhokāso.** Pabbajito hi kūṭāgāraratanapāsādadevavimānādīsu pihitadvāravātapānesu paṭicchannesu vasantopi neva laggati na sajjati na bajjhati. Tena vuttaṃ- "abbhokāso pabbajjā"ti. Apica sambādho gharāvāso kusalakiriyāya okāsābhāvato. Rajopatho asaṃvutasaṅkāraṭṭhānaṃ viya rajānaṃ kilesarajānaṃ sannipātaṭṭhānato. Abbhokāso pabbajjā kusalakiriyāya yathāsukhaṃ okāsasabbhāvato.

Nayidaṃ sukaraṃ ...pe... pabbajeyyanti ettha ayaṃ saṅkhepakathā- yadetaṃ sikkhattayabrahmacariyaṃ ekampi divasaṃ akhaṇḍaṃ katvā carimakacittaṃ pāpetabbatāya ekantaparipuṇṇaṃ. Ekadivasampi ca kilesamalena amalinaṃ katvā carimakacittaṃ pāpetabbatāya ekantaparisuddhaṃ, saṅkhalikhitaṃ likhitasaṅkhasadisaṃ dhotasaṅkhasappaṭibhāgaṃ caritabbaṃ, idaṃ na sukaraṃ agāraṃ ajjhāvasatā agāramajjhe vasantena ekantaparipuṇṇaṃ ...pe... carituṃ. Yaṃnūnāhaṃ kese ca massuñca ohāretvā kāsāyarasapītatāya kāsāyāni brahmacariyaṃ carantānaṃ anucchavikāni vatthāni acchādetvā paridahitvā agārasmā nikkhamitvā anagāriyaṃ pabbajeyyanti. Ettha ca yasmā agārassa hitaṃ kasivāṇijjādikammaṃ **agāriyan**ti vuccati, tañca pabbajjāya

natthi. Tasmā pabbajjā anagāriyāti ñātabbā, taṃ **anagāriyaṃ. Pabbajeyyan**ti paṭipajjeyyaṃ. **Appaṃ vā**ti sahassato heṭṭhā bhogakkhandho appo nāma hoti, sahassato paṭṭhāya mahā. Ābandhanaṭṭhena ñāti eva parivaṭṭo **ñātiparivaṭṭo.** So vīsatiyā heṭṭhā appo hoti, vīsatiyā paṭṭhāya mahā.

292. Bhikkhūnaṃ sikkhāsājīvasamāpannoti yā bhikkhūnaṃ adhisīlasaṅkhātā sikkhā, tañca, yattha cete saha jīvanti ekajīvikā sabhāgavuttino (2.0110) honti, taṃ bhagavatā paññattasikkhāpadasaṅkhātaṃ sājīvañca tattha sikkhanabhāvena samāpannoti bhikkhūnaṃ sikkhāsājīvasamāpanno. **Samāpanno**ti sikkhaṃ paripūrento, sājīvañca avītikkamanto hutvā tadubhayaṃ upagatoti attho. **Pāṇātipātaṃ pahāyā**ti-ādīsu pāṇātipātādikathā heṭṭhā vitthāritā eva. **Pahāyā**ti imaṃ pāṇātipātacetanāsaṅkhātaṃ dussīlyaṃ pajahitvā. **Paṭivirato hotī**ti pahīnakālato paṭṭhāya tato dussīlyato orato viratova hoti. **Nihitadaṇḍo nihitasattho**ti parūpaghātatthāya daṇḍaṃ vā satthaṃ vā ādāya avattanato nikkhittadaṇḍo ceva nikkhittasattho cāti attho. Ettha ca ṭhapetvā daṇḍaṃ sabbampi avasesaṃ upakaraṇaṃ sattānaṃ vihiṃsanabhāvato satthanti veditabbaṃ. Yaṃ pana bhikkhū kattaradaṇḍaṃ vā dantakaṭṭhavāsiṃ vā pipphalakaṃ vā gahetvā vicaranti, na taṃ parūpaghātatthāya. Tasmā nihitadaṇḍo nihitasatthotveva saṅkhaṃ gacchati. **Lajjī**ti pāpajigucchanalakkhaṇāya lajjāya samannāgato. **Dayāpanno**ti dayaṃ mettacittataṃ āpanno. **Sabbapāṇabhūtahitānukampī**ti sabbe pāṇabhūte hitena anukampako. Tāya dayāpannatāya sabbesaṃ pāṇabhūtānaṃ hitacittakoti attho. **Viharatī**ti iriyati pāleti.

Dinnameva ādiyatīti **dinnādāyī.** Cittenapi dinnameva paṭikaṅkhatīti **dinnapāṭikaṅkhī.** Thenetīti theno. Na thenena **athenena.** Athenattāyeva **sucibhūtena. Attanā**ti attabhāvena, athenaṃ sucibhūtaṃ attabhāvaṃ katvā viharatīti vuttaṃ hoti.

Abrahmacariyanti aseṭṭhacariyaṃ. Brahmaṃ seṭṭhaṃ ācāraṃ caratīti **brahmacārī. Ārācārī**ti abrahmacariyato dūracārī. **Methunā**ti rāgapariyuṭṭhānavasena sadisattā methunakāti laddhavohārehi paṭisevitabbato methunāti saṅkhaṃ gatā asaddhammā. **Gāmadhammā**ti gāmavāsīnaṃ dhammā.

Saccaṃ vadatīti **saccavādī.** Saccena saccaṃ sandahati ghaṭetīti **saccasandho,** na antarantarā musā vadatīti attho. Yo hi puriso kadāci musā vadati, kadāci saccaṃ, tassa musāvādena antaritattā saccaṃ saccena na ghaṭīyati (2.0111). Tasmā na so saccasandho, ayaṃ pana na tādiso, jīvitahetupi musāvādaṃ avatvā saccena saccaṃ sandahatiyevāti **saccasandho. Theto**ti thiro, thirakathoti attho. Eko hi puggalo haliddirāgo viya, thusarāsimhi nikhātakhāṇu viya, assapiṭṭhe ṭhapitakumbhaṇḍamiva ca na thirakatho hoti. Eko pāsāṇalekhā viya indakhilo viya ca thirakatho hoti; asinā sīse chijjantepi dve kathā na katheti; ayaṃ vuccati theto. **Paccayiko**ti pattiyāyitabbako, saddhāyikoti attho. Ekacco hi puggalo na paccayiko hoti, "idaṃ kena vuttaṃ, asukenā"ti vutte "mā tassa vacanaṃ saddahathā"ti vattabbataṃ āpajjati. Eko paccayiko hoti, "idaṃ kena vuttaṃ, asukenā"ti vutte, "yadi tena vuttaṃ, idameva pamāṇaṃ, idāni upaparikkhitabbaṃ natthi, evameva idan"ti vattabbataṃ āpajjati, ayaṃ vuccati paccayiko. **Avisaṃvādako lokassā**ti tāya saccavāditāya lokaṃ na visaṃvādetīti attho.

Imesaṃ bhedāyāti yesaṃ ito sutvāti vuttānaṃ santike sutaṃ, tesaṃ bhedāya. **Bhinnānaṃ vā sandhātā**ti dvinnampi mittānaṃ vā samānupajjhāyakādīnaṃ vā kenacideva kāraṇena bhinnānaṃ ekamekaṃ upasaṅkamitvā "tumhākaṃ īdise kule jātānaṃ evaṃ bahussutānaṃ idaṃ na yuttan"ti-ādīni vatvā sandhānaṃ kattā. **Anuppadātā**ti sandhānānuppadātā, dve jane samagge disvā, "tumhākaṃ evarūpe kule jātānaṃ evarūpehi guṇehi samannāgatānaṃ anucchavikametan"ti-ādīni vatvā daḷhīkammaṃ kattāti attho. Samaggo ārāmo assāti **samaggārāmo.** Yattha samaggā natthi, tattha vasitumpi na icchatīti attho. "Samaggarāmo"tipi pāḷi, ayamevettha attho. **Samaggarato**ti samaggesu rato, te pahāya aññatra gantumpi na icchatīti attho. Samagge disvāpi sutvāpi nandatīti **samagganandī. Samaggakaraṇiṃ vācaṃ bhāsitā**ti yā vācā satte samaggeyeva karoti, taṃ sāmaggiguṇaparidīpakameva vācaṃ bhāsati, na itaranti.

Nelāti elaṃ vuccati doso, nāssā elanti nelā, niddosāti attho. "Nelaṅgo setapacchādo"ti ettha vuttanelaṃ viya. **Kaṇṇasukhā**ti (2.0112) byañjanamadhuratāya kaṇṇānaṃ sukhā, sūcivijjhanaṃ viya kaṇṇasūlaṃ na janeti. Atthamadhuratāya sakalasarīre kopaṃ ajanetvā pemaṃ janetīti **pemanīyā.** Hadayaṃ gacchati, apaṭihaññamānā sukhena cittaṃ pavisatīti **hadayaṅgamā.** Guṇaparipuṇṇatāya pure bhavāti **porī,** pure saṃvaddhanārī viya sukumārātipi porī, purassa esātipi porī, nagaravāsīnaṃ kathāti attho. Nagaravāsino hi yuttakathā honti, pitimattaṃ pitāti, mātimattaṃ mātāti, bhātimattaṃ bhātāti vadanti. Evarūpī kathā bahuno janassa kantā hotīti **bahujanakantā.** Kantabhāveneva bahuno janassa manāpā cittavuddhikarāti **bahujanamanāpā.**

Kālena vadatīti **kālavādī,** vattabbayuttakālaṃ sallakkhetvā vadatīti attho. Bhūtaṃ tacchaṃ sabhāvameva vadatīti **bhūtavādī.** Diṭṭhadhammikasamparāyikatthasannissitameva katvā vadatīti **atthavādī.** Navalokuttaradhammasannissitaṃ katvā vadatīti **dhammavādī.** Saṃvaravinayapahānavinayasannissitaṃ katvā vadatīti **vinayavādī.** Nidhānaṃ vuccati ṭhapanokāso, nidhānamassā atthīti **nidhānavatī,** hadaye nidhātabba yuttavācaṃ bhāsitāti attho. **Kālenā**ti evarūpiṃ bhāsamānopi ca "ahaṃ nidhānavatiṃ vācaṃ bhāsissāmī"ti na akālena bhāsati, yuttakālaṃ pana avekkhitvā bhāsatīti attho. **Sāpadesan**ti sa-upamaṃ, sakāraṇanti attho. **Pariyantavatin**ti paricchedaṃ dassetvā yathāssā paricchedo paññāyati, evaṃ bhāsatīti attho. **Atthasaṃhitan**ti anekehipi nayehi vibhajantena pariyādātuṃ asakkuṇeyyatāya atthasampannaṃ, yaṃ vā so atthavādī atthaṃ vadati, tena atthena saṃhitattā atthasaṃhitaṃ vācaṃ bhāsati, na aññaṃ nikkhipitvā aññaṃ bhāsatīti vuttaṃ hoti.

293. Bījagāmabhūtagāmasamārambhāti mūlabījaṃ khandhabījaṃ phaḷubījaṃ aggabījaṃ bījabījanti pañcavidhassa bījagāmassa ceva yassa kassaci nīlatiṇarukkhādikassa bhūtagāmassa ca samārambhā, chedanabhedanapacanādibhāvena vikopanā paṭiviratoti attho. **Ekabhattiko**ti pātarāsabhattaṃ sāyamāsabhattanti dve bhattāni. Tesu pātarāsabhattaṃ antomajjhanhikena paricchinnaṃ, itaraṃ majjhanhikato uddhaṃ anto-aruṇena. Tasmā antomajjhanhike dasakkhattuṃ bhuñjamānopi (2.0113) ekabhattikova hoti, taṃ sandhāya vuttaṃ "ekabhattiko"ti. Rattiyā bhojanaṃ ratti, tato uparatoti **rattūparato.** Atikkante majjhanhike yāva sūriyatthaṃ-

gamanā bhojanaṃ **vikālabhojanaṃ** nāma. Tato viratattā **virato vikālabhojanā**. Sāsanassa ananulomattā visūkaṃ paṭāṇībhūtaṃ dassananti **visūkadassanaṃ**. Attanā naccananaccāpanādivasena naccā ca gītā ca vāditā ca, antamaso mayūranaccanādivasenāpi pavattānaṃ naccādīnaṃ visūkabhūtā dassanā cāti **naccagītavāditavisūkadassanā**. Naccādīni hi attanā payojetuṃ vā parehi payojāpetuṃ vā payuttāni passituṃ vā neva bhikkhūnaṃ na bhikkhunīnaṃ vaṭṭanti. **Mālā**dīsu **mālā**ti yaṃkiñci pupphaṃ. **Gandhan**ti yaṃkiñci gandhajātaṃ. **Vilepanan**ti chavirāgakaraṇaṃ. Tattha piḷandhanto **dhāreti** nāma. Ūnaṭṭhānaṃ pūrento **maṇḍeti** nāma. Gandhavasena chavirāgavasena ca sādiyanto **vibhūseti** nāma. Ṭhānaṃ vuccati kāraṇaṃ. Tasmā yāya dussīlyacetanāya tāni mālādhāraṇādīni mahājano karoti, tato paṭiviratoti attho.

Uccāsayanaṃ vuccati pamāṇātikkantaṃ. **Mahāsayanaṃ** akappiyattharaṇaṃ. Tato paṭiviratoti attho. **Jātarūpan**ti suvaṇṇaṃ. **Rajatan**ti kahāpaṇo lohamāsako jatumāsako dārumāsakoti ye vohāraṃ gacchanti, tassa ubhayassapi paṭiggahaṇā paṭivirato, neva naṃ uggaṇhāti, na uggaṇhāpeti, na upanikkhittaṃ sādiyatīti attho. **Āmakadhaññapaṭiggahaṇā**ti sālivīhiyavagodhūmakaṅguvarakakudrūsakasaṅkhātassa sattavidhassāpi āmakadhaññassa paṭiggahaṇā. Na kevalañca etesaṃ paṭiggahaṇameva, āmasanampi bhikkhūnaṃ na vaṭṭatiyeva. **Āmakamaṃsapaṭiggahaṇā**ti ettha aññatra odissa anuññātā āmakamaṃsamacchānaṃ paṭiggahaṇameva bhikkhūnaṃ na vaṭṭati, no āmasanaṃ.

Itthikumārikapaṭiggahaṇāti ettha **itthī**ti purisantaragatā, itarā **kumārikā** nāma. Tāsaṃ paṭiggahaṇampi āmasanampi akappiyameva. **Dāsidāsapaṭiggahaṇā**ti ettha dāsidāsavaseneva tesaṃ paṭiggahaṇaṃ na vaṭṭati, "kappiyakārakaṃ dammi, ārāmikaṃ dammī"ti evaṃ vutte pana vaṭṭati. **Ajeḷakā**dīsu khettavatthupariyosānesu (2.0114) kappiyākappiyanayo vinayavasena upaparikkhitabbo. Tattha **khettaṃ** nāma yasmiṃ pubbaṇṇaṃ ruhati. **Vatthu** nāma yasmiṃ aparaṇṇaṃ ruhati. Yattha vā ubhayampi ruhati, taṃ **khettaṃ**. Tadatthāya akatabhūmibhāgo **vatthu**. Khettavatthusīsena cettha vāpitaḷākādīnipi saṅgahitāneva. **Dūteyyaṃ** vuccati dūtakammaṃ, gihīnaṃ paṇṇaṃ vā sāsanaṃ vā gahetvā tattha tattha gamanaṃ. **Pahiṇagamanaṃ** vuccati gharā gharaṃ pesitassa khuddakagamanaṃ. **Anuyogo** nāma tadubhayakaraṇaṃ, tasmā dūteyyapahiṇagamanānaṃ anuyogāti evamettha attho veditabbo.

Kayavikkayāti kayā ca vikkayā ca. **Tulākūṭā**dīsu **kūṭan**ti vañcanaṃ. Tattha tulākūṭaṃ tāva rūpakūṭaṃ aṅgakūṭaṃ gahaṇakūṭaṃ paṭicchannakūṭanti catubbidhaṃ hoti. Tattha **rūpakūṭaṃ** nāma dve tulā sarūpā katvā gaṇhanto mahatiyā gaṇhāti, dadanto khuddikāya deti. **Aṅgakūṭaṃ** Nāma gaṇhanto pacchābhāge hatthena tulaṃ akkamati, dadanto pubbabhāge. **Gahaṇakūṭaṃ** nāma gaṇhanto mūle rajjuṃ gaṇhāti, dadanto agge. **Paṭicchannakūṭaṃ** nāma tulaṃ susiraṃ katvā anto ayacuṇṇaṃ pakkhipitvā gaṇhanto taṃ pacchābhāge karoti, dadanto aggabhāge. **Kaṃso** vuccati suvaṇṇapāti, tāya vañcanaṃ **kaṃsakūṭaṃ**. Kathaṃ? Ekaṃ suvaṇṇapātiṃ katvā aññā dve tisso lohapātiyo suvaṇṇavaṇṇā karoti, tato janapadaṃ gantvā kiñcideva addhakulaṃ pavisitvā, "suvaṇṇabhājanāni kiṇathā"ti vatvā

agghe pucchite samagghataraṃ dātukāmā honti. Tato tehi "kathaṃ imesaṃ suvaṇṇabhāvo jānitabbo"ti vutte- "vīmaṃsitvā gaṇhathā"ti suvaṇṇapātiṃ pāsāṇe ghaṃsitvā sabbā pātiyo datvā gacchati.

Mānakūṭaṃ nāma hadayabhedasikhābhedarajjubhedavasena tividhaṃ hoti. Tattha **hadayabhedo** sappitelādiminanakāle labbhati. Tāni hi gaṇhanto heṭṭhā chiddena mānena, "saṇikaṃ āsiñcā"ti vatvā antobhājane bahuṃ paggharāpetvā gaṇhāti; dadanto chiddaṃ pidhāya sīghaṃ pūretvā deti. **Sikhābhedo** tilataṇḍulādiminanakāle labbhati. Tāni hi gaṇhanto saṇikaṃ sikhaṃ ussāpetvā gaṇhāti, dadanto vegena pūretvā sikhaṃ chindanto deti. **Rajjubhedo** khettavatthuminanakāle labbhati. Lañjaṃ alabhantā hi khettaṃ amahantampi mahantaṃ katvā minanti.

Ukkoṭanādīsu (2.0115) **ukkoṭanan**ti sāmike assāmike kātuṃ lañjaggahaṇaṃ. **Vañcanan**ti tehi tehi upāyehi paresaṃ vañcanaṃ. Tatridamekaṃ vatthu- eko kira luddako migañca migapotakañca gahetvā āgacchati. Tameko dhutto, "kiṃ, bho, migo agghati, kiṃ migapotako"ti āha. "Migo dve kahāpaṇe migapotako ekan"ti ca vutte kahāpaṇaṃ datvā migapotakaṃ gahetvā thokaṃ gantvā nivatto, "na me, bho, migapotakena attho, migaṃ me dehī"ti āha. Tena hi "dve kahāpaṇe dehī"ti. So āha- "nanu te, bho, mayā paṭhamaṃ eko kahāpaṇo dinno"ti. Āma dinnoti. "Imampi migapotakaṃ gaṇha, evaṃ so ca kahāpaṇo ayañca kahāpaṇagghanako migapotakoti dve kahāpaṇā bhavissantī"ti. So kāraṇaṃ vadatīti sallakkhetvā migapotakaṃ gahetvā migaṃ adāsīti.

Nikatīti yogavasena vā māyāvasena vā apāmaṅgaṃ pāmaṅganti, amaṇiṃ maṇinti, asuvaṇṇaṃ suvaṇṇanti katvā paṭirūpakena vañcanaṃ. **Sāciyogo**ti kuṭilayogo, etesaṃyeva ukkoṭanādīnametaṃ nāmaṃ, tasmā ukkoṭanasāciyogo vañcanasāciyogo

nikatisāciyogoti evamettha attho daṭṭhabbo. Keci aññaṃ dassetvā aññassa parivattanaṃ sāciyogoti vadanti. Taṃ pana vañcaneneva saṅgahitaṃ. **Chedanādīsu chedanan**ti hatthacchedanādi. **Vadho**ti māraṇaṃ. **Bandho**Ti rajjubandhanādīhi bandhanaṃ. **Viparāmoso**ti himaviparāmoso gumbaviparāmosoti duvidho. Yaṃ himapātasamaye himena paṭicchannā hutvā maggapaṭipannaṃ janaṃ musanti, ayaṃ **himaviparāmoso**. Yaṃ gumbādīhi paṭicchannā musanti, ayaṃ **gumbaviparāmoso. Ālopo** vuccati gāmanigamādīnaṃ vilopakaraṇaṃ. **Sahasākāro**ti sāhasikakiriyā, gehaṃ pavisitvā manussānaṃ ure satthaṃ ṭhapetvā icchitabhaṇḍaggahaṇaṃ. Evametasmā chedana ...pe... sahasākārā paṭivirato hoti.

294. So santuṭṭho hotīti svāyaṃ bhikkhu heṭṭhā vuttena catūsu paccayesu dvādasavidhena itarītarapaccayasantosena samannāgato hoti. Iminā pana dvādasavidhena itarītarapaccayasantosena samannāgatassa bhikkhuno aṭṭha parikkhārā vaṭṭanti tīṇi cīvarāni patto dantakaṭṭhacchedanavāsi ekā sūci kāyabandhanaṃ parissāvananti. Vuttampi cetaṃ–

"Ticīvarañca (2.0116) patto ca, vāsi sūci ca bandhanaṃ;
parissāvanena aṭṭhete, yuttayogassa bhikkhuno"ti.

Te sabbepi kāyaparihārikāpi honti kucchiparihārikāpi. Kathaṃ? Ticīvaraṃ tāva nivāsetvā pārupitvā ca vicaraṇakāle kāyaṃ pariharati posetīti **kāyaparihārikaṃ** hoti, cīvarakaṇṇena udakaṃ parissāvetvā pivanakāle khāditabbaphalāphalaggahaṇakāle ca kucchiṃ pariharati posetīti **kucchiparihārikaṃ** hoti. Pattopi tena udakaṃ uddharitvā nahānakāle kuṭiparibhaṇḍakaraṇakāle ca kāyaparihāriko hoti, āhāraṃ gahetvā bhuñjanakāle kucchiparihāriko hoti. Vāsipi tāya dantakaṭṭhacchedanakāle mañcapīṭhānaṃ aṅgapādacīvarakuṭidaṇḍakasajjanakāle ca kāyaparihārikā hoti, ucchucchedananāḷikerāditacchanakāle kucchiparihārikā. Sūcipi cīvarasibbanakāle kāyaparihārikā hoti, pūvaṃ vā phalaṃ vā vijjhitvā khādanakāle kucchiparihārikā. Kāyabandhanaṃ bandhitvā vicaraṇakāle kāyaparihārikaṃ, ucchu-ādīni bandhitvā gahaṇakāle kucchiparihārikaṃ. Parissāvanaṃ tena udakaṃ parissāvetvā nahānakāle, senāsanaparibhaṇḍakaraṇakāle ca kāyaparihārikaṃ, pānīyaparissāvanakāle teneva tilataṇḍulaputhukādīni gahetvā khādanakāle ca kucchiparihārikaṃ. Ayaṃ tāva aṭṭhaparikkhārikassa parikkhāramattā.

Navaparikkhārikassa pana seyyaṃ pavisantassa tatraṭṭhakapaccattharaṇaṃ vā kuñcikā vā vaṭṭati. Dasaparikkhārikassa nisīdanaṃ vā cammakhaṇḍaṃ vā vaṭṭati. Ekādasaparikkhārikassa kattarayaṭṭhi vā telanāḷikā vā vaṭṭati. Dvādasaparikkhārikassa chattaṃ vā upāhanā vā vaṭṭati. Etesu ca aṭṭhaparikkhārikova santuṭṭho, itare asantuṭṭhā, mahicchā mahābhārāti na vattabbā. Etepi hi appicchāva santuṭṭhāva subharāva sallahukavuttinova. Bhagavā pana nayimaṃ suttaṃ tesaṃ vasena kathesi, aṭṭhaparikkhārikassa vasena kathesi. So hi khuddakavāsiñca sūciñca parissāvane pakkhipitvā pattassa anto ṭhapetvā pattaṃ aṃsakūṭe laggetvā ticīvaraṃ kāyapaṭibaddhaṃ katvā yenicchakaṃ sukhaṃ pakkamati. Paṭinivattetvā gahetabbaṃ nāmassa na hoti, iti (2.0117) imassa bhikkhuno sallahukavuttitaṃ dassento bhagavā, **santuṭṭho hoti kāyaparihārikena cīvarenā**ti-ādimāha.

Tattha **kāyaparihārikenā**Ti kāyapariharaṇamattakena. **Kucchiparihārikenā**ti

kucchipariharaṇamattakena. **Samādāyeva pakkamatī**ti taṃ aṭṭhaparikkhāramattakaṃ sabbaṃ gahetvā kāyapaṭibaddhaṃ katvāva gacchati, "mama vihāro pariveṇaṃ upaṭṭhāko"tissa saṅgo vā baddho vā na hoti, so jiyā mutto saro viya, yūthā apakkanto mattahatthī viya icchiticchitaṃ senāsanaṃ vanasaṇḍaṃ rukkhamūlaṃ vanapabbhāraṃ paribhuñjanto ekova tiṭṭhati, ekova nisīdati, sabbiriyāpathesu ekova adutiyo.

"Cātuddiso appaṭigho ca hoti,
santussamāno itarītarena;
parissayānaṃ sahitā achambhī,
eko care khaggavisāṇakappo"ti. (su. ni. 42);

Evaṃ vaṇṇitaṃ khaggavisāṇakappataṃ āpajjati.

Idāni tamatthaṃ upamāya sādhento **seyyathāpī**ti-ādimāha. Tattha **pakkhī sakuṇo**ti pakkhayutto sakuṇo. **Ḍetī**ti uppatati. Ayaṃ panettha saṅkhepattho- sakuṇā nāma "asukasmiṃ padese rukkho paripakkaphalo"ti ñatvā nānādisāhi āgantvā nakhapakkhatuṇḍādīhi tassa phalāni vijjhantā vidhunantā khādanti. "Idaṃ ajjatanāya idaṃ svātanāya bhavissatī"ti nesaṃ na hoti. Phale pana khīṇe neva rukkhassa ārakkhaṃ ṭhapenti, na tattha pattaṃ vā nakhaṃ vā tuṇḍaṃ vā ṭhapenti, atha kho tasmiṃ rukkhe anapekkho hutvā yo yaṃ disābhāgaṃ icchati, so tena sapattabhārova- uppatitvā gacchati. Evameva ayaṃ bhikkhu nissaṅgo nirapekkhoyeva pakkamati. Tena vuttaṃ "samādāyeva pakkamatī"ti. **Ariyenā**ti niddosena. **Ajjhattan**ti sake attabhāve. **Anavajjasukhan**ti niddosasukhaṃ.

295. So cakkhunā rūpaṃ disvāti so iminā ariyena sīlakkhandhena samannāgato bhikkhu cakkhuviññāṇena rūpaṃ passitvāti attho. Sesapadesu yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ sabbaṃ visuddhimagge vuttaṃ. **Abyāsekasukhan**ti kilesehi (2.0 anavasittasukhaṃ, avikiṇṇasukhantipi vuttaṃ. Indriyasaṃvarasukhañhi diṭṭhādīsu diṭṭhamattādivasena pavattatāya avikiṇṇaṃ hoti. **So abhikkante paṭikkante**ti so manacchaṭṭhānaṃ indriyānaṃ saṃvarena samannāgato bhikkhu imesu abhikkantapaṭikkantādīsu sattasu ṭhānesu satisampajaññavasena sampajānakārī hoti. Tattha yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ satipaṭṭhāne vuttameva.

296. So iminā cāti-ādinā kiṃ dasseti? Araññavāsassa paccayasampattiṃ dasseti. Yassa hi ime cattāro paccayā natthi, tassa araññavāso na ijjhati, tiracchānagatehi vā vanacarakehi vā saddhiṃ vattabbataṃ āpajjati, araññe adhivatthā devatā, "kiṃ evarūpassa pāpabhikkhuno araññavāsenā"ti bheravasaddaṃ sāventi, hatthehi sīsaṃ paharitvā palāyanākāraṃ karonti. "Asuko bhikkhu araññaṃ pavisitvā idañcidañca pāpakammaṃ akāsī"ti ayaso pattharati. Yassa panete cattāro paccayā atthi, tassa araññavāso ijjhati, so hi attano sīlaṃ paccavekkhanto kiñci kāḷakaṃ vā tilakaṃ vā apassanto pītiṃ uppādetvā taṃ khayato vayato sammasanto ariyabhūmiṃ okkamati, araññe adhivatthā devatā attamanā vaṇṇaṃ bhāsanti, itissa udake pakkhittatelabindu viya yaso vitthāriko hoti.

Tattha **vivittan**ti suññaṃ appasaddaṃ, appanigghosanti attho. Etadeva hi sandhāya vibhaṅge, "vivittanti santike cepi senāsanaṃ hoti, tañca anākiṇṇaṃ gahaṭṭhehi pabbajitehi, tena taṃ vivittan"ti (vibha. 526) vuttaṃ. Seti ceva āsati ca

etthāti **senāsanaṃ,** mañcapīṭhādīnametaṃ adhivacanaṃ. Tenāha- "senāsananti mañcopi senāsanaṃ, pīṭhampi bhisipi bimbohanampi, vihāropi aḍḍhayogopi, pāsādopi, hammiyampi, guhāpi, aṭṭopi, māḷopi, leṇampi, veḷugumbopi, rukkhamūlampi, maṇḍapopi senāsanaṃ, yattha vā pana bhikkhū paṭikkamanti, sabbametaṃ senāsanan"ti. Apica "vihāro aḍḍhayogo pāsādo hammiyaṃ guhā"ti idaṃ vihārasenāsanaṃ nāma. "Mañco pīṭhaṃ, bhisi bimbohanan"ti idaṃ mañcapīṭhasenāsanaṃ nāma. "Cimilikā, cammakhaṇḍo, tiṇasanthāro, paṇṇasanthāro"ti idaṃ santhatasenāsanaṃ nāma. "Yattha (2.0119) vā pana bhikkhū paṭikkamantī"ti idaṃ okāsasenāsanaṃ nāmāti evaṃ catubbidhaṃ senāsanaṃ hoti, taṃ sabbampi senāsanaggahaṇena gahitameva. Imassa pana sakuṇasadisassa cātuddisassa bhikkhuno anucchavikaṃ dassento **araññaṃ rukkhamūlan**ti-ādimāha.

Tattha **araññan**ti "nikkhamitvā bahi indakhīlā, sabbametaṃ araññan"ti idaṃ bhikkhunīnaṃ vasena āgataṃ araññaṃ. "Āraññakaṃ nāma senāsanaṃ pañcadhanusatikaṃ pacchiman"ti (pārā. 654) idaṃ pana imassa bhikkhuno anurūpaṃ, tassa lakkhaṇaṃ visuddhimagge dhutaṅganiddese vuttaṃ. **Rukkhamūlan**ti yaṃkiñci sandacchāyaṃ vivittaṃ rakkhamūlaṃ. **Pabbatan**ti selaṃ. Tattha hi udakasoṇḍīsu udakakiccaṃ katvā sītāya rukkhacchāyāya nisinnassa nānādisāsu khāyamānāsu sītena vātena vījiyamānassa cittaṃ ekaggaṃ hoti. **Kandaran**ti kaṃ vuccati udakaṃ, tena dāritaṃ, udakena bhinnaṃ pabbatappadesaṃ, yaṃ nadītumbantipi nadīkuñjantipi vadanti. Tattha hi rajatapaṭṭasadisā vālikā honti, matthake maṇivitānaṃ viya vanagahanaṃ, maṇikkhandhasadisaṃ udakaṃ sandati. Evarūpaṃ kandaraṃ oruyha pānīyaṃ pivitvā gattāni sītāni katvā vālikaṃ ussāpetvā paṃsukūlacīvaraṃ paññāpetvā nisinnassa samaṇadhammaṃ karoto cittaṃ ekaggaṃ hoti. **Giriguhan**ti dvinnaṃ pabbatānaṃ antarā, ekasmiṃyeva vā umaṅgasadisaṃ mahāvivaraṃ. Susānalakkhaṇaṃ visuddhimagge vuttaṃ. **Vanapatthan**ti atikkamitvā manussānaṃ upacāraṭṭhānaṃ, yattha na kasanti na vapanti. Tenevāha- "vanapatthanti dūrānametaṃ senāsanānaṃ adhivacanan"ti-ādi (vibha. 531). **Abbhokāsan**ti acchannaṃ, ākaṅkhamāno panettha cīvarakuṭiṃ katvā vasati. **Palālapuñjan**ti palālarāsiṃ. Mahāpalālapuñjato hi palālaṃ nikkaḍḍhitvā pabbhāraleṇasadise ālaye karonti, gacchagumbādīnampi upari palālaṃ pakkhipitvā heṭṭhā nisinnā samaṇadhammaṃ karonti, taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

Pacchābhattanti bhattassa pacchato. **Piṇḍapātapaṭikkanto**ti piṇḍapātapariyesanato paṭikkanto. **Pallaṅkan**ti samantato ūrubaddhāsanaṃ. **Ābhujitvā**ti bandhitvā. **Ujuṃ kāyaṃ paṇidhāyā**ti uparimaṃ sarīraṃ ujukaṃ ṭhapetvā aṭṭhārasa (2.0120) piṭṭhikaṇṭake koṭiyā koṭiṃ paṭipādetvā. Evañhi nisinnassa cammamaṃsanahārūni na paṇamanti. Athassa yā tesaṃ paṇamanapaccayā khaṇe khaṇe vedanā uppajjeyyuṃ, tā na uppajjanti. Tāsu anuppajjamānāsu cittaṃ ekaggaṃ hoti, kammaṭṭhānaṃ na paripatati, vuddhiṃ phātiṃ upagacchati. **Parimukhaṃ satiṃ upaṭṭhapetvā**ti kammaṭṭhānābhimukhaṃ satiṃ ṭhapayitvā, mukhasamīpe vā katvāti attho. Teneva vibhaṅge vuttaṃ- "ayaṃ sati upaṭṭhitā hoti sūpaṭṭhitā nāsikagge vā mukhanimitte vā, tena vuccati parimukhaṃ satiṃ upaṭṭhapetvā"ti (vibha. 537). Atha vā **"pari**ti pariggahaṭṭho, **mukhan**ti niyyānattho, **satī**ti upaṭṭhānattho, tena

vuccati parimukhaṃ satin"ti (paṭi. ma. 1.164) evaṃ paṭisambhidāyaṃ vuttanayenapettha attho daṭṭhabbo. Tatrāyaṃ saṅkhepo "pariggahitaniyyānasatiṃ katvā"ti.

Abhijjhaṃ loketi ettha lujjanapalujjanaṭṭhena pañcupādānakkhandhā loko, tasmā pañcasu upādānakkhandhesu rāgaṃ pahāya kāmacchandaṃ vikkhambhetvāti ayamettha attho. **Vigatābhijjhenā**ti vikkhambhanavasena pahīnattā vigatābhijjhena, na cakkhuviññāṇasadisenāti attho. **Abhijjhāya cittaṃ parisodhetī**ti abhijjhāto cittaṃ parimoceti. Yathā naṃ sā muñcati ceva, muñcitvā ca na puna gaṇhāti, evaṃ karotīti attho. **Byāpādapadosaṃ pahāyā**Ti-ādīsupi eseva nayo. Byāpajjati iminā cittaṃ pūtikammāsādayo viya purimapakatiṃ pajahatīti **byāpādo**. Vikārāpattiyā padussati, paraṃ vā padūseti vināsetīti **padoso**. Ubhayametaṃ kodhassevādhivacanaṃ. **Thinaṃ** cittagelaññaṃ. **Middhaṃ** cetasikagelaññaṃ. Thinañca middhañca **thinamiddhaṃ. Ālokasaññī**ti rattimpi divā diṭṭha-ālokasaññānanasamatthatāya vigatanīvaraṇāya parisuddhāya saññāya samannāgato. **Sato sampajāno**ti satiyā ca ñāṇena ca samannāgato. Idaṃ ubhayaṃ ālokasaññāya upakārattā vuttaṃ. Uddhaccañca kukkuccañca **uddhaccakukkuccaṃ. Tiṇṇavicikicchoti** vicikicchaṃ taritvā atikkamitvā ṭhito. "Kathamidaṃ kathamidan"ti evaṃ nappavattatīti **akathaṃkathī. Kusalesu dhammesū**ti anavajjesu dhammesu. "Ime nu kho kusalā, kathamime kusalā"ti evaṃ na vicikicchati na kaṅkhatīti attho. Ayamettha saṅkhepo, imesu pana nīvaraṇesu (2.0121) vacanatthalakkhaṇādibhedato yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ sabbaṃ visuddhimagge vuttaṃ.

297. Paññāya dubbalīkaraṇeti ime pañca

nīvaraṇā uppajjamānā anuppannāya lokiyalokuttarāya paññāya uppajjituṃ na denti, uppannā api aṭṭha samāpattiyo pañca vā abhiññā ucchinditvā pātenti; tasmā "paññāya dubbalīkaraṇā"ti vuccanti. **Tathāgatapadaṃ itipī**ti idampi tathāgatassa ñāṇapadaṃ ñāṇavaḷañjaṃ ñāṇena akkantaṭṭhānanti vuccati. **Tathāgatanisevitan**ti tathāgatassa ñāṇaphāsukāya nighaṃsitaṭṭhānaṃ. **Tathāgatārañjitan**ti tathāgatassa ñāṇadāṭhāya ārañjitaṭṭhānaṃ.

299. Yathābhūtaṃ pajānātīti yathāsabhāvaṃ pajānāti. **Natveva tāva ariyasāvako niṭṭhaṃ gato hotī**ti imā jhānābhiññā bāhirakehipi sādhāraṇāti na tāva niṭṭhaṃ gato hoti. Maggakkhaṇepi apariyositakiccatāya na tāva niṭṭhaṃ gato hoti. **Apica kho niṭṭhaṃ gacchatī**ti apica kho pana maggakkhaṇe mahāhatthiṃ passanto nāgavaniko viya sammāsambuddho bhagavāti iminā ākārena tīsu ratanesu niṭṭhaṃ gacchati. **Niṭṭhaṃ gato hotī**ti evaṃ maggakkhaṇe niṭṭhaṃ gacchanto arahattaphalakkhaṇe pariyositasabbakiccatāya sabbākārena tīsu ratanesu niṭṭhaṃ gato hoti. Sesaṃ uttānatthamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Cūḷahatthipadopamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Mahāhatthipadopamasuttavaṇṇanā

300. Evaṃ me sutanti mahāhatthipadopamasuttaṃ. Tattha **jaṅgalānan**ti pathavītalacārīnaṃ. **Pāṇānan**ti sapādakapāṇānaṃ. **Padajātānī**ti padāni. **Samodhānaṃ gacchantī**ti odhānaṃ pakkhepaṃ gacchanti. **Aggamakkhāyatī**ti seṭṭhaṃ akkhāyati. **Yadidaṃ mahantattenā**ti mahantabhāvena aggaṃ akkhāyati, na guṇavasenāti attho. **Ye keci kusalā dhammā**ti ye keci lokiyā (2.0122) vā lokuttarā vā kusalā dhammā. **Saṅgahaṃ gacchantī**ti ettha catubbidho saṅgaho- sajātisaṅgaho, sañjātisaṅgaho, kiriyasaṅgaho, gaṇanasaṅgahoti. Tattha "sabbe khattiyā āgacchantu sabbe brāhmaṇā"ti evaṃ samānajātivasena saṅgaho **sajātisaṅgaho** nāma. "Sabbe kosalakā sabbe māgadhakā"ti evaṃ sañjātidesavasena saṅgaho **sañjātisaṅgaho** nāma. "Sabbe rathikā sabbe dhanuggahā"ti evaṃ kiriyavasena saṅgaho **kiriyasaṅgaho** Nāma. "Cakkhāyatanaṃ katamakkhandhagaṇanaṃ gacchatīti? Cakkhāyatanaṃ rūpakkhandhagaṇanaṃ gacchati. Hañci cakkhāyatanaṃ rūpakkhandhagaṇanaṃ gacchati, tena vata re vattabbe cakkhāyatanaṃ rūpakkhandhena saṅgahitan"ti (kathā. 471), ayaṃ **gaṇanasaṅgaho** nāma. Imasmimpi ṭhāne ayameva adhippeto.

Nanu ca "catunnaṃ ariyasaccānaṃ kati kusalā kati akusalā kati abyākatāti pañhassa vissajjane samudayasaccaṃ akusalaṃ, maggasaccaṃ kusalaṃ, nirodhasaccaṃ abyākataṃ, dukkhasaccaṃ siyā kusalaṃ, siyā akusalaṃ, siyā abyākatan"ti (vibha. 216-217) āgatattā catubhūmakampi kusalaṃ diyaḍḍhameva saccaṃ

bhajati. Atha kasmā mahāthero catūsu ariyasaccesu gaṇanaṃ gacchatīti āhāti? Saccānaṃ antogadhattā. Yathā hi "sādhikamidaṃ, bhikkhave, diyaḍḍhasikkhāpadasataṃ anvaddhamāsaṃ uddesaṃ āgacchati, yattha attakāmā kulaputtā sikkhanti. Tisso imā, bhikkhave, sikkhā adhisīlasikkhā adhicittasikkhā adhipaññāsikkhā"ti (a. ni. 3.88) ettha sādhikamidaṃ diyaḍḍhasikkhāpadasataṃ ekā adhisīlasikkhāva hoti, taṃ sikkhantopi tisso sikkhā sikkhatīti dassito, sikkhānaṃ antogadhattā. Yathā ca ekassa hatthipadassa catūsu koṭṭhāsesu ekasmiṃ koṭṭhāse otiṇṇānipi dvīsu tīsu catūsu koṭṭhāsesu otiṇṇānipi siṅgālasasamigādīnaṃ pādāni hatthipade samodhānaṃ gatāneva honti. Hatthipadato amuccitvā tasseva antogadhattā. Evameva ekasmimpi dvīsupi tīsupi catūsupi saccesu gaṇanaṃ gatā dhammā catūsu saccesu gaṇanaṃ gatāva honti; saccānaṃ antogadhattāti diyaḍḍhasaccagaṇanaṃ gatepi kusaladhamme "sabbe te catūsu ariyasaccesu saṅgahaṃ gacchantī"ti āha. "Dukkhe ariyasacce"ti-ādīsu uddesapadesu ceva jātipi dukkhāti-ādīsu niddesapadesu ca yaṃ (2.0123) vattabbaṃ, taṃ visuddhimagge vuttameva. Kevalaṃ panettha desanānukkamova veditabbo.

301. Yathā hi cheko vilīvakāro sujātaṃ veḷuṃ labhitvā catudhā chetvā tato tayo koṭṭhāse ṭhapetvā ekaṃ gaṇhitvā pañcadhā bhindeyya, tatopi cattāro ṭhapetvā ekaṃ gaṇhitvā phālento pañca pesiyo kareyya, tato catasso ṭhapetvā ekaṃ gaṇhitvā kucchibhāgaṃ piṭṭhibhāganti dvidhā phāletvā piṭṭhibhāgaṃ ṭhapetvā kucchibhāgaṃ ādāya tato samuggabījanitālavaṇṭādinānappakāraṃ veḷuvikatiṃ kareyya, so piṭṭhibhāgañca itarā ca catasso pesiyo itare ca cattāro koṭṭhāse itare ca tayo koṭṭhāse kammāya na upanessatīti na vattabbo. Ekappahārena pana upanetuṃ na sakkā, anupubbena upanessati. Evameva ayaṃ mahātheropi vilīvakāro sujātaṃ veḷuṃ labhitvā cattāro koṭṭhāse viya, imaṃ mahantaṃ suttantaṃ ārabhitvā catu-ariyasaccavasena mātikaṃ ṭhapesi. Vilīvakārassa tayo koṭṭhāse ṭhapetvā ekaṃ gahetvā tassa pañcadhā karaṇaṃ viya therassa tīṇi ariyasaccāni ṭhapetvā ekaṃ dukkhasaccaṃ gahetvā bhājentassa khandhavasena pañcadhā karaṇaṃ. Tato yathā so vilīvakāro cattāro koṭṭhāse ṭhapetvā ekaṃ bhāgaṃ gahetvā pañcadhā phālesi, evaṃ thero cattāro arūpakkhandhe ṭhapetvā rūpakkhandhaṃ vibhajanto **cattāri ca mahābhūtāni catunnañca mahābhūtānaṃ upādāya rūpan**ti pañcadhā akāsi. Tato yathā so vilīvakāro catasso pesiyo ṭhapetvā ekaṃ gahetvā kucchibhāgaṃ piṭṭhibhāganti dvidhā phālesi, evaṃ thero upādāya rūpañca tisso ca dhātuyo ṭhapetvā ekaṃ pathavīdhātuṃ vibhajanto ajjhattikabāhiravasena dvidhā dassesi. Yathā so vilīvakāro piṭṭhibhāgaṃ ṭhapetvā kucchibhāgaṃ ādāya nānappakāraṃ vilīvavikatiṃ akāsi, evaṃ thero bāhiraṃ pathavīdhātuṃ ṭhapetvā ajjhattikaṃ pathavīdhātuṃ vīsatiyā ākārehi vibhajitvā dassetuṃ **katamā cāvuso, ajjhattikā pathavīdhātū**ti-ādimāha.

Yathā pana vilīvakāro piṭṭhibhāgañca itarā ca cattasso pesiyo itare ca cattāro koṭṭhāse itare ca tayo koṭṭhāse anupubbena (2.0124) kammāya upanessati, na hi sakkā ekappahārena upanetuṃ, evaṃ theropi bāhirañca pathavīdhātuṃ itarā ca tisso dhātuyo upādārūpañca itare ca cattāro arūpino khandhe itarāni ca tīṇi ariyasaccāni anupubbena vibhajitvā dassessati, na hi sakkā ekappahārena dassetuṃ.

Apica rājaputtūpamāyapi ayaṃ kamo vibhāvetabbo–

Eko kira mahārājā, tassa parosahassaṃ puttā. So tesaṃ piḷandhanaparikkhāraṃ catūsu peḷāsu ṭhapetvā jeṭṭhaputtassa appesi– "idaṃ te, tāta, bhātikānaṃ piḷandhanabhaṇḍaṃ tathārūpe chaṇe sampatte piḷandhanaṃ no dehīti yācantānaṃ dadeyyāsī"ti. So "sādhu devā"ti sāragabbhe paṭisāmesi, tathārūpe chaṇadivase rājaputtā rañño santikaṃ gantvā "piḷandhanaṃ no, tāta, detha, nakkhattaṃ kīḷissāmā"ti āhaṃsu. Tātā, jeṭṭhabhātikassa vo hatthe mayā piḷandhanaṃ ṭhapitaṃ, taṃ āharāpetvā piḷandhathāti. Te sādhūti paṭissuṇitvā tassa santikaṃ gantvā, "tumhākaṃ kira no hatthe piḷandhanabhaṇḍaṃ, taṃ dethā"ti āhaṃsu. So evaṃ karissāmīti gabbhaṃ vivaritvā, catasso peḷāyo nīharitvā tisso ṭhapetvā ekaṃ vivaritvā, tato pañca samugge nīharitvā cattāro ṭhapetvā ekaṃ vivaritvā, tato pañcasu karaṇḍesu nīharitesu cattāro ṭhapetvā ekaṃ vivaritvā pidhānaṃ passe ṭhapetvā tato hatthūpagapādūpagādīni nānappakārāni piḷandhanāni nīharitvā adāsi. So kiñcāpi itarehi catūhi karaṇḍehi itarehi catūhi samuggehi itarāhi tīhi peḷāhi na tāva bhājetvā deti, anupubbena pana dassati, na hi sakkā ekappahārena dātuṃ.

Tattha mahārājā viya bhagavā daṭṭhabbo. Vuttampi cetaṃ– "rājāhamasmi selāti bhagavā, dhammarājā anuttaro"ti (su. ni. 559). Jeṭṭhaputto viya sāriputtatthero, vuttampi cetaṃ– "yaṃ kho taṃ, bhikkhave, sammā vadamāno vadeyya, 'bhagavato putto oraso mukhato jāto dhammajo dhammanimmito dhammadāyādo, no āmisadāyādo'ti sāriputtameva taṃ sammā vadamāno vadeyya, bhagavato putto ...pe... no āmisadāyādo"ti (ma. ni. 3.97). Parosahassarājaputtā viya bhikkhusaṅgho daṭṭhabbo. Vuttampi cetaṃ–

"Parosahassaṃ (2.0125) bhikkhūnaṃ, sugataṃ payirupāsati;
desentaṃ virajaṃ dhammaṃ, nibbānaṃ akutobhayan"ti. (saṃ. ni. 1.216);

Rañño tesaṃ puttānaṃ piḷandhanaṃ catūsu peḷāsu pakkhipitvā jeṭṭhaputtassa hatthe ṭhapitakālo viya bhagavato dhammasenāpatissa hatthe catusaccappakāsanāya ṭhapitakālo, tenevāha– "sāriputto, bhikkhave, pahoti cattāri ariyasaccāni vitthārena ācikkhituṃ desetuṃ paññāpetuṃ paṭṭhapetuṃ vivarituṃ vibhajituṃ uttānīkātun"ti (ma. ni. 3.371). Tathārūpe khaṇe tesaṃ rājaputtānaṃ taṃ rājānaṃ upasaṅkamitvā piḷandhanaṃ yācanakālo viya bhikkhusaṅghassa vassūpanāyikasamaye āgantvā dhammadesanāya yācitakālo. Upakaṭṭhāya kira vassūpanāyikāya idaṃ suttaṃ desitaṃ. Rañño, "tātā, jeṭṭhabhātikassa vo hatthe mayā piḷandhanaṃ ṭhapitaṃ taṃ āharāpetvā piḷandhathā"ti vuttakālo viya sambuddhenāpi, "sevetha, bhikkhave, sāriputtamoggallāne, bhajatha, bhikkhave, sāriputtamoggallāne. Paṇḍitā bhikkhū anuggāhakā sabrahmacārīnan"ti evaṃ dhammasenāpatino santike bhikkhūnaṃ pesitakālo.

Rājaputtehi rañño kathaṃ sutvā jeṭṭhabhātikassa santikaṃ gantvā piḷandhanaṃ yācitakālo viya bhikkhūhi satthukathaṃ sutvā dhammasenāpatiṃ upasaṅkamma dhammadesanaṃ āyācitakālo. Jeṭṭhabhātikassa gabbhaṃ vivaritvā catasso peḷāyo nīharitvā ṭhapanaṃ viya dhammasenāpatissa imaṃ suttantaṃ ārabhitvā catunnaṃ ariyasaccānaṃ vasena mātikāya ṭhapanaṃ. Tisso peḷāyo ṭhapetvā ekaṃ vivaritvā tato pañcasamugganīharaṇaṃ viya tīṇi ariyasaccāni ṭhapetvā

dukkhaṃ ariyasaccaṃ vibhajantassa pañcakkhandhadassanaṃ. Cattāro samugge ṭhapetvā ekaṃ vivaritvā tato pañcakaraṇḍanīharaṇaṃ viya cattāro arūpakkhandhe ṭhapetvā ekaṃ rūpakkhandhaṃ vibhajantassa catumahābhūta-upādārūpavasena pañcakoṭṭhāsadassanaṃ.

302. Cattāro karaṇḍe ṭhapetvā ekaṃ vivaritvā pidhānaṃ passe ṭhapetvā hatthūpagapādūpagādipiḷandhanadānaṃ viya tīṇi mahābhūtāni upādārūpañca ṭhapetvā ekaṃ pathavīdhātuṃ vibhajantassa bāhiraṃ tāva pidhānaṃ viya ṭhapetvā ajjhattikāya (2.0126) pathavīdhātuyā nānāsabhāvato vīsatiyā ākārehi dassanatthaṃ "katamā cāvuso ajjhattikā pathavīdhātū"ti-ādivacanaṃ.

Tassa pana rājaputtassa tehi catūhi karaṇḍehi catūhi samuggehi tīhi ca peḷāhi pacchā anupubbena nīharitvā piḷandhanadānaṃ viya therassāpi itaresañca tiṇṇaṃ mahābhūtānaṃ upādārūpānañca catunnaṃ arūpakkhandhānañca tiṇṇaṃ ariyasaccānañca pacchā anupubbena bhājetvā dassanaṃ veditabbaṃ. Yaṃ panetaṃ "katamā cāvuso, ajjhattikā pathavīdhātū"ti-ādi vuttaṃ. Tattha **ajjhattaṃ paccattan**ti ubhayampetaṃ niyakādhivacanameva. **Kakkhaḷan**ti thaddhaṃ. **Kharigatan**ti pharusaṃ. **Upādinnan**ti na kammasamuṭṭhānameva, avisesena pana sarīraṭṭhakassetaṃ gahaṇaṃ. Sarīraṭṭhakañhi upādinnaṃ vā hotu, anupādinnaṃ vā, ādinnagahitaparāmaṭṭhavasena sabbaṃ upādinnameva nāma. Seyyathidaṃ- kesā lomā ...pe... udariyaṃ karīsanti idaṃ dhātukammaṭṭhānikassa kulaputtassa ajjhattikapathavīdhātuvasena tāva kammaṭṭhānaṃ vibhattaṃ. Ettha pana manasikāraṃ ārabhitvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ gahetukāmena yaṃ kātabbaṃ, taṃ sabbaṃ visuddhimagge vitthāritameva. Matthaluṅgaṃ pana na idha pāḷi-āruḷhaṃ. Tampi āharitvā, visuddhimagge vuttanayeneva vaṇṇasaṇṭhānādivasena vavatthapetvā, "ayampi acetanā abyākatā suññā thaddhā pathavīdhātu evā"ti manasi kātabbaṃ. **Yaṃ vā panaññampī**ti idaṃ itaresu tīsu koṭṭhāsesu anugatāya pathavīdhātuyā gahaṇatthaṃ vuttaṃ. **Yā ceva kho pana ajjhattikā pathavīdhātū**ti yā ca ayaṃ vuttappakārā ajjhattikā pathavīdhātu. **Yā ca bāhirā**ti yā ca vibhaṅge, "ayo lohaṃ tipu sīsan"ti-ādinā (vibha. 173) nayena āgatā bāhirā pathavīdhātu.

Ettāvatā therena ajjhattikā pathavīdhātu nānāsabhāvato vīsatiyā ākārehi vitthārena dassitā, bāhirā saṅkhepena. Kasmā? Yasmiñhi ṭhāne sattānaṃ ālayo nikanti patthanā pariyuṭṭhānaṃ gahaṇaṃ parāmāso balavā hoti, tattha tesaṃ ālayādīnaṃ uddharaṇatthaṃ buddhā vā

buddhasāvakā vā vitthārakathaṃ kathenti. Yattha pana na balavā, tattha kattabbakiccābhāvato saṅkhepena kathenti. Yathā hi kassako khettaṃ kasamāno yattha mūlasantānakānaṃ balavatāya naṅgalaṃ laggati, tattha goṇe ṭhapetvā paṃsuṃ viyūhitvā mūlasantānakāni chetvā chetvā (2.0127) uddharanto bahuṃ vāyāmaṃ karoti. Yattha tāni natthi, tattha balavaṃ payogaṃ katvā goṇe piṭṭhiyaṃ paharamāno kasatiyeva, evaṃsampadamidaṃ veditabbaṃ.

Pathavīdhāturevesāti duvidhāpesā thaddhaṭṭhena kakkhaḷaṭṭhena pharusaṭṭhena ekalakkhaṇā pathavīdhātuyeva, āvusoti ajjhattikaṃ bāhirāya saddhiṃ yojetvā dasseti. Yasmā bāhirāya pathavīdhātuyā acetanābhāvo pākaṭo, na ajjhattikāya, tasmā sā bāhirāya saddhiṃ ekasadisā acetanāyevāti gaṇhantassa sukhapariggaho hoti. Yathā kiṃ? Yathā dantena goṇena saddhiṃ yojito adanto katipāhameva visūkāyati vipphandati, atha na cirasseva damathaṃ upeti. Evaṃ ajjhattikāpi bāhirāya saddhiṃ ekasadisāti gaṇhantassa katipāhameva acetanābhāvo na upaṭṭhāti, atha na cirenevassā acetanābhāvo pākaṭo hoti. **Taṃ netaṃ mamā**ti taṃ ubhayampi na etaṃ mama, na esohamasmi, na eso me attāti evaṃ yathābhūtaṃ sammappaññāya daṭṭhabbaṃ. **Yathābhūtan**ti yathāsabhāvaṃ, taññhi aniccādisabhāvaṃ, tasmā aniccaṃ dukkhamanattāti evaṃ daṭṭhabbanti attho.

Hoti kho so, āvusoti kasmā ārabhi? Bāhira-āpodhātuvasena bāhirāya pathavīdhātuyā vināsaṃ dassetvā tato visesatarena upādinnāya sarīraṭṭhakapathavīdhātuyā vināsadassanatthaṃ. **Pakuppatī**ti āposaṃvaṭṭavasena vaḍḍhamānā kuppati. **Antarahitā tasmiṃ samaye bāhirā pathavīdhātu hotī**ti tasmiṃ samaye koṭisatasahassacakkavāḷe khārodakena vilīyamānā udakānugatā hutvā sabbā pabbatādivasena saṇṭhitā pathavīdhātu antarahitā hoti. Vilīyitvā udakameva hoti. **Tāva mahallikāyā**ti tāva mahantāya.

Duve satasahassāni, cattāri nahutāni ca;
ettakaṃ bahalattena, saṅkhātāyaṃ vasundharāti.–

Evaṃ bahalatteneva mahantāya, vitthārato pana koṭisatasahassacakkavāḷappamāṇāya. **Aniccatā**ti hutvā abhāvatā. **Khayadhammatā**ti khayaṃ gamanasabhāvatā (2.0128). **Vayadhammatā**ti vayaṃ gamanasabhāvatā. **Vipariṇāmadhammatā**ti pakativijahanasabhāvatā, iti sabbehipi imehi padehi aniccalakkhaṇameva vuttaṃ. Yaṃ pana aniccaṃ, taṃ dukkhaṃ. Yaṃ dukkhaṃ, taṃ anattāti tīṇipi lakkhaṇāni āgatāneva honti. **Mattaṭṭhakassā**ti parittaṭṭhitikassa, tattha dvīhākārehi imassa kāyassa parittaṭṭhititā veditabbā ṭhitiparittatāya ca sarasaparittatāya ca. Ayañhi atīte cittakkhaṇe jīvittha, na jīvati, na jīvissati. Anāgate cittakkhaṇe jīvissati, na jīvati, na jīvittha. Paccuppanne cittakkhaṇe jīvati, na jīvittha, na jīvissatīti vuccati.

"Jīvitaṃ attabhāvo ca, sukhadukkhā ca kevalā;
ekacittasamāyuttā, lahu so vattate khaṇo"ti.–

Idaṃ etasseva parittaṭṭhitidassanatthaṃ vuttaṃ. Evaṃ **ṭhitiparittatāya** parittaṭṭhititā veditabbā.

Assāsapassāsūpanibaddhādibhāvena panassa **sarasaparittatā** veditabbā. Sattānañhi assāsūpanibaddhaṃ jīvitaṃ, passāsūpanibaddhaṃ jīvitaṃ, assāsapa-

ssāsūpanibaddhaṃ jīvitaṃ, mahābhūtūpanibaddhaṃ jīvitaṃ, kabaḷīkārāhārūpanibaddhaṃ jīvitaṃ, viññāṇūpanibaddhaṃ jīvitanti visuddhimagge vitthāritaṃ.

Taṇhupādinnassāti taṇhāya ādinnagahitaparāmaṭṭhassa **ahanti vā mamanti vā asmīti vā. Atha khvāssa notevettha hotī**ti atha kho assa bhikkhuno evaṃ tīṇi lakkhaṇāni āropetvā passantassa ettha ajjhattikāya pathavīdhātuyā ahanti vāti-ādi tividho taṇhāmānadiṭṭhiggāho noteva hoti, na hotiyevāti attho. Yathā ca āpodhātuvasena, evaṃ tejodhātuvāyodhātuvasenapi bāhirāya pathavīdhātuyā antaradhānaṃ hoti. Idha pana ekaṃyeva āgataṃ. Itarānipi atthato veditabbāni.

Tañce, āvusoti idha tassa dhātukammaṭṭhānikassa bhikkhuno sotadvāre pariggahaṃ paṭṭhapento balaṃ dasseti. **Akkosantī**ti dasahi akkosavatthūhi akkosanti. **Paribhāsantī**ti tayā idañcidañca kataṃ, evañca evañca taṃ karissāmāti vācāya paribhāsanti. **Rosentī**Ti ghaṭṭenti. **Vihesentī**ti dukkhāpenti, sabbaṃ vācāya ghaṭṭanameva vuttaṃ. **So evan**ti so dhātukammaṭṭhāniko (2.0129) evaṃ sampajānāti. **Uppannā kho me ayan**ti sampativattamānuppannabhāvena ca samudācāruppannabhāvena ca uppannā. **Sotasamphassajā**ti upanissayavasena sotasamphassato jātā sotadvārajavanavedanā, **phasso anicco**ti sotasamphasso hutvā abhāvaṭṭhena aniccoti passati. Vedanādayopi sotasamphassasampayuttāva veditabbā. **Dhātārammaṇamevā**ti dhātusaṅkhātameva ārammaṇaṃ. **Pakkhandatī**ti otarati. **Pasīdatī**ti tasmiṃ ārammaṇe pasīdati, bhummavacanameva vā etaṃ. Byañjanasandhivasena "dhātārammaṇamevā"ti vuttaṃ, dhātārammaṇeyevāti ayamettha attho. **Adhimuccatī**ti dhātuvasena evanti adhimokkhaṃ labhati, na rajjati, na dussati. Ayañhi sotadvāramhi ārammaṇe āpāthagate mūlapariññā-āgantukatāvakālikavasena pariggahaṃ karoti, tassa vitthārakathā satipaṭṭhāne satisampajaññapabbe vuttā. Sā pana tattha cakkhudvāravasena vuttā, idha sotadvāravasena veditabbā.

Evaṃ katapariggahassa hi dhātukammaṭṭhānikassa balavavipassakassa sacepi cakkhudvārādīsu ārammaṇe āpāthagate ayoniso āvajjanaṃ uppajjati, voṭṭhabbanaṃ patvā ekaṃ dve vāre āsevanaṃ labhitvā cittaṃ bhavaṅgameva otarati, na rāgādivasena uppajjati, ayaṃ koṭippatto tikkhavipassako. Aparassa rāgādivasena ekaṃ vāraṃ javanaṃ javati, javanapariyosāne pana rāgādivasena evaṃ me javanaṃ javitanti āvajjato ārammaṇaṃ pariggahitameva hoti, puna vāraṃ tathā na javati. Aparassa ekavāraṃ evaṃ āvajjato puna dutiyavāraṃ rāgādivasena javanaṃ javatiyeva, dutiyavārāvasāne pana evaṃ me javanaṃ javitanti āvajjato ārammaṇaṃ pariggahitameva hoti, tatiyavāre tathā na uppajjati. Ettha pana paṭhamo atitikkho, tatiyo atimando, dutiyassa pana vasena imasmiṃ sutte, laṭukikopame, indriyabhāvane ca ayamattho veditabbo.

Evaṃ sotadvāre pariggahitavasena dhātukammaṭṭhānikassa balaṃ dassetvā idāni kāyadvāre dīpento **tañce, āvuso**ti-ādimāha. Aniṭṭhārammaṇañhi patvā dvīsu vāresu kilamati sotadvāre ca kāyadvāre ca. Tasmā yathā nāma khettassāmī puriso kudālaṃ gahetvā khettaṃ (2.0130) anusañcaranto yattha vā tattha vā mattikapiṇḍaṃ adatvā dubbalaṭṭhānesuyeva kudālena bhūmiṃ bhinditvā satiṇamattikapiṇḍaṃ deti. Evameva mahāthero anāgate sikkhākāmā padhānakammikā

kulaputtā imesu dvāresu saṃvaraṃ paṭṭhapetvā khippameva jātijarāmaraṇassa antaṃ karissantīti imesuyeva dvīsu dvāresu gāḷhaṃ katvā saṃvaraṃ desento imaṃ desanaṃ ārabhi.

Tattha **samudācarantī**ti upakkamanti. **Pāṇisamphassenā**ti pāṇippahārena, itaresupi eseva nayo. **Tathābhūto**Ti tathāsabhāvo. **Yathābhūtasmin**ti yathāsabhāve. **Kamantī**ti pavattanti. **Evaṃ buddhaṃ anussarato**ti-ādīsu itipi so bhagavāti-ādinā nayena anussarantopi buddhaṃ anussarati, vuttaṃ kho panetaṃ bhagavatāti anussarantopi anussaratiyeva. Svākkhāto bhagavatā dhammoti-ādinā nayena anussarantopi dhammaṃ anussarati, kakacūpamovādaṃ anussarantopi anussaratiyeva. Suppaṭipannoti-ādinā nayena anussarantopi saṅghaṃ anussarati, kakacokantanaṃ adhivāsayamānassa bhikkhuno guṇaṃ anussaramānopi anussaratiyeva.

Upekkhā kusalanissitā na saṇṭhātīti idha vipassanupekkhā adhippetā. **Upekkhā kusalanissitā saṇṭhātī**ti idha chaḷaṅgupekkhā, sā panesā kiñcāpi khīṇāsavassa iṭṭhāniṭṭhesu ārammaṇesu arajjanādivasena pavattati, ayaṃ pana bhikkhu vīriyabalena bhāvanāsiddhiyā attano vipassanaṃ khīṇāsavassa chaḷaṅgupekkhāṭhāne ṭhapetīti vipassanāva chaḷaṅgupekkhā nāma jātā.

303. Āpodhātuniddese **āpogatan**ti sabba-āpesu gataṃ allayūsabhāvalakkhaṇaṃ. **Pittaṃ semhan**ti-ādīsu pana yaṃ vattabbaṃ, taṃ sabbaṃ saddhiṃ bhāvanānayena visuddhimagge vuttaṃ. **Pakuppatī**ti oghavasena vaḍḍhati, samuddato vā udakaṃ uttarati, ayamassa pākatiko pakopo, āposaṃvaṭṭakāle pana koṭisatasahassacakkavāḷaṃ udakapūrameva hoti. **Ogacchantī**ti heṭṭhā gacchanti, uddhane āropita-udakaṃ viya khayaṃ vināsaṃ pāpuṇanti. Sesaṃ purimanayeneva veditabbaṃ.

304. Tejodhātuniddese (2.0131) **tejogatan**ti sabbatejesu gataṃ uṇhattalakkhaṇaṃ. Tejo eva vā tejobhāvaṃ gatanti **tejogataṃ**. Purime āpogatepi pacchime vāyogatepi eseva nayo. **Yena cā**ti yena tejogatena. Tasmiṃ kuppite ayaṃ kāyo santappati, ekāhikajarādibhāvena usumajāto hoti. **Yena ca jīrīyatī**ti yena ayaṃ kāyo jīrati, indriyavekallattaṃ balaparikkhayaṃ valipalitādibhāvañca pāpuṇāti. **Yena ca pariḍayhatī**ti yena kuppitena ayaṃ kāyo dayhati, so ca puggalo dayhāmi dayhāmīti kandanto satadhotasappigosītacandanādilepañca tālavaṇṭavātañca paccāsīsati. **Yena ca asitapītakhāyitasāyitaṃ sammā pariṇāmaṃ gacchatī**ti yena taṃ asitaṃ vā odanādi, pītaṃ vā pānakādi, khāyitaṃ vā piṭṭhakhajjakādi, sāyitaṃ vā ambapakkamadhuphāṇitādi sammā paripākaṃ gacchati, rasādibhāvena vivekaṃ gacchatīti attho. Ayamettha saṅkhepo. Vitthārato pana yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ sabbaṃ saddhiṃ bhāvanānayena visuddhimagge vuttaṃ.

Haritantanti haritameva. Allatiṇādiṃ āgamma nibbāyatīti attho. **Panthantan**ti mahāmaggameva. **Selantan**ti pabbataṃ. **Udakantan**ti udakaṃ. **Ramaṇīyaṃ vā bhūmibhāgan**ti tiṇagumbādirahitaṃ, vivittaṃ abbhokāsaṃ bhūmibhāgaṃ. **Anāhārā**ti nirāhārā nirupādānā, ayampi pakatiyāva tejovikāro vutto, tejosaṃvaṭṭakāle pana koṭisatasahassacakkavāḷaṃ jhāpetvā chārikāmattampi na tiṭṭhati. **Nhāruddulenā**ti cammanillekhanena. **Aggiṃ gavesantī**ti evarūpaṃ sukhumaṃ upā-

dānaṃ gahetvā aggiṃ pariyesanti, yaṃ appamattakampi usumaṃ labhitvā pajjalati, sesamidhāpi purimanayeneva veditabbaṃ.

305. Vāyodhātuniddese **uddhaṅgamā vātā**ti uggārahikkārādipavattakā uddhaṃ ārohanavātā. **Adhogamā vātā**ti uccārapassāvādinīharaṇakā adho orohanavātā. **Kucchisayā vātā**ti antānaṃ bahivātā. **Koṭṭhāsayā vātā**ti antānaṃ antovātā. **Aṅgamaṅgānusārino**ti dhamanījālānusārena sakalasarīre aṅgamaṅgāni anusaṭā samiñjanapasāraṇādinibbattakavātā. **Assāso**ti antopavisananāsikavāto (2.0132). **Passāso**ti bahinikkhamananāsikavāto. Ayamettha saṅkhepo. Vitthārato pana yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ sabbaṃ saddhiṃ bhāvanānayena visuddhimagge vuttaṃ.

Gāmampi vahatīti sakalagāmampi cuṇṇavicuṇṇaṃ kurumānā ādāya gacchati, nigamādīsupi eseva nayo. Idha vāyosaṃvaṭṭakāle koṭisatasahassacakkavāḷaviddhaṃsanavasena vāyodhātuvikāro dassito. **Vidhūpanenā**ti aggibījanakena. **Ossavane**ti chadanagge, tena hi udakaṃ savati, tasmā taṃ "ossavanan"ti vuccati. Sesamidhāpi purimanayeneva yojetabbaṃ.

306. Seyyathāpi, **āvuso**ti idha kiṃ dasseti? Heṭṭhā kathitānaṃ mahābhūtānaṃ nissattabhāvaṃ. **Kaṭṭhan**ti dabbasambhāraṃ. **Vallin**ti ābandhanavalliṃ. **Tiṇan**ti chadanatiṇaṃ. **Mattikan**ti anulepamattikaṃ. **Ākāso parivārito**ti etāni kaṭṭhādīni anto ca bahi ca parivāretvā ākāso ṭhitoti attho. **Agāraṃtveva saṅkhaṃ gacchatī**ti **agāran**ti paṇṇattimattaṃ hoti. Kaṭṭhādīsu pana visuṃ visuṃ rāsikatesu kaṭṭharāsivallirāsītveva vuccati. **Evameva kho**ti evameva aṭṭhi-ādīni anto ca bahi ca parivāretvā ṭhito ākāso, tāneva aṭṭhi-ādīni paṭicca rūpaṃtveva saṅkhaṃ gacchati, sarīranti vohāraṃ

gacchati. Yathā kaṭṭhādīni paṭicca gehanti saṅkhaṃ gataṃ agāraṃ khattiyagehaṃ brāhmaṇagehanti vuccati, evamidampi khattiyasarīraṃ brāhmaṇasarīranti vuccati, na hettha koci satto vā jīvo vā vijjati.

Ajjhattikañceva, āvuso, cakkhūti idaṃ kasmā āraddhaṃ? Heṭṭhā upādārūpaṃ cattāro ca arūpino khandhā tīṇi ca ariyasaccāni na kathitāni, idāni tāni kathetuṃ ayaṃ desanā āraddhāti. Tattha **cakkhuṃ aparibhinnan**ti cakkhupasāde niruddhepi upahatepi pittasemhalohitehi palibuddhepi cakkhu cakkhuviññāṇassa paccayo bhavituṃ na sakkoti, paribhinnameva hoti, cakkhuviññāṇassa pana paccayo bhavituṃ samatthaṃ aparibhinnaṃ nāma. **Bāhirā ca rūpā**ti bāhirā catusamuṭṭhānikarūpā. **Tajjo samannāhāro**ti taṃ cakkhuñca rūpe ca paṭicca bhavaṅgaṃ āvaṭṭetvā uppajjanamanasikāro, bhavaṅgāvaṭṭanasamatthaṃ cakkhudvāre (2.0133) kiriyamanodhātucittanti attho. Taṃ rūpānaṃ anāpāthagatattāpi aññāvihitassapi na hoti, **tajjassā**ti tadanurūpassa. **Viññāṇabhāgassā**ti viññāṇakoṭṭhāsassa.

Yaṃ tathābhūtassāti-ādīsu dvāravasena cattāri saccāni dasseti. Tattha **tathābhūtassā**ti cakkhuviññāṇena sahabhūtassa, cakkhuviññāṇasamaṅginoti attho. **Rūpan**ti cakkhuviññāṇassa na rūpajanakattā cakkhuviññāṇakkhaṇe tisamuṭṭhānarūpaṃ, tadanantaracittakkhaṇe catusamuṭṭhānampi labbhati. **Saṅgahaṃ gacchatī**ti gaṇanaṃ gacchati. Vedanādayo cakkhuviññāṇasampayuttāva. Viññāṇampi cakkhuviññāṇameva. Ettha ca saṅkhārāti cetanāva vuttā. **Saṅgaho**ti ekato saṅgaho. **Sannipāto**ti samāgamo. **Samavāyo**ti rāsi. **Yo paṭiccasamuppādaṃ passatī**ti yo paccaye passati. **So dhammaṃ passatī**ti so paṭiccasamuppannadhamme passati, **chando**Ti-ādi sabbaṃ taṇhāvevacanameva, taṇhā hi chandakaraṇavasena **chando**. Ālayakaraṇavasena **ālayo**. Anunayakaraṇavasena **anunayo**. Ajjhogāhitvā gilitvā gahanavasena **ajjhosānan**ti vuccati. **Chandarāgavinayo chandarāgappahānan**ti nibbānasseva vevacanaṃ, iti tīṇi saccāni pāḷiyaṃ āgatāneva maggasaccaṃ āharitvā gahetabbaṃ, yā imesu tīsu ṭhānesu diṭṭhi saṅkappo vācā kammanto ājīvo vāyāmo sati samādhi bhāvanāpaṭivedho, ayaṃ maggoti. **Bahukataṃ hotī**ti ettāvatāpi bahuṃ bhagavato sāsanaṃ kataṃ hoti, **ajjhattikañceva, āvuso, sotan**ti-ādivāresupi eseva nayo.

Manodvāre pana ajjhattiko mano nāma bhavaṅgacittaṃ. Taṃ niruddhampi āvajjanacittassa paccayo bhavituṃ asamatthaṃ mandathāmagatameva pavattamānampi **paribhinnaṃ** nāma hoti. Āvajjanassa pana paccayo bhavituṃ samatthaṃ **aparibhinnaṃ** nāma. **Bāhirā ca dhammā**ti dhammārammaṇaṃ. **Neva tāva tajjassā**ti idaṃ bhavaṅgasamayeneva kathitaṃ. Dutiyavāro paguṇajjhānapaccavekkhaṇena vā, paguṇakammaṭṭhānamanasikārena vā, paguṇabuddhavacanasajjhāyakaraṇādinā vā, aññavihitakaṃ sandhāya vutto. Imasmiṃ vāre **rūpan**ti catusamuṭṭhānampi labbhati. Manoviññāṇañhi rūpaṃ samuṭṭhāpeti, vedanādayo manoviññāṇasampayuttā, viññāṇaṃ manoviññāṇameva. Saṅkhārā panettha phassacetanāvaseneva (2.0134) gahitā. Sesaṃ vuttanayeneva veditabbaṃ. Iti mahāthero heṭṭhā ekadesameva sammasanto āgantvā imasmiṃ ṭhāne ṭhatvā heṭṭhā parihīnadesanaṃ sabbaṃ taṃtaṃdvāravasena bhājetvā dassento yathānusandhināva suttantaṃ niṭṭhapesīti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Mahāhatthipadopamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Mahāsāropamasuttavaṇṇanā

307. Evaṃ me sutanti mahāsāropamasuttaṃ. Tattha **acirapakkante**ti saṅghaṃ bhinditvā ruhiruppādakammaṃ katvā nacirapakkante saliṅgeneva pāṭiyekke jāte.

Idha, bhikkhave, ekacco kulaputtoti kiñcāpi asukakulaputtoti na niyāmito, devadattaṃyeva pana sandhāya idaṃ vuttanti veditabbaṃ. So hi asambhinnāya mahāsammatapaveṇiyā okkākavaṃse jātattā jātikulaputto. **Otiṇṇo**ti yassa jāti anto anupaviṭṭhā, so jātiyā otiṇṇo nāma. Jarādīsupi eseva nayo. **Lābhasakkārādī**supi **lābho**ti cattāro paccayā. **Sakkāro**ti tesaṃyeva sukatabhāvo. **Siloko**ti vaṇṇabhaṇanaṃ. **Abhinibbattetī**ti uppādeti. **Apaññātā**ti dvinnaṃ janānaṃ ṭhitaṭṭhāne na paññāyanti, ghāsacchādanamattampi na labhanti. **Appesakkhā**ti appaparivārā, purato vā pacchato vā gacchantaṃ na labhanti.

Sārena sārakaraṇīyanti rukkhasārena kattabbaṃ akkhacakkayuganaṅgalādikaṃ yaṃkiñci. **Sākhāpalāsaṃ aggahesi brahmacariyassā**ti maggaphalasārassa sāsanabrahmacariyassa cattāro paccayā sākhāpalāsaṃ nāma, taṃ aggahesi. **Tena ca vosānaṃ āpādī**ti teneva ca alamettāvatā sāro me pattoti vosānaṃ āpanno.

310. Ñāṇadassanaṃ ārādhetīti devadatto pañcābhiññho, dibbacakkhu ca pañcannaṃ abhiññānaṃ matthake ṭhitaṃ, taṃ imasmiṃ sutte "ñāṇadassanan"ti vuttaṃ (2.0135). **Ajānaṃ apassaṃ viharantī**ti kiñci sukhumaṃ rūpaṃ ajānantā antamaso paṃsupisācakampi apassantā viharanti.

311. Asamayavimokkhaṃ ārādhetīti, "katamo asamayavimokkho? Cattāro ca ariyamaggā cattāri ca sāmaññaphalāni, nibbānañca, ayaṃ asamayavimokkho"ti (paṭi. ma. 1.213) evaṃ vutte navalokuttaradhamme ārādheti sampādeti paṭilabhati. Lokiyasamāpattiyo hi appitappitakkhaṇeyeva paccanīkadhammehi vimuccanti, tasmā, "katamo samayavimokkho? Cattāri ca jhānāni catasso ca arūpāvacarasamāpattiyo, ayaṃ samayavimokkho"ti evaṃ samayavimokkhoti vuttā. Lokuttaradhammā pana kālena kālaṃ vimuccanti, sakiṃ vimuttāni hi maggaphalāni vimuttāneva honti. Nibbānaṃ sabbakilesehi accantaṃ vimuttamevāti ime nava dhammā asamayavimokkhoti vuttā.

Akuppā cetovimuttīti arahattaphalavimutti. Ayamattho etassāti **etadatthaṃ,** arahattaphalatthamidaṃ brahmacariyaṃ. Ayaṃ etassa atthoti vuttaṃ hoti. **Etaṃ sāran**ti etaṃ arahattaphalaṃ brahmacariyassa sāraṃ. **Etaṃ pariyosānan**ti etaṃ arahattaphalaṃ brahmacariyassa pariyosānaṃ, esā koṭi, na ito paraṃ pattabbaṃ atthīti yathānusandhināva desanaṃ niṭṭhapesīti.

Mahāsāropamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Cūḷasāropamasuttavaṇṇanā

312. Evaṃ me sutanti cūḷasāropamasuttaṃ. Tattha **piṅgalakocchoti** so brāhmaṇo piṅgaladhātuko. **Kocchoti** panassa nāmaṃ, tasmā "piṅgalakoccho"ti vuccati. **Saṅghinoti**-ādīsu pabbajitasamūhasaṅkhāto saṅgho etesaṃ atthīti **saṅghino.** Sveva gaṇo etesaṃ atthīti **gaṇino.** Ācārasikkhāpanavasena tassa gaṇassa ācariyāti **gaṇācariyā. Ñātā**ti paññātā pākaṭā. "Appicchā santuṭṭhā, appicchatāya (2.0136) vatthampi na nivāsentī"ti-ādinā nayena samuggato yaso etesaṃ atthīti **yasassino. Titthakarā**ti laddhikarā. **Sādhusammatā**ti ime sādhu sundarā sappurisāti evaṃ sammatā. **Bahujanassā**Ti assutavato andhabālaputhujjanassa. Idāni te dassento **seyyathidaṃ pūraṇo**ti-ādimāha. Tattha **pūraṇo**ti tassa satthupaṭiññassa nāmaṃ. **Kassapo**ti gottaṃ. So kira aññatarassa kulassa ekūnadāsasataṃ pūrayamāno jāto, tenassa "pūraṇo"ti nāmaṃ akaṃsu. Maṅgaladāsattā cassa "dukkaṭan"ti vattā natthi, akataṃ vā na katanti. "So kimahamettha vasāmī"ti palāyi. Athassa corā vatthāni acchindiṃsu. So paṇṇena vā tiṇena vā paṭicchādetumpi ajānanto jātarūpeneva ekaṃ gāmaṃ pāvisi. Manussā taṃ disvā, "ayaṃ samaṇo arahā appiccho, natthi iminā sadiso"ti pūvabhattādīni gahetvā upasaṅkamanti. So "mayhaṃ sāṭakaṃ anivatthabhāvena idaṃ uppannan"ti tato paṭṭhāya sāṭakaṃ labhitvāpi na nivāsesi, tadeva pabbajjaṃ aggahesi. Tassa santike aññepi pañcasatā manussā pabbajiṃsu, taṃ sandhāyāha "pūraṇo kassapo"ti.

Makkhalīti tassa nāmaṃ. Gosālāya jātattā **gosālo**ti dutiyaṃ nāmaṃ. Taṃ kira sakaddamāya bhūmiyā telaghaṭaṃ gahetvā gacchantaṃ, "tāta, mā khalī"ti sāmiko āha. So pamādena khalitvā patitvā sāmikassa bhayena palāyituṃ āraddho. Sāmiko upadhāvitvā sāṭakakaṇṇe aggahesi. Sopi sāṭakaṃ chaḍḍetvā acelako hutvā palāyi, sesaṃ pūraṇasadisameva.

Ajitoti tassa nāmaṃ. Kesakambalaṃ dhāretīti **kesakambalo.** Iti nāmadvayaṃ saṃsanditvā "ajito kesakambalo"ti vuccati. Tattha **kesakambalo** nāma manussakesehi katakambalo, tato paṭikiṭṭhataraṃ vatthaṃ nāma natthi. Yathāha- "seyyathāpi, bhikkhave, yāni kānici tantāvutānaṃ vatthānaṃ, kesakambalo tesaṃ paṭikiṭṭho akkhāyati, kesakambalo, bhikkhave, sīte sīto uṇhe uṇho dubbaṇṇo duggandho dukkhasamphasso"ti (a. ni. 3.138).

Pakudhoti (2.0137) tassa nāmaṃ. **Kaccāyano**ti gottaṃ. Iti nāmagottaṃ saṃsanditvā, "pakudho kaccāyano"ti vuccati. Sītudakapaṭikkhittako esa, vaccaṃ katvāpi udakakiccaṃ na karoti, uṇhodakaṃ vā kañjiyaṃ vā labhitvā karoti, nadiṃ

vā maggodakaṃ vā atikkamma, "sīlaṃ me bhinnan"ti vālikathūpaṃ katvā sīlaṃ adhiṭṭhāya gacchati, evarūpo nissirikaladdhiko esa.

Sañjayoti tassa nāmaṃ. Belaṭṭhassa puttoti **belaṭṭhaputto.** Amhākaṃ gaṇṭhanakileso palibujjhanakileso natthi, kilesagaṇṭharahitā mayanti evaṃ vāditāya laddhanāmavasena **niganṭho.** Nāṭassa puttoti **nāṭaputto. Abbhaññaṃsū**ti yathā tesaṃ paṭiññā, tatheva jāniṃsu. Idaṃ vuttaṃ hoti- sace nesaṃ sā paṭiññā niyyānikā sabbe abbhaññaṃsu. No ce, na abbhaññaṃsu. Tasmā kiṃ tesaṃ paṭiññā niyyānikā na niyyānikāti, ayametassa pañhassa attho. Atha bhagavā nesaṃ aniyyānikabhāvakathanena atthābhāvato alanti paṭikkhipitvā upamāya atthaṃ pavedento dhammameva desetuṃ, **dhammaṃ, te brāhmaṇa, desessāmī**ti āha.

320. Tattha **sacchikiriyāyā**ti sacchikaraṇatthaṃ. **Na chandaṃ janetī**ti kattukamyatāchandaṃ na janayati. **Na vāyamatī**ti vāyāmaṃ parakkamaṃ na karoti. **Olīnavuttiko ca hotī**ti līnajjhāsayo hoti. **Sāthaliko**ti sithilaggāhī, sāsanaṃ sithilaṃ katvā gaṇhāti, daḷhaṃ na gaṇhāti.

323. Idha, brāhmaṇa bhikkhu, vivicceva kāmehīti kathaṃ ime paṭhamajjhānādidhammā ñāṇadassanena uttaritarā jātāti? Nirodhapādakattā. Heṭṭhā paṭhamajjhānādidhammā hi vipassanāpādakā, idha nirodhapādakā, tasmā uttaritarā jātāti veditabbā. Iti bhagavā idampi suttaṃ yathānusandhināva niṭṭhapesi. Desanāvasāne brāhmaṇo saraṇesu patiṭṭhitoti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Cūḷasāropamasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Tatiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Mahāyamakavaggo

1. Cūḷagosiṅgasuttavaṇṇanā

325. Evaṃ (2.0138) **me sutan**ti cūḷagosiṅgasuttaṃ. Tattha **nātike viharatī**ti **nātikā-**

nāma ekaṃ taḷākaṃ nissāya dvinnaṃ cūḷapitimahāpitiputtānaṃ dve gāmā, tesu ekasmiṃ gāme. **Giñjakāvasathe**ti iṭṭhakāmaye āvasathe. Ekasmiṃ kira samaye bhagavā mahājanasaṅgahaṃ karonto vajjiraṭṭhe cārikaṃ caramāno nātikaṃ anuppatto. Nātikavāsino manussā bhagavato mahādānaṃ datvā dhammakathaṃ sutvā pasannahadayā, "satthu vasanaṭṭhānaṃ karissāmā"ti mantetvā iṭṭhakāheva bhittisopānatthambhe vāḷarūpādīni dassento pāsādaṃ katvā sudhāya limpitvā mālākammalatākammādīni niṭṭhāpetvā bhummattharaṇamañcapīṭhādīni paññapetvā satthu niyyātesuṃ. Aparāparaṃ panettha manussā bhikkhusaṅghassa rattiṭṭhānadivāṭṭhānamaṇḍapacaṅkamādīni kārayiṃsu. Iti so vihāro mahā ahosi. Taṃ sandhāya vuttaṃ "giñjakāvasathe"ti.

Gosiṅgasālavanadāyeti tattha ekassa jeṭṭhakarukkhassa khandhato gosiṅgasaṇṭhānaṃ hutvā viṭapaṃ uṭṭhahi, taṃ rukkhaṃ upādāya sabbampi taṃ vanaṃ **gosiṅgasālavanan**ti saṅkhaṃ gataṃ. **Dāyo**ti avisesena araññassetaṃ nāmaṃ. Tasmā **gosiṅgasālavanadāye**ti gosiṅgasālavana-araññeti attho. **Viharantī**ti sāmaggirasaṃ anubhavamānā viharanti. Imesañhi kulaputtānaṃ uparipaṇṇāsake puthujjanakālo kathito, idha khīṇāsavakālo. Tadā hi te laddhassādā laddhapatiṭṭhā adhigatapaṭisambhidā khīṇāsavā hutvā sāmaggirasaṃ anubhavamānā tattha vihariṃsu. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

Yena gosiṅgasālavanadāyo tenupasaṅkamīti dhammasenāpatimahāmoggallānattheresu vā asītimahāsāvakesu vā, antamaso dhammabhaṇḍāgārika-ānandattherampi kañci anāmantetvā sayameva pattacīvaraṃ ādāya anīkā nissaṭo hatthī viya, yūthā nissaṭo kāḷasīho viya (2.0139), vātacchinno valāhako viya ekakova upasaṅkami. Kasmā panettha bhagavā sayaṃ agamāsīti? Tayo kulaputtā sāmaggirasaṃ anubhavantā viharanti, tesaṃ paggaṇhanato, pacchimajanataṃ anukampanato dhammagarubhāvato ca. Evaṃ kirassa ahosi- "ahaṃ ime kulaputte paggaṇhitvā ukkaṃsitvā paṭisanthāraṃ katvā dhammaṃ nesaṃ desessāmī"ti. Evaṃ tāva paggaṇhanato agamāsi. Aparampissa ahosi- "anāgate kulaputtā sammāsambuddho samaggavāsaṃ vasantānaṃ santikaṃ sayaṃ gantvā paṭisanthāraṃ katvā dhammaṃ kathetvā tayo kulaputte paggaṇhi, ko nāma samaggavāsaṃ na vaseyyāti samaggavāsaṃ vasitabbaṃ maññamānā khippameva dukkhassantaṃ karissantī"ti. Evaṃ pacchimajanataṃ anukampanatopi agamāsi. Buddhā ca nāma dhammagaruno honti, so ca nesaṃ dhammagarubhāvo rathavinīte āvikatova. Iti imasmā dhammagarubhāvatopi dhammaṃ paggaṇhissāmīti agamāsi.

Dāyapāloti araññapālo. So taṃ araññaṃ yathā icchiticchitappadesena manussā pavisitvā tattha pupphaṃ vā phalaṃ vā niyyāsaṃ vā dabbasambhāraṃ vā na haranti, evaṃ vatiyā parikkhittassa tassa araññassa yojite dvāre nisīditvā taṃ araññaṃ rakkhati, pāleti. Tasmā "dāyapālo"ti vutto. **Attakāmarūpā**Ti attano hitaṃ kāmayamānasabhāvā hutvā viharanti. Yo hi imasmiṃ sāsane pabbajitvāpi vejjakammadūtakammapahiṇagamanādīnaṃ vasena ekavīsati-anesanāhi jīvikaṃ kappeti, ayaṃ na attakāmarūpo nāma. Yo pana imasmiṃ sāsane pabbajitvā ekavīsati-anesanaṃ pahāya catupārisuddhisīle patiṭṭhāya buddhavacanaṃ uggaṇhitvā sappāyadhutaṅgaṃ adhiṭṭhāya aṭṭhatiṃsāya ārammaṇesu cittaruciyaṃ

kammaṭṭhānaṃ gahetvā gāmantaṃ pahāya araññaṃ pavisitvā samāpattiyo nibbattetvā vipassanāya kammaṃ kurumāno viharati, ayaṃ attakāmo nāma. Tepi tayo kulaputtā evarūpā ahesuṃ. Tena vuttaṃ- "attakāmarūpā viharantī"ti.

Mā tesaṃ aphāsumakāsīti tesaṃ mā aphāsukaṃ akāsīti bhagavantaṃ vāresi. Evaṃ kirassa ahosi- "ime kulaputtā samaggā viharanti, ekaccassa ca gataṭṭhāne bhaṇḍanakalahavivādā vattanti, tikhiṇasiṅgo caṇḍagoṇo viya ovijjhanto vicarati, athekamaggena dvinnaṃ gamanaṃ na (2.0140) hoti, kadāci ayampi evaṃ karonto imesaṃ kulaputtānaṃ samaggavāsaṃ bhindeyya. Pāsādiko ca panesa suvaṇṇavaṇṇo surasagiddho maññe, gatakālato paṭṭhāya paṇītadāyakānaṃ attano upaṭṭhākānañca vaṇṇakathanādīhi imesaṃ kulaputtānaṃ appamādavihāraṃ bhindeyya. Vasanaṭṭhānāni cāpi etesaṃ kulaputtānaṃ nibaddhāni paricchinnāni tisso ca paṇṇasālā tayo caṅkamā tīṇi divāṭṭhānāni tīṇi mañcapīṭhāni. Ayaṃ pana samaṇo mahākāyo vuḍḍhataro maññe bhavissati. So akāle ime kulaputte senāsanā vuṭṭhāpessati. Evaṃ sabbathāpi etesaṃ aphāsu bhavissatī"ti. Taṃ anicchanto, "mā tesaṃ aphāsukamakāsī"ti bhagavantaṃ vāresi.

Kiṃ panesa jānanto vāresi, ajānantoti? Ajānanto. Kiñcāpi hi tathāgatassa paṭisandhiggahaṇato paṭṭhāya dasasahassacakkavāḷakampanādīni pāṭihāriyāni pavattiṃsu, araññavāsino pana dubbalamanussā sakammappasutā tāni sallakkhetuṃ na sakkonti. Sammāsambuddho ca nāma yadā anekabhikkhusahassaparivāro byāmappabhāya asīti-anubyañjanehi dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇasiriyā ca buddhānubhāvaṃ dassento vicarati, tadā ko esoti apucchitvāva jānitabbo hoti. Tadā pana bhagavā sabbampi taṃ buddhānubhāvaṃ cīvaragabbhena paṭicchādetvā valāhakagabbhena paṭicchanno puṇṇacando viya sayameva pattacīvaramādāya aññātakavesena agamāsi. Iti naṃ ajānantova dāyapālo nivāresi.

Etadavocāti thero kira mā samaṇāti dāyapālassa kathaṃ sutvāva cintesi- "mayaṃ tayo janā idha viharāma, aññe pabbajitā nāma natthi, ayañca dāyapālo pabbajitena viya saddhiṃ katheti, ko nu kho bhavissatī"ti divāṭṭhānato vuṭṭhāya dvāre ṭhatvā maggaṃ olokento bhagavantaṃ addasa. Bhagavāpi therassa saha dassaneneva sarīrobhāsaṃ muñci, asīti-anubyañjanavirājitā byāmappabhā pasāritasuvaṇṇapaṭo viya virocittha. Thero, "ayaṃ dāyapālo phaṇakataṃ āsivisaṃ gīvāya gahetuṃ hatthaṃ pasārento viya loke aggapuggalena saddhiṃ kathentova na jānāti, aññatarabhikkhunā viya saddhiṃ kathetī"ti nivārento etaṃ, "mā, āvuso dāyapālā"ti-ādivacanaṃ avoca.

Tenupasaṅkamīti (2.0141) kasmā bhagavato paccuggamanaṃ akatvā upasaṅkami? Evaṃ kirassa ahosi- "mayaṃ tayo janā samaggavāsaṃ vasāma, sacāhaṃ ekakova paccuggamanaṃ karissāmi, samaggavāso nāma na bhavissatī"ti piyamitte gahetvāva paccuggamanaṃ karissāmi. Yathā ca bhagavā mayhaṃ piyo, evaṃ sahāyānampi me piyoti, tehi saddhiṃ paccuggamanaṃ kātukāmo sayaṃ akatvāva upasaṅkami. Keci pana tesaṃ therānaṃ paṇṇasāladvāre caṅkamanakoṭiyā bhagavato āgamanamaggo hoti, tasmā thero tesaṃ saññaṃ dadamānova gatoti. **Abhikkamathā**ti ito āgacchatha. **Pāde pakkhālesī**ti vikasitapadumasannibhehi jālahatthehi maṇivaṇṇaṃ udakaṃ gahetvā suvaṇṇavaṇṇesu piṭṭhipādesu

udakamabhisiñcitvā pādena pādaṃ ghaṃsanto pakkhālesi. Buddhānaṃ kāye rajojallaṃ nāma na upalimpati, kasmā pakkhālesīti? Sarīrassa utuggahaṇatthaṃ, tesañca cittasampahaṃsanatthaṃ. Amhehi abhihaṭena udakena bhagavā pāde pakkhālesi, paribhogaṃ akāsīti tesaṃ bhikkhūnaṃ balavasomanassavasena cittaṃ pīṇitaṃ hoti, tasmā pakkhālesi. **Āyasmantaṃ anuruddhaṃ bhagavā etadavocā**ti so kira tesaṃ vuḍḍhataro.

326. Tassa saṅgahe kate sesānaṃ katova hotīti therañ̃ñeva etaṃ **kacci vo anuruddhā**ti-ādivacanaṃ avoca. Tattha **kaccī**ti pucchanatthe nipāto. **Vo**ti sāmivacanaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti- kacci anuruddhā tumhākaṃ khamanīyaṃ, iriyāpatho vo khamati? Kacci yāpanīyaṃ, kacci vo jīvitaṃ yāpeti ghaṭiyati? Kacci piṇḍakena na kilamatha, kacci tumhākaṃ sulabhapiṇḍaṃ, sampatte vo disvā manussā uḷuṅkayāguṃ vā kaṭacchubhikkhaṃ vā dātabbaṃ maññantīti bhikkhācāravattaṃ pucchati. Kasmā? Paccayena akilamantena hi sakkā samaṇadhammo kātuṃ, vattameva vā etaṃ pabbajitānaṃ. Atha tena paṭivacane dinne, "anuruddhā, tumhe rājapabbajitā mahāpuññā, manussā tumhākaṃ araññe vasantānaṃ adatvā kassa aññassa dātabbaṃ maññissanti, tumhe pana etaṃ bhuñjitvā kiṃ nu kho migapotakā viya aññamaññaṃ saṅghaṭṭentā viharatha, udāhu sāmaggibhāvo vo atthī"ti sāmaggirasaṃ pucchanto, **kacci pana vo, anuruddhā, samaggā**ti-ādimāha.

Tattha **khīrodakībhūtā**ti yathā khīrañca udakañca aññamaññaṃ saṃsandati, visuṃ na hoti, ekattaṃ viya upeti, kacci evaṃ sāmaggivasena ekattūpagatacittuppādā (2.0142) viharathāti pucchati. **Piyacakkhūhī**ti mettacittaṃ paccupaṭṭhapetvā olokanacakkhūni piyacakkhūni nāma. Kacci tathārūpehi cakkhūhi aññamaññaṃ sampassantā viharathāti pucchati. **Tagghā**ti ekaṃsatthe nipāto. Ekaṃsena mayaṃ, bhanteti vuttaṃ hoti. **Yathā kathaṃ panā**ti ettha **yathā**ti nipātamattaṃ. **Kathan**ti kāraṇapucchā. Kathaṃ pana tumhe evaṃ viharatha, kena kāraṇena viharatha, taṃ me kāraṇaṃ brūthāti vuttaṃ hoti. **Mettaṃ kāyakamman**ti mettacittavasena pavattaṃ kāyakammaṃ. **Āvi ceva raho cā**ti sammukhā ceva parammukhā ca. Itaresupi eseva nayo.

Tattha sammukhā kāyavacīkammāni sahavāse labbhanti, itarāni vippavāse. Manokammaṃ sabbattha labbhati. Yañhi sahavasantesu ekena mañcapīṭhaṃ vā dārubhaṇḍaṃ vā mattikābhaṇḍaṃ vā bahi dunnikkhittaṃ hoti, taṃ disvā kenidaṃ vaḷañjitanti avaññaṃ akatvā attanā dunnikkhittaṃ viya gahetvā paṭisāmentassa paṭijaggitabbayuttaṃ vā pana ṭhānaṃ paṭijaggantassa sammukhā mettaṃ kāyakammaṃ nāma hoti. Ekasmiṃ pakkante tena dunnikkhittaṃ senāsanaparikkhāraṃ tatheva nikkhipantassa paṭijaggitabbayuttaṭṭhānaṃ vā pana paṭijaggantassa parammukhā mettaṃ kāyakammaṃ nāma hoti. Sahavasantassa pana tehi saddhiṃ madhuraṃ sammodanīyaṃ kathaṃ paṭisanthārakathaṃ sāraṇīyakathaṃ dhammīkathaṃ sarabhaññaṃ sākacchaṃ pañhapucchanaṃ pañhavissajjananti evamādikaraṇe sammukhā mettaṃ vacīkammaṃ nāma hoti. Theresu pana pakkantesu mayhaṃ piyasahāyo nandiyatthero kimilatthero evaṃ sīlasampanno, evaṃ ācārasampannoti-ādiguṇakathanaṃ parammukhā mettaṃ vacīkammaṃ nāma hoti. Mayhaṃ piyamitto nandiyatthero kimilatthero avero hotu,

abyāpajjo sukhī hotūti evaṃ samannāharato pana sammukhāpi parammukhāpi mettaṃ manokammaṃ hotiyeva.

Nānā hi kho no, bhante, kāyā Ti kāyaññhi piṭṭhaṃ viya mattikā viya ca omadditvā ekato kātuṃ na sakkā. **Ekañca pana mañña cittan**ti cittaṃ pana no hitaṭṭhena nirantaraṭṭhena aviggahaṭṭhena samaggaṭṭhena ekamevāti dasseti. Kathaṃ panetaṃ sakaṃ cittaṃ nikkhipitvā itaresaṃ cittavasena vattiṃsūti? Ekassa patte malaṃ uṭṭhahati, ekassa cīvaraṃ kiliṭṭhaṃ hoti, ekassa paribhaṇḍakammaṃ hoti. Tattha yassa patte malaṃ uṭṭhitaṃ, tena mamāvuso, patte malaṃ uṭṭhitaṃ pacituṃ vaṭṭatīti vutte itare mayhaṃ cīvaraṃ kiliṭṭhaṃ (2.0143) dhovitabbaṃ, mayhaṃ paribhaṇḍaṃ kātabbanti avatvā araññaṃ pavisitvā dārūni āharitvā chinditvā pattakaṭāhe paribhaṇḍaṃ katvā tato paraṃ cīvaraṃ vā dhovanti, paribhaṇḍaṃ vā karonti. Mamāvuso, cīvaraṃ kiliṭṭhaṃ dhovituṃ vaṭṭati, mama paṇṇasālā uklāpā paribhaṇḍaṃ kātuṃ vaṭṭatīti paṭhamataraṃ ārocitepi eseva nayo.

327. Sādhu sādhu, anuruddhāti bhagavā heṭṭhā na ca mayaṃ, bhante, piṇḍakena kilamimhāti vutte na sādhukāramadāsi. Kasmā? Ayañhi kabaḷīkāro āhāro nāma imesaṃ sattānaṃ apāyalokepi devamanussalokepi āciṇṇasamāciṇṇova. Ayaṃ pana lokasannivāso yebhuyyena vivādapakkhando, apāyaloke devamanussalokepi ime sattā paṭiviruddhā eva, etesaṃ sāmaggikālo dullabho, kadācideva hotīti samaggavāsassa dullabhattā idha bhagavā sādhukāramadāsi. Idāni tesaṃ appamādalakkhaṇaṃ pucchanto **kacci pana vo, anuruddhā**ti-ādimāha. Tattha **vo**ti nipātamattaṃ paccattavacanaṃ vā, kacci tumheti attho. **Amhākan**ti amhesu tīsu janesu. **Piṇḍāya paṭikkamatī**ti gāme piṇḍāya caritvā paccāgacchati. **Avakkārapātin**ti atirekapiṇḍapātaṃ apanetvā ṭhapanatthāya ekaṃ samuggapātiṃ dhovitvā ṭhapeti.

Yo pacchāti te kira therā na ekatova bhikkhācāraṃ pavisanti, phalasamāpattiratā hete. Pātova sarīrappaṭijagganaṃ katvā vattappaṭipattiṃ pūretvā senāsanaṃ pavisitvā kālaparicchedaṃ katvā phalasamāpattiṃ appetvā nisīdanti. Tesu yo paṭhamataraṃ nisinno attano kālaparicchedavasena paṭhamataraṃ uṭṭhāti; so piṇḍāya caritvā paṭinivatto bhattakiccaṭṭhānaṃ āgantvā jānāti– "dve bhikkhū pacchā, ahaṃ paṭhamataraṃ āgato"ti. Atha pattaṃ pidahitvā āsanapaññāpanādīni katvā yadi patte paṭivisamattameva hoti, nisīditvā bhuñjati. Yadi atirekaṃ hoti, avakkārapātiyaṃ

pakkhipitvā pātiṃ pidhāya bhuñjati. Katabhattakicco pattaṃ dhovitvā vodakaṃ katvā thavikāya osāpetvā pattacīvaraṃ gahetvā attano vasanaṭṭhānaṃ pavisati. Dutiyopi āgantvāva jānāti– "eko paṭhamaṃ āgato, eko pacchato"ti. So sace patte bhattaṃ pamāṇameva hoti, bhuñjati. Sace mandaṃ, avakkārapātito gahetvā bhuñjati. Sace atirekaṃ (2.0144) hoti, avakkārapātiyaṃ pakkhipitvā pamāṇameva bhuñjitvā purimatthero viya vasanaṭṭhānaṃ pavisati. Tatiyopi āgantvāva jānāti– "dve paṭhamaṃ āgatā, ahaṃ pacchato"ti. Sopi dutiyatthero viya bhuñjitvā katabhattakicco pattaṃ dhovitvā vodakaṃ katvā thavikāya osāpetvā āsanāni ukkhipitvā paṭisāmeti; pānīyaghaṭe vā paribhojanīyaghaṭe vā avasesaṃ udakaṃ chaḍḍetvā ghaṭe nikujjitvā avakkārapātiyaṃ sace avasesabhattaṃ hoti, taṃ vuttanayena jahitvā pātiṃ dhovitvā paṭisāmeti; bhattaggaṃ sammajjati. Tato kacavaraṃ chaḍḍetvā sammajjaniṃ ukkhipitvā upacikāhi muttaṭṭhāne ṭhapetvā pattacīvaramādāya vasanaṭṭhānaṃ pavisati. Idaṃ therānaṃ bahivihāre araññe bhattakiccakaraṇaṭṭhāne bhojanasālāyaṃ vattaṃ. Idaṃ sandhāya, "yo pacchā"ti-ādi vuttaṃ.

Yo passatīti-ādi pana nesaṃ antovihāre vattanti veditabbaṃ. Tattha **vaccaghaṭan**ti ācamanakumbhiṃ. **Rittan**ti rittakaṃ. **Tucchan**ti tasseva vevacanaṃ. **Avisayhan**ti ukkhipituṃ asakkuṇeyyaṃ, atibhāriyaṃ. **Hatthavikārenā**ti hatthasaññāya. Te kira pānīyaghaṭādīsu yaṃkiñci tucchakaṃ gahetvā pokkharaṇiṃ gantvā anto ca bahi ca dhovitvā udakaṃ parissāvetvā tīre ṭhapetvā aññaṃ bhikkhuṃ hatthavikārena āmantenti, odissa vā anodissa vā saddaṃ na karonti. Kasmā odissa saddaṃ na karonti? Taṃ bhikkhuṃ saddo bādheyyāti. Kasmā anodissa saddaṃ na karonti? Anodissa sadde dinne, "ahaṃ pure, ahaṃ pure"ti dvepi nikkhameyyuṃ, tato dvīhi kattabbakamme tatiyassa kammacchedo bhaveyya. Saṃyatapadasaddo pana hutvā aparassa bhikkhuno divāṭṭhānasantikaṃ gantvā tena diṭṭhabhāvaṃ ñatvā hatthasaññaṃ karoti, tāya saññāya itaro āgacchati, tato dve janā hatthena hatthaṃ saṃsibbantā dvīsu hatthesu ṭhapetvā upaṭṭhapenti. Taṃ sandhāyāha– "hatthavikārena dutiyaṃ āmantetvā hatthavilaṅghakena upaṭṭhapemā"ti.

Pañcāhikaṃ kho panāti cātuddase pannarase aṭṭhamiyanti idaṃ tāva pakatidhammassavanameva, taṃ akhaṇḍaṃ katvā pañcame pañcame divase dve therā nātivikāle nhāyitvā anuruddhattherassa vasanaṭṭhānaṃ gacchanti. Tattha tayopi nisīditvā tiṇṇaṃ piṭakānaṃ aññatarasmiṃ aññamaññaṃ pañhaṃ pucchanti (2.0145) aññamaññaṃ vissajjenti, tesaṃ evaṃ karontānaṃyeva aruṇaṃ uggacchati. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. Ettāvatā therena bhagavatā appamādalakkhaṇaṃ pucchitena pamādaṭṭhānesuyeva appamādalakkhaṇaṃ vissajjitaṃ hoti. Aññesañhi bhikkhūnaṃ bhikkhācāraṃ pavisanakālo, nikkhamanakālo, nivāsanaparivattanaṃ, cīvarapārupanaṃ, antogāme piṇḍāya caraṇaṃ dhammakathanaṃ, anumodanaṃ , gāmato nikkhamitvā bhattakiccakaraṇaṃ, pattadhovanaṃ, patta-osāpanaṃ, pattacīvarapaṭisāmananti papañcakaraṇaṭṭhānāni etāni. Tasmā thero amhākaṃ ettakaṃ ṭhānaṃ muñcitvā pamādakālo nāma natthīti dassento pamādaṭṭhānesuyeva appamādalakkhaṇaṃ vissajjesi.

328. Athassa bhagavā sādhukāraṃ datvā paṭhamajjhānaṃ pucchanto puna

atthi pana voti-ādimāha. Tattha **uttari manussadhammā**ti manussadhammato uttari. **Alamariyañāṇadassanaviseso**Ti ariyabhāvakaraṇasamattho ñāṇaviseso. **Kiñhi no siyā, bhante**ti kasmā, bhante, nādhigato bhavissati, adhigatoyevāti. **Yāva devā**ti yāva eva.

329. Evaṃ paṭhamajjhānādhigame byākate dutiyajjhānādīni pucchanto **etassa pana vo**ti-ādimāha. Tattha **samatikkamāyā**ti samatikkamatthāya. **Paṭippassaddhiyā**ti paṭippassaddhatthāya. Sesaṃ sabbattha vuttanayeneva veditabbaṃ. Pacchimapañhe pana lokuttarañāṇadassanavasena adhigataṃ nirodhasamāpattiṃ pucchanto **alamariyañāṇadassanaviseso**ti āha. Theropi pucchānurūpeneva byākāsi. Tattha yasmā vedayitasukhato avedayitasukhaṃ santataraṃ paṇītataraṃ hoti, tasmā **aññaṃ phāsuvihāraṃ uttaritaraṃ vā paṇītataraṃ vā na samanupassāmā**ti āha.

330. Dhammiyā kathāyā Ti sāmaggirasānisaṃsappaṭisaṃyuttāya dhammiyā kathāya. Sabbepi te catūsu saccesu pariniṭṭhitakiccā, tena tesaṃ paṭivedhatthāya kiñci kathetabbaṃ natthi. Sāmaggirasena pana ayañca ayañca ānisaṃsoti sāmaggirasānisaṃsameva nesaṃ bhagavā kathesi. **Bhagavantaṃ anusaṃyāyitvā**ti anugantvā. Te kira bhagavato pattacīvaraṃ gahetvā thokaṃ (2.0146) agamaṃsu, atha bhagavā vihārassa pariveṇapariyantaṃ gatakāle, "āharatha me pattacīvaraṃ, tumhe idheva tiṭṭhathā"ti pakkāmi. **Tato paṭinivattitvā**ti tato ṭhitaṭṭhānato nivattitvā. **Kiṃ nu kho mayaṃ āyasmato**ti bhagavantaṃ nissāya pabbajjādīni adhigantvāpi attano guṇakathāya aṭṭiyamānā adhigamappicchatāya āhaṃsu. **Imāsañca imāsañcā**ti paṭhamajjhānādīnaṃ lokiyalokuttarānaṃ. **Cetasā ceto paricca vidito**ti ajja me āyasmanto lokiyasamāpattiyā vītināmesuṃ, ajja lokuttarāyāti evaṃ cittena cittaṃ paricchinditvā viditaṃ. **Devatāpi me**ti, bhante anuruddha, ajja ayyo nandiyatthero, ajja ayyo kimilatthero imāya ca imāya ca samāpattiyā vītināmesīti evamārocesunti attho. **Pañhābhipuṭṭhenā**ti tampi mayā sayaṃ viditanti vā devatāhi ārocitanti vā ettakeneva mukhaṃ me sajjanti kathaṃ samuṭṭhāpetvā apuṭṭheneva me na kathitaṃ. Bhagavatā pana pañhābhipuṭṭhena pañhaṃ abhipucchitena satā byākataṃ, tatra me kiṃ na rocathāti āha.

331. Dīghoti "maṇi māṇivaro dīgho, atho serīsako sahā"ti (dī. ni. 3.293) evaṃ āgato aṭṭhavīsatiyā yakkhasenāpatīnaṃ abbhantaro eko devarājā. **Parajano**ti tasseva yakkhassa nāmaṃ. **Yena bhagavā tenupasaṅkamī**ti so kira vessavaṇena pesito etaṃ ṭhānaṃ gacchanto bhagavantaṃ sayaṃ pattacīvaraṃ gahetvā giñjakāvasathato gosiṅgasālavanassa antare disvā bhagavā attanā pattacīvaraṃ gahetvā gosiṅgasālavane tiṇṇaṃ kulaputtānaṃ santikaṃ gacchati. Ajja mahatī dhammadesanā bhavissati. Mayāpi tassā desanāya bhāginā bhavitabbanti adissamānena kāyena satthu padānupadiko gantvā avidūre ṭhatvā dhammaṃ sutvā satthari gacchantepi na gato,- "ime therā kiṃ karissantī"ti dassanatthaṃ pana tattheva ṭhito. Atha te dve there anuruddhattheraṃ paliveṭhente disvā,- "ime therā bhagavantaṃ nissāya pabbajjādayo sabbaguṇe adhigantvāpi bhagavatova maccharāyanti, na sahanti, ativiya nilīyanti paṭicchādenti, na dāni tesaṃ paṭicchādetuṃ dassāmi, pathavito yāva (2.0147) brahmalokā etesaṃ guṇe pakāsessā-

mī”ti cintetvā yena bhagavā tenupasaṅkami.

Lābhā vata, bhanteti ye, bhante, vajjiraṭṭhavāsino bhagavantañca ime ca tayo kulaputte passituṃ labhanti, vandituṃ labhanti, deyyadhammaṃ dātuṃ labhanti, dhammaṃ sotuṃ labhanti, tesaṃ lābhā, bhante, vajjīnanti attho. **Saddaṃ sutvā**ti so kira attano yakkhānubhāvena mahantaṃ saddaṃ katvā sakalaṃ vajjiraṭṭhaṃ ajjhottharanto taṃ vācaṃ nicchāresi. Tena cassa tesu rukkhapabbatādīsu adhivatthā bhummā devatā saddaṃ assosuṃ. Taṃ sandhāya vuttaṃ– “saddaṃ sutvā”ti. **Anussāvesun**ti mahantaṃ saddaṃ sutvā sāvesuṃ. Esa nayo sabbattha. **Yāva brahmalokā**ti yāva akaniṭṭhabrahmalokā. **Tañcepi kulan**ti, “amhākaṃ kulato nikkhamitvā ime kulaputtā pabbajitā evaṃ sīlavanto guṇavanto ācārasampannā kalyāṇadhammā”ti evaṃ tañcepi kulaṃ ete tayo kulaputte pasannacittaṃ anussareyyāti evaṃ sabbattha attho daṭṭhabbo. Iti bhagavā yathānusandhināva desanaṃ niṭṭhapesīti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Cūḷagosiṅgasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Mahāgosiṅgasuttavaṇṇanā

332. Evaṃ me sutanti mahāgosiṅgasuttaṃ. Tattha **gosiṅgasālavanadāye**ti idaṃ vasanaṭṭhānadassanatthaṃ vuttaṃ. Aññesu hi suttesu, “sāvatthiyaṃ viharati jetavane anāthapiṇḍikassa ārāme”ti evaṃ paṭhamaṃ gocaragāmaṃ dassetvā pacchā vasanaṭṭhānaṃ dasseti. Imasmiṃ pana mahāgosiṅgasutte bhagavato gocaragāmo anibandho, kocideva gocaragāmo bhavissati. Tasmā vasanaṭṭhānameva paridīpitaṃ. Araññanidānakaṃ nāmetaṃ suttanti. **Sambahulehī**ti bahukehi. **Abhiññātehi abhiññātehī**ti sabbattha vissutehi pākaṭehi. **Therehi sāvakehi saddhin**ti pātimokkhasaṃvarādīhi thirakārakeheva dhammehi samannāgatattā therehi, savanante jātattā sāvakehi saddhiṃ ekato. Idāni te there (2.0148) sarūpato dassento, **āyasmatā ca sāriputtenā**ti-ādimāha. Tatthāyasmā sāriputto attano sīlādīhi guṇehi buddhasāsane abhiññāto. Cakkhumantānaṃ gaganamajjhe ṭhito sūriyo viya cando viya, samuddatīre ṭhitānaṃ sāgaro viya ca pākaṭo paññāto. Na kevalañcassa imasmiṃ sutte āgataguṇavaseneva mahantatā veditabbā, ito aññesaṃ dhammadāyādasuttaṃ anaṅgaṇasuttaṃ sammādiṭṭhisuttaṃ sīhanādasuttaṃ rathavinītaṃ mahāhatthipadopamaṃ mahāvedallaṃ cātumasuttaṃ dīghanakhaṃ anupadasuttaṃ sevitabbāsevitabbasuttaṃ saccavibhaṅgasuttaṃ piṇḍapātapārisuddhi sampasādanīyaṃ saṅgītisuttaṃ dasuttarasuttaṃ pavāraṇāsuttaṃ (saṃ. ni. 1.215 ādayo) susimasuttaṃ therapañhasuttaṃ mahāniddeso paṭisambhidāmaggo therasīhanādasuttaṃ abhinikkhamanaṃ etadagganti imesampi suttānaṃ vasena therassa mahantatā veditabbā. Etadaggasmiñhi, “etadaggaṃ,

bhikkhave, mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ mahāpaññānaṃ yadidaṃ sāriputto”ti (a. ni. 1.188-189) vuttaṃ.

Mahāmoggallānopi sīlādiguṇehi ceva imasmiṃ sutte āgataguṇehi ca thero viya abhiññāto pākaṭo mahā. Apicassa anumānasuttaṃ, cūḷataṇhāsaṅkhayasuttaṃ māratajjaniyasuttaṃ pāsādakampanaṃ sakalaṃ iddhipādasaṃyuttaṃ nandopanandadamanaṃ yamakapāṭihāriyakāle devalokagamanaṃ vimānavatthu petavatthu therassa abhinikkhamanaṃ etadagganti imesampi vasena mahantabhāvo veditabbo. Etadaggasmiñhi, “etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ iddhimantānaṃ yadidaṃ mahāmoggallāno”ti (a. ni. 1.190) vuttaṃ.

Mahākassapopi sīlādiguṇehi ceva imasmiṃ sutte āgataguṇehi ca thero viya abhiññāto pākaṭo mahā. Apicassa cīvaraparivattanasuttaṃ jiṇṇacīvarasuttaṃ (saṃ. ni. 2.154 ādayo) candopamaṃ sakalaṃ kassapasaṃyuttaṃ mahā-ariyavaṃsasuttaṃ therassa abhinikkhamanaṃ etadagganti imesampi vasena mahantabhāvo veditabbo. Etadaggasmiñhi, “etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ dhutavādānaṃ yadidaṃ mahākassapo”ti (a. ni. 1.191) vuttaṃ.

Anuruddhattheropi (2.0149) sīlādiguṇehi ceva imasmiṃ sutte āgataguṇehi ca thero viya abhiññāto pākaṭo mahā. Apicassa cūḷagosiṅgasuttaṃ naḷakapānasuttaṃ anuttariyasuttaṃ upakkilesasuttaṃ anuruddhasaṃyuttaṃ mahāpurisavitakkasuttaṃ therassa abhinikkhamanaṃ etadagganti imesampi vasena mahantabhāvo veditabbo. Etadaggasmiñhi, “etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ dibbacakkhukānaṃ yadidaṃ anuruddho”ti (a. ni. 1.192) vuttaṃ.

Āyasmatā ca revatenāti ettha pana dve revatā khadiravaniyarevato ca kaṅkhārevato ca. Tattha khadiravaniyarevato dhammasenāpatittherassa kaniṭṭhabhātiko, na so idha adhippeto. “Akappiyo guḷo, akappiyā muggā”ti (mahāva. 272) evaṃ kaṅkhābahulo pana thero idha revatoti adhippeto. Sopi sīlādiguṇehi ceva imasmiṃ sutte āgataguṇehi ca thero viya abhiññāto pākaṭo mahā. Apicassa abhinikkhamanenapi etadaggenapi mahantabhāvo veditabbo. Etadaggasmiñhi, “etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ jhāyīnaṃ yadidaṃ kaṅkhārevato”ti (a. ni. 1.204) vuttaṃ.

Ānandattheropi sīlādiguṇehi ceva imasmiṃ sutte āgataguṇehi ca thero viya abhiññāto pākaṭo mahā. Apicassa sekkhasuttaṃ bāhitikasuttaṃ āneñjasappāyaṃ gopakamoggallānaṃ bahudhātukaṃ cūḷasuññataṃ mahāsuññataṃ acchariyabbhutasuttaṃ bhaddekarattaṃ mahānidānaṃ mahāparinibbānaṃ subhasuttaṃ cūḷaniyalokadhātusuttaṃ abhinikkhamanaṃ etadagganti imesampi vasena mahantabhāvo veditabbo. Etadaggasmiñhi, “etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ bahussutānaṃ yadidaṃ ānando”ti (a. ni. 1.219-223) vuttaṃ.

Aññehi ca abhiññātehi abhiññātehīti na kevalañca eteheva, aññehi ca mahāguṇatāya pākaṭehi abhiññātehi bahūhi therehi sāvakehi saddhiṃ bhagavā gosiṅgasālavanadāye viharatīti attho. Āyasmā hi sāriputto sayaṃ mahāpañño aññepi bahū mahāpaññe bhikkhū gahetvā tadā dasabalaṃ parivāretvā vihāsi. Āyasmā (2.01 mahāmoggallāno sayaṃ iddhimā, āyasmā mahākassapo sayaṃ dhutavādo, āyasmā anuruddho sayaṃ dibbacakkhuko, āyasmā revato sayaṃ jhānābhirato, āyasmā ānando sayaṃ bahussuto aññepi bahū bahussute bhikkhū gahetvā tadā dasabalaṃ parivāretvā vihāsi, evaṃ tadā ete ca aññe ca abhiññātā mahātherā tiṃsasahassamattā bhikkhū dasabalaṃ parivāretvā vihariṃsūti veditabbā.

Paṭisallānā vuṭṭhitoti phalasamāpattivivekato vuṭṭhito. **Yenāyasmā mahākassapo tenupasaṅkamī**ti thero kira paṭisallānā vuṭṭhito pacchimalokadhātuṃ olokento vanante kīḷantassa mattakhattiyassa kaṇṇato patamānaṃ kuṇḍalaṃ viya, saṃharitvā samugge pakkhipamānaṃ rattakambalaṃ viya, maṇināgadantato patamānaṃ satasahassagghanikaṃ suvaṇṇapātiṃ viya ca atthaṃ gacchamānaṃ paripuṇṇapaṇṇāsayojanaṃ sūriyamaṇḍalaṃ addasa. Tadanantaraṃ pācīnalokadhātuṃ olokento nemiyaṃ gahetvā parivattayamānaṃ rajatacakkaṃ viya, rajatakūṭato nikkhamantaṃ khīradhārāmaṇḍaṃ viya, sapakkhe papphoṭetvā gaganatale pakkhandamānaṃ setahaṃsaṃ viya ca meghavaṇṇāya samuddakucchito uggantvā pācīnacakkavāḷapabbatamatthake sasalakkhaṇappaṭimaṇḍitaṃ ekūnapaṇṇāsayojanaṃ candamaṇḍalaṃ addasa. Tato sālavanaṃ olokesi. Tasmiñhi samaye sālarukkhā mūlato paṭṭhāya yāva aggā sabbapāliphullā dukūlapārutā viya, muttākalāpavinaddhā viya ca virociṃsu. Bhūmitalaṃ pupphasantharapūjāya paṭimaṇḍitaṃ viya, tattha tattha nipatantena pupphareṇunā lākhārasena siñcamānaṃ viya ca ahosi. Bhamaramadhukaragaṇā kusumareṇumadamattā upagāyamānā viya vanantaresu vicaranti. Tadā ca uposathadivasova hoti. Atha thero, "kāya nu kho ajja ratiyā vītināmessāmī"ti cintesi, ariyasāvakā ca nāma piyadhammassavanā honti. Athassa etadahosi- "ajja mayhaṃ jeṭṭhabhātikassa dhammasenāpatittherassa santikaṃ gantvā dhammaratiyā vītināmessāmī"ti. Gacchanto pana ekakova agantvā "mayhaṃ piyasahāyaṃ mahākassapattheraṃ gahetvā gamissāmī"ti nisinnaṭṭhānato vuṭṭhāya cammakhaṇḍaṃ papphoṭetvā yenāyasmā mahākassapo tenupasaṅkami.

Evamāvusoti (2.0151) **kho āyasmā mahākassapo**ti theropi yasmā piyadhammassavanova ariyasāvako, tasmā tassa vacanaṃ sutvā gacchāvuso, tvaṃ, mayhaṃ sīsaṃ vā rujjati piṭṭhi vāti kiñci lesāpadesaṃ akatvā tuṭṭhahadayova, "evamāvuso"ti-ādimāha. Paṭissutvā ca nisinnaṭṭhānato vuṭṭhāya cammakhaṇḍaṃ papphoṭetvā mahāmoggallānaṃ anubandhi. Tasmiṃ samaye dve mahātherā paṭipāṭiyā ṭhitāni dve candamaṇḍalāni viya, dve sūriyamaṇḍalāni viya, dve chaddantanāgarājāno viya, dve sīhā viya, dve byagghā viya ca virociṃsu. Anuruddhattheropi tasmiṃ samaye divāṭṭhāne nisinno dve mahāthere sāriputtattherassa santikaṃ gacchante disvā pacchimalokadhātuṃ olokento sūriyaṃ vanantaṃ pavisantaṃ viya, pācīnalokadhātuṃ olokento candaṃ vanantato uggacchantaṃ viya, sālavanaṃ olokento sabbapāliphullameva sālavanañca disvā ajja uposathadivaso, ime ca me jeṭṭha-

bhātikā dhammasenāpatissa santikaṃ gacchanti, mahantena dhammassavanena bhavitabbaṃ, ahampi dhammassavanassa bhāgī bhavissāmīti nisinnaṭṭhānato vuṭṭhāya cammakhaṇḍaṃ papphoṭetvā mahātherānaṃ padānupadiko hutvā nikkhami. Tena vuttaṃ- "atha kho āyasmā ca mahāmoggallāno āyasmā ca mahākassapo āyasmā ca anuruddho yenāyasmā sāriputto tenupasaṅkamiṃsū"ti. **Upasaṅkamiṃsū**ti. Paṭipāṭiyā ṭhitā tayo candā viya, sūriyā viya, sīhā viya ca virocamānā upasaṅkamiṃsu.

333. Evaṃ upasaṅkamante pana te mahāthere āyasmā ānando attano divāṭṭhāne nisinnoyeva disvā, "ajja mahantaṃ dhammassavanaṃ bhavissati, mayāpi tassa bhāginā bhavitabbaṃ, na kho pana ekakova gamissāmi, mayhaṃ piyasahāyampi revatattheraṃ gahetvā gamissāmī"ti sabbaṃ mahāmoggallānassa mahākassapassa anuruddhassa upasaṅkamane vuttanayeneva vitthārato veditabbaṃ. Iti te dve janā paṭipāṭiyā ṭhitā dve candā viya, sūriyā viya, sīhā viya ca virocamānā upasaṅkamiṃsu. Tena vuttaṃ- "addasā kho āyasmā sāriputto"ti-ādi. **Disvāna āyasmantaṃ ānandaṃ etadavocā**ti dūratova disvā anukkamena kathā-upacāraṃ sampattametaṃ, "etu kho āyasmā"ti-ādivacanaṃ avoca. **Ramaṇīyaṃ, āvuso**ti ettha duvidhaṃ rāmaṇeyyakaṃ vanarāmaṇeyyakaṃ puggalarāmaṇeyyakañca. Tattha vanaṃ nāma nāgasalaḷasālacampakādīhi (2.0152) sañchannaṃ hoti bahalacchāyaṃ pupphaphalūpagaṃ vividharukkhaṃ udakasampannaṃ gāmato nissaṭaṃ, idaṃ vanarāmaṇeyyakaṃ nāma. Yaṃ sandhāya vuttaṃ-

"Ramaṇīyāni araññāni, yattha na ramatī jano;
vītarāgā ramissanti, na te kāmagavesino"ti. (dha. pa. 99);

Vanaṃ pana sacepi ujjaṅgale hoti nirudakaṃ viralacchāyaṃ kaṇṭakasamākiṇṇaṃ, buddhādayopettha ariyā viharanti, idaṃ puggalarāmaṇeyyakaṃ nāma. Yaṃ sandhāya vuttaṃ-

"Gāme vā yadi vāraññe, ninne vā yadi vā thale;
yattha arahanto viharanti, taṃ bhūmirāmaṇeyyakan"ti. (dha. pa. 98);

Idha pana taṃ duvidhampi labbhati. Tadā hi gosiṅgasālavanaṃ sabbapāliphullaṃ hoti kusumagandhasugandhaṃ, sadevake cettha loke aggapuggalo sammāsambuddho tiṃsasahassamattehi abhiññātabhikkhūhi saddhiṃ viharati. Taṃ sandhāya vuttaṃ- "ramaṇīyaṃ, āvuso ānanda, gosiṅgasālavanan"ti.

Dosināti dosāpagatā, abbhaṃ mahikā dhūmo rajo rāhūti imehi pañcahi upakkilesehi virahitāti vuttaṃ hoti. **Sabbapāliphullā**ti sabbattha pāliphullā, mūlato paṭṭhāya yāva aggā apupphitaṭṭhānaṃ nāma natthi. **Dibbā maññe gandhā sampavantī**ti dibbā mandārapupphakoviḷārapāricchattakacandanacuṇṇagandhā viya samantā pavāyanti, sakkasuyāsantusitanimmānaratiparanimmitamahābrahmānaṃ otiṇṇaṭṭhānaṃ viya vāyantīti vuttaṃ hoti.

Kathaṃrūpena, āvuso ānandāti ānandatthero tesaṃ pañcannaṃ therānaṃ saṅghanavakova. Kasmā thero taṃyeva paṭhamaṃ pucchatīti? Mamāyitattā. Te hi dve therā aññamaññaṃ mamāyiṃsu. Sāriputtatthero, "mayā kattabbaṃ satthu upaṭṭhānaṃ karotī"ti ānandattheraṃ mamāyi. Ānandatthero bhagavato sāvakānaṃ aggoti sāriputtattheraṃ mamāyi, kuladārake pabbājetvā sāriputtattherassa

santike upajjhaṃ gaṇhāpesi. Sāriputtattheropi tatheva akāsi. Evaṃ ekamekena attano pattacīvaraṃ (2.0153) datvā pabbājetvā upajjhaṃ gaṇhāpitāni pañca bhikkhusatāni ahesuṃ. Āyasmā ānando paṇītāni cīvarādīnipi labhitvā therasseva deti.

Eko kira brāhmaṇo cintesi– "buddharatanassa ca saṅgharatanassa ca pūjā paññāyati, kathaṃ nu kho dhammaratanaṃ pūjitaṃ nāma hotī"ti? So bhagavantaṃ upasaṅkamitvā etamatthaṃ pucchi. Bhagavā āha– "sacesi, brāhmaṇa, dhammaratanaṃ pūjitukāmo, ekaṃ bahussutaṃ pūjehī"ti bahussutaṃ, bhante, ācikkhathāti bhikkhusaṅghaṃ pucchati. So bhikkhusaṅghaṃ upasaṅkamitvā bahussutaṃ, bhante, ācikkhathāti āha. Ānandatthero brāhmaṇāti. Brāhmaṇo theraṃ sahassagghanikena cīvarena pūjesi. Thero taṃ gahetvā bhagavato santikaṃ agamāsi. Bhagavā "kuto, ānanda, laddhan"ti āha. Ekena, bhante, brāhmaṇena dinnaṃ, idaṃ panāhaṃ āyasmato sāriputtassa dātukāmoti. Dehi, ānandāti. Cārikaṃ pakkanto, bhanteti. Āgatakāle dehīti. Sikkhāpadaṃ, bhante, paññattanti. Kadā pana sāriputto āgamissatīti? Dasāhamattena, bhanteti. "Anujānāmi, ānanda, dasāhaparamaṃ atirekacīvaraṃ nikkhipitun"ti (pārā. 461; mahāva. 347) sikkhāpadaṃ paññapesi. Sāriputtattheropi tatheva yaṃkiñci manāpaṃ labhati, taṃ ānandattherassa deti. Evaṃ te therā aññamaññaṃ mamāyiṃsu, iti mamāyitattā paṭhamaṃ pucchi.

Apica anumatipucchā nāmesā khuddakato paṭṭhāya pucchitabbā hoti. Tasmā thero cintesi– "ahaṃ paṭhamaṃ ānandaṃ pucchissāmi, ānando attano paṭibhānaṃ byākarissati. Tato revataṃ, anuruddhaṃ, mahākassapaṃ, mahāmoggallānaṃ pucchissāmi. Mahāmoggallāno attano paṭibhānaṃ byākarissati. Tato pañcapi therā maṃ pucchissanti, ahampi attano paṭibhānaṃ byākarissāmī"ti. Ettāvatāpi ayaṃ dhammadesanā sikhāppattā vepullappattā na bhavissati, atha mayaṃ sabbepi dasabalaṃ upasaṅkamitvā pucchissāma, satthā sabbaññutaññāṇena byākarissati. Ettāvatā ayaṃ dhammadesanā sikhāppattā vepullappattā bhavissati. Yathā hi janapadamhi uppanno aṭṭo gāmabhojakaṃ pāpuṇāti, tasmiṃ nicchituṃ asakkonte janapadabhojakaṃ pāpuṇāti, tasmiṃ asakkonte mahāvinicchaya-amaccaṃ, tasmiṃ asakkonte (2.0154) senāpatiṃ, tasmiṃ asakkonte uparājaṃ, tasmiṃ vinicchituṃ asakkonte rājānaṃ pāpuṇāti, raññā vinicchitakālato paṭṭhāya aṭṭo aparāparaṃ na sañcarati, rājavacaneneva chijjati. Evamevaṃ ahañhi paṭhamaṃ ānandaṃ pucchissāmi ...pe... atha mayaṃ sabbepi dasabalaṃ upasaṅkamitvā pucchissāma, satthā sabbaññutaññāṇena byākarissati. Ettāvatā ayaṃ dhammadesanā sikhāppattā vepullappattā bhavissati. Evaṃ anumatipucchaṃ pucchanto thero paṭhamaṃ ānandattheraṃ pucchi.

Bahussuto hotīti bahu assa sutaṃ hoti, navaṅgaṃ satthusāsanaṃ pāḷi-anusandhipubbāparavasena uggahitaṃ hotīti attho. **Sutadharo**ti sutassa ādhārabhūto. Yassa hi ito gahitaṃ ito palāyati, chiddaghaṭe udakaṃ viya na tiṭṭhati, parisamajjhe ekaṃ suttaṃ vā jātakaṃ vā kathetuṃ vā vācetuṃ vā na sakkoti, ayaṃ **na sutadharo** nāma. Yassa pana uggahitaṃ buddhavacanaṃ uggahitakālasadisameva hoti, dasapi vīsatipi vassāni sajjhāyaṃ akarontassa na nassati, ayaṃ **suta-**

dharo nāma. **Sutasannicayo**ti sutassa sannicayabhūto. Yathā hi sutaṃ hadayamañjūsāya sannicitaṃ silāyaṃ lekhā viya, suvaṇṇaghaṭe pakkhittasīhavasā viya ca ajjhosāya tiṭṭhati, ayaṃ **sutasannicayo** nāma. **Dhātā**ti ṭhitā paguṇā. Ekaccassa hi uggahitaṃ buddhavacanaṃ dhātaṃ paguṇaṃ niccalitaṃ na hoti, asukasuttaṃ vā jātakaṃ vā kathehīti vutte sajjhāyitvā saṃsanditvā samanuggāhitvā jānissāmīti vadati. Ekaccassa dhātaṃ paguṇaṃ bhavaṅgasotasadisaṃ hoti, asukasuttaṃ vā jātakaṃ vā kathehīti vutte uddharitvā tameva katheti. Taṃ sandhāya vuttaṃ "dhātā"ti.

Vacasā paricitāti suttadasaka-vaggadasaka-paṇṇāsadasakānaṃ vasena vācāya sajjhāyitā. **Manasānupekkhitā**ti cittena anupekkhitā, yassa vācāya sajjhāyitaṃ buddhavacanaṃ manasā cintentassa tattha tattha pākaṭaṃ hoti. Mahādīpaṃ jāletvā ṭhitassa rūpagataṃ viya paññāyati. Taṃ sandhāya vuttaṃ- "vacasā paricitā manasānupekkhitā"ti. **Diṭṭhiyā suppaṭividdhā**ti atthato ca kāraṇato ca paññāya suppaṭividdhā. **Parimaṇḍalehi** (2.0155) **padabyañjanehī**ti ettha padameva atthassa byañjanato padabyañjanaṃ, taṃ akkharapāripūriṃ katvā dasavidhabyañjanabuddhiyo aparihāpetvā vuttaṃ parimaṇḍalaṃ nāma hoti, evarūpehi padabyañjanehīti attho. Apica yo bhikkhu parisati dhammaṃ desento suttaṃ vā jātakaṃ vā nikkhapitvā aññaṃ upārambhakaraṃ suttaṃ āharati, tassa upamaṃ katheti, tadatthaṃ ohāreti, evamidaṃ gahetvā ettha khipanto ekapasseneva pariharanto kālaṃ ñatvā vuṭṭhahati. Nikkhittasuttaṃ pana nikkhattamattameva hoti, tassa kathā aparimaṇḍalā nāma hoti. Yo pana suttaṃ vā jātakaṃ vā nikkhipitvā bahi ekapadampi agantvā pāḷiyā anusandhiñca pubbāparañca amakkhento ācariyehi dinnanaye ṭhatvā tulikāya paricchindanto viya, gambhīramātikāya udakaṃ pesento viya, padaṃ koṭṭento sindhavājānīyo viya gacchati, tassa kathā parimaṇḍalā nāma hoti. Evarūpiṃ kathaṃ sandhāya- "parimaṇḍalehi padabyañjanehī"ti vuttaṃ.

Anuppabandhehīti ettha yo bhikkhu dhammaṃ kathento suttaṃ vā jātakaṃ vā ārabhitvā āraddhakālato paṭṭhāya turitaturito araṇiṃ

manthento viya, uṇhakhādanīyaṃ khādanto viya, pāḷiyā anusandhipubbāparesu gahitaṃ gahitameva aggahitaṃ aggahitameva ca katvā purāṇapaṇṇantaresu caramānaṃ godhaṃ uṭṭhapento viya tattha tattha paharanto osāpento ohāya gacchati. Yopi dhammaṃ kathento kālena sīghaṃ kālena dandhaṃ kālena mahāsaddaṃ kālena khuddakasaddaṃ karoti. Yathā petaggi kālena jalati, kālena nibbāyati, evameva idha **petaggidhammakathiko** nāma hoti, parisāya uṭṭhātukāmāya punappunaṃ ārabhati. Yopi kathento tattha tattha vitthāyati, nitthunanto kandanto viya katheti, imesaṃ sabbesampi kathā appabandhā nāma hoti. Yo pana suttaṃ ārabhitvā ācariyehi dinnanaye ṭhito acchinnadhāraṃ katvā nadīsotaṃ viya pavatteti, ākāsagaṅgato bhassamānaṃ udakaṃ viya nirantaraṃ kathaṃ pavatteti, tassa kathā anuppabandhā hoti. Taṃ sandhāya vuttaṃ (2.0156) "anuppabandhehī"ti. **Anusayasamugghātāyā**ti sattannaṃ anusayānaṃ samugghātatthāya. **Evarūpenā**ti evarūpena bahussutena bhikkhunā tathārūpeneva bhikkhusatena bhikkhusahassena vā saṅghāṭikaṇṇena vā saṅghāṭikaṇṇaṃ, pallaṅkena vā pallaṅkaṃ āhacca nisinnena gosiṅgasālavanaṃ sobheyya. Iminā nayena sabbavāresu attho veditabbo.

334. Paṭisallānaṃ assa ārāmoti **paṭisallānārāmo**. Paṭisallāne ratoti **paṭisallānarato**.

335. Sahassaṃ lokānanti sahassaṃ lokadhātūnaṃ. Ettakañhi therassa dhuvasevanaṃ āvajjanapaṭibaddhaṃ, ākaṅkhamāno pana thero anekānipi cakkavāḷasahassāni voloketiyeva. **Uparipāsādavaragato**ti sattabhūmakassa vā navabhūmakassa vā pāsādavarassa upari gato. **Sahassaṃ nemimaṇḍalānaṃ volokeyyā**ti pāsādapariveṇe nābhiyā patiṭṭhitānaṃ nemivaṭṭiyā nemivaṭṭiṃ āhacca ṭhitānaṃ nemimaṇḍalānaṃ sahassaṃ vātapānaṃ vivaritvā olokeyya, tassa nābhiyopi pākaṭā honti, arāpi arantarānipi nemiyopi. **Evameva kho, āvuso**ti, āvuso, evaṃ ayampi dibbacakkhuko bhikkhu dibbena cakkhunā atikkantamānusakena sahassaṃ lokānaṃ voloketi. Tassa pāsāde ṭhitapurisassa cakkanābhiyo viya cakkavāḷasahasse sinerusahassaṃ pākaṭaṃ hoti. Arā viya dīpā pākaṭā honti. Arantarāni viya dīpaṭṭhitamanussā pākaṭā honti. Nemiyo viya cakkavāḷapabbatā pākaṭā honti.

336. Āraññikoti samādiṇṇa-araññadhutaṅgo. Sesapadesupi eseva nayo.

337. No ca saṃsādentīti na osādenti. Sahetukañhi sakāraṇaṃ katvā pañhaṃ pucchituṃ vissajjitumpi asakkonto saṃsādeti nāma. Evaṃ na karontīti attho. **Pavattinī hotī**ti nadīsotodakaṃ viya pavattati.

338. Yāya (2.0157) **vihārasamāpattiyā**ti yāya lokiyāya vihārasamāpattiyā, yāya lokuttarāya vihārasamāpattiyā.

339. Sādhu sādhu sāriputtāti ayaṃ sādhukāro ānandattherassa dinno. Sāriputtattherena pana saddhiṃ bhagavā ālapati. Esa nayo sabbattha. **Yathā taṃ ānandovā**ti yathā ānandova sammā byākaraṇamāno byākareyya, evaṃ byākataṃ ānandena attano anucchavikameva, ajjhāsayānurūpameva byākatanti attho. Ānandatthero hi attanāpi bahussuto, ajjhāsayopissa evaṃ hoti- "aho vata sāsane sabrahmacārī bahussutā bhaveyyun"ti. Kasmā? Bahussutassa hi kappiyākappiyaṃ

sāvajjānavajjaṃ, garukalahukaṃ satekicchātekicchaṃ pākaṭaṃ hoti. Bahussuto uggahitabuddhavacanaṃ āvajjitvā imasmiṃ ṭhāne sīlaṃ kathitaṃ, imasmiṃ samādhi, imasmiṃ vipassanā, imasmiṃ maggaphalanibbānānīti sīlassa āgataṭṭhāne sīlaṃ pūretvā, samādhissa āgataṭṭhāne samādhiṃ pūretvā vipassanāya āgataṭṭhāne vipassanāgabbhaṃ gaṇhāpetvā maggaṃ bhāvetvā phalaṃ sacchikaroti. Tasmā therassa evaṃ ajjhāsayo hoti- "aho vata sabrahmacārī ekaṃ vā dve vā tayo vā cattāro vā pañca vā nikāye uggahetvā āvajjantā sīlādīnaṃ āgataṭṭhānesu sīlādīni paripūretvā anukkamena maggaphalanibbānāni sacchikareyyun"ti. Sesavāresupi eseva nayo.

340. Āyasmā hi revato jhānajjhāsayo jhānābhirato, tasmāssa evaṃ hoti- "aho vata sabrahmacārī ekikā nisīditvā kasiṇaparikammaṃ katvā aṭṭha samāpattiyo nibbattetvā jhānapadaṭṭhānaṃ vipassanaṃ vaḍḍhetvā lokuttaradhammaṃ sacchikareyyun"ti. Tasmā evaṃ byākāsi.

341. Āyasmā anuruddho dibbacakkhuko, tassa evaṃ hoti- "aho vata sabrahmacārī ālokaṃ vaḍḍhetvā dibbena cakkhunā anekesu cakkavāḷasahassesu cavamāne ca upapajjamāne ca satte disvā vaṭṭabhayena cittaṃ saṃvejetvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā lokuttaradhammaṃ sacchikareyyun"ti. Tasmā evaṃ byākāsi.

342. Āyasmā mahākassapo dhutavādo, tassa evaṃ hoti- "aho vata sabrahmacārī dhutavādā hutvā dhutaṅgānubhāvena paccayataṇhaṃ milāpetvā aparepi nānappakāre kilese dhunitvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā lokuttaradhammaṃ sacchikareyyun"ti. Tasmā evaṃ byākāsi.

343. Āyasmā (2.0158) mahāmoggallāno samādhipāramiyā matthakaṃ patto, sukhumaṃ pana cittantaraṃ khandhantaraṃ dhātvantaraṃ āyatanantaraṃ jhānokkantikaṃ ārammaṇokkantikaṃ aṅgavavatthānaṃ ārammaṇavavatthānaṃ aṅgasaṅkanti ārammaṇasaṅkanti ekatovaḍḍhanaṃ ubhatovaḍḍhananti ābhidhammikadhammakathikasseva pākaṭaṃ. Anābhidhammiko hi dhammaṃ kathento- "ayaṃ sakavādo ayaṃ paravādo"ti na jānāti. Sakavādaṃ dīpessāmīti paravādaṃ dīpeti, paravādaṃ dīpessāmīti sakavādaṃ dīpeti, dhammantaraṃ visaṃvādeti. Ābhidhammiko sakavādaṃ sakavādaniyāmeneva, paravādaṃ paravādaniyāmeneva dīpeti, dhammantaraṃ na visaṃvādeti. Tasmā therassa evaṃ hoti- "aho vata sabrahmacārī ābhidhammikā hutvā sukhumesu ṭhānesu ñāṇaṃ otāretvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā lokuttaradhammaṃ sacchikareyyun"ti. Tasmā evaṃ byākāsi.

344. Āyasmā sāriputto paññāpāramiyā matthakaṃ patto, paññavāyeva ca cittaṃ attano vase vattetuṃ sakkoti, na duppañño. Duppañño hi uppannassa cittassa vase vattetvā ito cito ca vipphanditvāpi katipāheneva gihibhāvaṃ patvā anayabyasanaṃ pāpuṇāti. Tasmā therassa evaṃ hoti- "aho vata sabrahmacārī acittavasikā hutvā cittaṃ attano vase vattetvā sabbānassa visevitavipphanditāni bhañjitvā īsakampi bahi nikkhamituṃ adentā vipassanaṃ vaḍḍhetvā lokuttaradhammaṃ sacchikareyyun"ti. Tasmā evaṃ byākāsi.

345. Sabbesaṃ vo, sāriputta, subhāsitaṃ pariyāyenāti sāriputta, yasmā saṅghārāmassa nāma bahussutabhikkhūhipi sobhanakāraṇaṃ atthi, jhānābhiratehipi, dibbacakkhukehipi, dhutavādehipi, ābhidhammikehipi, acittavasikehipi sobhanakā-

raṇaṃ atthi. Tasmā sabbesaṃ (2.0159) vo subhāsitaṃ pariyāyena, tena tena kāraṇena subhāsitameva, no dubbhāsitaṃ. **Apica mamapi suṇāthā**ti apica mamapi vacanaṃ suṇātha. **Na tāvāhaṃ imaṃ pallaṅkaṃ bhindissāmī**ti na tāva ahaṃ imaṃ caturaṅgavīriyaṃ adhiṭṭhāya ābhujitaṃ pallaṅkaṃ bhindissāmi, na mocessāmīti attho. Idaṃ kira bhagavā paripākagate ñāṇe rajjasiriṃ pahāya katābhinikkhamano anupubbena bodhimaṇḍaṃ āruyha caturaṅgavīriyaṃ adhiṭṭhāya aparājitapallaṅkaṃ ābhujitvā daḷhasamādāno hutvā nisinno tiṇṇaṃ mārānaṃ matthakaṃ bhinditvā paccūsasamaye dasasahassilokadhātuṃ unnādento sabbaññutaññāṇaṃ paṭivijjhi, taṃ attano mahābodhipallaṅkaṃ sandhāya evamāha. Apica pacchimaṃ janataṃ anukampamānopi paṭipattisāraṃ puthujjanakalyāṇakaṃ dassento evamāha. Passati hi bhagavā– "anāgate evaṃ ajjhāsayā kulaputtā iti paṭisañcikkhissanti, 'bhagavā mahāgosiṅgasuttaṃ kathento idha, sāriputta, bhikkhu pacchābhattaṃ ...pe... evarūpena kho, sāriputta, bhikkhunā gosiṅgasālavanaṃ sobheyyāti āha, mayaṃ bhagavato ajjhāsayaṃ gaṇhissāmā'ti pacchābhattaṃ piṇḍapātapaṭikkantā caturaṅgavīriyaṃ adhiṭṭhāya daḷhasamādānā hutvā 'arahattaṃ appatvā imaṃ pallaṅkaṃ na bhindissāmā'ti samaṇadhammaṃ kātabbaṃ maññissanti, te evaṃ paṭipannā katipāheneva jātijarāmaraṇassa antaṃ karissantī"ti, imaṃ pacchimaṃ janataṃ anukampamāno paṭipattisāraṃ puthujjanakalyāṇakaṃ dassento evamāha. **Evarūpena kho, sāriputta, bhikkhunā gosiṅgasālavanaṃ sobheyyā**ti, sāriputta, evarūpena bhikkhunā nippariyāyeneva gosiṅgasālavanaṃ sobheyyāti yathānusandhināva desanaṃ niṭṭhapesīti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Mahāgosiṅgasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Mahāgopālakasuttavaṇṇanā

346. Evaṃ me sutanti mahāgopālakasuttaṃ. Tattha tisso kathā ekanāḷikā, caturassā, nisinnavattikāti. Tattha pāḷiṃ vatvā ekekapadassa atthakathanaṃ **ekanāḷikā** nāma. Apaṇḍitaṃ gopālakaṃ dassetvā, apaṇḍitaṃ (2.0160) bhikkhuṃ dassetvā, paṇḍitaṃ gopālakaṃ dassetvā, paṇḍitaṃ bhikkhuṃ dassetvāti catukkaṃ bandhitvā kathanaṃ **caturassā** nāma. Apaṇḍitaṃ gopālakaṃ dassetvā pariyosānagamanaṃ, apaṇḍitaṃ bhikkhuṃ dassetvā pariyosānagamanaṃ, paṇḍitaṃ gopālakaṃ dassetvā pariyosānagamanaṃ, paṇḍitaṃ bhikkhuṃ dassetvā pariyosānagamananti ayaṃ **nisinnavattikā** nāma. Ayaṃ idha sabbācariyānaṃ āciṇṇā.

Ekādasahi, bhikkhave, aṅgehī Ti ekādasahi aguṇakoṭṭhāsehi. **Gogaṇan**ti gomaṇḍalaṃ. **Pariharitun**ti pariggahetvā vicarituṃ. **Phātiṃ kātun**ti vaḍḍhiṃ āpādetuṃ. **Idhā**ti imasmiṃ loke. **Na rūpaññū hotī**ti gaṇanato vā vaṇṇato vā rūpaṃ na jānāti. **Gaṇanato** na jānāti nāma attano gunnaṃ sataṃ vā sahassaṃ vāti saṅkhyaṃ na

jānāti. So gāvīsu haṭāsu vā palātāsu vā gogaṇaṃ gaṇetvā, ajja ettikā na dissantīti dve tīṇi gāmantarāni vā aṭaviṃ vā vicaranto na pariyesati, aññesaṃ gāvīsu attano gogaṇaṃ paviṭṭhāsupi gogaṇaṃ gaṇetvā, "imā ettikā gāvo na amhākan"ti yaṭṭhiyā pothetvā na nīharati, tassa naṭṭhā gāviyo naṭṭhāva honti. Paragāviyo gahetvā vicarantaṃ gosāmikā disvā, "ayaṃ ettakaṃ kālaṃ amhākaṃ dhenuṃ gaṇhātī"ti tajjetvā attano gāviyo gahetvā gacchanti. Tassa gogaṇopi parihāyati, pañcagorasaparibhogatopi paribāhiro hoti. **Vaṇṇato** na jānāti nāma- "ettikā gāvo setā, ettikā rattā, ettikā kāḷā, ettikā kabarā ettikā nīlā"ti na jānāti, so gāvīsu haṭāsu vā ...pe... pañcagorasaparibhogatopi paribāhiro hoti.

Na lakkhaṇakusalo hotīti gāvīnaṃ sarīre kataṃ dhanusattisūlādibhedaṃ lakkhaṇaṃ na jānāti, so gāvīsu haṭāsu vā palātāsu vā ajja asukalakkhaṇā ca asukalakkhaṇā ca gāvo na dissanti ...pe... pañcagorasaparibhogatopi paribāhiro hoti.

Na āsāṭikaṃ hāretāti gunnaṃ khāṇukaṇṭakādīhi pahaṭaṭṭhānesu vaṇo hoti. Tattha nīlamakkhikā aṇḍakāni pātenti, tesaṃ āsāṭikāti nāma. Tāni daṇḍena apanetvā bhesajjaṃ dātabbaṃ hoti. Bālo (2.0161) gopālako tathā na karoti, tena vuttaṃ- "na āsāṭikaṃ hāretā hotī"ti. Tassa gunnaṃ vaṇā vaḍḍhanti, gambhīrā honti, pāṇakā kucchiṃ pavisanti, gāvo gelaññābhibhūtā neva yāvadatthaṃ tiṇāni khādituṃ, na pānīyaṃ pātuṃ sakkonti. Tattha gunnaṃ khīraṃ chijjati, goṇānaṃ javo hāyati, ubhayesaṃ jīvitantarāyo hoti. Evamassa gogaṇopi parihāyati, pañcagorasatopi paribāhiro hoti.

Na vaṇaṃ paṭicchādetā hotīti gunnaṃ vuttanayeneva sañjāto vaṇo bhesajjaṃ datvā vākena vā cīrakena vā bandhitvā paṭicchādetabbo hoti. Bālo gopālako tathā na karoti, athassa gunnaṃ vaṇehi yūsā paggharanti, tā aññamaññaṃ nighaṃsenti, tena aññesampi vaṇā jāyanti. Evaṃ gāvo gelaññābhibhūtā neva yāvadatthaṃ tiṇāni khādituṃ ...pe... paribāhiro hoti.

Na dhūmaṃ kattā hotīti antovasse ḍaṃsamakasādīnaṃ ussannakāle gogaṇe vajaṃ paviṭṭhe tattha tattha dhūmo kātabbo hoti, apaṇḍito gopālako taṃ na karoti. Gogaṇo sabbarattiṃ ḍaṃsādīhi upadduto niddaṃ alabhitvā punadivase araññe tattha tattha rukkhamūlādīsu nipajjitvā niddāyati, neva yāvadatthaṃ tiṇāni khādituṃ ...pe... pañcagorasaparibhogatopi paribāhiro hoti.

Na titthaṃ jānātīti titthaṃ samanti vā visamanti vā sagāhanti vā niggāhanti vā na jānāti, so atitthena gāviyo otāreti. Tāsaṃ visamatitthe pāsāṇādīni akkamantīnaṃ pādā bhijjanti, sagāhaṃ gambhīraṃ titthaṃ otiṇṇā kumbhīlādayo gāhā gaṇhanti. Ajja ettikā gāvo naṭṭhā, ajja ettikāti vattabbataṃ āpajjati. Evamassa gogaṇopi parihāyati, pañcagorasatopi paribāhiro hoti.

Na pītaṃ jānātī Ti pītampi apītampi na jānāti. Gopālakena hi "imāya gāviyā pītaṃ, imāya na pītaṃ, imāya pānīyatitthe okāso laddho, imāya na laddho"ti evaṃ pītāpītaṃ jānitabbaṃ hoti. Ayaṃ pana divasabhāgaṃ araññe gogaṇaṃ rakkhitvā pānīyaṃ pāyessāmīti nadiṃ vā (2.0162) taḷākaṃ vā gahetvā gacchati. Tattha mahā-usabhā ca anu-usabhā ca balavagāviyo ca dubbalāni ceva mahallakāni ca gorūpāni siṅgehi vā phāsukāhi vā paharitvā attano okāsaṃ katvā ūruppamāṇaṃ udakaṃ pavisitvā yathākāmaṃ pivanti. Avasesā okāsaṃ alabhamānā tīre ṭhatvā kalalamissakaṃ udakaṃ pivanti, apītā eva vā honti. Atha ne gopālako piṭṭhiyaṃ paharitvā puna araññaṃ paveseti, tattha apītagāviyo pipāsāya sukkhamānā yāvadatthaṃ tiṇāni khādituṃ na sakkonti, tattha gunnaṃ khīraṃ chijjati, goṇānaṃ javo hāyati ...pe... paribāhiro hoti.

Na vīthiṃ jānātīti "ayaṃ maggo samo khemo, ayaṃ visamo sāsaṅko sappaṭibhayo"ti na jānāti. So samaṃ khemaṃ maggaṃ vajjetvā gogaṇaṃ itaraṃ maggaṃ paṭipādeti, tattha gāvo sīhabyagghādīnaṃ gandhena coraparissayena vā abhibhūtā bhantamigasappaṭibhāgā gīvaṃ ukkhipitvā tiṭṭhanti, neva yāvadatthaṃ tiṇāni khādanti, na pānīyaṃ pivanti, tattha gunnaṃ khīraṃ chijjati ...pe... paribāhiro hoti.

Na gocarakusalo hotīti gopālakena hi gocarakusalena bhavitabbaṃ, pañcāhikavāro vā sattāhikavāro vā jānitabbo, ekadisāya gogaṇaṃ cāretvā punadivase tattha na cāretabbo. Mahatā hi gogaṇena ciṇṇaṭṭhānaṃ bheritalaṃ viya suddhaṃ hoti nittiṇaṃ, udakampi āluḷīyati. Tasmā pañcame vā sattame vā divase puna tattha cāretuṃ vaṭṭati, ettakena hi tiṇampi paṭiviruhati, udakampi pasīdati. Ayaṃ pana imaṃ pañcāhikavāraṃ vā sattāhikavāraṃ vā na jānāti, divase divase rakkhitaṭṭhāneyeva rakkhati. Athassa gogaṇo haritatiṇaṃ na labhati, sukkhatiṇaṃ khādanto kalalamissakaṃ udakaṃ pivati, tattha gunnaṃ khīraṃ chijjati ...pe... paribāhiro hoti.

Anavasesadohī ca hotīti paṇḍitagopālakena yāva vacchakassa maṃsalohitaṃ saṇṭhāti, tāva ekaṃ dve thane ṭhapetvā sāvasesadohinā bhavitabbaṃ. Ayaṃ vacchakassa kiñci anavasesetvā duhati, khīrapako vaccho khīrapipāsāya sukkhati, saṇṭhātuṃ asakkonto kampamāno (2.0163) mātu purato patitvā kālaṅkaroti. Mātā puttakaṃ disvā, "mayhaṃ puttako attano mātukhīraṃ pātumpi na labhatī"ti puttasokena na yāvadatthaṃ tiṇāni khādituṃ, na pānīyaṃ pātuṃ sakkoti, thanesu khīraṃ chijjati. Evamassa gogaṇopi parihāyati, pañcagorasatopi paribāhiro hoti.

Gunnaṃ pituṭṭhānaṃ karontīti **gopitaro**. Gāvo pariṇayanti yathāruciṃ gahetvā gacchantīti **gopariṇāyakā. Na atirekapūjāyā**ti paṇḍito hi gopālako evarūpe usabhe atirekapūjāya pūjeti, paṇītaṃ gobhattaṃ deti, gandhapañcaṅgulikehi maṇḍeti,

mālaṃ pilandheti, siṅge suvaṇṇarajatakosake ca dhāreti, rattiṃ dīpaṃ jāletvā celavitānassa heṭṭhā sayāpeti. Ayaṃ pana tato ekasakkārampi na karoti, usabhā atirekapūjaṃ alabhamānā gogaṇaṃ na rakkhanti, parissayaṃ na vārenti. Evamassa gogaṇo parihāyati, pañcagorasato paribāhiro hoti.

347. Idhāti imasmiṃ sāsane. **Na rūpaññū hotī**ti, "cattāri mahābhūtāni catunnañca mahābhūtānaṃ upādāyarūpan"ti evaṃ vuttarūpaṃ dvīhākārehi na jānāti gaṇanato vā samuṭṭhānato vā. **Gaṇanato** na jānāti nāma, "cakkhāyatanaṃ, sotaghāna-jivhā-kāyāyatanaṃ, rūpa-sadda-gandha-rasa-phoṭṭhabbāyatanaṃ, itthindriyaṃ, purisindriyaṃ, jīvitindriyaṃ, kāyaviññatti, vacīviññatti, ākāsadhātu, āpodhātu, rūpassa lahutā, mudutā, kammaññatā, upacayo, santati, jaratā, rūpassa aniccatā, kabaḷīkāro āhāro"ti evaṃ pāḷiyaṃ āgatā pañcavīsati rūpakoṭṭhāsāti na jānāti. Seyyathāpi so gopālako gaṇanato gunnaṃ rūpaṃ na jānāti, tathūpamo ayaṃ bhikkhu. So gaṇanato rūpaṃ ajānanto rūpaṃ pariggahetvā arūpaṃ vavatthapetvā rūpārūpaṃ pariggahetvā paccayaṃ sallakkhetvā lakkhaṇaṃ āropetvā kammaṭṭhānaṃ matthakaṃ pāpetuṃ na sakkoti. So yathā tassa gopālakassa gogaṇo na vaḍḍhati, evaṃ imasmiṃ sāsane sīlasamādhivipassanāmaggaphalanibbānehi na vaḍḍhati, yathā ca so gopālako pañcahi gorasehi paribāhiro hoti, evaṃ asekkhena sīlakkhandhena, asekkhena samādhi, paññā, vimutti, vimuttiñāṇadassanakkhandhenāti pañcahi dhammakkhandhehi paribāhiro hoti.

Samuṭṭhānato (2.0164) na jānāti nāma, "ettakaṃ rūpaṃ ekasamuṭṭhānaṃ, ettakaṃ dvisamuṭṭhānaṃ, ettakaṃ tisamuṭṭhānaṃ, ettakaṃ catusamuṭṭhānaṃ, ettakaṃ na kutocisamuṭṭhātī"ti na jānāti. Seyyathāpi so gopālako vaṇṇato gunnaṃ rūpaṃ na jānāti, tathūpamo ayaṃ bhikkhu. So samuṭṭhānato rūpaṃ ajānanto rūpaṃ pariggahetvā arūpaṃ vavatthapetvā ...pe... paribāhiro hoti.

Na lakkhaṇakusalo hotīti kammalakkhaṇo bālo, kammalakkhaṇo paṇḍitoti evaṃ vuttaṃ kusalākusalaṃ kammaṃ paṇḍitabālalakkhaṇanti na jānāti. So evaṃ ajānanto bāle vajjetvā paṇḍite na sevati, bāle vajjetvā paṇḍite asevanto kappiyākappiyaṃ kusalākusalaṃ sāvajjānavajjaṃ garukalahukaṃ satekiccha-atekicchaṃ kāraṇākāraṇaṃ na jānāti; taṃ ajānanto kammaṭṭhānaṃ gahetvā vaḍḍhetuṃ na sakkoti. So yathā tassa gopālakassa gogaṇo na vaḍḍhati, evaṃ imasmiṃ sāsane yathāvuttehi sīlādīhi na vaḍḍhati, gopālako viya ca pañcahi gorasehi pañcahi dhammakkhandhehi paribāhiro hoti.

Na āsāṭikaṃ hāretā hotīti uppannaṃ kāmavitakkanti evaṃ vutte kāmavitakkādike na vinodeti, so imaṃ akusalavitakkaṃ āsāṭikaṃ ahāretvā vitakkavasiko hutvā vicaranto kammaṭṭhānaṃ gahetvā vaḍḍhetuṃ na sakkoti, so yathā tassa gopālakassa ...pe... paribāhiro hoti.

Na vaṇaṃ paṭicchādetā hotīti cakkhunā rūpaṃ disvā nimittaggāhī hotīti-ādinā nayena sabbārammaṇesu nimittaṃ gaṇhanto yathā so gopālako vaṇaṃ na paṭicchādeti, evaṃ saṃvaraṃ na sampādeti. So vivaṭadvāro vicaranto kammaṭṭhānaṃ gahetvā vaḍḍhetuṃ na sakkoti ...pe... paribāhiro hoti.

Na dhūmaṃ kattā hotīti so gopālako dhūmaṃ viya dhammadesanādhūmaṃ na karoti, dhammakathaṃ vā sarabhaññaṃ vā upanisinnakathaṃ vā anumodanaṃ

vā na karoti. Tato naṃ manussā bahussuto guṇavāti na jānanti, te guṇāguṇaṃ ajānantā catūhi paccayehi saṅgahaṃ na karonti. So paccayehi (2.0165) kilamamāno buddhavacanaṃ sajjhāyaṃ kātuṃ vattapaṭipattiṃ pūretuṃ kammaṭṭhānaṃ gahetvā vaḍḍhetuṃ na sakkoti ...pe... paribāhiro hoti.

Na titthaṃ jānātīti titthabhūte bahussutabhikkhū na upasaṅkamati, upasaṅkamanto, "idaṃ, bhante, byañjanaṃ kathaṃ ropetabbaṃ, imassa bhāsitassa ko attho, imasmiṃ ṭhāne pāḷi kiṃ vadeti, imasmiṃ ṭhāne attho kiṃ dīpetī"ti evaṃ na paripucchati na paripañhati, na jānāpetīti attho. Tassa te evaṃ aparipucchato avivaṭañceva na vivaranti, bhājetvā na dassenti, anuttānīkatañca na uttānīkaronti, apākaṭaṃ na pākaṭaṃ karonti. **Anekavihitesu ca kaṅkhāṭhāniyesu dhammesū**ti anekavidhāsu kaṅkhāsu ekaṃ kaṅkhampi na paṭivinodenti. Kaṅkhā eva hi kaṅkhāṭhāniyā dhammā nāma. Tattha ekaṃ kaṅkhampi na nīharantīti attho. So evaṃ bahussutatitthaṃ anupasaṅkamitvā sakaṅkho kammaṭṭhānaṃ gahetvā vaḍḍhetuṃ na sakkoti. Yathā ca so gopālako titthaṃ na jānāti, evaṃ ayampi bhikkhu dhammatitthaṃ na jānāti, ajānanto avisaye pañhaṃ pucchati, abhidhammikaṃ upasaṅkamitvā kappiyākappiyaṃ pucchati, vinayadharaṃ upasaṅkamitvā rūpārūpaparicchedaṃ pucchati. Te avisaye puṭṭhā kathetuṃ na sakkonti, so attanā sakaṅkho kammaṭṭhānaṃ gahetvā vaḍḍhetuṃ na sakkoti ...pe... paribāhiro hoti.

Na pītaṃ jānātīti yathā so gopālako pītāpītaṃ na jānāti, evaṃ dhammūpasañhitaṃ pāmojjaṃ na jānāti na labhati, savanamayaṃ puññakiriyavatthuṃ nissāya ānisaṃsaṃ na vindati, dhammassavanaggaṃ gantvā sakkaccaṃ na suṇāti, nisinno niddāyati, kathaṃ katheti, aññavihitako hoti, so sakkaccaṃ dhammaṃ asuṇanto kammaṭṭhānaṃ gahetvā vaḍḍhetuṃ na sakkoti ...pe... paribāhiro hoti.

Na vīthiṃ jānātīti so gopālako maggāmaggaṃ viya,- "ayaṃ lokiyo ayaṃ lokuttaro"ti ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ yathābhūtaṃ na pajānāti. Ajānanto lokiyamagge abhinivisitvā lokuttaraṃ nibbattetuṃ na sakkoti ...pe... paribāhiro hoti.

Na gocarakusalo hotīti so gopālako pañcāhikavāre sattāhikavāre viya cattāro satipaṭṭhāne, "ime lokiyā ime lokuttarā"ti yathābhūtaṃ na pajānāti. Ajānanto sukhumaṭṭhānesu attano (2.0166) ñāṇaṃ carāpetvā lokiyasatipaṭṭhāne abhinivisitvā lokuttaraṃ nibbattetuṃ na sakkoti ...pe... paribāhiro hoti.

Anavasesadohī ca hotīti paṭiggahaṇe mattaṃ ajānanto anavasesaṃ duhati. Niddesavāre panassa **abhihaṭṭhuṃ pavārentī**ti abhiharitvā pavārenti. Ettha dve abhihārā vācābhihāro ca paccayābhihāro ca. **Vācābhihāro** nāma manussā bhikkhussa santikaṃ gantvā, "vadeyyātha, bhante, yenattho"ti pavārenti. **Paccayābhihāro** nāma vatthādīni vā telaphāṇitādīni vā gahetvā bhikkhussa santikaṃ gantvā, "gaṇhatha, bhante, yāvatakena attho"ti vadanti. **Tatra bhikkhu mattaṃ na jānātī**ti bhikkhu tesu paccayesu pamāṇaṃ na jānāti,- "dāyakassa vaso veditabbo, deyyadhammassa vaso veditabbo, attano thāmo veditabbo"ti rathavinīte vuttanayena pamāṇayuttaṃ aggahetvā yaṃ āharanti, taṃ sabbaṃ gaṇhātīti attho. Manussā vippaṭisārino na puna abhiharitvā pavārenti. So paccayehi kilamanto kammaṭṭhānaṃ gahetvā vaḍḍhetuṃ na sakkoti ...pe... paribāhiro hoti.

Te na atirekapūjāya pūjetā hotīti so gopālako mahā-usabhe viya te there

bhikkhū imāya āvi ceva raho ca mettāya kāyakammādikāya atirekapūjāya na pūjeti. Tato therā,- "ime amhesu garucittīkāraṃ na karontī"ti navake bhikkhū dvīhi saṅgahehi na saṅgaṇhanti, na āmisasaṅgahena cīvarena vā pattena vā pattapariyāpannena vā vasanaṭṭhānena vā. Kilamante milāyantepi nappaṭijagganti. Pāḷiṃ vā aṭṭhakathaṃ vā dhammakathābandhaṃ vā guyhaganthaṃ vā na sikkhāpenti. Navakā therānaṃ santikā sabbaso ime dve saṅgahe alabhamānā imasmiṃ sāsane patiṭṭhātuṃ na sakkonti. Yathā tassa gopālakassa gogaṇo na vaḍḍhati, evaṃ sīlādīni na vaḍḍhanti. Yathā ca so gopālako pañcahi gorasehi paribāhiro hoti, evaṃ pañcahi dhammakkhandhehi paribāhirā honti. Sukkapakkho kaṇhapakkhe vuttavipallāsavasena yojetvā veditabboti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Mahāgopālakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Cūḷagopālakasuttavaṇṇanā

350. Evaṃ (2.0167) **me sutan**ti cūḷagopālakasuttaṃ. Tattha **ukkacelāyan**ti evaṃnāmake nagare. Tasmiṃ kira māpiyamāne rattiṃ gaṅgāsotato maccho thalaṃ patto. Manussā celāni telapātiyaṃ temetvā ukkā katvā macchaṃ gaṇhiṃsu. Nagare niṭṭhite tassa nāmaṃ karonte amhehi nagaraṭṭhānassa gahitadivase celukkāhi maccho gahitoti **ukkacelā-tvevassa** nāmaṃ akaṃsu. **Bhikkhū āmantesī**ti yasmiṃ ṭhāne nisinnassa sabbā gaṅgā

pākaṭā hutvā paññāyati, tādise vālikussade gaṅgātitthe sāyanhasamaye mahābhikkhusaṅghaparivuto nisīditvā mahāgaṅgaṃ paripuṇṇaṃ sandamānaṃ olokento,– "atthi nu kho imaṃ gaṅgaṃ nissāya koci pubbe vaḍḍhiparihāniṃ patto"ti āvajjitvā, pubbe ekaṃ bālagopālakaṃ nissāya anekasatasahassā gogaṇā imissā gaṅgāya āvaṭṭe patitvā samuddameva paviṭṭhā, aparaṃ pana paṇḍitagopālakaṃ nissāya anekasatasahassagogaṇassa sotthi jātā vaḍḍhi jātā ārogyaṃ jātanti addasa. Disvā imaṃ kāraṇaṃ nissāya bhikkhūnaṃ dhammaṃ desessāmīti cintetvā bhikkhū āmantesi.

Māgadhakoti magadharaṭṭhavāsī. **Duppaññajātiko**ti nippaññasabhāvo dandho mahājaḷo. **Asamavekkhitvā**ti asallakkhetvā anupadhāretvā. **Patāresī**ti tāretuṃ ārabhi. **Uttaraṃ tīraṃ suvidehānan**ti gaṅgāya orime tīre magadharaṭṭhaṃ, pārime tīre videharaṭṭhaṃ, gāvo magadharaṭṭhato videharaṭṭhaṃ netvā rakkhissāmīti uttaraṃ tīraṃ patāresi. Taṃ sandhāya vuttaṃ– "uttaraṃ tīraṃ suvidehānan"ti. **Āmaṇḍalikaṃ karitvā**ti maṇḍalikaṃ katvā. **Anayabyasanaṃ āpajjiṃsū**ti avaḍḍhiṃ vināsaṃ pāpuṇiṃsu, mahāsamuddameva pavisiṃsu. Tena hi gopālakena gāvo otārentena gaṅgāya orimatīre samatitthañca visamatitthañca oloketabbaṃ assa, majjhe gaṅgāya gunnaṃ vissamaṭṭhānatthaṃ dve tīṇi vālikatthalāni sallakhetabbāni assu. Tathā pārimatīre tīṇi cattāri titthāni, imasmā titthā bhaṭṭhā imaṃ titthaṃ gaṇhissanti, imasmā bhaṭṭhā imanti. Ayaṃ pana bālagopālako orimatīre gunnaṃ otaraṇatitthaṃ samaṃ vā visamaṃ vā anoloketvāva majjhe (2.0168) gaṅgāya gunnaṃ vissamaṭṭhānatthaṃ dve tīṇi vālikatthalānipi asallakkhetvāva paratīre cattāri pañca uttaraṇatitthāni asamavekkhitvāva atittheneva gāvo otāresi. Athassa mahā-usabho javanasampannatāya ceva thāmasampannatāya ca tiriyaṃ gaṅgāya sotaṃ chetvā pārimaṃ tīraṃ patvā chinnataṭañceva kaṇṭakagumbagahanañca disvā, "dubbiniviṭṭhametan"ti ñatvā dhuragga-patiṭṭhānokāsampi alabhitvā paṭinivatti. Gāvo mahā-usabho nivatto mayampi nivattissāmāti nivattā. Mahato gogaṇassa nivattaṭṭhāne udakaṃ chijjitvā majjhe gaṅgāya āvaṭṭaṃ uṭṭhapesi. Gogaṇo āvaṭṭaṃ pavisitvā samuddameva patto. Ekopi goṇo arogo nāma nāhosi. Tenāha– "tattheva anayabyasanaṃ āpajjiṃsū"ti.

Akusalā imassa lokassā Ti idha loke khandhadhātāyatanesu akusalā achekā, paralokepi eseva nayo. **Māradheyyaṃ** vuccati tebhūmakadhammā. **Amāradheyyaṃ** nava lokuttaradhammā. **Maccudheyyam**pi tebhūmakadhammāva. **Amaccudheyyaṃ** nava lokuttaradhammā. Tattha **akusalā** achekā. Vacanatthato pana mārassa dheyyaṃ **māradheyyaṃ. Dheyyan**ti ṭhānaṃ vatthu nivāso gocaro. **Maccudheyye**pi eseva nayo. **Tesan**ti tesaṃ evarūpānaṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ, iminā cha satthāro dassitāti veditabbā.

351. Evaṃ kaṇhapakkhaṃ niṭṭhapetvā sukkapakkhaṃ dassento **bhūtapubbaṃ, bhikkhave**ti-ādimāha. Tattha **balavagāvo**ti dantagoṇe ceva dhenuyo ca. **Dammagāvo**ti dametabbagoṇe ceva avijātagāvo ca. **Vacchatare**ti vacchabhāvaṃ taritvā ṭhite balavavacche. **Vacchake**Ti dhenupake taruṇavacchake. **Kisābalake**ti appamaṃsalohite mandathāme. **Tāvadeva jātako**ti taṃdivase jātako. **Mātugoravakena vuyhamāno**ti mātā purato purato huṃhunti goravaṃ katvā saññaṃ dadamānā

urena udakaṃ chindamānā gacchati, vacchako tāya goravasaññāya dhenuyā vā urena chinnodakena gacchamāno "mātugoravakena vuyhamāno"ti vuccati.

352. Mārassa (2.0169) **sotaṃ chetvā**ti arahattamaggena mārassa taṇhāsotaṃ chetvā. **Pāraṃ gatā**ti mahā-usabhā nadīpāraṃ viya saṃsārapāraṃ nibbānaṃ gatā. **Pāraṃ agamaṃsū**ti mahā-usabhānaṃ pāraṅgatakkhaṇe gaṅgāya sotassa tayo koṭṭhāse atikkamma ṭhitā mahā-usabhe pāraṃ patte disvā tesaṃ gatamaggaṃ paṭipajjitvā pāraṃ agamaṃsu. **Pāraṃ gamissantī**ti catumaggavajjhānaṃ kilesānaṃ tayo koṭṭhāse khepetvā ṭhitā idāni arahattamaggena avasesaṃ taṇhāsotaṃ chetvā balavagāvo viya nadīpāraṃ saṃsārapāraṃ nibbānaṃ gamissantīti. Iminā nayena sabbavāresu attho veditabbo. **Dhammānusārino, saddhānusārino**ti ime dve paṭhamamaggasamaṅgino.

Jānatāti sabbadhamme jānantena buddhena. **Suppakāsito**ti sukathito. **Vivaṭan**ti vivaritaṃ. **Amatadvāran**ti ariyamaggo. **Nibbānapattiyā**ti tadatthāya vivaṭaṃ. **Vinaḷīkatan**ti vigatamānanaḷaṃ kataṃ. **Khemaṃ patthethā**ti kattukamyatāchandena arahattaṃ patthetha, kattukāmā nibbattetukāmā hothāti attho. "Patta'tthā"tipi pāṭho. Evarūpaṃ satthāraṃ labhitvā tumhe pattāyeva nāmāti attho. Sesaṃ sabbattha uttānameva. Bhagavā pana yathānusandhināva desanaṃ niṭṭhapesīti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Cūḷagopālakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Cūḷasaccakasuttavaṇṇanā

353. Evaṃ me sutanti cūḷasaccakasuttaṃ. Tattha **mahāvane kūṭāgārasālāyan**ti mahāvanaṃ nāma sayaṃjātaṃ aropimaṃ saparicchedaṃ mahantaṃ vanaṃ. Kapilavatthusāmantā pana mahāvanaṃ himavantena saha ekābaddhaṃ aparicchedaṃ hutvā mahāsamuddaṃ āhacca ṭhitaṃ. Idaṃ tādisaṃ na hoti. Saparicchedaṃ mahantaṃ vananti **mahāvanaṃ. Kūṭāgārasālā** pana mahāvanaṃ nissāya kate ārāme kūṭāgāraṃ antokatvā haṃsavaṭṭakacchannena katā sabbākārasampannā buddhassa bhagavato gandhakuṭi veditabbā.

Saccako (2.0170) **niganṭhaputto**ti pubbe kira eko niganṭho ca niganṭhī ca pañca pañca vādasatāni uggahetvā, vādaṃ āropessāmāti jambudīpe vicarantā vesāliyaṃ samāgatā. Licchavirājāno disvā,- "tvaṃ ko, tvaṃ kā"ti pucchiṃsu. Niganṭho- "ahaṃ vādaṃ āropessāmīti jambudīpe vicarāmī"ti āha. Niganṭhīpi tathā āha. Licchavino, "idheva aññamaññaṃ vādaṃ āropethā"ti āhaṃsu. Niganṭhī attanā uggahitāni pañcavādasatāni pucchi, niganṭho kathesi. Niganṭhena pucchitepi niganṭhī kathesiyeva. Ekassapi na jayo, na parājayo, ubho samasamāva ahesuṃ. Licchavino,- "tumhe ubhopi samasamā āhiṇḍitvā kiṃ karissatha, idheva vasathā"ti gehaṃ datvā baliṃ paṭṭhapesuṃ. Tesaṃ saṃvāsamanvāya catasso dhītaro jātā,-

ekā saccā nāma, ekā lolā nāma, ekā paṭācārā nāma, ekā ācāravatī nāma. Tāpi paṇḍitāva ahesuṃ, mātāpitūhi uggahitāni pañca pañca vādasatāni uggahesuṃ. Tā vayapattā mātāpitaro avocuṃ- "amhākaṃ ammā kule dārikā nāma hiraññasuvaṇṇādīni datvā kulagharaṃ pesitapubbā nāma natthi. Yo pana agāriko tāsaṃ vādaṃ maddituṃ sakkoti, tassa pādaparicārikā honti. Yo pabbajito tāsaṃ maddituṃ sakkoti, tassa santike pabbajanti. Tumhe kiṃ karissathā"ti? Mayampi evameva karissāmāti. Catassopi paribbājikavesaṃ gahetvā, "ayaṃ jambudīpo nāma jambuyā paññāyatī"ti jambusākhaṃ gahetvā cārikaṃ pakkamiṃsu. Yaṃ gāmaṃ pāpuṇanti, tassa dvāre paṃsupuñje vā vālikapuñje vā jambudhajaṃ ṭhapetvā,- "yo vādaṃ āropetuṃ sakkoti, so imaṃ maddatū"ti vatvā gāmaṃ pavisanti. Evaṃ gāmena gāmaṃ vicarantiyo sāvatthiṃ pāpuṇitvā tatheva gāmadvāre jambudhajaṃ ṭhapetvā sampattamanussānaṃ ārocetvā antonagaraṃ paviṭṭhā.

Tena samayena bhagavā sāvatthiṃ nissāya jetavane viharati. Athāyasmā sāriputto gilāne pucchanto ajaggitaṭṭhānaṃ jagganto attano kiccamahantatāya aññehi bhikkhūhi divātaraṃ gāmaṃ piṇḍāya pavisanto gāmadvāre jambudhajaṃ disvā,- "kimidan"ti dārake pucchi. Te tamatthaṃ ārocesuṃ. Tena hi maddathāti. Na sakkoma, bhante, bhāyāmāti. "Kumārā (2.0171) mā bhāyatha, 'kena amhākaṃ jambudhajo maddāpito'ti vutte, buddhasāvakena sāriputtattherena maddāpito, vādaṃ āropetukāmā jetavane therassa santikaṃ gacchathāti vadeyyāthā"ti āha. Te therassa vacanaṃ sutvā jambudhajaṃ madditvā chaḍḍesuṃ. Thero piṇḍāya caritvā vihāraṃ gato. Paribbājikāpi gāmato nikkhamitvā, "amhākaṃ dhajo kena maddāpito"ti pucchiṃsu. Dārakā tamatthaṃ ārocesuṃ. Paribbājikā puna gāmaṃ pavisitvā ekekaṃ vīthiṃ gahetvā,- "buddhasāvako kira sāriputto nāma amhehi saddhiṃ vādaṃ karissati, sotukāmā nikkhamathā"ti ārocesuṃ. Mahājano nikkhami, tena saddhiṃ paribbājikā jetavanaṃ agamiṃsu.

Thero- "amhākaṃ vasanaṭṭhāne mātugāmassa āgamanaṃ nāma aphāsun"ti vihāramajjhe nisīdi. Paribbājikāyo gantvā theraṃ pucchiṃsu- "tumhehi amhākaṃ dhajo maddāpito"ti? Āma, mayā maddāpitoti. Mayaṃ tumhehi saddhiṃ vādaṃ karissāmāti. Sādhu karotha, kassa pucchā kassa vissajjanaṃ hotūti? Pucchā nāma amhākaṃ pattā, tumhe pana mātugāmā nāma paṭhamaṃ pucchathāti āha. Tā catassopi catūsu disāsu ṭhatvā mātāpitūnaṃ santike uggahitaṃ vādasahassaṃ pucchiṃsu. Thero khaggena kumudanāḷaṃ chindanto viya pucchitaṃ pucchitaṃ nijjaṭaṃ niggaṇṭhiṃ katvā kathesi, kathetvā puna pucchathāti āha. Ettakameva, bhante, mayaṃ jānāmāti. Thero āha- "tumhehi vādasahassaṃ pucchitaṃ mayā kathitaṃ, ahaṃ pana ekaṃ yeva pañhaṃ pucchissāmi, taṃ tumhe kathethā"ti. Tā therassa visayaṃ disvā, "pucchatha, bhante, byākarissāmā"ti vattuṃ nāsakkhiṃsu. "Vada, bhante, jānamānā byākarissāmā"ti puna āhaṃsu.

Thero ayaṃ pana kulaputte pabbājetvā paṭhamaṃ sikkhāpetabbapañhoti vatvā,- "ekaṃ nāma kin"ti pucchi. Tā neva antaṃ, na koṭiṃ addasaṃsu. Thero kathethāti āha. Na passāma, bhanteti. Tumhehi vādasahassaṃ pucchitaṃ mayā kathitaṃ, mayhaṃ tumhe ekaṃ pañhampi kathetuṃ na sakkotha, evaṃ sante kassa jayo kassa parājayoti? Tumhākaṃ, bhante, jayo, amhākaṃ parājayoti. Idāni kiṃ kari-

ssathāti? Tā mātāpitūhi vuttavacanaṃ ārocetvā, "tumhākaṃ santike pabbajissāmā"ti āhaṃsu. Tumhe mātugāmā nāma amhākaṃ santike pabbajituṃ na vaṭṭati, amhākaṃ pana sāsanaṃ gahetvā (2.0172) bhikkhuni-upassayaṃ gantvā pabbajathāti. Tā sādhūti therassa sāsanaṃ gahetvā bhikkhunisaṅghassa santikaṃ gantvā pabbajiṃsu. Pabbajitā ca pana appamattā ātāpiniyo hutvā nacirasseva arahattaṃ pāpuṇiṃsu.

Ayaṃ saccako tāsaṃ catunnampi kaniṭṭhabhātiko. Tāhi catūhipi uttaritarapaññho, mātāpitūnampi santikā vādasahassaṃ, tato bahutarañca bāhirasamayaṃ uggahetvā katthaci agantvā rājadārake sippaṃ sikkhāpento tattheva vesāliyaṃ vasati, paññāya atipūritattā kucchi me bhijjeyyāti bhīto ayapaṭṭena kucchiṃ parikkhipitvā carati, imaṃ sandhāya vuttaṃ "saccako niganṭhaputto"ti.

Bhassappavādakoti bhassaṃ vuccati kathāmaggo, taṃ pavadati kathetīti bhassappavādako. **Paṇḍitavādo**ti ahaṃ paṇḍitoti evaṃ vādo. **Sādhusammato bahujanassā**ti yaṃ yaṃ nakkhattacārena ādisati, taṃ taṃ yebhuyyena tatheva hoti, tasmā ayaṃ sādhuladdhiko bhaddakoti evaṃ sammato mahājanassa. **Vādena vādaṃ samāraddho**ti kathāmaggena dosaṃ āropito. **Āyasmā assajī**ti sāriputtattherassa ācariyo assajitthero. **Jaṅghāvihāraṃ anucaṅkamamāno**ti tato tato licchavirājagehato taṃ taṃ gehaṃ gamanatthāya anucaṅkamamāno. **Yenāyasmā assaji tenupasaṅkamī**ti kasmā upasaṅkami? Samayajānanatthaṃ.

Evaṃ kirassa ahosi- "ahaṃ 'samaṇassa gotamassa vādaṃ āropessāmī'ti āhiṇḍāmi, 'samayaṃ panassa na jānāmī'ti na āropesiṃ. Parassa hi samayaṃ ñatvā āropito vādo svāropito nāma hoti. Ayaṃ pana samaṇassa gotamassa sāvako paññāyati assajitthero; so attano satthu samaye kovido, etāhaṃ pucchitvā kathaṃ patiṭṭhāpetvā samaṇassa gotamassa vādaṃ āropessāmī"ti. Tasmā upasaṅkami. **Vinetī**ti kathaṃ vineti, kathaṃ sikkhāpetīti pucchati. Thero pana yasmā dukkhanti vutte upārambhassa okāso hoti, maggaphalānipi pariyāyena dukkhanti āgatāni, ayañca dukkhanti vutte theraṃ puccheyya- "bho assaji, kimatthaṃ tumhe pabbajitā"ti. Tato "maggaphalatthāyā"ti vutte,- "nayidaṃ, bho assaji, tumhākaṃ sāsanaṃ nāma, mahā-āghātanaṃ nāmetaṃ, nirayussado nāmesa, natthi tumhākaṃ sukhāsā, uṭṭhāyuṭṭhāya dukkhameva jirāpentā āhiṇḍathā"ti dosaṃ āropeyya, tasmā (2.0173) paravādissa pariyāyakathaṃ kātuṃ na vaṭṭati. Yathā esa appatiṭṭho hoti, evamassa nippariyāyakathaṃ kathessāmīti cintetvā, "rūpaṃ, bhikkhave, aniccan"ti imaṃ aniccānattavaseneva kathaṃ katheti. **Dussutan**ti sotuṃ ayuttaṃ.

354. Santhāgāreti rājakulānaṃ atthānusāsanasanthāgārasālāyaṃ. **Yena te licchavī tenupasaṅkamī**ti evaṃ kirassa ahosi- "ahaṃ pubbe samayaṃ ajānanabhāvena samaṇassa gotamassa vādaṃ na āropesiṃ, idāni panassa mahāsāvakena kathitaṃ samayaṃ jānāmi, ime ca mama antevāsikā pañcasatā licchavī sannipatitā. Etehi saddhiṃ gantvā samaṇassa gotamassa vādaṃ āropessāmī"ti tasmā upasaṅkami. **Ñātaññatarenā**ti ñātesu abhiññātesu pañcavaggiyattheresu aññatarena. **Patiṭṭhitan**ti yathā tena patiṭṭhitaṃ. Sace evaṃ patiṭṭhissati, atha pana aññadeva vakkhati, tatra mayā kiṃ sakkā kātunti idāneva piṭṭhiṃ parivattento āha. **Ākaḍḍheyyā**Ti attano abhimukhaṃ kaḍḍheyya. **Parikaḍḍheyyā**ti purato paṭipaṇāmeyya. **Samparikaḍḍheyyā**ti kālena ākaḍḍheyya, kālena parikaḍḍheyya. **Soṇḍikākilañjan**ti surāghare piṭṭhakilañjaṃ. **Soṇḍikādhutto**ti surādhutto. **Vālaṃ kaṇṇe gahetvā**ti surāparissāvanatthavikaṃ dhovitukāmo kasaṭanidhunanatthaṃ ubhosu kaṇṇesu gahetvā. **Odhuneyyā**Ti adhomukhaṃ katvā dhuneyya. **Niddhuneyyā**ti uddhaṃmukhaṃ katvā dhuneyya. **Nipphoṭeyyā**ti punappunaṃ papphoṭeyya. **Sāṇadhovikaṃ nāmā**ti ettha manussā sāṇasāṭakakaraṇatthaṃ sāṇavāke gahetvā muṭṭhiṃ muṭṭhiṃ bandhitvā udake pakkhipanti. Te tatiyadivase suṭṭhu kilinnā honti. Atha manussā ambilayāgusurādīni ādāya tattha gantvā sāṇamuṭṭhiṃ gahetvā, dakkhiṇato vāmato sammukhā cāti tīsu phalakesu sakiṃ dakkhiṇaphalake, sakiṃ vāmaphalake, sakiṃ sammukhaphalake paharantā ambilayāgusurādīni bhuñjantā pivantā khādantā dhovanti. Mahantā kīḷā hoti. Rañño nāgo taṃ kīḷaṃ disvā gambhīraṃ udakaṃ anupavisitvā soṇḍāya udakaṃ gahetvā sakiṃ kumbhe sakiṃ piṭṭhiyaṃ sakiṃ ubhosu passesu sakiṃ antarasatthiyaṃ pakkhipanto kīḷittha. Tadupādāya taṃ kīḷitajātaṃ sāṇadhovikaṃ nāma vuccati (2.0174), taṃ sandhāya vuttaṃ- "sāṇadhovikaṃ nāma kīḷitajātaṃ kīḷatī"ti. **Kiṃ so bhavamāno saccako nigaṇṭhaputto, yo bhagavato vādaṃ āropessatī**ti yo saccako nigaṇṭhaputto bhagavato vādaṃ āropessati, so kiṃ bhavamāno kiṃ yakkho bhavamāno udāhu indo, udāhu brahmā bhavamāno bhagavato vādaṃ āropessati? Na hi sakkā pakatimanussena bhagavato vādaṃ āropetunti ayamettha adhippāyo.

355. Tena kho pana samayenāti yasmiṃ samaye saccako ārāmaṃ pāvisi, tasmiṃ. Kismiṃ pana samaye pāvisīti? Mahāmajjhanhikasamaye. Kasmā pana tasmiṃ samaye caṅkamantīti? Paṇītabhojanapaccayassa thinamiddhassa vinodanatthaṃ. Divāpadhānikā vā te. Tādisānañhi pacchābhattaṃ caṅkamitvā nhatvā sarīraṃ utuṃ gaṇhāpetvā nisajja samaṇadhammaṃ karontānaṃ cittaṃ ekaggaṃ hoti. **Yena te bhikkhū**ti so kira kuhiṃ samaṇo gotamoti pariveṇato pariveṇaṃ gantvā pucchitvā pavisissāmīti vilokento araññe hatthī viya caṅkame caṅkamamāne paṃsukūlikabhikkhū disvā tesaṃ santikaṃ agamāsi. Taṃ sandhāya, "yena te bhikkhū"ti-ādi vuttaṃ. **Kahaṃ nu kho, bho**Ti katarasmiṃ āvāse vā maṇḍape vāti attho. **Esa, aggivessana, bhagavā**ti tadā kira bhagavā paccūsakāle mahākaruṇā samāpattiṃ samāpajjitvā dasasahassacakkavāḷe sabbaññutaññāṇajālaṃ pattharitvā bodhaneyyasattaṃ olokento addasa- "sve saccako nigaṇṭhaputto mahatiṃ licchaviparisaṃ gahetvā mama vādaṃ āropetukāmo āgamissatī"ti. Tasmā pātova sarīrapaṭijagganaṃ katvā bhikkhusaṅghaparivāro vesāliyaṃ

piṇḍāya caritvā piṇḍapātapaṭikkanto mahāparisāya nisīdituṃ sukhaṭṭhāne nisīdissāmīti gandhakuṭiṃ apavisitvā mahāvane aññatarasmiṃ rukkhamūle divāvihāraṃ nisīdi. Te bhikkhū bhagavato vattaṃ dassetvā āgatā, saccakena puṭṭhā dūre nisinnaṃ bhagavantaṃ dassentā, "esa aggivessana bhagavā"ti āhaṃsu.

Mahatiyā licchaviparisāya saddhinti heṭṭhā pañcamattehi licchavisatehi parivutoti vuttaṃ. Te etassa antevāsikāyeva, antovesāliyaṃ pana saccako pañcamattāni licchavirājasatāni gahetvā, "vādatthiko bhagavantaṃ upasaṅkamanto"ti sutvā dvinnaṃ paṇḍitānaṃ kathāsallāpaṃ sossāmāti (2.0175) yebhuyyena manussā nikkhantā, evaṃ sā parisā mahatī aparicchinnagaṇanā ahosi. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Añjaliṃ paṇāmetvā**ti ete ubhatopakkhikā, te evaṃ cintesuṃ- "sace no micchādiṭṭhikā codessanti, 'kasmā tumhe samaṇaṃ gotamaṃ vanditthā'ti, tesaṃ, 'kiṃ añjalimattakaraṇenapi vanditaṃ hotī'ti vakkhāma. Sace no sammādiṭṭhikā codessanti, 'kasmā bhagavantaṃ na vanditthā'ti, 'kiṃ sīsena bhūmiṃ paharanteneva vanditaṃ hoti, nanu añjalikammampi vandanā evā'ti vakkhāmā"ti. **Nāma gottan**ti, bho gotama, ahaṃ asukassa putto datto nāma mitto nāma idha āgatoti vadantā nāmaṃ sāventi nāma. Bho gotama, ahaṃ vāsiṭṭho nāma kaccāno nāma idha āgatoti vadantā gottaṃ sāventi nāma. Ete kira daliddā jiṇṇakulaputtā parisamajjhe nāmagottavasena pākaṭā bhavissāmāti evaṃ akaṃsu. Ye pana tuṇhībhūtā nisīdiṃsu, te kerāṭikā ceva andhabālā ca. Tattha kerāṭikā, "ekaṃ dve kathāsallāpe karonto vissāsiko hoti, atha vissāse sati ekaṃ dve bhikkhā adātuṃ na yuttan"ti tato attānaṃ mocentā tuṇhī nisīdanti. Andhabālā aññāṇatāyeva avakkhittamattikāpiṇḍo viya yattha katthaci tuṇhībhūtā nisīdanti.

356. Kiñcideva desanti kañci okāsaṃ kiñci kāraṇaṃ, athassa bhagavā pañhapucchane ussāhaṃ janento āha- **puccha, aggivessana, yadākaṅkhasī**ti. Tassattho- "puccha yadi ākaṅkhasi, na me pañhavissajjane bhāro atthi". Atha vā "puccha yaṃ ākaṅkhasi, sabbaṃ te vissajjessāmī"ti sabbaññupavāraṇaṃ pavāresi asādhāraṇaṃ paccekabuddha-aggasāvamahāsāvakehi. Te hi yadākaṅkhasīti na vadanti, sutvā vedissāmāti vadanti. Buddhā pana "pucchāvuso, yadākaṅkhasī"ti (saṃ. ni. 1.237) vā, "puccha, mahārāja, yadākaṅkhasī"ti (dī. ni. 1.162) vā,

"Puccha vāsava maṃ pañhaṃ, yaṃ kiñci manasicchasi;
tassa tasseva pañhassa, ahaṃ antaṃ karomi te" iti. (dī. ni. 2.356) vā,

"Tena hi tvaṃ, bhikkhu, sake āsane nisīditvā puccha yadākaṅkhasī"ti (ma. ni. 3. 85) vā,

"Bāvarissa (2.0176) ca tuyhaṃ vā, sabbesaṃ sabbasaṃsayaṃ;
katāvakāsā pucchavho, yaṃ kiñci manasicchathā"ti. (su. ni. 1036) vā,
"Puccha maṃ sabhiya pañhaṃ, yaṃ kiñci manasicchasi;
tassa tasseva pañhassa, ahaṃ antaṃ karomi te" iti. (su. ni. 517) vā-

Tesaṃ tesaṃ yakkhanarindadevasamaṇabrāhmaṇaparibbājakānaṃ sabbaññupavāraṇaṃ pavārenti. Anacchariyañcetaṃ, yaṃ bhagavā buddhabhūmiṃ patvā etaṃ pavāraṇaṃ pavāreyya. Yo bodhisattabhūmiyaṃ padesañāṇepi ṭhito

"Koṇḍaññā pañhāni viyākarohi,
yācanti taṃ isayo sādhurūpā;

koṇḍaññā eso manujesu dhammo,
yaṃ vuddhamāgacchati esa bhāro"ti. (jā. 2.17.60)-

Evaṃ sakkādīnaṃ atthāya isīhi yācito

"Katāvakāsā pucchantu bhonto,
yaṃ kiñci pañhaṃ manasābhipatthitaṃ;
ahañhi taṃ taṃ vo viyākarissaṃ,
ñatvā sayaṃ lokamimaṃ parañcā"ti. (jā. 2.17.61);

Evaṃ sarabhaṅgakāle, sambhavajātake ca sakalajambudīpaṃ tikkhattuṃ vicaritvā pañhānaṃ antakaraṃ adisvā suciratena brāhmaṇena pañhaṃ puṭṭho okāse kārite, jātiyā sattavasso rathikāyaṃ paṃsuṃ kīḷanto pallaṅkaṃ ābhujitvā antaravīthiyaṃ nisinnova-

"Taggha te ahamakkhissaṃ, yathāpi kusalo tathā;
rājā ca kho taṃ jānāti, yadi kāhati vā na vā"ti. (jā. 1.16.172)-

Sabbaññupavāraṇaṃ pavāresi.

Evaṃ bhagavatā sabbaññupavāraṇāya pavāritāya attamano pañhaṃ pucchanto, "kathaṃ pana, bho gotamā"ti-ādimāha.

Athassa (2.0177) bhagavā, "passatha, bho, aññaṃ sāvakena kathitaṃ, aññaṃ satthā katheti, nanu mayā paṭikacceva vuttaṃ, 'sace tathā patiṭṭhissati, yathāssa sāvakena patiṭṭhitaṃ, evāhaṃ vādaṃ āropessāmī'ti. Ayaṃ pana aññameva katheti, tattha kiṃ mayā sakkā kātun"ti evaṃ niganṭhassa vacanokāso mā hotūti heṭṭhā assajittherena kathitaniyāmeneva kathento, **evaṃ kho ahaṃ, aggivessanā**-ti-ādimāha. **Upamā maṃ, bho gotama, paṭibhātī**ti, bho gotama, mayhaṃ ekā upamā upaṭṭhāti, āharāmi taṃ upamanti vadati. **Paṭibhātu taṃ, aggivessanā**ti upaṭṭhātu te, aggivessana, āhara taṃ upamaṃ visatthoti bhagavā avoca. **Balakaraṇīyā**ti bāhubalena kattabbā kasivāṇijjādikā kammantā. **Rūpattāyaṃ purisapuggalo**Ti rūpaṃ attā assāti **rūpattā,** rūpaṃ attāti gahetvā ṭhitapuggalaṃ dīpeti. **Rūpe patiṭṭhāyā**ti tasmiṃ attāti gahitarūpe patiṭṭhahitvā. **Puññaṃ vā apuññaṃ vā pasavatī**ti kusalaṃ vā akusalaṃ vā paṭilabhati. **Vedanattādīsupi** eseva nayo. Iminā kiṃ dīpeti? Ime pañcakkhandhā imesaṃ sattānaṃ pathavī viya patiṭṭhā, te imesu pañcasu khandhesu patiṭṭhāya kusalākusalakammaṃ nāma āyūhanti. Tumhe evarūpaṃ vijjamānameva attānaṃ paṭisedhento pañcakkhandhā anattāti dīpethāti ativiya sakāraṇaṃ katvā upamaṃ āhari. Iminā ca niganṭhena āhaṭa-opammaṃ niyatameva, sabbaññubuddhato aññho tassa kathaṃ chinditvā vāde dosaṃ dātuṃ samattho nāma natthi. Duvidhā hi puggalā buddhaveneyyā ca sāvakaveneyyā ca. Sāvakaveneyye sāvakāpi vinenti buddhāpi. Buddhaveneyye pana sāvakā vinetuṃ na sakkonti, buddhāva vinenti. Ayampi niganṭho buddhaveneyyo, tasmā etassa vādaṃ chinditvā aññho dosaṃ dātuṃ samattho nāma natthi. Tenassa bhagavā sayameva vāde dosadassanatthaṃ **nanu tvaṃ, aggivessanā**ti-ādimāha.

Atha niganṭho cintesi- "ativiya samaṇo gotamo mama vādaṃ patiṭṭhapeti, sace upari koci doso bhavissati, mamaṃ ekakaṃyeva niggaṇhissati. Handāhaṃ imaṃ vādaṃ mahājanassāpi matthake pakkhipāmī"ti, tasmā evamāha- **ahampi, bho gotama, evaṃ vadāmi rūpaṃ me attā ...pe... viññāṇaṃ me attāti, ayañca mahatī**

janatāti. Bhagavā pana nigaṇṭhato sataguṇenapi (2.0178) sahassaguṇenapi sata-sahassaguṇenapi vādīvararataro, tasmā cintesi– "ayaṃ nigaṇṭho attānaṃ mocetvā mahājanassa matthake vādaṃ pakkhipati, nāssa attānaṃ mocetuṃ dassāmi, mahājanato nivattetvā ekakaṃyeva naṃ niggaṇhissāmī"ti. Atha naṃ **kiñhi te, aggivessanā**ti-ādimāha. Tassattho– nāyaṃ janatā mama vādaṃ āropetuṃ āgatā, tvaṃyeva sakalaṃ vesāliṃ saṃvaṭṭitvā mama vādaṃ āropetuṃ āgato, tasmā tvaṃ sakameva vādaṃ niveṭhehi, mā mahājanassa matthake pakkhipasīti. So paṭijā-nanto **ahañhi, bho gotamā**ti-ādimāha.

357. Iti bhagavā nigaṇṭhassa vādaṃ patiṭṭhapetvā, **tena hi, aggivessanā**ti pucchaṃ ārabhi. Tattha **tena**

hīti kāraṇatthe nipāto. Yasmā tvaṃ pañcakkhandhe attato paṭijānāsi, tasmāti attho. **Sakasmiṃ vijite**ti attano raṭṭhe. **Ghātetāyaṃ vā ghātetun**ti ghātārahaṃ ghātetabbayuttakaṃ ghātetuṃ. **Jāpetāyaṃ vā jāpetun**ti dhanajānirahaṃ jāpetabbayuttaṃ jāpetuṃ jiṇṇadhanaṃ kātuṃ. **Pabbājetāyaṃ vā pabbājetun**ti sakaraṭṭhato pabbājanārahaṃ pabbājetuṃ, nīharituṃ. **Vattituñca arahatī**ti vattati ceva vattituñca arahati. Vattituṃ yuttoti dīpeti. Iti nigaṇṭho attano vādabhedanatthaṃ āhaṭakāraṇameva attano māraṇatthāya āvudhaṃ tikhiṇaṃ karonto viya visesetvā dīpeti, yathā taṃ bālo. **Evaṃ me rūpaṃ hotū**ti mama rūpaṃ evaṃvidhaṃ hotu, pāsādikaṃ abhirūpaṃ alaṅkatappaṭiyattaṃ suvaṇṇatoraṇaṃ viya susajjitacittapaṭo viya ca manāpadassananti. **Evaṃ me rūpaṃ mā ahosī**ti mama rūpaṃ evaṃvidhaṃ mā hotu, dubbaṇṇaṃ dussaṇṭhitaṃ valitapalitaṃ tilakasamākiṇṇanti.

Tuṇhī ahosīti nigaṇṭho imasmiṃ ṭhāne viraddhabhāvaṃ ñatvā, "samaṇo gotamo mama vādaṃ bhindanatthāya kāraṇaṃ āhari, ahaṃ bālatāya tameva visesetvā dīpesiṃ, idāni naṭṭhomhi, sace vattatīti vakkhāmi, ime rājāno uṭṭhahitvā, 'aggivessana, tvaṃ mama rūpe vaso vattatīti vadasi, yadi te rūpe vaso vattati, kasmā tvaṃ yathā ime licchavirājāno (2.0179) tāvatiṃsadevasadisehi attabhāvehi virocanti abhirūpā pāsādikā, evaṃ na virocasī'ti. Sace na vattatīti vakkhāmi, samaṇo gotamo uṭṭhahitvā, 'aggivessana, tvaṃ pubbe vattati me rūpasmiṃ vasoti vatvā idāni paṭikkhipasī'ti vādaṃ āropessati. Iti vattatīti vuttepi eko doso, na vattatīti vuttepi eko doso"ti tuṇhī ahosi. Dutiyampi bhagavā pucchi, dutiyampi tuṇhī ahosi. Yasmā pana yāvatatiyaṃ bhagavatā pucchite abyākarontassa sattadhā muddhā phalati, buddhā ca nāma sattānaṃyeva atthāya kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni pāramīnaṃ pūritattā sattesu balava-anuddayā honti. Tasmā yāvatatiyaṃ apucchitvā atha kho bhagavā saccakaṃ nigaṇṭhaputtaṃ etadavoca- etaṃ "byākarohī dānī"ti-ādivacanaṃ avoca.

Tattha **sahadhammikan**ti sahetukaṃ sakāraṇaṃ. Vajiraṃ pāṇimhi assāti **vajirapāṇi. Yakkho**Ti na yo vā so vā yakkho, sakko devarājāti veditabbo. **Ādittan**ti aggivaṇṇaṃ. **Sampajjalitan**ti suṭṭhu pajjalitaṃ. **Sajotibhūtan**ti samantato jotibhūtaṃ, ekaggijālabhūtanti attho. **Ṭhito hotī**ti mahantaṃ sīsaṃ, kandalamakulasadisā dāṭhā, bhayānakāni akkhināsādīnīti evaṃ virūparūpaṃ māpetvā ṭhito. Kasmā panesa āgatoti? Diṭṭhivissajjāpanatthaṃ. Apica, "ahañceva kho pana dhammaṃ deseyyaṃ, pare ca me na ājāneyyun"ti evaṃ dhammadesanāya appossukkabhāvaṃ āpanne bhagavati sakko mahābrahmunā saddhiṃ āgantvā, "bhagavā dhammaṃ desetha, tumhākaṃ āṇāya avattamāne mayaṃ vattāpessāma, tumhākaṃ dhammacakkaṃ hotu, amhākaṃ āṇācakkan"ti paṭiññamakāsi. Tasmā "ajja saccakaṃ tāsetvā pañhaṃ vissajjāpessāmī"ti āgato.

Bhagavā ceva passati, saccako ca nigaṇṭhaputtoti yadi hi taṃ aññepi passeyyuṃ. Taṃ kāraṇaṃ agaru assa, "samaṇo gotamo saccakaṃ attano vāde anotarantaṃ ñatvā yakkhaṃ āvāhetvā dassesi, tato saccako bhayena kathesī"ti vadeyyuṃ. Tasmā bhagavā ceva passati saccako ca. Tassa taṃ disvāva sakalasarīrato sedā mucciṃsu, antokucchi viparivattamānā mahāravaṃ ravi. So "aññepi nu kho passantī"ti olokento (2.0180) kassaci lomahaṃsamattampi na

addasa. Tato- "idaṃ bhayaṃ mameva uppannaṃ. Sacāhaṃ yakkhoti vakkhāmi, 'kiṃ tuyhameva akkhīni atthi, tvameva yakkhaṃ passasi, paṭhamaṃ yakkhaṃ adisvā samaṇena gotamena vādasaṅghāṭe khittova yakkhaṃ passasī'ti vadeyyun"-ti cintetvā- "na dāni me idha aññaṃ paṭisaraṇaṃ atthi, aññatra samaṇā gotamā"ti maññamāno, atha kho saccako nigaṇṭhaputto ...pe... bhagavantaṃ etadavoca. **Tāṇaṃ gavesī**ti tāṇanti gavesamāno. **Leṇaṃ gavesī**ti leṇanti gavesamāno. **Saraṇaṃ gavesī**ti saraṇanti gavesamāno. Ettha ca tāyati rakkhatīti **tāṇaṃ.** Nilīyanti etthāti **leṇaṃ.** Saratīti **saraṇaṃ,** bhayaṃ hiṃsati viddhaṃsetīti attho.

358. Manasi karitvā Ti manamhi katvā paccavekkhitvā upadhāretvā. **Evaṃ me vedanā hotū**ti kusalāva hotu, sukhāva hotu. **Evaṃ me saññā hotū**ti kusalāva hotu, sukhāva hotu, somanassasampayuttāva hotūti. **Saṅkhāraviññāṇesupi** eseva nayo. **Mā ahosī**ti ettha pana vuttavipariyāyena attho veditabbo. **Kallaṃ nū**ti yuttaṃ nu. **Samanupassitun**ti "etaṃ mama esohamasmi eso me attā"ti evaṃ taṇhāmānadiṭṭhivasena passituṃ. **No hidaṃ, bho gotamā**ti na yuttametaṃ, bho gotama. Iti bhagavā yathā nāma cheko ahituṇḍiko sappadaṭṭhavisaṃ teneva sappena puna ḍaṃsāpetvā ubbāheyya, evaṃ tassaṃyeva parisati saccakaṃ nigaṇṭhaputtaṃ teneva mukhena pañcakkhandhā aniccā dukkhā anattāti vadāpesi. **Dukkhaṃ allīno**ti imaṃ pañcakkhandhadukkhaṃ taṇhādiṭṭhīhi allīno. **Upagato ajjhosito**tipi taṇhādiṭṭhivaseneva veditabbo. **Dukkhaṃ etaṃ mamā**ti-ādīsu pañcakkhandhadukkhaṃ taṇhāmānadiṭṭhivasena samanupassatīti attho. **Parijāneyyā**ti aniccaṃ dukkhaṃ anattāti tīraṇapariññāya parito jāneyya. **Parikkhepetvā**ti khayaṃ vayaṃ anuppādaṃ upanetvā.

359. Navanti taruṇaṃ. **Akukkukajātan**ti pupphaggahaṇakāle anto aṅguṭṭhappamāṇo eko ghanadaṇḍako nibbattati, tena virahitanti attho. **Ritto**ti suñño antosāravirahito. Rittattāva **tuccho**. **Aparaddho**ti parājito. **Bhāsitā kho pana te**ti idaṃ bhagavā tassa mukharabhāvaṃ (2.0181) pakāsetvā niggaṇhanto āha. So kira pubbe pūraṇādayo cha satthāro upasaṅkamitvā pañhaṃ pucchati. Te vissajjetuṃ na sakkonti. Atha nesaṃ parisamajjhe mahantaṃ vippakāraṃ āropetvā uṭṭhāya jayaṃ pavedento gacchati. So sammāsambuddhampi tatheva viheṭhessāmīti saññāya upasaṅkamitvā-

"Ambho ko nāma yaṃ rukkho, sinnapatto sakaṇṭako;
yattha ekappahārena, uttamaṅgaṃ vibhijjitan"ti.

Ayaṃ khadiraṃ āhacca asārakarukkhaparicito mudutuṇḍasakuṇo viya sabbaññutaññāṇasāraṃ āhacca ñāṇatuṇḍabhedaṃ patto sabbaññutaññāṇassa thaddhabhāvaṃ aññāsi. Tadassa parisamajjhe pakāsento **bhāsitā kho pana te**ti-ādimāha. **Natthi etarahī**ti upādinnakasarīre sedo nāma natthīti na vattabbaṃ, etarahi pana natthīti vadati. **Suvaṇṇavaṇṇaṃ kāyaṃ vivarī**ti na sabbaṃ kāyaṃ vivari. Buddhā nāma gaṇṭhikaṃ paṭimuñcitvā paṭicchannasarīrā parisati dhammaṃ desenti. Atha bhagavā galavāṭakasammukhaṭṭhāne cīvaraṃ gahetvā caturaṅgulamattaṃ otāresi. Otāritamatte pana tasmiṃ suvaṇṇavaṇṇā rasmiyo puñjapuñjā hutvā suvaṇṇaghaṭato rattasuvaṇṇarasadhārā viya, rattavaṇṇavalāhakato vijjulatā viya ca nikkhamitvā suvaṇṇamurajasadisaṃ mahākhandhaṃ uttamasiraṃ pada-

kkhiṇaṃ kurumānā ākāse pakkhandiṃsu. Kasmā pana bhagavā evamakāsīti? Mahājanassa kaṅkhāvinodanatthaṃ. Mahājano hi samaṇo gotamo mayhaṃ sedo natthīti vadati, saccakassa tāva nigaṇṭhaputtassa yantāruḷhassa viya sedā paggharanti. Samaṇo pana gotamo ghanadupaṭṭacīvaraṃ pārupitvā nisinno, anto sedassa atthitā vā natthitā vā kathaṃ sakkā ñātunti kaṅkhaṃ kareyya, tassa kaṅkhāvinodanatthaṃ evamakāsi. **Maṅkubhūto**ti nittejabhūto. **Pattakkhandho**ti patitakkhandho. **Appaṭibhāno**ti uttari appassanto. **Nisīdī**ti pādaṅguṭṭhakena bhūmiṃ kasamāno nisīdi.

360. Dummukhoti na virūpamukho, abhirūpo hi so pāsādiko. Nāmaṃ panassa etaṃ. **Abhabbo taṃ pokkharaṇiṃ puna otaritun**ti sabbesaṃ aḷānaṃ (2.0182) bhaggattā pacchinnagamano otarituṃ abhabbo, tattheva kākakulalādīnaṃ bhattaṃ hotīti dasseti. **Visūkāyikānī**ti diṭṭhivisūkāni. **Visevitānī**ti diṭṭhisañcaritāni. **Vipphanditānī**ti diṭṭhivipphanditāni. **Yadidaṃ vādādhippāyo**ti ettha **yadidan**ti nipātamattaṃ; vādādhippāyo hutvā vādaṃ āropessāmīti ajjhāsayena upasaṅkamituṃ abhabbo; dhammassavanāya pana upasaṅkameyyāti dasseti. **Dummukhaṃ licchaviputtaṃ etadavocā**ti kasmā avoca? Dummukhassa kirassa upamāharaṇakāle sesa licchavikumārāpi cintesuṃ– "iminā nigaṇṭhena amhākaṃ sippuggahaṇaṭṭhāne ciraṃ avamāno kato, ayaṃ dāni amittassa piṭṭhiṃ passituṃ kālo. Mayampi ekekaṃ upamaṃ āharitvā pāṇippahārena patitaṃ muggarena pothento viya tathā naṃ karissāma, yathā na puna parisamajjhe sīsaṃ ukkhipituṃ sakkhissatī"ti, te opammāni karitvā dummukhassa kathāpariyosānaṃ āgamayamānā nisīdiṃsu. Saccako tesaṃ adhippāyaṃ ñatvā, ime sabbeva gīvaṃ ukkhipitvā oṭṭhehi calamānehi ṭhitā; sace paccekā upamā harituṃ labhissanti, puna mayā parisamajjhe sīsaṃ ukkhipituṃ na sakkā bhavissati, handāhaṃ dummukhaṃ apasādetvā yathā aññassa okāso na hoti, evaṃ kathāvāraṃ pacchinditvā samaṇaṃ gotamaṃ pañhaṃ pucchissāmīti tasmā etadavoca. Tattha **āgamehī**ti tiṭṭha, mā puna bhaṇāhīti attho.

361. Tiṭṭhatesā, bho gotamāti, bho gotama, esā amhākañceva aññesañca puthusamaṇabrāhmaṇānaṃ vācā tiṭṭhatu. **Vilāpaṃ vilapitaṃ maññe**ti etañhi vacanaṃ vilapitaṃ viya hoti, vippalapitamattaṃ hotīti attho. Atha vā **tiṭṭhatesā**ti ettha kathāti āharitvā vattabbā. **Vācāvilāpaṃ vilapitaṃ maññe**ti ettha panidaṃ vācānicchāraṇaṃ vilapitamattaṃ maññe hotīti attho.

Idāni pañhaṃ pucchanto **kittāvatā**ti-ādimāha. Tattha **vesārajjapatto**ti ñāṇapatto. **Aparappaccayo**ti aparappattiyo. Athassa bhagavā pañhaṃ vissajjento **idha, aggivessanā**ti-ādimāha, taṃ uttānatthameva. Yasmā panettha passatīti vuttattā sekkhabhūmi dassitā. Tasmā uttari asekkhabhūmiṃ pucchanto dutiyaṃ pañhaṃ pucchi, tampissa bhagavā byākāsi. Tattha (2.0183) **dassanānuttariyenā**ti-ādīsu **dassanānuttariyan**ti lokiyalokuttarā paññā. **Paṭipadānuttariyan**ti lokiyalokuttarā paṭipadā. **Vimuttānuttariyan**ti lokiyalokuttarā vimutti. Suddhalokuttarameva vā gahetvā **dassanānuttariyan**ti arahattamaggasammādiṭṭhi. **Paṭipadānuttariyan**ti sesāni maggaṅgāni. **Vimuttānuttariyan**ti aggaphalavimutti. Khīṇāsavassa vā nibbānadassanaṃ **dassanānuttariyaṃ** nāma. Maggaṅgāni **paṭipadānuttariyaṃ**. Agga-

phalaṃ **vimuttānuttariyan**ti veditabbaṃ. **Buddho so bhagavā**Ti so bhagavā sayampi cattāri saccāni buddho. **Bodhāyā**ti paresampi catusaccabodhāya dhammaṃ deseti. **Danto**ti-ādīsu **danto**ti nibbisevano. **Damathāyā**ti nibbisevanatthāya. **Santo**ti sabbakilesavūpasamena santo. **Samathāyā**ti kilesavūpasamāya. **Tiṇṇo**ti caturoghatiṇṇo. **Taraṇāyā**ti caturoghataraṇāya. **Parinibbuto**ti kilesaparinibbānena parinibbuto. **Parinibbānāyā**ti kilesaparinibbānatthāya.

362. Dhaṃsīti guṇadhaṃsakā. **Pagabbā**ti vācāpāgabbiyena samannāgatā. **Āsādetabban**ti ghaṭṭetabbaṃ. **Āsajjā**ti ghaṭṭetvā. **Natveva bhavantaṃ gotaman**ti bhavantaṃ gotamaṃ āsajja kassaci attano vādaṃ anupahataṃ sakalaṃ ādāya pakkamituṃ thāmo natthīti dasseti. Na hi bhagavā hatthi-ādayo viya kassaci jīvitantarāyaṃ karoti. Ayaṃ pana niganṭho imā tisso upamā na bhagavato ukkaṃsanatthaṃ āhari, attukkaṃsanatthameva āhari. Yathā hi rājā kañci paccatthikaṃ ghātetvā evaṃ nāma sūro evaṃ thāmasampanno puriso bhavissatīti paccatthikaṃ thomentopi attānameva thometi. Evameva sopi **siyā hi, bho gotama, hatthiṃ pabhinnan**ti-ādīhi bhagavantaṃ ukkaṃsentopi mayameva sūrā mayaṃ paṇḍitā mayaṃ bahussutāyeva evaṃ pabhinnahatthiṃ viya, jalita-aggikkhandhaṃ viya, phaṇakata-āsīvisaṃ viya ca vādatthikā sammāsambuddhaṃ upasaṅkamimhāti attānaṃyeva ukkaṃseti. Evaṃ attānaṃ ukkaṃsetvā bhagavantaṃ nimantayamāno **adhivāsetu me**ti-ādimāha. Tattha **adhivāsetū**ti sampaṭicchatu. **Svātanāyā**ti yaṃ me tumhesu kāraṃ karoto sve bhavissati puññañca pītipāmojjañca, tadatthāya. **Adhivāsesi bhagavā tuṇhībhāvenā**ti bhagavā (2.0184) kāyaṅgaṃ vā vācaṅgaṃ vā acopetvā abbhantareyeva khantiṃ dhārento tuṇhībhāvena adhivāsesi. Saccakassa anuggahakaraṇatthaṃ manasāva sampaṭicchīti vuttaṃ hoti.

363. Yamassa patirūpaṃ maññeyyāthāti te kira licchavī tassa pañcathālipākasatāni niccabhattaṃ āharanti.

Tadeva sandhāya esa sve tumhe yaṃ assa samaṇassa gotamassa patirūpaṃ kappiyanti maññeyyātha, taṃ āhareyyātha; samaṇassa hi gotamassa tumhe paricārakā kappiyākappiyaṃ yuttāyuttaṃ jānāthāti vadati. **Bhattābhihāraṃ abhihariṃsū**ti abhiharitabbaṃ bhattaṃ abhihariṃsu. **Paṇītenā**Ti uttamena. **Sahatthā**ti sahatthena. **Santappetvā**ti suṭṭhu tappetvā, paripuṇṇaṃ suhitaṃ yāvadatthaṃ katvā. **Sampavāretvā**ti suṭṭhu pavāretvā, alaṃ alanti hatthasaññāya paṭikkhipāpetvā. **Bhuttāvin**ti bhuttavantaṃ. **Onītapattapāṇin**ti pattato onītapāṇiṃ, apanītahatthanti vuttaṃ hoti. "Onittapattapāṇin"tipi pāṭho, tassattho, onittaṃ nānābhūtaṃ pattaṃ pāṇito assāti onittapattapāṇī. Taṃ onittapattapāṇiṃ, hatthe ca pattañca dhovitvā ekamante pattaṃ nikkhipitvā nisinnanti attho. **Ekamantaṃ nisīdī**ti bhagavantaṃ evaṃbhūtaṃ ñatvā ekasmiṃ okāse nisīdīti attho. **Puññañcā**ti yaṃ imasmiṃ dāne puññaṃ, āyatiṃ vipākakkhandhāti attho. **Puññamahī**ti vipākakkhandhānaṃyeva parivāro. **Taṃ dāyakānaṃ sukhāya hotū**ti taṃ imesaṃ licchavīnaṃ sukhatthāya hotu. Idaṃ kira so ahaṃ pabbajito nāma, pabbajitena ca na yuttaṃ attano dānaṃ niyyātetunti tesaṃ niyyātento evamāha. Atha bhagavā yasmā licchavīhi saccakassa dinnaṃ, na bhagavato. Saccakena pana bhagavato dinnaṃ, tasmā tamatthaṃ dīpento **yaṃ kho, aggivessanā**ti-ādimāha. Iti bhagavā nigaṇṭhassa matena vināyeva attano dinnaṃ dakkhiṇaṃ nigaṇṭhassa niyyātesi, sā cassa anāgate vāsanā bhavissatīti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Cūḷasaccakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Mahāsaccakasutavaṇṇanā

364. Evaṃ (2.0185) **me sutan**ti mahāsaccakasuttaṃ. Tattha **ekaṃ samayan**ti ca **tena kho pana samayenā**ti ca **pubbaṇhasamayan**ti ca tīhi padehi ekova samayo vutto. Bhikkhūnañhi vattapaṭipattiṃ katvā mukhaṃ dhovitvā pattacīvaramādāya cetiyaṃ vanditvā kataraṃ gāmaṃ pavisissāmāti vitakkamāḷake ṭhitakālo nāma hoti. Bhagavā evarūpe samaye rattadupaṭṭaṃ nivāsetvā kāyabandhanaṃ bandhitvā paṃsukūlacīvaraṃ ekaṃsaṃ pārupitvā gandhakuṭito nikkhamma bhikkhusaṅghaparivuto gandhakuṭipamukhe aṭṭhāsi. Taṃ sandhāya,- "ekaṃ samayanti ca tena kho pana samayenāti ca pubbaṇhasamayan"ti ca vuttaṃ. **Pavisitukāmo**ti piṇḍāya pavisissāmīti evaṃ katasanniṭṭhāno. **Tenupasaṅkamī**ti kasmā upasaṅkamīti? Vādāropanajjhāsayena. Evaṃ kirassa ahosi- "pubbepāhaṃ apaṇḍitatāya sakalaṃ vesāliparisaṃ gahetvā samaṇassa gotamassa santikaṃ gantvā parisamajjhe maṅku jāto. Idāni tathā akatvā ekakova gantvā vādaṃ āropessāmi. Yadi samaṇaṃ gotamaṃ parājetuṃ sakkhissāmi, attano laddhiṃ dīpetvā jayaṃ karissāmi. Yadi samaṇassa gotamassa jayo bhavissati, andhakāre naccaṃ

viya na koci jānissatī"ti niddāpañhaṃ nāma gahetvā iminā vādajjhāsayena upasaṅkami.

Anukampaṃ upādāyāti saccakassa nigaṇṭhaputtassa anukampaṃ paṭicca. Therassa kirassa evaṃ ahosi– "bhagavati muhuttaṃ nisinne buddhadassanaṃ dhammassavanañca labhissati. Tadassa dīgharattaṃ hitāya sukhāya saṃvattissatī"ti. Tasmā bhagavantaṃ yācitvā paṃsukūlacīvaraṃ catugguṇaṃ paññapetvā **nisīdatu bhagavā**ti āha. "Kāraṇaṃ ānando vadatī"ti sallakkhetvā nisīdi bhagavā paññatte āsane. **Bhagavantaṃ etadavocā**ti yaṃ pana pañhaṃ ovaṭṭikasāraṃ katvā ādāya āgato taṃ ṭhapetvā passena tāva pariharanto etaṃ **santi, bho gotamā**ti-ādivacanaṃ avoca.

365. Phusanti hi te, bho gotamāti te samaṇabrāhmaṇā sarīre uppannaṃ sārīrikaṃ dukkhaṃ vedanaṃ phusanti labhanti, anubhavantīti attho. **Ūrukkhambho**ti khambhakata-ūrubhāvo, ūruthaddhatāti attho. Vimhayatthavasena panettha **bhavissatī**ti anāgatavacanaṃ kataṃ. **Kāyanvayaṃ hotī**ti kāyānugataṃ (2.0186) hoti kāyassa vasavatti. **Kāyabhāvanā**ti pana vipassanā vuccati, tāya cittavikkhepaṃ pāpuṇanto nāma natthi, iti nigaṇṭho asantaṃ abhūtaṃ yaṃ natthi, tadevāha. **Cittabhāvanā**tipi samatho vuccati, samādhiyuttassa ca puggalassa ūrukkhambhādayo nāma natthi, iti nigaṇṭho idaṃ abhūtameva āha. Aṭṭhakathāyaṃ pana vuttaṃ– "yatheva 'bhūtapubbanti vatvā ūrukkhambhopi nāma bhavissatī'ti-ādīni vadato anāgatarūpaṃ na sameti, tathā atthopi na sameti, asantaṃ abhūtaṃ yaṃ natthi, taṃ kathetī"ti.

No kāyabhāvananti pañcātapatappanādiṃ attakilamathānuyogaṃ sandhāyāha. Ayañhi tesaṃ kāyabhāvanā nāma. Kiṃ pana so disvā evamāha? So kira divādivassa vihāraṃ āgacchati, tasmiṃ kho pana samaye bhikkhū pattacīvaraṃ paṭisāmetvā attano attano rattiṭṭhānadivāṭṭhānesu paṭisallānaṃ upagacchanti. So te paṭisallīne disvā cittabhāvanāmattaṃ ete anuyuñjanti, kāyabhāvanā panetesaṃ natthīti maññamāno evamāha.

366. Atha naṃ bhagavā anuyuñjanto **kinti pana te, aggivessana, kāyabhāvanā sutā**ti āha. So taṃ vitthārento **seyyathidaṃ, nando vaccho**ti-ādimāha. Tattha **nando**ti tassa nāmaṃ. **Vaccho**ti gottaṃ. **Kiso**ti nāmaṃ. **Saṃkicco**ti gottaṃ. **Makkhaligosālo** heṭṭhā āgatova. **Ete**ti ete tayo janā, te kira kiliṭṭhatapānaṃ matthakapattā ahesuṃ. **Uḷārāni uḷārānī**ti paṇītāni paṇītāni. **Gāhenti nāmā**ti balaṃ gaṇhāpenti nāma. **Brūhentī**ti vaḍḍhenti. **Medentī**ti jātamedaṃ karonti. **Purimaṃ pahāyā**ti purimaṃ dukkarakāraṃ pahāya. **Pacchā upacinantī**ti pacchā uḷārakhādanīyādīhi santappenti, vaḍḍhenti. **Ācayāpacayo hotī**ti vaḍḍhi ca avaḍḍhi ca hoti, iti imassa kāyassa kālena vaḍḍhi, kālena parihānīti vaḍḍhiparihānimattameva paññāyati, kāyabhāvanā pana na paññāyatīti dīpetvā cittabhāvanaṃ pucchanto, "kinti pana te, aggivessana, cittabhāvanā sutā"ti āha. **Na sampāyāsī**ti sampādetvā kathetuṃ nāsakkhi, yathā taṃ bālaputhujjano.

367. Kuto (2.0187) **pana tvan**ti yo tvaṃ evaṃ oḷārikaṃ dubbalaṃ kāyabhāvanaṃ na jānāsi? So tvaṃ kuto saṇhaṃ sukhumaṃ cittabhāvanaṃ jānissasīti. Imasmiṃ pana ṭhāne codanālayatthero, "abuddhavacanaṃ nāmetaṃ padan"ti

bījaniṃ ṭhapetvā pakkamituṃ ārabhi. Atha naṃ mahāsīvatthero āha- "dissati, bhikkhave, imassa cātumahābhūtikassa kāyassa ācayopi apacayopi ādānampi nikkhepanampī"ti (saṃ. ni. 2.62). Taṃ sutvā sallakkhesi- "oḷārikaṃ kāyaṃ pariggaṇhantassa uppannavipassanā oḷārikāti vattuṃ vaṭṭatī"ti.

368. Sukhasārāgī Ti sukhasārāgena samannāgato. **Sukhāya vedanāya nirodhā uppajjati dukkhā vedanā**ti na anantarāva uppajjati, sukhadukkhānañhi anantarapaccayatā paṭṭhāne (paṭṭhā. 1.2.45-46) paṭisiddhā. Yasmā pana sukhe aniruddhe dukkhaṃ nuppajjati, tasmā idha evaṃ vuttaṃ. **Pariyādāya tiṭṭhatī**ti khepetvā gaṇhitvā tiṭṭhati. **Ubhatopakkhan**ti sukhaṃ ekaṃ pakkhaṃ dukkhaṃ ekaṃ pakkhanti evaṃ ubhatopakkhaṃ hutvā.

369. Uppannāpi sukhā vedanā cittaṃ na pariyādāya tiṭṭhati, bhāvitattā kāyassa. Uppannāpi dukkhā vedanā cittaṃ na pariyādāya tiṭṭhati, bhāvitattā cittassāti ettha kāyabhāvanā vipassanā, cittabhāvanā samādhi. Vipassanā ca sukhassa paccanīkā, dukkhassa āsannā. Samādhi dukkhassa paccanīko, sukhassa āsanno. Kathaṃ? Vipassanaṃ paṭṭhapetvā nisinnassa hi addhāne gacchante gacchante tattha tattha aggi-uṭṭhānaṃ viya hoti, kacchehi sedā muccanti, matthakato usumavaṭṭi-uṭṭhānaṃ viya hotīti cittaṃ haññati vihaññati vipphandati. Evaṃ tāva vipassanā sukhassa paccanīkā, dukkhassa āsannā. Uppanne pana kāyike vā cetasike vā dukkhe taṃ dukkhaṃ vikkhambhetvā samāpattiṃ samāpannassa samāpattikkhaṇe dukkhaṃ dūrāpagataṃ hoti, anappakaṃ sukhaṃ okkamati. Evaṃ samādhi dukkhassa paccanīko, sukhassa āsanno. Yathā vipassanā sukhassa paccanīkā, dukkhassa āsannā, na tathā samādhi. Yathā samādhi dukkhassa paccanīko, sukhassa āsanno, na ca tathā vipassanāti. Tena vuttaṃ- "uppannāpi sukhā vedanā cittaṃ na pariyādāya (2.0188) tiṭṭhati, bhāvitattā kāyassa. Uppannāpi dukkhā vedanā cittaṃ na pariyādāya tiṭṭhati, bhāvitattā cittassā"ti.

370. Āsajja upanīyāti guṇe ghaṭṭetvā ceva upanetvā ca. **Taṃ vata me**Ti taṃ vata mama cittaṃ.

371. Kiñhi no siyā, aggivessanāti, aggivessana, kiṃ na bhavissati, bhavissateva, mā evaṃ saññī hohi, uppajjiyeva me sukhāpi dukkhāpi vedanā, uppannāya panassā ahaṃ cittaṃ pariyādāya ṭhātuṃ na demi. Idānissa tamatthaṃ pakāsetuṃ upari pasādāvahaṃ dhammadesanaṃ desetukāmo mūlato paṭṭhāya mahābhinikkhamanaṃ ārabhi. Tattha **idha me, aggivessana, pubbeva sambodhā ...pe... tattheva nisīdiṃ, alamidaṃ padhānāyā**ti idaṃ sabbaṃ heṭṭhā pāsarāsisutte vuttanayeneva veditabbaṃ. Ayaṃ pana viseso, tattha bodhipallaṅke nisajjā, idha dukkarakārikā.

374. Allakaṭṭhanti allaṃ udumbarakaṭṭhaṃ. **Sasnehan**ti sakhīraṃ. **Kāmehī**ti vatthukāmehi. **Avūpakaṭṭhā**ti anapagatā. **Kāmacchando**ti-ādīsu kilesakāmova chandakaraṇavasena **chando**. Sinehakaraṇavasena **sneho**. Mucchākaraṇavasena **mucchā**. Pipāsākaraṇavasena **pipāsā**. Anudahanavasena **pariḷāho**ti veditabbo. **Opakkamikā**ti upakkamanibbattā. **Ñāṇāya dassanāya anuttarāya sambodhāyā**ti sabbaṃ lokuttaramaggavevacanameva.

Idaṃ panettha opammasaṃsandanaṃ- allaṃ sakhīraṃ udumbarakaṭṭhaṃ viya

hi kilesakāmena vatthukāmato anissaṭapuggalā. Udake pakkhittabhāvo viya kilesakāmena tintatā; manthanenāpi aggino anabhinibbattanaṃ viya kilesakāmena vatthukāmato anissaṭānaṃ opakkamikāhi vedanāhi lokuttaramaggassa anadhigamo. Amanthanenāpi aggino anabhinibbattanaṃ viya tesaṃ puggalānaṃ vināpi opakkamikāhi vedanāhi lokuttaramaggassa anadhigamo. Dutiya-upamāpi iminā nāva nayena veditabbā. Ayaṃ pana viseso, purimā saputtabhariyapabbajjāya upamā; pacchimā brāhmaṇadhammikapabbajjāya.

376. Tatiya-upamāya (2.0189) **koḷāpan**ti chinnasinehaṃ nirāpaṃ. **Thale nikkhittan**ti pabbatathale vā bhūmithale vā nikkhittaṃ. Etthāpi idaṃ opammasaṃsandanaṃ- sukkhakoḷāpakaṭṭhaṃ viya hi kilesakāmena vatthukāmato nissaṭapuggalā, ārakā udakā thale nikkhittabhāvo viya kilesakāmena atintatā. Manthanenāpi aggino abhinibbattanaṃ viya kilesakāmena vatthukāmato nissaṭānaṃ abbhokāsikanesajjikādivasena opakkamikāhipi vedanāhi lokuttaramaggassa adhigamo. Aññassa rukkhassa sukkhasākhāya saddhiṃ ghaṃsanamatteneva aggino abhinibbattanaṃ viya vināpi opakkamikāhi vedanāhi sukhāyeva paṭipadāya lokuttaramaggassa adhigamoti. Ayaṃ upamā bhagavatā attano atthāya āhaṭā.

377. Idāni attano dukkarakārikaṃ dassento, **tassa mayhan**ti-ādimāha. Kiṃ pana bhagavā dukkaraṃ akatvā buddho bhavituṃ na samatthoti? Katvāpi akatvāpi samatthova. Atha kasmā akāsīti? Sadevakassa lokassa attano parakkamaṃ dassessāmi. So ca maṃ vīriyanimmathanaguṇo hāsessatīti. Pāsāde nisinnoyeva hi paveṇi-āgataṃ rajjaṃ labhitvāpi khattiyo na tathāpamudito hoti, yathā balakāyaṃ gahetvā saṅgāme dve tayo sampahāre datvā amittamathanaṃ katvā pattarajjo. Evaṃ pattarajjassa hi rajjasiriṃ anubhavantassa parisaṃ oloketvā attano parakkamaṃ anussaritvā, "asukaṭṭhāne asukakammaṃ katvā asukañca asukañca amittaṃ evaṃ vijjhitvā evaṃ paharitvā imaṃ rajjasiriṃ pattosmī"ti cintayato balavasomanassaṃ uppajjati. Evamevaṃ bhagavāpi sadevakassa lokassa parakkamaṃ dassessāmi, so hi maṃ parakkamo ativiya hāsessati, somanassaṃ uppādessatīti dukkaramakāsi.

Apica pacchimaṃ janataṃ anukampamānopi akāsiyeva, pacchimā hi

janatā sammāsambuddho kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni pāramiyo pūretvāpi padhānaṃ padahitvāva sabbaññutaññāṇaṃ patto, kimaṅgaṃ pana mayanti padhānavīriyaṃ kattabbaṃ maññissati; evaṃ sante khippameva jātijarāmaraṇassa antaṃ karissatīti pacchimaṃ janataṃ anukampamāno akāsiyeva.

Dantebhidantamādhāyāti heṭṭhādante uparidantaṃ ṭhapetvā. **Cetasā cittan**ti kusalacittena akusalacittaṃ. **Abhiniggaṇheyyan**ti niggaṇheyyaṃ. **Abhinippīḷeyyan**ti (2.0190) nippīḷeyyaṃ. **Abhisantāpeyyan**ti tāpetvā vīriyanimmathanaṃ kareyyaṃ. **Sāraddho**ti sadaratho. **Padhānābhitunnassā**ti padhānena abhitunnassa, viddhassa satoti attho.

378. Appāṇakanti nirassāsakaṃ. **Kammāragaggariyā**ti kammārassa gaggaraṇāḷiyā. **Sīsavedanā hontī**ti kutoci nikkhamituṃ alabhamānehi vātehi samuṭṭhāpitā balavatiyo sīsavedanā honti. **Sīsaveṭhaṃ dadeyyā**ti sīsaveṭhanaṃ dadeyya. **Devatā**ti bodhisattassa caṅkamanakoṭiyaṃ paṇṇasālapariveṇasāmantā ca adhivatthā devatā.

Tadā kira bodhisattassa adhimatte kāyadāhe uppanne mucchā udapādi. So caṅkameva nisinno hutvā papati. Taṃ disvā devatā evamāhaṃsu- "vihārotveva so arahato"ti, "arahanto nāma evarūpā honti matakasadisā"ti laddhiyā vadanti. Tattha yā devatā "kālaṅkato"ti āhaṃsu, tā gantvā suddhodanamahārājassa ārocesuṃ- "tumhākaṃ putto kālaṅkato"ti. Mama putto buddho hutvā kālaṅkato, no ahutvāti? Buddho bhavituṃ nāsakkhi, padhānabhūmiyaṃyeva patitvā kālaṅkatoti. Nāhaṃ saddahāmi, mama puttassa bodhiṃ apatvā kālaṅkiriyā nāma natthīti.

Aparabhāge sammāsambuddhassa dhammacakkaṃ pavattetvā anupubbena rājagahaṃ gantvā kapilavatthuṃ anuppattassa suddhodanamahārājā pattaṃ gahetvā pāsādaṃ āropetvā yāgukhajjakaṃ datvā antarābhattasamaye etamatthaṃ ārocesi- tumhākaṃ bhagavā padhānakaraṇakāle devatā āgantvā, "putto te, mahārāja, kālaṅkato"ti āhaṃsūti. Kiṃ saddahasi mahārājāti? Na bhagavā saddahinti. Idāni, mahārāja, supinappaṭiggahaṇato paṭṭhāya acchariyāni passanto kiṃ saddahissasi? Ahampi buddho jāto, tvampi buddhapitā jāto, pubbe pana mayhaṃ aparipakke ñāṇe bodhicariyaṃ carantassa dhammapālakumārakālepi sippaṃ uggahetuṃ gatassa, "tumhākaṃ putto dhammapālakumāro kālaṅkato, idamassa aṭṭhī"ti eḷakaṭṭhiṃ āharitvā dassesuṃ, tadāpi tumhe, "mama puttassa antarāmaraṇaṃ nāma natthi, nāhaṃ saddahāmī"ti avocuttha, mahārājāti imissā aṭṭhuppattiyā bhagavā mahādhammapālajātakaṃ kathesi.

379. Mā (2.0191) **kho tvaṃ mārisā**ti sampiyāyamānā āhaṃsu. Devatānaṃ kirāyaṃ piyamanāpavohāro, yadidaṃ mārisāti. **Ajajjitan**ti abhojanaṃ. **Halanti vadāmī**ti alanti vadāmi, alaṃ iminā evaṃ mā karittha, yāpessāmahanti evaṃ paṭisedhemīti attho.

380-1. Maṅguracchavī Ti maṅguramacchacchavi. **Etāva paraman**ti tāsampi vedanānametaṃyeva paramaṃ, uttamaṃ pamāṇaṃ. **Pitu sakkassa kammante ...pe... paṭhamaṃ jhānaṃ upasampajja viharitā**ti rañño kira vappamaṅgaladivaso nāma hoti, tadā anekappakāraṃ khādanīyaṃ bhojanīyaṃ paṭiyādenti. Nagaravī-

thiyo sodhāpetvā puṇṇaghaṭe ṭhapāpetvā dhajapaṭākādayo ussāpetvā sakalanagaraṃ devavimānaṃ viya alaṅkaronti. Sabbe dāsakammakarādayo ahatavatthanivatthā gandhamālādipaṭimaṇḍitā rājakule sannipatanti. Rañño kammante naṅgalasatasahassaṃ yojīyati. Tasmiṃ pana divase ekena ūnaṃ aṭṭhasataṃ yojenti. Sabbanaṅgalāni saddhiṃ balibaddarasmiyottehi jāṇussoṇissa ratho viya rajataparikkhittāni honti. Rañño ālambananaṅgalaṃ rattasuvaṇṇaparikkhittaṃ hoti. Balibaddānaṃ siṅgānipi rasmipatodāpi suvaṇṇaparikkhittā honti. Rājā mahāparivārena nikkhamanto puttaṃ gahetvā agamāsi.

Kammantaṭṭhāne eko jamburukkho bahalapattapalāso sandacchāyo ahosi. Tassa heṭṭhā kumārassa sayanaṃ paññapetvā upari suvaṇṇatārakakhacitaṃ vitānaṃ bandhāpetvā sāṇipākārena parikkhipāpetvā ārakkhaṃ ṭhapetvā rājā sabbālaṅkāraṃ alaṅkaritvā amaccagaṇaparivuto naṅgalakaraṇaṭṭhānaṃ agamāsi. Tattha rājā suvaṇṇanaṅgalaṃ gaṇhāti. Amaccā ekenūna-aṭṭhasatarajatanaṅgalāni gahetvā ito cito ca kasanti. Rājā pana orato pāraṃ gacchati, pārato vā oraṃ gacchati. Etasmiṃ ṭhāne mahāsampatti hoti, bodhisattaṃ parivāretvā nisinnā dhātiyo rañño sampattiṃ passissāmāti antosāṇito bahi nikkhantā. Bodhisatto ito cito ca olokento kañci adisvā vegena uṭṭhāya pallaṅkaṃ ābhujitvā ānāpāne pariggahetvā paṭhamajjhānaṃ nibbattesi. Dhātiyo khajjabhojjantare vicaramānā thokaṃ cirāyiṃsu, sesarukkhānaṃ (2.0192) chāyā nivattā, tassa pana rukkhassa parimaṇḍalā hutvā aṭṭhāsi. Dhātiyo ayyaputto ekakoti vegena sāṇiṃ ukkhipitvā anto pavisamānā bodhisattaṃ sayane pallaṅkena nisinnaṃ tañca pāṭihāriyaṃ disvā gantvā rañño ārocayiṃsu- "kumāro deva, evaṃ nisinno aññesaṃ rukkhānaṃ chāyā nivattā, jamburukkhassa parimaṇḍalā ṭhitā"ti. Rājā vegenāgantvā pāṭihāriyaṃ disvā, "idaṃ te, tāta, dutiyaṃ vandanan"ti puttaṃ vandi. Idametaṃ sandhāya vuttaṃ- "pitu sakkassa kammante ...pe... paṭhamajjhānaṃ upasampajja viharitā"ti. **Siyā nu kho eso maggo bodhāyā**ti bhaveyya nu kho etaṃ ānāpānassatipaṭhamajjhānaṃ bujjhanatthāya maggoti. **Satānusāriviññāṇan**ti nayidaṃ bodhāya maggo bhavissati, ānāpānassatipaṭhamajjhānaṃ pana bhavissatīti evaṃ ekaṃ dve vāre uppannasatiyā anantaraṃ uppannaviññāṇaṃ satānusāriviññāṇaṃ nāma. **Yaṃ taṃ sukhan**ti yaṃ taṃ ānāpānassatipaṭhamajjhānasukhaṃ.

382. Paccupaṭṭhitā hontīti paṇṇasālapariveṇasammajjanādivattakaraṇena upaṭṭhitā honti. **Bāhullikoti** paccayabāhulliko. **Āvatto bāhullāyā**ti rasagiddho hutvā paṇītapiṇḍapātādīnaṃ atthāya āvatto. **Nibbijja pakkamiṃsū**ti ukkaṇṭhitvā dhammaniyāmeneva pakkantā bodhisattassa sambodhiṃ pattakāle kāyavivekassa okāsadānatthaṃ dhammatāya gatā. Gacchantā ca aññaṭṭhānaṃ agantvā bārāṇasimeva agamaṃsu. Bodhisatto tesu gatesu addhamāsaṃ kāyavivekaṃ labhitvā bodhimaṇḍe aparājitapallaṅke nisīditvā sabbaññutaññāṇaṃ paṭivijjhi.

383. Vivicceva kāmehīti-ādi bhayabherave vuttanayeneva veditabbaṃ.

387. Abhijānāmi kho panāhanti ayaṃ pāṭiyekko anusandhi. Niganṭho kira cintesi- "ahaṃ samaṇaṃ gotamaṃ ekaṃ pañhaṃ pucchiṃ. Samaṇo gotamo 'aparāpi maṃ, aggivessana, aparāpi maṃ, aggivessanā'ti pariyosānaṃ adassento kathetiyeva. Kupito nu kho"ti? Atha bhagavā, aggivessana, tathāgate anekasa-

tāya parisāya dhammaṃ desente kupito (2.0193) samaṇo gotamoti ekopi vattā natthi, paresaṃ bodhanatthāya paṭivijjhanatthāya eva tathāgato dhammaṃ desetīti dassento imaṃ dhammadesanaṃ ārabhi. Tattha **ārabbhā**ti sandhāya. **Yāvadevā**ti payojanavidhi paricchedaniyamanaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti- paresaṃ viññāpanameva tathāgatassa dhammadesanāya payojanaṃ, tasmā na ekasseva deseti, yattakā viññātāro atthi, sabbesaṃ desetīti. **Tasmiṃyeva purimasmin**ti iminā kiṃ dassetīti? Saccako kira cintesi- "samaṇo gotamo abhirūpo pāsādiko suphusitaṃ dantāvaraṇaṃ, jivhā mudukā, madhuraṃ vākkaraṇaṃ, parisaṃ rañjento maññe vicarati, anto panassa cittekaggatā natthī"ti. Atha bhagavā, aggivessana, na tathāgato parisaṃ rañjento vicarati, cakkavāḷapariyantāyapi parisāya tathāgato dhammaṃ deseti, asallīno anupalitto ettakaṃ ekavihārī, suññataphalasamāpattiṃ anuyuttoti dassetuṃ evamāha.

Ajjhattamevāti gocarajjhattameva. **Sannisādemī**ti sannisīdāpemi, tathāgato hi yasmiṃ khaṇe parisā sādhukāraṃ deti, tasmiṃ khaṇe pubbābhogena paricchinditvā phalasamāpattiṃ samāpajjati, sādhukārasaddassa nigghose avicchinneyeva samāpattito vuṭṭhāya ṭhitaṭṭhānato paṭṭhāya dhammaṃ deseti, buddhānañhi bhavaṅgaparivāso lahuko hotīti assāsavāre passāsavāre samāpattiṃ samāpajjanti. **Yena sudaṃ niccakappan**ti yena suññena phalasamādhinā niccakālaṃ viharāmi, tasmiṃ samādhinimitte cittaṃ saṇṭhapemi samādahāmīti dasseti.

Okappaniyametanti saddahaniyametaṃ. Evaṃ bhagavato ekaggacittataṃ sampaṭicchitvā idāni attano ovaṭṭikasāraṃ katvā ānītapañhaṃ pucchanto **abhijānāti kho pana bhavaṃ gotamo divā supitā**ti āha. Yathā hi sunakho nāma asambhinnakhīrapakkapāyasaṃ sappinā yojetvā udarapūraṃ bhojitopi gūthaṃ disvā akhāditvā gantuṃ na sakkā, akhādamāno ghāyitvāpi gacchati, aghāyitvāva gatassa kirassa sīsaṃ rujjati; evamevaṃ imassapi satthā asambhinnakhīrapakkapāyasasadisaṃ abhinikkhamanato paṭṭhāya yāva āsavakkhayā pasādanīyaṃ dhammadesanaṃ deseti. Etassa pana evarūpaṃ dhammadesanaṃ (2.0194) sutvā satthari pasādamattampi na uppannaṃ, tasmā ovaṭṭikasāraṃ katvā ānītapañhaṃ apucchitvā gantuṃ asakkonto evamāha. Tattha yasmā thinamiddhaṃ sabbakhīṇāsavānaṃ arahattamaggeneva pahīyati, kāyadaratho pana upādinnakepi hoti anupādinnakepi. Tathā hi kamaluppalādīni ekasmiṃ kāle vikasanti, ekasmiṃ makulāni honti, sāyaṃ kesañci rukkhānampi pattāni patilīyanti, pāto vipphārikāni honti. Evaṃ upādinnakassa kāyassa darathoyeva darathavasena bhavaṅgasotañca idha niddāti adhippetaṃ, taṃ khīṇāsavānampi hoti. Taṃ sandhāya, "abhijānāmahan"ti-ādimāha. **Sammohavihārasmiṃ vadantī**ti sammohavihāroti vadanti.

389. Āsajja āsajjāti ghaṭṭetvā ghaṭṭetvā. **Upanītehī**ti upanetvā kathitehi. **Vacanappathehī**ti vacanehi. **Abhinanditvā anumoditvā**Ti alanti cittena sampaṭicchanto abhinanditvā vācāyapi pasaṃsanto anumoditvā. Bhagavatā imassa niganṭhassa dve suttāni kathitāni. Purimasuttaṃ eko bhāṇavāro, idaṃ diyaḍḍho, iti aḍḍhatiye bhāṇavāre sutvāpi ayaṃ niganṭho neva abhisamayaṃ patto, na pabbajito, na saraṇesu patiṭṭhito. Kasmā etassa bhagavā dhammaṃ desesīti? Anāgate vāsana-

tthāya. Passati hi bhagavā, "imassa idāni upanissayo natthi, mayhaṃ pana parinibbānato samadhikānaṃ dvinnaṃ vassasatānaṃ accayena tambapaṇṇidīpe sāsanaṃ patiṭṭhahissati. Tatrāyaṃ kulaghare nibbattitvā sampatte kāle pabbajitvā tīṇi piṭakāni uggahetvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā saha paṭisambhidāhi arahattaṃ patvā kāḷabuddharakkhito nāma mahākhīṇāsavo bhavissatī"ti. Idaṃ disvā anāgate vāsanatthāya dhammaṃ desesi.

Sopi tattheva tambapaṇṇidīpamhi sāsane patiṭṭhite devalokato cavitvā dakkhiṇagirivihārassa bhikkhācāragāme ekasmiṃ amaccakule nibbatto pabbajjāsamatthayobbane pabbajitvā tepiṭakaṃ buddhavacanaṃ uggahetvā gaṇaṃ pariharanto mahābhikkhusaṅghaparivuto upajjhāyaṃ passituṃ agamāsi. Athassa upajjhāyo saddhivihārikaṃ codessāmīti tepiṭakaṃ buddhavacanaṃ uggahetvā āgatena tena saddhiṃ mukhaṃ datvā kathāmattampi na akāsi. So paccūsasamaye vuṭṭhāya therassa santikaṃ gantvā,- "tumhe, bhante, mayi ganthakammaṃ katvā tumhākaṃ santikaṃ āgate mukhaṃ datvā kathāmattampi na (2.0195) karittha, ko mayhaṃ doso"ti pucchi. Thero āha- "tvaṃ, āvuso, buddharakkhita ettakeneva 'pabbajjākiccaṃ me matthakaṃ pattan'ti saññaṃ karosī"ti. Kiṃ karomi, bhanteti? Gaṇaṃ vinodetvā tvaṃ papañcaṃ chinditvā cetiyapabbatavihāraṃ gantvā samaṇadhammaṃ karohīti. So upajjhāyassa ovāde ṭhatvā saha paṭisambhidāhi arahattaṃ patvā puññavā rājapūjito hutvā mahābhikkhusaṅghaparivāro cetiyapabbatavihāre vasi.

Tasmiñhi kāle tissamahārājā uposathakammaṃ karonto cetiyapabbate rājaleṇe vasati. So therassa upaṭṭhākabhikkhuno saññaṃ adāsi- "yadā mayhaṃ ayyo pañhaṃ vissajjeti, dhammaṃ vā katheti, tadā me saññaṃ dadeyyāthā"ti. Theropi ekasmiṃ dhammassavanadivase bhikkhusaṅghaparivāro kaṇṭakacetiyaṅgaṇaṃ āruyha cetiyaṃ vanditvā kāḷatimbarurukkhamūle aṭṭhāsi. Atha naṃ eko piṇḍapātikatthero kāḷakārāmasuttante pañhaṃ pucchi. Thero nanu, āvuso, ajja dhammassavanadivasoti āha. Āma, bhante, dhammassavanadivasoti. Tena hi pīṭhakaṃ ānetha, idheva nisinnā dhammassavanaṃ karissāmāti. Athassa rukkhamūle āsanaṃ paññapetvā adaṃsu. Thero pubbagāthā vatvā kāḷakārāmasuttaṃ ārabhi. Sopissa upaṭṭhākadaharo raññho

saññaṃ dāpesi. Rājā pubbagāthāsu aniṭṭhitāsuyeva pāpuṇi. Patvā ca aññātakaveseneva parisante ṭhatvā tiyāmarattiṃ ṭhitakova dhammaṃ sutvā therassa, idamavoca bhagavāti vacanakāle sādhukāraṃ adāsi. Thero ñatvā, kadā āgatosi, mahārājāti pucchi. Pubbagāthā osāraṇakāleyeva, bhanteti. Dukkaraṃ te mahārāja, katanti. Nayidaṃ, bhante, dukkaraṃ, yadi pana me ayyassa dhammakathaṃ āraddhakālato paṭṭhāya ekapadepi aññavihitabhāvo ahosi, tambapaṇṇidīpassa patodayaṭṭhinitudanamattepi ṭhāne sāmibhāvo nāma me mā hotūti sapathamakāsi.

Tasmiṃ pana sutte buddhaguṇā paridīpitā, tasmā rājā pucchi– "ettakāva, bhante, buddhaguṇā, udāhu aññepi atthī"ti. Mayā kathitato, mahārāja, akathitameva bahu appamāṇanti. Upamaṃ, bhante, karothāti. Yathā, mahārāja (2.0196), karīsasahassamatte sālikkhette ekasālisīsato avasesasālīyeva bahū, evaṃ mayā kathitaguṇā appā, avasesā bahūti. Aparampi, bhante, upamaṃ karothāti. Yathā, mahārāja, mahāgaṅgāya oghapuṇṇāya sūcipāsaṃ sammukhaṃ kareyya, sūcipāsena gata-udakaṃ appaṃ, sesaṃ bahu, evameva mayā kathitaguṇā appā, avasesā bahūti. Aparampi, bhante, upamaṃ karothāti. Idha, mahārāja, cātakasakuṇā nāma ākāse kīḷantā vicaranti. Khuddakā sā sakuṇajāti, kiṃ nu kho tassa sakuṇassa ākāse pakkhapasāraṇaṭṭhānaṃ bahu, avaseso ākāso appoti? Kiṃ, bhante, vadatha, appo tassa pakkhapasāraṇokāso, avasesova bahūti. Evameva, mahārāja, appakā mayā buddhaguṇā kathitā, avasesā bahū anantā appameyyāti. Sukathitaṃ, bhante, anantā buddhaguṇā ananteneva ākāsena upamitā. Pasannā mayaṃ ayyassa, anucchavikaṃ pana kātuṃ na sakkoma. Ayaṃ me duggatapaṇṇākāro imasmiṃ tambapaṇṇidīpe imaṃ tiyojanasatikaṃ rajjaṃ ayyassa demāti. Tumhehi, mahārāja, attano pasannākāro kato, mayaṃ pana amhākaṃ dinnaṃ rajjaṃ tumhākaṃyeva dema, dhammena samena rajjaṃ kārehi mahārājāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Mahāsaccakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Cūḷataṇhāsaṅkhayasuttavaṇṇanā

390. Evaṃ me sutanti cūḷataṇhāsaṅkhayasuttaṃ. Tattha **pubbārāme migāramātupāsāde**ti pubbārāmasaṅkhāte vihāre migāramātuyā pāsāde. Tatrāyaṃ anupubbīkathā-atīte satasahassakappamatthake ekā upāsikā padumuttaraṃ bhagavantaṃ nimantetvā buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa satasahassaṃ dānaṃ datvā bhagavato pādamūle nipajjitvā, "anāgate tumhādisassa buddhassa aggupaṭṭhāyikā homī"ti patthanamakāsi. Sā kappasatasahassaṃ devesu ceva manussesu ca saṃsaritvā amhākaṃ bhagavato (2.0197) kāle bhaddiyanagare meṇḍakaseṭṭhiputtassa dhanañjayassa seṭṭhino gahe sumanadeviyā kucchimhi paṭisandhiṃ gaṇhi. Jātakāle cassā **visākhā**ti nāmaṃ akaṃsu. Sā yadā bhagavā

bhaddiyanagaraṃ agamāsi, tadā pañcahi dārikāsatehi saddhiṃ bhagavato paccuggamanaṃ katvā paṭhamadassanamhiyeva sotāpannā ahosi. Aparabhāge sāvatthiyaṃ migāraseṭṭhiputtassa puṇṇavaḍḍhanakumārassa gehaṃ gatā, tattha naṃ migāraseṭṭhi mātiṭṭhāne ṭhapesi, tasmā **migāramātā**ti vuccati.

Patikulaṃ gacchantiyā cassā pitā **mahālatāpiḷandhanaṃ** nāma kārāpesi. Tasmiṃ piḷandhane catasso vajiranāḷiyo upayogaṃ agamaṃsu, muttānaṃ ekādasa nāḷiyo, pavāḷānaṃ dvāvīsati nāḷiyo, maṇīnaṃ tettiṃsa nāḷiyo, iti etehi ca aññehi ca sattavaṇṇehi ratanehi niṭṭhānaṃ agamāsi. Taṃ sīse paṭimukkaṃ yāva pādapiṭṭhiyā bhassati, pañcannaṃ hatthīnaṃ balaṃ dhārayamānāva naṃ itthī dhāretuṃ sakkoti. Sā aparabhāge dasabalassa aggupaṭṭhāyikā hutvā taṃ pasādhanaṃ vissajjetvā navahi koṭīhi bhagavato vihāraṃ kārayamānā karīsamatte bhūmibhāge pāsādaṃ kāresi. Tassa uparibhūmiyaṃ pañca gabbhasatāni honti, heṭṭhābhūmiyaṃ pañcāti gabbhasahassappaṭimaṇḍito ahosi. Sā "suddhapāsādova na sobhatī"ti taṃ parivāretvā pañca dvikūṭagehasatāni, pañca cūḷapāsādasatāni, pañca dīghasālasatāni ca kārāpesi. Vihāramaho catūhi māsehi niṭṭhānaṃ agamāsi.

Mātugāmattabhāve ṭhitāya visākhāya viya aññissā buddhasāsane dhanapariccāgo nāma natthi, purisattabhāve ṭhitassa ca anāthapiṇḍikassa viya aññassa buddhasāsane dhanapariccāgo nāma natthi. So hi catupaññāsakoṭiyo vissajjetvā sāvatthiyā dakkhiṇabhāge anurādhapurassa mahāvihārasadise ṭhāne jetavanamahāvihāraṃ nāma kāresi. Visākhā, sāvatthiyā pācīnabhāge uttamadevīvihārasadise ṭhāne **pubbārāmaṃ** nāma kāresi. Bhagavā imesaṃ dvinnaṃ kulānaṃ anukampāya sāvatthiṃ nissāya viharanto imesu dvīsu vihāresu nibaddhavāsaṃ vasi. Ekaṃ antovassaṃ jetavane vasati, ekaṃ pubbārāme, etasmiṃ pana samaye bhagavā pubbārāme viharati. Tena vuttaṃ- "pubbārāme migāramātupāsāde"ti.

Kittāvatā (2.0198) **nu kho, bhante**ti kittakena nu kho, bhante. **Saṃkhittena taṇhāsaṅkhayavimutto hotī**ti taṇhāsaṅkhaye nibbāne taṃ ārammaṇaṃ katvā vimuttacittatāya taṇhāsaṅkhayavimutto nāma saṃkhittena kittāvatā hoti? Yāya paṭipattiyā taṇhāsaṅkhayavimutto hoti, taṃ me khīṇāsavassa bhikkhuno pubbabhāgappaṭipadaṃ saṃkhittena desethāti pucchati. **Accantaniṭṭho**ti khayavayasaṅkhātaṃ antaṃ atītāti accantā. Accantā niṭṭhā assāti **accantaniṭṭho,** Ekantaniṭṭho satataniṭṭhoti attho. Accantaṃ yogakkhemīti **accantayogakkhemī,** niccayogakkhemīti attho. Accantaṃ brahmacārīti **accantabrahmacārī,** niccabrahmacārīti attho. Accantaṃ pariyosānamassāti purimanayeneva **accantapariyosāno. Seṭṭho devamanussānan**ti devānañca manussānañca seṭṭho uttamo. Evarūpo bhikkhu kittāvatā hoti, khippametassa saṅkhepeneva paṭipattiṃ kathethāti bhagavantaṃ yācati. Kasmā panesa evaṃ vegāyatīti? Kīḷaṃ anubhavitukāmatāya.

Ayaṃ kira uyyānakīḷaṃ āṇāpetvā catūhi mahārājūhi catūsu disāsu ārakkhaṃ gāhāpetvā dvīsu devalokesu devasaṅghena parivuto aḍḍhatiyāhi nāṭakakoṭīhi saddhiṃ erāvaṇaṃ āruyha uyyānadvāre ṭhito imaṃ pañhaṃ sallakkhesi- "kittakena nu kho taṇhāsaṅkhayavimuttassa khīṇāsavassa saṅkhepato āgamaniyapubbabhāgapaṭipadā hotī"ti. Athassa etadahosi- "ayaṃ pañho ativiya sassiriko,

sacāhaṃ imaṃ pañhaṃ anuggaṇhitvāva uyyānaṃ pavisissāmi, chadvārikehi ārammaṇehi nimmathito na puna imaṃ pañhaṃ sallakkhessāmi, tiṭṭhatu tāva uyyānakīḷā, satthu santikaṃ gantvā imaṃ pañhaṃ pucchitvā uggahitapañho uyyāne kīḷissāmī"ti hatthikkhandhe antarahito bhagavato santike pāturahosi. Tepi cattāro mahārājāno ārakkhaṃ gahetvā ṭhitaṭṭhāneyeva ṭhitā, paricārikadevasaṅghāpi nāṭakānipi erāvaṇopi nāgarājā tattheva uyyānadvāre aṭṭhāsi, evamesa kīḷaṃ anubhavitukāmatāya vegāyanto evamāha.

Sabbe dhammā nālaṃ abhinivesāyāti ettha sabbe dhammā nāma pañcakkhandhā dvādasāyatanāni aṭṭhārasa dhātuyo. Te sabbepi taṇhādiṭṭhivasena abhinivesāya (2.0199) nālaṃ na pariyattā na samatthā na yuttā, kasmā? Gahitākārena atiṭṭhanato. Te hi niccāti gahitāpi aniccāva sampajjanti, sukhāti gahitāpi dukkhāva sampajjanti, attāti gahitāpi anattāva sampajjanti, tasmā nālaṃ abhinivesāya. **Abhijānātī**ti aniccaṃ dukkhaṃ anattāti ñātapariññāya abhijānāti. **Parijānātī**ti tatheva tīraṇapariññāya parijānāti. **Yaṃkiñci vedanan**ti antamaso pañcaviññāṇasampayuttampi yaṃkiñci appamattakampi vedanaṃ anubhavati. Iminā bhagavā sakkassa devānamindassa vedanāvasena nibbattetvā arūpapariggahaṃ dasseti. Sace pana vedanākammaṭṭhānaṃ heṭṭhā na kathitaṃ bhaveyya, imasmiṃ ṭhāne kathetabbaṃ siyā. Heṭṭhā pana kathitaṃ, tasmā satipaṭṭhāne vuttanayeneva veditabbaṃ. **Aniccānupassī**ti ettha aniccaṃ veditabbaṃ, aniccānupassanā veditabbā, aniccānupassī veditabbo. Tattha **aniccan**ti pañcakkhandhā, te hi uppādavayaṭṭhena aniccā. **Aniccānupassanā**ti pañcakkhandhānaṃ khayato vayato dassanañāṇaṃ. **Aniccānupassī**ti tena ñāṇena samannāgato puggalo. Tasmā "aniccānupassī viharatī"ti aniccato anupassanto viharatīti ayamettha attho.

Virāgānupassīti ettha dve virāgā khayavirāgo ca accantavirāgo ca. Tattha saṅkhārānaṃ khayavayato anupassanāpi, accantavirāgaṃ nibbānaṃ virāgato dassanamaggañāṇampi **virāgānupassanā**. Tadubhayasamāṅgīpuggalo virāgānupassī nāma, taṃ sandhāya vuttaṃ "virāgānupassī"ti, virāgato anupassantoti attho. **Nirodhānupassim**hipi eseva nayo, nirodhopi hi khayanirodho ca accantanirodho cāti duvidhoyeva. **Paṭinissaggānupassī**ti ettha **paṭinissaggo** vuccati vossaggo, so ca pariccāgavossaggo pakkhandanavossaggoti duvidho hoti. Tattha **pariccāgavossaggo**ti vipassanā, sā hi tadaṅgavasena kilese ca khandhe ca vossajjati. **Pakkhandanavossaggo**ti maggo, so hi nibbānaṃ ārammaṇaṃ ārammaṇato pakkhandati. Dvīhipi vā kāraṇehi vossaggoyeva, samucchedavasena khandhānaṃ kilesānañca vossajjanato, nibbānañca pakkhandanato. Tasmā kilese ca khandhe ca pariccajatīti pariccāgavossaggo, nirodhe nibbānadhātuyā cittaṃ pakkhandatīti pakkhandanavossaggoti ubhayampetaṃ magge sameti. Tadubhayasamaṅgīpuggalo imāya paṭinissaggānupassanāya samannāgatattā paṭinissaggānupassī nāma hoti. Taṃ sandhāya vuttaṃ "paṭinissaggānupassī"ti. **Na kiñci loke upādiyatī**Ti (2.0200) kiñci ekampi saṅkhāragataṃ taṇhāvasena na upādiyati na gaṇhāti na parāmasati. **Anupādiyaṃ na paritassatī**ti aggaṇhanto taṇhāparitassanāya na paritassati. **Paccattaññeva parinibbāyatī**ti sayameva kilesaparinibbānena parinibbāyati. **Khīṇā jātī**ti-ādinā panassa paccavekkhaṇāva dassitā. Iti bhagavā sakkassa devānamindassa

saṃkhittena khīṇāsavassa pubbabhāgappaṭipadaṃ pucchito sallahukaṃ katvā saṃkhitteneva khippaṃ kathesi.

391. Avidūre nisinno hotīti anantare kūṭāgāre nisinno hoti. **Abhisameccā**ti ñāṇena abhisamāgantvā, jānitvāti attho. Idaṃ vuttaṃ hoti- kiṃ nu kho esa jānitvā anumodi, udāhu ajānitvā vāti. Kasmā panassa evamahosīti? Thero kira na bhagavato pañhavissajjanasaddaṃ assosi, sakkassa pana devarañño, "evametaṃ bhagavā evametaṃ sugatā"ti anumodanasaddaṃ assosi. Sakko kira devarājā mahatā saddena anumodi. Atha kasmā na bhagavato saddaṃ assosīti? Yathāparisaviññāpakattā. Buddhānañhi dhammaṃ kathentānaṃ ekābaddhāya cakkavāḷapariyantāyapi parisāya saddo suyyati, pariyantaṃ pana muñcitvā aṅgulimattampi bahiddhā na niccharati. Kasmā? Evarūpā madhurakathā mā niratthakā agamāsīti. Tadā bhagavā migāramātupāsāde sattaratanamaye kūṭāgāre sirigabbhamhi nisinno hoti, tassa dakkhiṇapasse sāriputtattherassa vasanakūṭāgāraṃ, vāmapasse mahāmoggallānassa, antare chiddavivarokāso natthi, tasmā thero na bhagavato saddaṃ assosi, sakkasseva assosīti.

Pañcahi tūriyasatehīti pañcaṅgikānaṃ tūriyānaṃ pañcahi satehi. Pañcaṅgikaṃ tūriyaṃ nāma ātataṃ vitataṃ ātatavitataṃ susiraṃ ghananti imehi pañcahi aṅgehi samannāgataṃ. Tattha **ātataṃ** nāma cammapariyonaddhesu bheri-ādīsu ekatalatūriyaṃ. **Vitataṃ** nāma ubhayatalaṃ. **Ātatavitataṃ** nāma tantibaddhapaṇavādi. **Susiraṃ** vaṃsādi. **Ghanaṃ** Sammādi. **Samappito**ti upagato. **Samaṅgībhūto**Ti tasseva vevacanaṃ. **Paricāretī**ti taṃ sampattiṃ anubhavanto tato tato indriyāni cāreti. Idaṃ vuttaṃ hoti- parivāretvā vajjamānehi pañcahi tūriyasatehi samannāgato hutvā dibbasampattiṃ (2.0201) anubhavatī. **Paṭipaṇāmetvā**ti apanetvā, nissaddāni kārāpetvāti attho. Yatheva hi idāni saddhā rājāno garubhāvaniyaṃ bhikkhuṃ disvā- "asuko nāma ayyo āgacchati, mā, tātā, gāyatha, mā vādetha, mā naccathā"ti nāṭakāni paṭivinenti, sakkopi theraṃ disvā evamakāsi. **Cirassaṃ kho, mārisa moggallāna, imaṃ pariyāyamakāsī**ti evarūpaṃ loke pakatiyā piyasamudāhāravacanaṃ hoti, lokiyā hi cirassaṃ āgatampi anāgatapubbampi manāpajātiyaṃ āgataṃ disvā,- "kuto bhavaṃ āgato, cirassaṃ bhavaṃ āgato, kathaṃ te idhāgamanamaggo ñāto maggamūḷhosī"ti-ādīni vadanti. Ayaṃ pana āgatapubbattāyeva evamāha. Thero hi kālena kālaṃ devacārikaṃ gacchatiyeva. Tattha **pariyāyamakāsī**ti vāramakāsi.

Yadidaṃ idhāgamanāyāti yo ayaṃ idhāgamanāya vāro, taṃ, bhante, cirassamakāsīti vuttaṃ hoti. **Idamāsanaṃ paññattan**ti yojanikaṃ maṇipallaṅkaṃ paññapāpetvā evamāha.

392. Bahukiccā bahukaraṇīyāti ettha yesaṃ bahūni kiccāni, te bahukiccā. **Bahukaraṇīyā**ti tasseva vevacanaṃ. **Appeva sakena karaṇīyenā**ti sakaraṇīyameva appaṃ mandaṃ, na bahu, devānaṃ karaṇīyaṃ pana bahu, pathavito paṭṭhāya hi kapparukkhamātugāmādīnaṃ atthāya aṭṭā sakkassa santike chijjanti, tasmā niyamento āha- **apica devānaṃyeva tāvatiṃsānaṃ karaṇīyenā**ti. Devānañhi dhītā ca puttā ca aṅke nibbattanti, pādaparicārikā itthiyo sayane nibbattanti, tāsaṃ maṇḍanapasādhanakārikā devadhītā sayanaṃ parivāretvā nibbattanti, veyyāvaccakarā antovimāne nibbattanti, etesaṃ atthāya aṭṭakaraṇaṃ natthi. Ye pana sīmantare nibbattanti, te "mama santakā tava santakā"ti nicchetuṃ asakkontā aṭṭaṃ karonti, sakkaṃ devarājānaṃ pucchanti, so yassa vimānaṃ āsannataraṃ, tassa santakoti vadati. Sace dvepi samaṭṭhāne honti, yassa vimānaṃ olokento ṭhito, tassa santakoti vadati. Sace ekampi na oloketi, taṃ ubhinnaṃ kalahupacchedanatthaṃ attano santakaṃ karoti. Taṃ sandhāya, "devānaṃyeva tāvatiṃsānaṃ karaṇīyenā"ti āha. Apicassa evarūpaṃ kīḷākiccampi karaṇīyameva.

Yaṃ (2.0202) **no khippameva antaradhāyatī**ti yaṃ amhākaṃ sīghameva andhakāre rūpagataṃ viya na dissati. Iminā- "ahaṃ, bhante, taṃ pañhavissajjanaṃ na sallakkhemī"ti dīpeti. Thero- "kasmā nu kho ayaṃ yakkho asallakkhaṇabhāvaṃ dīpeti, passena pariharatī"ti āvajjanto- "devā nāma mahāmūḷhā honti. Chadvārikehi ārammaṇehi nimmathīyamānā attano bhuttābhuttabhāvampi pītāpītabhāvampi na jānanti, idha katamettha pamussantī"ti aññāsi. Keci panāhu- "thero etassa garu bhāvaniyo, tasmā 'idāneva loke aggapuggalassa santike pañhaṃ uggahetvā āgato, idāneva nāṭakānaṃ antaraṃ paviṭṭhoti evaṃ maṃ thero tajjeyyā'ti bhayena evamāhā"ti. Etaṃ pana kohaññaṃ nāma hoti, na ariyasāvakassa evarūpaṃ kohaññaṃ nāma hoti, tasmā mūḷhabhāveneva na sallakkhesīti veditabbaṃ. Upari kasmā sallakkhesīti? Thero tassa somanassasaṃvegaṃ janayitvā tamaṃ nīhari, tasmā sallakkhesīti.

Idāni sakko pubbe attano evaṃ bhūtakāraṇaṃ therassa ārocetuṃ **bhūtapubb**nti-ādimāha. Tattha **samupabyūḷho**ti sannipatito rāsibhūto. **Asurā parājiniṃsū**ti asurā parājayaṃ pāpuṇiṃsu. Kadā panete parājitāti? Sakkassa nibbattakāle. Sakko kira anantare attabhāve magadharaṭṭhe macalagāme **magho** nāma māṇavo ahosi, paṇḍito byatto, bodhisattacariyā viyassa cariyā ahosi. So tettiṃsa purise gahetvā kalyāṇamakāsi. Ekadivasaṃ attanova paññāya upaparikkhitvā gāmamajjhe mahājanassa sannipatitaṭṭhāne kacavaraṃ ubhayato apabbahitvā taṃ ṭhānaṃ atiramaṇīyamakāsi, puna tattheva maṇḍapaṃ kāresi, puna gacchante kāle sālaṃ kāresi. Gāmato ca nikkhamitvā gāvutampi aḍḍhayojanampi tigāvutampi yojanampi vicaritvā tehi sahāyehi saddhiṃ visamaṃ samaṃ akāsi. Te sabbepi ekacchandā tattha tattha setuyuttaṭṭhānesu setuṃ, maṇḍapasālāpokkharaṇīmālāgaccharopanādīnaṃ yuttaṭṭhānesu maṇḍapādīni karontā bahuṃ puññamakaṃsu. Magho satta vatapadāni pūretvā kāyassa bhedā saddhiṃ sahāyehi

tāvatiṃsabhavane nibbatti.

Tasmiṃ (2.0203) kāle asuragaṇā tāvatiṃsadevaloke paṭivasanti. Sabbe te devānaṃ samānāyukā samānavaṇṇā ca honti, te sakkaṃ saparisaṃ disvā adhunā nibbattā navakadevaputtā āgatāti mahāpānaṃ sajjayiṃsu. Sakko devaputtānaṃ saññaṃ adāsi– "amhehi kusalaṃ karontehi na parehi saddhiṃ sādhāraṇaṃ kataṃ, tumhe gaṇḍapānaṃ mā pivittha pītamattameva karothā"ti. Te tathā akaṃsu. Bāla-asurā gaṇḍapānaṃ pivitvā mattā niddaṃ okkamiṃsu. Sakko devānaṃ saññaṃ datvā te pādesu gāhāpetvā sinerupāde khipāpesi, sinerussa heṭṭhimatale **asurabhavanaṃ** nāma atthi, tāvatiṃsadevalokappamāṇameva. Tattha asurā vasanti. Tesampi **cittapāṭali** nāma rukkho atthi. Te tassa pupphanakāle jānanti– "nāyaṃ tāvatiṃsā, sakkena vañcitā mayan"ti. Te gaṇhatha nanti vatvā sineruṃ pariharamānā deve vuṭṭhe vammikapādato vammikamakkhikā viya abhiruhiṃsu. Tattha kālena devā jinanti, kālena asurā. Yadā devānaṃ jayo hoti, asure yāva samuddapiṭṭhā anubandhanti. Yadā asurānaṃ jayo hoti, deve yāva vedikapādā anubandhanti. Tasmiṃ pana saṅgāme devānaṃ jayo ahosi, devā asure yāva samuddapiṭṭhā anubandhiṃsu. Sakko asure palāpetvā pañcasu ṭhānesu ārakkhaṃ ṭhapesi. Evaṃ ārakkhaṃ datvā vedikapāde vajirahatthā indapaṭimāyo ṭhapesi. Asurā kālena kālaṃ uṭṭhahitvā tā paṭimāyo disvā, "sakko appamatto tiṭṭhatī"ti tatova nivattanti. **Tato paṭinivattitvā**ti vijitaṭṭhānato nivattitvā. **Paricārikāyo**ti mālāgandhādikammakārikāyo.

393. Vessavaṇo ca mahārājāti so kira sakkassa vallabho, balavavissāsiko, tasmā sakkena saddhiṃ agamāsi. **Purakkhatvā**ti purato katvā. **Pavisiṃsū**ti pavisitvā pana upaḍḍhapihitāni dvārāni katvā olokayamānā aṭṭhaṃsu. **Idampi, mārisa moggallāna, passa vejayantassa pāsādassa rāmaṇeyyakan**ti, mārisa moggallāna, idampi vejayantassa pāsādassa rāmaṇeyyakaṃ passa, suvaṇṇatthambhe passa, rajatatthambhe maṇitthambhe pavāḷatthambhe lohitaṅgatthambhe masāragallatthambhe muttatthambhe sattaratanatthambhe, tesaṃyeva suvaṇṇādimaye ghaṭake vāḷarūpakāni ca passāti (2.0204) evaṃ thambhapantiyo ādiṃ katvā rāmaṇeyyakaṃ dassento evamāha. **Yathā taṃ pubbekatapuññassā**ti yathā pubbe katapuññassa upabhogaṭṭhānena sobhitabbaṃ, evamevaṃ sobhatīti attho. **Atibāḷhaṃ kho ayaṃ yakkho pamatto viharatī**ti attano pāsāde nāṭakaparivārena sampattiyā vasena ativiya matto.

Iddhābhisaṅkhāraṃ abhisaṅkhāsīti iddhimakāsi. Āpokasiṇaṃ samāpajjitvā pāsādapatiṭṭhitokāsaṃ udakaṃ hotūti iddhiṃ adhiṭṭhāya pāsādakaṇṇike pādaṅguṭṭhakena pahari. So pāsādo yathā nāma udakapiṭṭhe ṭhapitapattaṃ mukhavaṭṭiyaṃ aṅguliyā pahaṭaṃ aparāparaṃ kampati calati na santiṭṭhati. Evamevaṃ saṃkampi sampakampi sampavedhi, thambhapiṭṭhasaṅghāṭakaṇṇikagopānasi-ādīni karakarāti saddaṃ muñcantāni patituṃ viya āraddhāni. Tena vuttaṃ– "saṅkampesi sampakampesi sampavedhesī"ti. **Acchariyabbhutacittajātā**ti aho acchariyaṃ, aho abbhutanti evaṃ sañjāta-acchariya-abbhutā ceva sañjātatuṭṭhino ca ahesuṃ uppannabalavasomanassā. **Saṃviggan**ti ubbiggaṃ. **Lomahaṭṭhajātan**ti jātalomahaṃsaṃ, kañcanabhittiyaṃ ṭhapitamaṇināgadantehi viya uddhaggehi

lomehi ākiṇṇasarīranti attho. Lomahaṃso ca nāmesa somanassenapi hoti domanassenapi, idha pana somanassena jāto. Thero hi sakkassa somanassavegena saṃvejetuṃ taṃ pāṭihāriyamakāsi. Tasmā somanassavegena saṃviggalomahaṭṭhaṃ viditvāti attho.

394. Idhāhaṃ, mārisā Ti idānissa yasmā therena somanassasaṃvegaṃ janayitvā tamaṃ vinoditaṃ, tasmā sallakkhetvā evamāha. **Eso nu te, mārisa, so bhagavā satthā**ti, mārisa, tvaṃ kuhiṃ gatosīti vutte mayhaṃ satthu santikanti vadesi, imasmiṃ devaloke ekapādakena viya tiṭṭhasi, yaṃ tvaṃ evaṃ vadesi, eso nu te, mārisa, so bhagavā satthāti pucchiṃsu. **Sabrahmacārī me eso**ti ettha kiñcāpi thero anagāriyo abhinīhārasampanno aggasāvako, sakko agāriyo, maggabrahmacariyavasena panete sabrahmacārino honti, tasmā evamāha. **Aho** (2.0205) **nūna te so bhagavā satthā**ti sabrahmacārī tāva te evaṃmahiddhiko, so pana te bhagavā satthā aho nūna mahiddhikoti satthu iddhipāṭihāriyadassane jātābhilāpā hutvā evamāhaṃsu.

395. Ñātaññatarassā Ti paññātaññatarassa, sakko hi paññātānaṃ aññataro. Sesaṃ sabbattha pākaṭameva, desanaṃ pana bhagavā yathānusandhināva niṭṭhāpesīti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Cūḷataṇhāsaṅkhayasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Mahātaṇhāsaṅkhayasuttavaṇṇanā

396. Evaṃ me sutanti mahātaṇhāsaṅkhayasuttaṃ. Tattha **diṭṭhigatan**ti alagaddūpamasutte laddhimattaṃ diṭṭhigatanti vuttaṃ, idha sassatadiṭṭhi. So ca bhikkhu bahussuto, ayaṃ appassuto, jātakabhāṇako bhagavantaṃ jātakaṃ kathetvā, "ahaṃ, bhikkhave, tena samayena vessantaro ahosiṃ, mahosadho, vidhurapaṇḍito, senakapaṇḍito, mahājanako rājā ahosin"ti samodhānentaṃ suṇāti. Athassa etadahosi- "ime rūpavedanāsaññāsaṅkhārā tattha tattheva nirujjhanti, viññāṇaṃ pana idhalokato paralokaṃ, paralokato imaṃ lokaṃ sandhāvati saṃsaratī"ti sassatadassanaṃ uppannaṃ. Tenāha- "tadevidaṃ viññāṇaṃ sandhāvati saṃsarati anaññan"ti.

Sammāsambuddhena pana, "viññāṇaṃ paccayasambhavaṃ, sati paccaye uppajjati, vinā paccayaṃ natthi viññāṇassa sambhavo"ti vuttaṃ. Tasmā ayaṃ bhikkhu buddhena akathitaṃ katheti, jinacakke pahāraṃ deti, vesārajjañāṇaṃ paṭibāhati, sotukāmaṃ janaṃ visaṃvādeti, ariyapathe tiriyaṃ nipatitvā mahājanassa ahitāya dukkhāya paṭipanno. Yathā nāma rañño rajje mahācoro uppajjamāno mahājanassa ahitāya dukkhāya uppajjati, evaṃ jinasāsane coro (2.0206) hutvā mahājanassa ahitāya dukkhāya uppannoti veditabbo. **Sambahulā bhikkhū**ti

janapadavāsino piṇḍapātikabhikkhū. **Tenupasaṅkamiṃsū**ti ayaṃ parisaṃ labhitvā sāsanampi antaradhāpeyya, yāva pakkhaṃ na labhati, tāvadeva naṃ diṭṭhigatā vivecemāti sutasutaṭṭhānatoyeva aṭṭhatvā anisīditvā upasaṅkamiṃsu.

398. Katamaṃ taṃ sāti viññāṇanti sāti yaṃ tvaṃ viññāṇaṃ sandhāya vadesi, katamaṃ taṃ viññāṇanti? **Yvāyaṃ, bhante, vado vedeyyo tatra tatra kalyāṇapāpakānaṃ kammānaṃ vipākaṃ paṭisaṃvedetī**ti, bhante, yo ayaṃ vadati vedayati, yo cāyaṃ tahiṃ tahiṃ kusalākusalakammānaṃ vipākaṃ paccanubhoti. Idaṃ, bhante, viññāṇaṃ, yamahaṃ sandhāya vademīti. **Kassa nu kho nāmā**ti kassa khattiyassa vā brāhmaṇassa vā vessasuddagahaṭṭhapabbajitadevamanussānaṃ vā aññatarassa.

399. Atha kho bhagavā bhikkhū āmantesīti kasmā āmantesi? Sātissa kira evaṃ ahosi- "satthā maṃ 'moghapuriso'ti vadati, na ca moghapurisoti vuttamatteneva maggaphalānaṃ upanissayo na hoti. Upasenampi hi vaṅgantaputtaṃ, 'atilahuṃ kho tvaṃ moghapurisa bāhullāya āvatto'ti (mahāva. 75) bhagavā moghapurisavādena ovadi. Thero aparabhāge ghaṭento vāyamanto cha abhiññā sacchākāsi. Ahampi tathārūpaṃ vīriyaṃ paggaṇhitvā maggaphalāni nibbattessāmī"ti. Athassa bhagavā chinnapaccayo ayaṃ sāsane aviruḷhadhammoti dassento bhikkhū āmantesi. **Usmīkato**ti-ādi heṭṭhā vuttādhippāyameva. **Atha kho bhagavā**ti ayampi pāṭiyekko anusandhi. Sātissa kira etadahosi- "bhagavā mayhaṃ maggaphalānaṃ upanissayo natthīti vadati, kiṃ sakkā upanissaye asati kātuṃ? Na hi tathāgatā sa-upanissayasseva dhammaṃ desenti, yassa kassaci desentiyeva. Ahaṃ buddhassa santikā sugatovādaṃ labhitvā saggasampattūpagaṃ kusalaṃ karissāmī"ti. Athassa bhagavā, "nāhaṃ, moghapurisa, tuyhaṃ ovādaṃ vā anusāsaniṃ vā demī"ti sugatovādaṃ paṭippassambhento imaṃ desanaṃ ārabhi. Tassattho heṭṭhā vuttanayeneva veditabbo. Idāni parisāya (2.0207) laddhiṃ sodhento, "idhāhaṃ bhikkhū paṭipucchissāmī"ti-ādimāha. Taṃ sabbampi heṭṭhā vuttanayeneva veditabbaṃ.

400. Idāni viññāṇassa sappaccayabhāvaṃ dassetuṃ **yaṃ yadeva, bhikkhave**ti-ādimāha. Tattha **manañca paṭicca dhamme cā**ti sahāvajjanena bhavaṅgamanañca tebhūmakadhamme ca paṭicca. **Kaṭṭhañca paṭiccā**ti-ādi opammanidassanatthaṃ vuttaṃ. Tena kiṃ dīpeti? Dvārasaṅkantiyā abhāvaṃ. Yathā hi kaṭṭhaṃ paṭicca jalamāno aggi upādānapaccaye satiyeva jalati, tasmiṃ asati paccayavekallena tattheva vūpasammati, na sakalikādīni saṅkamitvā sakalikaggīti-ādisaṅkhyaṃ gacchati, evameva cakkhuñca paṭicca rūpe ca uppannaṃ viññāṇaṃ tasmiṃ dvāre cakkhurūpa-ālokamanasikārasaṅkhāte paccayamhi satiyeva uppajjati, tasmiṃ asati paccayavekallena tattheva nirujjhati, na sotādīni saṅkamitvā sotaviññāṇanti-ādisaṅkhyaṃ gacchati. Esa nayo sabbavāresu. Iti bhagavā nāhaṃ viññāṇappavatte dvārasaṅkantimattampi vadāmi, ayaṃ pana sāti moghapuriso bhavasaṅkantiṃ

vadatīti sātiṃ niggahesi.

401. Evaṃ viññāṇassa sappaccayabhāvaṃ dassetvā idāni pana pañcannampi khandhānaṃ sappaccayabhāvaṃ dassento, **bhūtamidan**ti-ādimāha. Tattha **bhūtamidan**ti idaṃ khandhapañcakaṃ jātaṃ bhūtaṃ nibbattaṃ, tumhepi taṃ bhūtamidanti, bhikkhave, passathāti. **Tadāhārasambhavan**ti taṃ panetaṃ khandhapañcakaṃ āhārasambhavaṃ paccayasambhavaṃ, sati paccaye uppajjati evaṃ passathāti pucchati. **Tadāhāranirodhā**ti tassa paccayassa nirodhā. **Bhūtamidaṃ nossū**ti bhūtaṃ nu kho idaṃ, na nu kho bhūtanti. **Tadāhārasambhavaṃ nossū**Ti taṃ bhūtaṃ khandhapañcakaṃ paccayasambhavaṃ nu kho, na nu khoti. **Tadāhāranirodhā**ti tassa paccayassa nirodhā. **Nirodhadhammaṃ nossū**ti taṃ dhammaṃ nirodhadhammaṃ nu kho, na nu khoti. **Sammappaññāya passato**ti idaṃ khandhapañcakaṃ jātaṃ bhūtaṃ nibbattanti yāthāvasarasalakkhaṇato vipassanāpaññāya sammā passantassa. **Paññāya sudiṭṭhan**ti vuttanayeneva vipassanāpaññāya suṭṭhu diṭṭhaṃ. Evaṃ ye ye taṃ pucchaṃ sallakkhesuṃ, tesaṃ tesaṃ paṭiññaṃ gaṇhanto pañcannaṃ khandhānaṃ sappaccayabhāvaṃ dasseti.

Idāni yāya paññāya tehi taṃ sappaccayaṃ sanirodhaṃ khandhapañcakaṃ sudiṭṭhaṃ, tattha nittaṇhabhāvaṃ pucchanto **imaṃ ce tumhe**ti-ādimāha. Tattha **diṭṭhin**ti vipassanāsammādiṭṭhiṃ (2.0208). Sabhāvadassanena **parisuddhaṃ.** Paccayadassanena **pariyodātaṃ. Allīyethā**ti taṇhādiṭṭhīhi allīyitvā vihareyyātha. **Kelāyethā**ti taṇhādiṭṭhīhi kīḷamānā vihareyyātha. **Dhanāyethā**ti dhanaṃ viya icchantā gedhaṃ āpajjeyyātha. **Mamāyethā**ti taṇhādiṭṭhīhi mamattaṃ uppādeyyātha. **Nittharaṇatthāya no gahaṇatthāyā**ti yo so mayā caturoghanittharaṇatthāya kullūpamo dhammo desito, no nikantivasena gahaṇatthāya. Api nu taṃ tumhe ājāneyyāthāti. Vipariyāyena sukkapakkho veditabbo.

402. Idāni tesaṃ khandhānaṃ paccayaṃ dassento, **cattārome, bhikkhave, āhārā**-Ti-ādimāha, tampi vuttatthameva. Yathā pana eko imaṃ jānāsīti vutto, "na kevalaṃ imaṃ, mātarampissa jānāmi, mātu mātarampī"ti evaṃ paveṇivasena jānanto suṭṭhu jānāti nāma. Evamevaṃ bhagavā na kevalaṃ khandhamattameva jānāti, khandhānaṃ paccayampi tesampi paccayānaṃ paccayanti evaṃ sabbapaccayaparamparaṃ jānāti. So taṃ, buddhabalaṃ dīpento idāni paccayaparamparaṃ dassetuṃ, **ime ca, bhikkhave, cattāro āhārā**ti-ādimāha. Taṃ vuttatthameva. **Iti kho, bhikkhave, avijjāpaccayā saṅkhārā ...pe... dukkhakkhandhassa samudayo hotī**ti ettha pana paṭiccasamuppādakathā vitthāretabbā bhaveyya, sā **visuddhimagge** vitthāritāva.

404. Imasmiṃ sati idaṃ hotīti imasmiṃ avijjādike paccaye sati idaṃ saṅkhārādikaṃ phalaṃ hoti. **Imassuppādā idaṃ uppajjatī**Ti imassa avijjādikassa paccayassa uppādā idaṃ saṅkhārādikaṃ phalaṃ uppajjati, tenevāha– "yadidaṃ avijjāpaccayā saṅkhārā ...pe... samudayo hotī"ti. Evaṃ vaṭṭaṃ dassetvā idāni vivaṭṭaṃ dassento, **avijjāya tveva asesavirāganirodhā**ti-ādimāha. Tattha **avijjāya tvevā**ti avijjāya eva tu. **Asesavirāganirodhā**ti virāgasaṅkhātena maggena asesanirodhā anuppādanirodhā. **Saṅkhāranirodho**ti saṅkhārānaṃ anuppādanirodho hoti, evaṃ niruddhānaṃ pana saṅkhārānaṃ nirodhā viññāṇanirodho hoti, viññāṇādīnañca

nirodhā nāmarūpādīni niruddhāniyeva hontīti dassetuṃ **saṅkhāranirodhā viññāṇanirodho**ti-ādiṃ vatvā **evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho** (2.0209) **hotī**ti vuttaṃ. Tattha **kevalassā**ti sakalassa, suddhassa vā, sattavirahitassāti attho. **Dukkhakkhandhassā**ti dukkharāsissa. **Nirodho hotī**ti anuppādo hoti.

406. Imasmiṃ asatī Ti-ādi vuttapaṭipakkhanayena veditabbaṃ.

407. Evaṃ vaṭṭavivaṭṭaṃ kathetvā idāni imaṃ dvādasaṅgapaccayavaṭṭaṃ saha vipassanāya maggena jānantassa yā paṭidhāvanā pahīyati, tassā abhāvaṃ pucchanto **api nu tumhe, bhikkhave**ti-ādimāha. Tattha **evaṃ jānantā**ti evaṃ saha-vipassanāya maggena jānantā. **Evaṃ passantā**ti tasseva vevacanaṃ. **Pubbantan**ti purimakoṭṭhāsaṃ, atītakhandhadhātu-āyatanānīti attho. **Paṭidhāveyyāthā**ti taṇhādiṭṭhivasena paṭidhāveyyātha. Sesaṃ sabbāsavasutte vitthāritameva.

Idāni nesaṃ tattha niccalabhāvaṃ pucchanto, **api nu tumhe, bhikkhave, evaṃ jānantā evaṃ passantā evaṃ vadeyyātha, satthā no garū**ti-ādimāha. Tattha **garū**ti bhāriko akāmā anuvattitabbo. **Samaṇo**ti buddhasamaṇo. **Aññaṃ satthāraṃ uddiseyyāthā**ti ayaṃ satthā amhākaṃ kiccaṃ sādhetuṃ na sakkotīti api nu evaṃ-saññino hutvā aññaṃ bāhirakaṃ satthāraṃ uddiseyyātha. **Puthusamaṇabrāhmaṇānan**ti evaṃsaññino hutvā puthūnaṃ titthiyasamaṇānaṃ ceva brāhmaṇānañca. **Vatakotūhalamaṅgalānī**ti vatasamādānāni ca diṭṭhikutūhalāni ca diṭṭhasutamuta-maṅgalāni ca. **Tāni sārato paccāgaccheyyāthā**ti etāni sāranti evaṃsaññino hutvā paṭi-āgaccheyyātha. Evaṃ nissaṭṭhāni ca puna gaṇheyyāthāti attho. **Sāmaṃ ñātan**ti sayaṃ ñāṇena ñātaṃ. **Sāmaṃ diṭṭhan**ti sayaṃ paññācakkhunā diṭṭhaṃ. **Sāmaṃ viditan**ti sayaṃ vibhāvitaṃ pākaṭaṃ kataṃ. **Upanītā kho me tumhe**ti mayā, bhikkhave, tumhe iminā sandiṭṭhikādisabhāvena dhammena nibbānaṃ upanītā, pāpitāti attho. **Sandiṭṭhiko**ti-ādīnamattho **visuddhimagge** vitthārito. **Idametaṃ paṭicca vuttan**ti etaṃ vacanamidaṃ tumhehi sāmaṃ ñātādibhāvaṃ paṭicca vuttaṃ.

408. Tiṇṇaṃ kho pana, bhikkhaveti kasmā ārabhi? Nanu heṭṭhā vaṭṭavivaṭṭava-sena desanā matthakaṃ pāpitāti? Āma pāpitā. Ayaṃ pana pāṭi-ekko anusandhi (2.0
"ayañhi lokasannivāso paṭisandhisammūḷho, tassa sammohaṭṭhānaṃ viddhaṃ-setvā pākaṭaṃ karissāmī"ti imaṃ desanaṃ ārabhi. Apica vaṭṭamūlaṃ avijjā, viva-ṭṭamūlaṃ buddhuppādo, iti vaṭṭamūlaṃ avijjaṃ vivaṭṭamūlañca buddhuppādaṃ dassetvāpi, "puna ekavāraṃ vaṭṭavivaṭṭavasena desanaṃ matthakaṃ pāpessāmī"-ti imaṃ desanaṃ ārabhi. Tattha **sannipātā**ti samodhānena piṇḍabhāvena. **Gabbha-ssā**ti gabbhe nibbattanakasattassa. **Avakkanti hotī**ti nibbatti hoti. Katthaci hi **gabbho**ti mātukucchi vutto. Yathāha-

"Yamekarattiṃ paṭhamaṃ, gabbhe vasati māṇavo;
abbhuṭṭhitova so yāti, sa gacchaṃ na nivattatī"ti. (jā. 1.15.363);

Katthaci gabbhe nibbattanasatto. Yathāha- "yathā kho, panānanda, aññā itthikā nava vā dasa vā māse gabbhaṃ kucchinā pariharitvā vijāyantī"ti (ma. ni. 3.205). Idha satto adhippeto, taṃ sandhāya vuttaṃ "gabbhassa avakkanti hotī"ti.

Idhāti imasmiṃ sattaloke. **Mātā ca utunī hotī**ti idaṃ utusamayaṃ sandhāya vuttaṃ. Mātugāmassa kira yasmiṃ okāse dārako nibbattati, tattha mahatī lohitapī-ḷakā saṇṭhahitvā bhijjitvā paggharati, vatthu suddhaṃ hoti, suddhe vatthumhi mātā-

pitūsu ekavāraṃ sannipatitesu yāva satta divasāni khettameva hoti. Tasmiṃ samaye hatthaggāhaveṇiggāhādinā aṅgaparāmasanenapi dārako nibbattatiyeva. **Gandhabbo**Ti tatrūpagasatto. **Paccupaṭṭhito hotī**ti na mātāpitūnaṃ sannipātaṃ olokayamāno samīpe ṭhito paccupaṭṭhito nāma hoti. Kammayantayantito pana eko satto tasmiṃ okāse nibbattanako hotīti ayamettha adhippāyo. **Saṃsayenā**ti "arogo nu kho bhavissāmi ahaṃ vā, putto vā me"ti evaṃ mahantena jīvitasaṃsayena. **Lohitañhetaṃ, bhikkhave**ti tadā kira mātulohitaṃ taṃ ṭhānaṃ sampattaṃ puttasinehena paṇḍaraṃ hoti. Tasmā evamāha. **Vaṅkakan**ti gāmadārakānaṃ kīḷanakaṃ khuddakanaṅgalaṃ. **Ghaṭikā** vuccati dīghadaṇḍena rassadaṇḍakaṃ paharaṇakīḷā. **Mokkhacikan**ti samparivattakakīḷā, ākāse vā daṇḍakaṃ gahetvā bhūmiyaṃ vā sīsaṃ ṭhapetvā heṭṭhupariyabhāvena parivattanakīḷananti vuttaṃ hoti. **Ciṅgulakaṃ** vuccati tālapaṇṇādīhi kataṃ vātappahārena paribbhamanacakkaṃ (2.0211). **Pattāḷhakaṃ** vuccati paṇṇanāḷikā, tāya vālikādīni minantā kīḷanti. **Rathakan**ti khuddakarathaṃ. **Dhanukampi** khuddakadhanumeva.

409. Sārajjatīti rāgaṃ uppādeti. **Byāpajjatī**ti byāpādaṃ uppādeti. **Anupaṭṭhitakāyasatī**ti kāye sati kāyasati, taṃ anupaṭṭhapetvāti attho. **Parittacetaso**ti akusalacitto. **Yatthassa te pāpakā**ti yassaṃ phalasamāpattiyaṃ ete nirujjhanti, taṃ na jānāti nādhigacchatīti attho. **Anurodhavirodhan**ti rāgañceva dosañca. **Abhinandatī**ti taṇhāvasena abhinandati, taṇhāvaseneva aho sukhanti-ādīni vadanto abhivadati. **Ajjhosāya tiṭṭhatī**ti taṇhā-ajjhosānagahaṇena gilitvā pariniṭṭhapetvā gaṇhāti. Sukhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā abhinandatu, dukkhaṃ kathaṃ abhinandatīti? "Ahaṃ dukkhito mama dukkhan"ti gaṇhanto abhinandati nāma. **Uppajjati nandī**ti taṇhā uppajjati. **Tadupādānan**ti sāva taṇhā gahaṇaṭṭhena upādānaṃ nāma. Tassa upādānapaccayā bhavo ...pe... samudayo hotīti, idañhi bhagavatā puna ekavāraṃ dvisandhi tisaṅkhepaṃ paccayākāravaṭṭaṃ dassitaṃ.

410-4. Idāni vivaṭṭaṃ dassetuṃ **idha, bhikkhave, tathāgato loke uppajjatī**ti-ādimāha. Tattha **appamāṇacetaso**ti appamāṇaṃ lokuttaraṃ ceto assāti appamāṇacetaso, maggacittasamaṅgīti attho. **Imaṃ kho me tumhe, bhikkhave, saṃkhittena taṇhāsaṅkhayavimuttiṃ dhārethā**ti, bhikkhave, imaṃ saṃkhittena desitaṃ mayhaṃ, taṇhāsaṅkhayavimuttidesanaṃ tumhe niccakālaṃ dhāreyyātha mā pamajjeyyātha. Desanā hi ettha vimuttipaṭilābhahetuto **vimuttī**ti vuttā. **Mahātaṇhājālataṇhāsaṅghāṭapaṭimukkan**ti taṇhāva saṃsibbitaṭṭhena mahātaṇhājālaṃ, saṅghaṭitaṭṭhena saṅghāṭanti vuccati; iti imasmiṃ mahātaṇhājāle taṇhāsaṅghāṭe ca imaṃ sātiṃ bhikkhuṃ kevaṭṭaputtaṃ paṭimukkaṃ dhāretha. Anupaviṭṭho antogadhoti naṃ dhārethāti attho. Sesaṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Mahātaṇhāsaṅkhayasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Mahā-assapurasuttavaṇṇanā

415. Evaṃ (2.0212) **me sutan**ti mahā-assapurasuttaṃ. Tattha **aṅgesū**ti aṅgā nāma jānapadino rājakumārā, tesaṃ nivāso ekopi janapado ruḷhīsaddena "aṅgā"ti vuccati, tasmiṃ aṅgesu janapade. **Assapuraṃ nāma aṅgānaṃ nigamo**ti **assapuran**ti nagaranāmena laddhavohāro aṅgānaṃ janapadassa eko nigamo, taṃ gocaragāmaṃ katvā viharatīti attho. **Bhagavā etadavocā**ti etaṃ "samaṇā samaṇāti vo, bhikkhave, jano sañjānātī"ti-ādivacanamavoca.

Kasmā pana evaṃ avocāti. Tasmiṃ kira nigame manussā saddhā pasannā buddhamāmakā dhammamāmakā saṅghamāmakā, tadahupabbajitasāmaṇerampi vassasatikattherasadisaṃ katvā pasaṃsanti; pubbaṇhasamayaṃ bhikkhusaṅghaṃ piṇḍāya pavisantaṃ disvā bījanaṅgalādīni gahetvā khettaṃ gacchantāpi, pharasu-ādīni gahetvā araññaṃ pavisantāpi tāni upakaraṇāni nikkhipitvā bhikkhusaṅghassa nisīdanaṭṭhānaṃ āsanasālaṃ vā maṇḍapaṃ vā rukkhamūlaṃ vā sammajjitvā āsanāni paññapetvā arajapānīyaṃ paccupaṭṭhāpetvā bhikkhusaṅghaṃ nisīdāpetvā yāgukhajjakādīni datvā katabhattakiccaṃ bhikkhusaṅghaṃ uyyojetvā tato tāni upakaraṇāni ādāya khettaṃ vā araññaṃ vā gantvā attano kammāni karonti, kammantaṭṭhānepi nesaṃ aññā kathā nāma natthi. Cattāro maggaṭṭhā cattāro phalaṭṭhāti aṭṭha puggalā ariyasaṅgho nāma; te "evarūpena sīlena, evarūpena ācārena, evarūpāya paṭipattiyā samannāgatā lajjino pesalā uḷāraguṇā"ti bhikkhusaṅghasseva vaṇṇaṃ kathenti. Kammantaṭṭhānato āgantvā bhuttasāyamāsā gharadvāre

nisinnāpi, sayanigharaṃ pavisitvā nisinnāpi bhikkhusaṅghasseva vaṇṇaṃ kathenti. Bhagavā tesaṃ manussānaṃ nipaccakāraṃ disvā bhikkhusaṅghaṃ piṇḍapātāpacāyane niyojetvā etadavoca.

Ye dhammā samaṇakaraṇā ca brāhmaṇakaraṇā cāti ye dhammā samādāya paripūritā samitapāpasamaṇañca bāhitapāpabrāhmaṇañca karontīti attho. "Tīṇimāni, bhikkhave, samaṇassa samaṇiyāni samaṇakaraṇīyāni (2.0213). Katamāni tīṇi? Adhisīlasikkhāsamādānaṃ, adhicittasikkhāsamādānaṃ, adhipaññāsikkhāsamādānan"ti (a. ni. 3.82) ettha pana samaṇena kattabbadhammā vuttā. Tepi ca samaṇakaraṇā hontiyeva. Idha pana hirottappādivasena desanā vitthāritā. **Evaṃ no ayaṃ amhākan**ti ettha **no**ti nipātamattaṃ. Evaṃ ayaṃ amhākanti attho. **Mahapphalā mahānisaṃsā**ti ubhayampi atthato ekameva. **Avañjhā**ti amoghā. **Saphalā**ti ayaṃ tasseva attho. Yassā hi phalaṃ natthi, sā vañjhā nāma hoti. **Sa-udrayā**Ti savaḍḍhi, idaṃ saphalatāya vevacanaṃ. **Evañhi vo, bhikkhave, sikkhitabban**ti, bhikkhave, evaṃ tumhehi sikkhitabbaṃ. Iti bhagavā iminā ettakena ṭhānena hirottappādīnaṃ dhammānaṃ vaṇṇaṃ kathesi. Kasmā? Vacanapathapacchindanatthaṃ. Sace hi koci acirapabbajito bālabhikkhu evaṃ vadeyya- "bhagavā hirottappādidhamme samādāya vattathāti vadati, ko nu kho tesaṃ samādāya vattane ānisaṃso"ti? Tassa vacanapathapacchindanatthaṃ. Ayañca ānisaṃso, ime hi dhammā samādāya paripūritā samitapāpasamaṇaṃ nāma bāhitapāpabrāhmaṇaṃ nāma karonti, catupaccayalābhaṃ uppādenti, paccayadāyakānaṃ mahapphalataṃ sampādenti, pabbajjaṃ avañjhaṃ saphalaṃ sa-udrayaṃ karontīti vaṇṇaṃ abhāsi. Ayamettha saṅkhepo. Vitthārato pana vaṇṇakathā satipaṭṭhāne (dī. ni. aṭṭha. 2.373; ma. ni. aṭṭha. 2.373) vuttanayeneva veditabbā.

416. Hirottappenāti "yaṃ hirīyati hirīyitabbena, ottappati ottappitabbenā"ti (dha. sa. 1331) evaṃ vitthāritāya hiriyā ceva ottappena ca. Apicettha ajjhattasamuṭṭhānā **hirī,** bahiddhāsamuṭṭhānaṃ **ottappaṃ**. Attādhipateyyā hirī, lokādhipateyyaṃ ottappaṃ. Lajjāsabhāvasaṇṭhitā hirī, bhayasabhāvasaṇṭhitaṃ ottappaṃ, vitthārakathā panettha sabbākārena visuddhimagge vuttā. Apica ime dve dhammā lokaṃ pālanato **lokapāladhammā** nāmāti kathitā. Yathāha- "dveme, bhikkhave, sukkā dhammā lokaṃ pālenti. Katame dve? Hirī ca ottappañca. Ime kho, bhikkhave, dve sukkā dhammā lokaṃ pālenti. Ime ca kho, bhikkhave, dve sukkā dhammā lokaṃ na pāleyyuṃ, nayidha paññāyetha, 'mātā'ti vā, 'mātucchā'ti vā, 'mātulānī'ti vā, 'ācariyabhariyā'ti vā, 'garūnaṃ dārā'ti vā, sambhedaṃ (2.0214) loko agamissa, yathā ajeḷakā kukkuṭasūkarā soṇasiṅgālā"ti (a. ni. 2.9). Imeyeva jātake "devadhammā"ti kathitā. Yathāha-

"Hiri-ottappasampannā, sukkadhammasamāhitā;
santo sappurisā loke, devadhammāti vuccare"ti. (jā. 1.1.6);

Mahācundattherassa pana kilesasallekhanapaṭipadāti katvā dassitā. Yathāha- "pare ahirikā bhavissanti, mayamettha hirimanā bhavissāmāti sallekho karaṇīyo. Pare anottāpī bhavissanti, mayamettha ottāpī bhavissāmāti sallekho karaṇīyo"ti (ma. ni. 1.83). Imeva mahākassapattherassa ovādūpasampadāti katvā dassitā. Vuttañhetaṃ- "tasmā tiha te, kassapa, evaṃ sikkhitabbaṃ, tibbaṃ me hirottappaṃ

paccupaṭṭhitaṃ bhavissati theresu navesu majjhimesūti. Evañhi te, kassapa, sikkhitabban"ti (saṃ. ni. 2.154). Idha panete **samaṇadhammā nāmā**ti dassitā.

Yasmā pana ettāvatā sāmaññattho matthakaṃ patto nāma hoti, tasmā aparepi samaṇakaraṇadhamme dassetuṃ **siyā kho pana, bhikkhave, tumhākan**ti-ādimāha. Tattha **sāmaññattho**ti saṃyuttake tāva, "katamañca, bhikkhave, sāmaññaṃ? Ayameva ariyo aṭṭhaṅgiko maggo. Seyyathidaṃ, sammādiṭṭhi ...pe... sammāsamādhi, idaṃ vuccati, bhikkhave, sāmaññaṃ. Katamo ca, bhikkhave, sāmaññattho? Yo, bhikkhave, rāgakkhayo dosakkhayo mohakkhayo, ayaṃ vuccati, bhikkhave, sāmaññattho"ti (saṃ. ni. 5.36) maggo "sāmaññan"ti, phalanibbānāni "sāmaññattho"ti vuttāni. Imasmiṃ pana ṭhāne maggampi phalampi ekato katvā sāmaññattho kathitoti veditabbo. **Ārocayāmī**ti kathemi. **Paṭivedayāmī**ti jānāpemi.

417. Parisuddho no kāyasamācāroti ettha kāyasamācāro parisuddho aparisuddhoti duvidho. Yo hi bhikkhu pāṇaṃ hanati adinnaṃ ādiyati, kāmesu micchā carati, tassa kāyasamācāro aparisuddho nāma, ayaṃ pana kammapathavaseneva vārito. Yo pana pāṇinā vā leḍḍunā (2.0215) vā daṇḍena vā satthena vā paraṃ potheti viheṭheti, tassa kāyasamācāro aparisuddho nāma, ayampi sikkhāpadabaddheneva paṭikkhitto. Imasmiṃ sutte ubhayampetaṃ akathetvā paramasallekho nāma kathito. Yo hi bhikkhu pānīyaghaṭe vā pānīyaṃ pivantānaṃ, patte vā bhattaṃ bhuñjantānaṃ kākānaṃ nivāraṇavasena hatthaṃ vā daṇḍaṃ vā leḍḍuṃ vā uggirati, tassa kāyasamācāro aparisuddho. Viparīto parisuddho nāma. **Uttāno**ti uggato pākaṭo. **Vivaṭo**ti anāvaṭo asañchanno. Ubhayenāpi parisuddhataṃyeva dīpeti. **Na ca chiddavā**ti sadā ekasadiso antarantare chiddarahito. **Saṃvuto**ti kilesānaṃ dvāra pidahanena pidahito, na vajjapaṭicchādanatthāya.

418. Vacīsamācārepi yo bhikkhu musā vadati, pisuṇaṃ katheti, pharusaṃ bhāsati, samphaṃ palapati, tassa vacīsamācāro aparisuddho nāma. Ayaṃ pana kammapathavasena vārito. Yo pana gahapatikāti vā dāsāti vā pessāti vā ādīhi khuṃsento vadati, tassa vacīsamācāro aparisuddho nāma. Ayaṃ pana sikkhāpadabaddheneva paṭikkhitto. Imasmiṃ sutte ubhayampetaṃ akathetvā paramasallekho nāma kathito. Yo hi bhikkhu daharena vā sāmaṇerena vā, "kacci, bhante, amhākaṃ upajjhāyaṃ passathā"ti vutte, sambahulā, āvuso, bhikkhubhikkhuniyo ekasmiṃ padese vicadiṃsu, upajjhāyo te vikkāyikasākabhaṇḍikaṃ ukkhipitvā gato bhavissatī"ti-ādinā nayena hasādhippāyopi evarūpaṃ kathaṃ katheti, tassa vacīsamācāro aparisuddho. Viparīto parisuddho nāma.

419. Manosamācāre yo bhikkhu abhijjhālu byāpannacitto micchādiṭṭhiko hoti, tassa manosamācāro aparisuddho nāma. Ayaṃ pana kammapathavaseneva vārito. Yo pana upanikkhittaṃ jātarūparajataṃ sādiyati, tassa manosamācāro aparisuddho nāma. Ayampi sikkhāpadabaddheneva paṭikkhitto. Imasmiṃ sutte ubhayampetaṃ akathetvā paramasallekho nāma kathito. Yo pana bhikkhu kāmavitakkaṃ vā byāpādavitakkaṃ (2.0216) vā vihiṃsāvitakkaṃ vā vitakketi, tassa manosamācāro aparisuddho. Viparīto parisuddho nāma.

420. Ājīvasmiṃ yo bhikkhu ājīvahetu vejjakammaṃ pahiṇagamanaṃ gaṇḍaphālanaṃ karoti, arumakkhanaṃ deti, telaṃ pacatīti ekavīsati-anesanāvasena jīvikaṃ

kappeti. Yo vā pana viññāpetvā bhuñjati, tassa ājīvo aparisuddho nāma. Ayaṃ pana sikkhāpadabaddheneva paṭikkhitto. Imasmiṃ sutte ubhayampetaṃ akathetvā paramasallekho nāma kathito. Yo hi bhikkhu sappinavanītatelamadhuphāṇitādīni labhitvā, "sve vā punadivase vā bhavissatī"ti sannidhikārakaṃ paribhuñjati, yo vā pana nimbaṅkurādīni disvā sāmaṇere vadati– "aṃṅkure khādathā"ti, sāmaṇerā thero khāditukāmoti kappiyaṃ katvā denti, dahare pana sāmaṇere vā pānīyaṃ pivatha, āvusoti vadati, te thero pānīyaṃ pivitukāmoti pānīyasaṅkhaṃ dhovitvā denti, tampi paribhuñjantassa ājīvo aparisuddho nāma hoti. Viparīto parisuddho nāma.

422. Mattaññūti pariyesanapaṭiggahaṇaparibhogesu mattaññū, yuttaññū, pamāṇaññū.

423. Jāgariyamanuyuttāti rattindivaṃ cha koṭṭhāse katvā ekasmiṃ koṭṭhāse niddāya okāsaṃ datvā pañca koṭṭhāse jāgariyamhi yuttā payuttā. **Sīhaseyyan**ti ettha kāmabhogiseyyā, petaseyyā, sīhaseyyā, tathāgataseyyāti catasso seyyā. Tattha "yebhuyyena, bhikkhave, kāmabhogī sattā vāmena passena sentī"ti (a. ni. 4.246) ayaṃ **kāmabhogiseyyā,** tesu hi yebhuyyena dakkhiṇapassena sayāno nāma natthi.

"Yebhuyyena, bhikkhave, petā uttānā sentī"ti (a. ni. 4.246) ayaṃ **petaseyyā,** petā hi appamaṃsalohitattā aṭṭhisaṅghātajaṭitā ekena passena sayituṃ na sakkonti, uttānāva senti.

"Yebhuyyena (2.0217), bhikkhave, sīho migarājā naṅguṭṭhaṃ antarasatthimhi anupakkhipitvā dakkhiṇena passena setī"ti (a. ni. 4.246) ayaṃ **sīhaseyyā.** Tejussadattā hi sīho migarājā dve purimapāde ekasmiṃ ṭhāne pacchimapāde ekasmiṃ ṭhapetvā naṅguṭṭhaṃ antarasatthimhi pakkhipitvā purimapādapacchimapādanaṅguṭṭhānaṃ ṭhitokāsaṃ sallakkhetvā dvinnaṃ purimapādānaṃ matthake sīsaṃ ṭhapetvā sayati. Divasampi sayitvā pabujjhamāno na utrāsanto pabujjhati. Sīsaṃ pana ukkhipitvā purimapādānaṃ ṭhitokāsaṃ sallakkheti. Sace kiñci ṭhānaṃ vijahitvā ṭhitaṃ hoti, "nayidaṃ tuyhaṃ jātiyā, na sūrabhāvassa ca anurūpan"ti anattamano hutvā tattheva sayati, na gocarāya pakkamati. Avijahitvā ṭhite pana "tuyhaṃ jātiyā sūrabhāvassa ca anurūpamidan"ti haṭṭhatuṭṭho uṭṭhāya sīhavijambhitaṃ vijambhitvā kesarabhāraṃ vidhunitvā tikkhattuṃ sīhanādaṃ naditvā gocarāya pakkamati. Catutthajjhānaseyyā pana **tathāgataseyyā**ti vuccati. Tāsu idha sīhaseyyā āgatā. Ayañhi tejussada-iriyāpathattā uttamaseyyā nāma. **Pāde pādan**ti dakkhiṇapāde vāmapādaṃ. **Accādhāyā**ti ati-ādhāya īsakaṃ atikkamma ṭhapetvā, gopphakena hi gopphake, jāṇunā vā jāṇumhi saṅghaṭṭiyamāne abhiṇhaṃ vedanā uppajjati, cittaṃ ekaggaṃ na hoti, seyyā aphāsukā hoti. Yathā pana na saṅghaṭṭeti, evaṃ atikkamma ṭhapite vedanā nuppajjati, cittaṃ ekaggaṃ hoti, seyyā phāsukā hoti, tasmā evamāha.

425. Abhijjhaṃ loketi-ādi cūḷahatthipade vitthāritaṃ.

426. Yā panāyaṃ **seyyathāpi, bhikkhave**ti upamā vuttā. Tattha **iṇaṃ ādāyā**ti vaḍḍhiyā dhanaṃ gahetvā. **Byantī kareyyā**ti vigatantāni kareyya. Yathā tesaṃ kākaṇikamattopi pariyanto nāma nāvasissati, evaṃ kareyya, sabbaso paṭiniyyāte-

yyāti attho. **Tatonidānan**ti āṇaṇyanidānaṃ. So hi aṇaṇomhīti āvajjanto balavapāmojjaṃ labhati, balavasomanassamadhigacchati. Tena vuttaṃ- "labhetha pāmojjaṃ, adhigaccheyya somanassan"ti.

Visabhāgavedanuppattiyā kakaceneva catu-iriyāpathaṃ chindanto ābādhatīti ābādho, svāssa atthīti **ābādhiko**. Taṃsamuṭṭhānena dukkhena (2.0218) **dukkhito. Adhimattagilāno**ti bāḷhagilāno. **Nacchādeyyā**ti adhimattabyādhiparetatāya na rucceyya. **Balamattā**ti balameva, balañcassa kāye na bhaveyyāti attho. **Tatonidānan**ti ārogyanidānaṃ, tassa hi arogomhīti āvajjayato tadubhayaṃ hoti. Tena vuttaṃ- "labhetha pāmojjaṃ, adhigaccheyya somanassan"ti. **Na cassa kiñci bhogānaṃ vayo**ti kākaṇikamattampi bhogānaṃ vayo na bhaveyya. **Tatonidānan**ti bandhanāmokkhanidānaṃ, sesaṃ vuttanayeneva sabbapadesu yojetabbaṃ. **Anattādhīno**ti na attani adhīno, attano ruciyā kiñci kātuṃ na labhati. **Parādhīno**ti paresu adhīno, parasseva ruciyā pavattati. **Na yena kāmaṃ gamo**ti yena disābhāgenassa kāmo hoti. Icchā uppajjati gamanāya, tena gantuṃ na labhati. **Dāsabyā**Ti dāsabhāvā. **Bhujisso**ti attano santako. **Tatonidānan**ti bhujissanidānaṃ. **Kantāraddhānamaggan**ti

kantāraṃ addhānamaggaṃ, nirudakaṃ dīghamagganti attho. **Tatonidānan**ti khemantabhūminidānaṃ.

Ime pañca nīvaraṇe appahīneti ettha bhagavā appahīnaṃ kāmacchandanīvaraṇaṃ iṇasadisaṃ, sesāni rogādisadisāni katvā dasseti. Tatrāyaṃ sadisatā- yo hi paresaṃ iṇaṃ gahetvā vināseti. So tehi iṇaṃ dehīti vuccamānopi pharusaṃ vuccamānopi bajjhamānopi pahariyamānopi kiñci paṭibāhituṃ na sakkoti, sabbaṃ titikkhati, titikkhakāraṇañhissa taṃ iṇaṃ hoti. Evamevaṃ yo yamhi kāmacchandena rajjati, taṇhāgaṇena taṃ vatthuṃ gaṇhāti, so tena pharusaṃ vuccamānopi bajjhamānopi pahariyamānopi sabbaṃ titikkhati. Titikkhakāraṇañhissa so kāmacchando hoti gharasāmikehi vadhīyamānānaṃ itthīnaṃ viyāti. Evaṃ iṇaṃ viya **kāmacchando** daṭṭhabbo.

Yathā pana pittarogāturo madhusakkarādīsupi dinnesu pittarogāturatāya tesaṃ rasaṃ na vindati, tittakaṃ tittakanti uggiratiyeva. Evamevaṃ byāpannacitto hitakāmehi ācariyupajjhāyehi appamattakampi ovadīyamāno ovādaṃ na gaṇhāti, "ati viya me tumhe upaddavethā"ti-ādīni vatvā vibbhamati. Pittarogāturatāya so puriso madhusakkarādirasaṃ viya, kodhāturatāya (2.0219) jhānasukhādibhedaṃ sāsanarasaṃ na vindatīti. Evaṃ rogo viya **byāpādo** daṭṭhabbo.

Yathā pana nakkhattadivase bandhanāgāre baddho puriso nakkhattassa neva ādiṃ, na majjhaṃ, na pariyosānaṃ passati. So dutiyadivase mutto, "aho hiyyo nakkhattaṃ manāpaṃ, aho naccaṃ, aho gītan"ti-ādīni sutvāpi paṭivacanaṃ na deti. Kiṃ kāraṇā? Nakkhattassa ananubhūtattā. Evamevaṃ thinamiddhābhibhūto bhikkhu vicittanayepi dhammassavane pavattamāne neva tassa ādiṃ, na majjhaṃ, na pariyosānaṃ jānāti. So uṭṭhite dhammassavane, "aho dhammassavanaṃ, aho kāraṇaṃ, aho upamā"ti dhammassavanassa vaṇṇaṃ bhaṇamānānaṃ sutvāpi paṭivacanaṃ na deti. Kiṃ kāraṇā? Thinamiddhavasena dhammakathāya ananubhūtattāti. Evaṃ bandhanāgāraṃ viya **thinamiddhaṃ** daṭṭhabbaṃ.

Yathā pana nakkhattaṃ kīḷantopi dāso, "idaṃ nāma accāyikaṃ karaṇīyaṃ atthi, sīghaṃ, tattha gaccha, no ce gacchasi, hatthapādaṃ vā te chindāmi kaṇṇanāsaṃ vā"ti vutto sīghaṃ gacchatiyeva, nakkhattassa ādimajjhapariyosānaṃ anubhavituṃ na labhati. Kasmā? Parādhīnatāya. Evamevaṃ vinaye appakataññunā vivekatthāya araññaṃ paviṭṭhenāpi kismiñcideva antamaso kappiyamaṃsepi akappiyamaṃsasaññāya uppannāya vivekaṃ pahāya sīlavisodhanatthaṃ vinayadharassa santike gantabbaṃ hoti. Vivekasukhaṃ anubhavituṃ na labhati. Kasmā? Uddhaccakukkuccābhibhūtatāyāti, evaṃ dāsabyaṃ viya **uddhaccakukkuccaṃ** daṭṭabbaṃ.

Yathā pana kantāraddhānamaggapaṭipanno puriso corehi manussānaṃ viluttokāsaṃ pahatokāsañca disvā daṇḍakasaddenapi sakuṇasaddenapi corā āgatāti ussaṅkitaparisaṅkito hoti, gacchatipi, tiṭṭhatipi, nivattatipi, gataṭṭhānato āgataṭṭhānameva bahutaraṃ hoti. So kicchena kasirena khemantabhūmiṃ pāpuṇāti vā, na vā pāpuṇāti. Evamevaṃ yassa aṭṭhasu ṭhānesu vicikicchā uppannā hoti. So "buddho nu kho, na nu kho buddho"ti-ādinā nayena vicikicchanto adhimuccitvā saddhāya gaṇhituṃ na sakkoti. Asakkonto maggaṃ vā phalaṃ vā na pāpuṇātīti

yathā (2.0220) kantāraddhānamagge "corā atthi natthī"ti punappunaṃ āsappana-parisappanaṃ apariyogāhanaṃ chambhitatta cittassa uppādento khemantapattiyā antarāyaṃ karoti, evaṃ **vicikicchā**pi "buddho nu kho na buddho"ti-ādinā nayena punappunaṃ āsappanaparisappanaṃ apariyogāhanaṃ chambhitattaṃ cittassa uppādayamānā ariyabhūmippattiyā antarāyaṃ karotīti kantāraddhānamaggo viya daṭṭhabbā.

Idāni **seyyathāpi, bhikkhave, āṇaṇyan**ti ettha bhagavā pahīnakāmacchandanīvaraṇaṃ āṇaṇyasadisaṃ, sesāni ārogyādisadisāni katvā dasseti. Tatrāyaṃ sadisatā- yathā hi puriso iṇaṃ ādāya kammante payojetvā samiddhakammanto, "idaṃ iṇaṃ nāma palibodhamūlan"ti cintetvā savaḍḍhikaṃ iṇaṃ niyyātetvā paṇṇaṃ phālāpeyya. Athassa tato paṭṭhāya neva koci dūtaṃ peseti, na paṇṇaṃ, so iṇasāmike disvāpi sace icchati, āsanā uṭṭhahati, no ce, na uṭṭhahati. Kasmā? Tehi saddhiṃ nillepatāya alaggatāya. Evameva bhikkhu, "ayaṃ kāmacchando nāma palibodhamūlan"ti satipaṭṭhāne vuttanayeneva cha dhamme bhāvetvā kāmacchandanīvaraṇaṃ pajahati. Tassevaṃ pahīnakāmacchandassa yathā iṇamuttassa purisassa iṇasāmike disvā neva bhayaṃ na chambhitattaṃ hoti. Evameva paravatthumhi neva saṅgo na bandho hoti. Dibbānipi rūpāni passato kileso na samudācarati. Tasmā bhagavā āṇaṇyamiva kāmacchandappahānamāha.

Yathā pana so pittarogāturo puriso bhesajjakiriyāya taṃ rogaṃ vūpasametvā tato paṭṭhāya madhusakkarādīnaṃ rasaṃ vindati. Evamevaṃ bhikkhu, "ayaṃ byāpādo nāma anatthakārako"ti cha dhamme bhāvetvā byāpādanīvaraṇaṃ pajahati. So evaṃ pahīnabyāpādo yathā pittarogavimutto puriso madhusakkarādīni madhurāni sampiyāyamāno paṭisevati. Evamevaṃ ācārapaṇṇatti-ādīni sikkhāpiyamāno sirasā sampaṭicchitvā sampiyāyamāno sikkhati. Tasmā bhagavā ārogyamiva byāpādappahānamāha.

Yathā (2.0221) so nakkhattadivase bandhanāgāraṃ pavesito puriso aparasmiṃ nakkhattadivase, "pubbepi ahaṃ pamādadosena baddho taṃ nakkhattaṃ nānubhavāmi, idāni appamatto bhavissāmī"ti yathāssa paccatthikā okāsaṃ na labhanti. Evaṃ appamatto hutvā nakkhattaṃ anubhavitvā- "aho nakkhattaṃ aho nakkhattan"ti udānaṃ udānesi. Evameva bhikkhu, "idaṃ thinamiddhaṃ nāma mahā-anatthakaran"ti cha dhamme bhāvetvā thinamiddhanīvaraṇaṃ pajahati. So evaṃ pahīnathinamiddho yathā bandhanā mutto puriso sattāhampi nakkhattassa ādimajjhapariyosānaṃ anubhavati. Evamevaṃ bhikkhu dhammanakkhattassa ādimajjhapariyosānaṃ anubhavanto saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇāti. Tasmā bhagavā bandhanā mokkhamiva thinamiddhappahānamāha.

Yathā pana dāso kañcideva mittaṃ upanissāya sāmikānaṃ dhanaṃ datvā attānaṃ bhujissaṃ katvā tato paṭṭhāya yaṃ icchati, taṃ kareyya. Evameva bhikkhu, "idaṃ uddhaccakukkuccaṃ nāma mahā-anatthakaran"ti cha dhamme bhāvetvā uddhaccakukkuccaṃ pajahati. So evaṃ pahīnuddhaccakukkucco yathā bhujisso puriso yaṃ icchati, taṃ karoti. Na taṃ koci balakkārena tato nivatteti. Evamevaṃ bhikkhu yathāsukhaṃ nekkhammapaṭipadaṃ paṭipajjati, na naṃ uddhaccakukkuccaṃ balakkārena tato nivatteti. Tasmā bhagavā bhujissaṃ viya uddha-

ccakukkuccappahānamāha.

Yathā balavā puriso hatthasāraṃ gahetvā sajjāvudho saparivāro kantāraṃ paṭipajjeyya. Taṃ corā dūratova disvā palāyeyyuṃ. So sotthinā taṃ kantāraṃ nittharitvā khemantaṃ patto haṭṭhatuṭṭho assa. Evamevaṃ bhikkhu, "ayaṃ vicikicchā nāma anatthakārikā"ti cha dhamme bhāvetvā vicikicchaṃ pajahati. So evaṃ pahīnavicikiccho yathā balavā sajjāvudho saparivāro puriso nibbhayo core tiṇaṃ viya agaṇetvā sotthinā nikkhamitvā khemantabhūmiṃ pāpuṇāti. Evamevaṃ duccaritakantāraṃ nittharitvā paramakhemantabhūmiṃ amataṃ nibbānaṃ pāpuṇāti. Tasmā bhagavā khemantabhūmiṃ viya vicikicchāpahānamāha.

427. Imameva kāyanti imaṃ karajakāyaṃ. **Abhisandetī**ti temeti sneheti, sabbattha pavattapītisukhaṃ karoti. **Parisandetī**ti samantato sandeti. **Paripūretī**ti vāyunā bhastaṃ viya pūreti. **Parippharatī**ti samantato phusati (2.0222). **Sabbāvato kāyassā**ti assa bhikkhuno sabbakoṭṭhāsavato kāyassa. Kiñci upādinnakasantatipavattiṭṭhāne chavimaṃsalohitānugataṃ aṇumattampi ṭhānaṃ paṭhamajjhānasukhena aphuṭṭhaṃ nāma na hoti. **Dakkho**ti cheko paṭibalo nhānīyacuṇṇāni kātuñceva yojetuñca sannetuñca. **Kaṃsathāle**ti yena kenaci lohena katabhājane. Mattikabhājanaṃ pana thiraṃ na hoti, sannentassa bhijjati, tasmā taṃ na dasseti. **Paripphosakaṃ paripphosakan**ti siñcitvā siñcitvā. **Sanneyyā**ti vāmahatthena kaṃsathālaṃ gahetvā dakkhiṇena hatthena pamāṇayuttaṃ udakaṃ siñcitvā siñcitvā parimaddanto piṇḍaṃ kareyya. **Snehānugatā**ti udakasinehena anugatā. **Snehaparetā**Ti udakasinehena parigatā. **Santarabāhirā**ti saddhiṃ antopadesena ceva bahipadesena ca, sabbatthakameva udakasinehena phuṭāti attho. **Na ca paggharinī**ti na bindu bindu udakaṃ paggharati, sakkā hoti hatthenapi dvīhipi tīhipi aṅgulīhi gahetuṃ ovaṭṭikampi kātunti attho.

428. Dutiyajjhānasukha-upamāyaṃ **ubbhitodako**ti ubbhinna-udako, na heṭṭhā ubbhijjitvā uggacchana-udako, antoyeva pana ubbhijjana-udakoti attho. **Āyamukhan**ti āgamanamaggo. **Devo**ti megho. **Kālenakālan**ti kāle kāle, anvaddhamāsaṃ vā anudasāhaṃ vāti attho. **Dhāran**ti vuṭṭhiṃ. **Nānuppaveccheyyā**ti na paveseyya, na vasseyyāti attho. **Sītā vāridhārā ubbhijjitvā**ti sītaṃ vāri taṃ udakarahadaṃ pūrayamānaṃ ubbhijjitvā. Heṭṭhā uggacchana-udakañhi uggantvā uggantvā bhijjantaṃ udakaṃ khobheti. Catūhi disāhi pavisana-udakaṃ purāṇapaṇṇatiṇakaṭṭhadaṇḍakādīhi udakaṃ khobheti. Vuṭṭhi-udakaṃ dhārānipātapupphuḷakehi udakaṃ khobheti. Sannisinnameva pana hutvā iddhinimmitamiva uppajjamānaṃ udakaṃ imaṃ padesaṃ pharati, imaṃ padesaṃ na pharatīti natthi. Tena aphuṭokāso nāma na hotīti. Tattha rahado viya karajakāyo, udakaṃ viya dutiyajjhānasukhaṃ. Sesaṃ purimanayeneva veditabbaṃ.

429. Tatiyajjhānasukha-upamāyaṃ (2.0223) uppalāni ettha santīti **uppalinī**. Sesapadadvayesupi eseva nayo. Ettha ca setarattanīlesu yaṃkiñci uppalaṃ uppalameva, ūnakasatapattaṃ puṇḍarīkaṃ, satapattaṃ padumaṃ. Pattaniyamaṃ vā vināpi setaṃ padumaṃ, rattaṃ puṇḍarīkanti ayamettha vinicchayo. **Udakānuggatānī**ti udakato na uggatāni. **Antonimuggaposīnī**ti udakatalassa anto nimuggāniyeva hutvā posīni, vaḍḍhīnīti attho. Sesaṃ purimanayeneva veditabbaṃ.

430. Catutthajjhānasukha-upamāyaṃ **parisuddhena cetasā pariyodātenā**ti ettha nirupakkilesaṭṭhena parisuddhaṃ. Pabhassaraṭṭhena pariyodātaṃ veditabbaṃ. **Odātena vatthenā**ti idaṃ utupharaṇatthaṃ vuttaṃ. Kiliṭṭhavatthena hi utupharaṇaṃ na hoti, taṅkhaṇadhotaparisuddhena utupharaṇaṃ balavaṃ hoti. Imissā hi upamāya vatthaṃ viya karajakāyo. Utupharaṇaṃ viya catutthajjhānasukhaṃ. Tasmā yathā sunhātassa purisassa parisuddhaṃ vatthaṃ sasīsaṃ pārupitvā nisinnassa sarīrato utu sabbameva vatthaṃ pharati, na koci vatthassa aphuṭokāso hoti. Evaṃ catutthajjhānasukhena bhikkhuno karajakāyassa na koci okāso aphuṭo hotīti evamettha attho daṭṭhabbo. Catutthajjhānacittameva vā vatthaṃ viya, taṃsamuṭṭhānarūpaṃ utupharaṇaṃ viya. Yathā hi katthaci odātavatthe kāyaṃ apphusantepi taṃsamuṭṭhānena utunā sabbatthakameva kāyo phuṭṭho hoti. Evaṃ catutthajjhānasamuṭṭhitena sukhumarūpena sabbatthakameva bhikkhuno karajakāyo phuṭo hotīti evamettha attho daṭṭhabbo.

431. Pubbenivāsañāṇa-upamāyaṃ **taṃdivasaṃ katakiriyā pākaṭā hotī**ti taṃdivasaṃ gatagāmattayameva gahitaṃ. Tattha gāmattayaṃ gatapuriso viya pubbenivāsañāṇalābhī daṭṭhabbo. Tayo gāmā viya tayo bhavā daṭṭhabbā. Tassa purisassa tīsu gāmesu taṃdivasaṃ katakiriyāya āvibhāvo viya pubbenivāsāya cittaṃ abhinīharitvā nisinnassa bhikkhuno tīsu bhavesu katakiriyāya āvibhāvo daṭṭhabbo.

432. Dibbacakkhu-upamāyaṃ (2.0224) **dve agārā**ti dve gharā. **Sadvārā**ti sammukhadvārā. **Anucaṅkamante**ti aparāparaṃ sañcarante. **Anuvicarante**Ti ito cito ca vicarante, ito pana gehā nikkhamitvā etaṃ gehaṃ, etasmā vā nikkhamitvā imaṃ gehaṃ pavisanavasenapi daṭṭhabbā. Tattha dve agārā sadvārā viya cutipaṭisandhiyo, cakkhumā puriso viya dibbacakkhuñāṇalābhī, cakkhumato purisassa dvinnaṃ gehānaṃ antare ṭhatvā passato dve agāre pavisanakanikkhamanakapurisānaṃ pākaṭakālo viya dibbacakkhulābhino ālokaṃ vaḍḍhetvā olokentassa cavanaka-upapajjanakasattānaṃ pākaṭakālo. Kiṃ pana te ñāṇassa pākaṭā, puggalassāti? Ñāṇassa. Tassa pākaṭattā pana puggalassa pākaṭāyevāti.

433. Āsavakkhayañāṇa-upamāyaṃ **pabbatasaṅkhepe**ti

pabbatamatthake. **Anāvilo**ti nikkaddamo. Sippiyo ca sambukā ca **sippisambukaṃ.** Sakkharā ca kathalā ca **sakkharakathalaṃ.** Macchānaṃ gumbā ghaṭāti **macchagumbaṃ. Tiṭṭhantampi carantampī**ti ettha sakkharakathalaṃ tiṭṭhatiyeva, itarāni carantipi tiṭṭhantipi. Yathā pana antarantarā ṭhitāsupi nisinnāsupi vijjamānāsupi, "etā gāvo carantī"ti carantiyo upādāya itarāpi carantīti vuccanti. Evaṃ tiṭṭhantameva sakkharakathalaṃ upādāya itarampi dvayaṃ tiṭṭhantanti vuttaṃ. Itarañca dvayaṃ carantaṃ upādāya sakkharakathalampi carantanti vuttaṃ. Tattha cakkhumato purisassa tīre ṭhatvā passato sippisambukādīnaṃ vibhūtakālo viya āsavānaṃ khayāya cittaṃ nīharitvā nisinnassa bhikkhuno catunnaṃ saccānaṃ vibhūtakālo daṭṭhabbo.

434. Idāni sattahākārehi saliṅgato saguṇato khīṇāsavassa nāmaṃ gaṇhanto, **ayaṃ vuccati, bhikkhave, bhikkhu samaṇo itipī**ti-ādimāha. Tattha **evaṃ kho, bhikkhave, bhikkhu samaṇo hotī**ti-ādīsu, bhikkhave, evaṃ bhikkhu samitapāpattā **samaṇo** hoti. Bāhitapāpattā **brāhmaṇo** hoti. Nhātakilesattā **nhātako** hoti, dhotakilesattāti attho. Catumaggañāṇasaṅkhātehi vedehi akusaladhammānaṃ gatattā **vedagū** hoti, viditattāti attho. Teneva **viditāssa hontī**ti-ādimāha. Kilesānaṃ sutattā **sottiyo** hoti, nissutattā (2.0225) apahatattāti attho. Kilesānaṃ ārakattā **ariyo** hoti, hatattāti attho. Tehi ārakattā **arahaṃ** hoti, dūrībhūtattāti attho. Sesaṃ sabattha pākaṭamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Mahā-assapurasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Cūḷa-assapurasuttavaṇṇanā

435. Evaṃ me sutanti cūḷa-assapurasuttaṃ. Tassa desanākāraṇaṃ purimasadisameva. **Samaṇasāmīcippaṭipadā**ti samaṇānaṃ anucchavikā samaṇānaṃ anulomappaṭipadā.

436. Samaṇamalānanti-ādīsu ete dhammā uppajjamānā samaṇe maline karonti malaggahite, tasmā "samaṇamalā"ti vuccanti. Etehi samaṇā dussanti, padussanti, tasmā **samaṇadosā**ti vuccanti. Ete uppajjitvā samaṇe kasaṭe niroje karonti milāpenti, tasmā **samaṇakasaṭā**ti vuccanti. **Āpāyikānaṃ ṭhānānan**ti apāye nibbattāpakānaṃ kāraṇānaṃ. **Duggativedaniyānan**ti duggatiyaṃ vipākavedanāya paccayānaṃ. **Matajaṃ nāmā**ti manussā tikhiṇaṃ ayaṃ ayena sughaṃsitvā taṃ ayacuṇṇaṃ maṃsena saddhiṃ madditvā koñcasakuṇe khādāpenti. Te uccāraṃ kātuṃ asakkontā maranti. No ce maranti, paharitvā mārenti. Atha tesaṃ kucchiṃ phāletvā naṃ udakena dhovitvā cuṇṇaṃ gahetvā maṃsena saddhiṃ madditvā puna khādāpentīti evaṃ satta vāre khādāpetvā gahitena ayacuṇṇena āvudhaṃ karonti. Susikkhitā ca naṃ ayakārā bahuhatthakammamūlaṃ labhitvā karonti.

Taṃ matasakuṇato jātattā "matajan"ti vuccati, atitikhiṇaṃ hoti. **Pītanisitan**ti udakapītañceva silāya ca sunighaṃsitaṃ. **Saṅghāṭiyā**ti kosiyā. **Sampārutan**ti pariyonaddhaṃ. **Sampaliveṭhitan**ti samantato veṭhitaṃ.

437. Rajojallikassā Ti (2.0226) rajojalladhārino. **Udakorohakassā**ti divasassa tikkhattuṃ udakaṃ orohantassa. **Rukkhamūlikassā**ti rukkhamūlavāsino. **Abbhokāsikassā**ti abbhokāsavāsino. **Ubbhaṭṭhakassā**ti uddhaṃ ṭhitakassa. **Pariyāyabhattikassā**ti māsavārena vā aḍḍhamāsavārena vā bhuñjantassa. Sabbametaṃ bāhirasamayeneva kathitaṃ. Imasmiñhi sāsane cīvaradharo bhikkhu saṅghāṭikoti na vuccati. Rajojalladhāraṇādivatāni imasmiṃ sāsane natthiyeva. Buddhavacanassa buddhavacanameva nāmaṃ, na mantāti. Rukkhamūliko, abbhokāsikoti ettakaṃyeva pana labbhati. Tampi bāhirasamayeneva kathitaṃ. **Jātameva nan**ti taṃdivase jātamattaṃyeva naṃ. **Saṅghāṭikaṃ kareyyun**ti saṅghāṭikaṃ vatthaṃ nivāsetvā ca pārupitvā ca saṅghāṭikaṃ kareyyuṃ. Esa nayo sabbattha.

438. Visuddhamattānaṃ samanupassatīti attānaṃ visujjhantaṃ passati. Visuddhoti pana na tāva vattabbo. **Pāmojjaṃ jāyatī**ti tuṭṭhākāro jāyati. **Pamuditassa pītī**ti tuṭṭhassa sakalasarīraṃ khobhayamānā pīti jāyati. **Pītimanassa kāyo**ti pītisampayuttassa puggalassa nāmakāyo. **Passambhatī**ti vigatadaratho hoti. **Sukhaṃ vedetī**ti kāyikampi cetasikampi sukhaṃ vediyati. **Cittaṃ samādhiyatī**ti iminā nekkhammasukhena sukhitassa cittaṃ samādhiyati, appanāpattaṃ viya hoti. **So mettāsahagatena cetasā**ti heṭṭhā kilesavasena āraddhā desanā pabbate vuṭṭhavuṭṭhi viya nadiṃ yathānusandhinā brahmavihārabhāvanaṃ otiṇṇā. Tattha yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ sabbaṃ visuddhimagge vuttameva. **Seyyathāpi, bhikkhave, pokkharaṇī**ti mahāsīhanādasutte maggo pokkharaṇiyā upamito, idha sāsanaṃ upamitanti veditabbaṃ. **Āsavānaṃ khayā samaṇo hotī**ti sabbakilesānaṃ samitattā paramatthasamaṇo hotīti. Sesaṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Cūḷa-assapurasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Catutthavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Cūḷayamakavaggo

1. Sāleyyakasuttavaṇṇanā

439. Evaṃ (2.0227) **me sutan**ti sāleyyakasuttaṃ. Tattha **kosalesū**ti kosalā nāma jānapadino rājakumārā. Tesaṃ nivāso ekopi janapado ruḷhīsaddena kosa-

lāti vuccati, tasmiṃ kosalesu janapade. Porāṇā panāhu- yasmā pubbe mahāpanādaṃ rājakumāraṃ nānānāṭakāni disvā sitamattampi akarontaṃ sutvā rājā āha- "yo mama puttaṃ hasāpeti, sabbālaṅkārena naṃ alaṅkaromī"ti. Tato naṅgalānipi chaḍḍetvā mahājanakāye sannipatite manussā sātirekāni sattavassāni nānākīḷikāyo dassetvā naṃ hasāpetuṃ nāsakkhiṃsu. Tato sakko devanaṭaṃ pesesi. So dibbanāṭakaṃ dassetvā hasāpesi. Atha te manussā attano attano vasanokāsābhimukhā pakkamiṃsu. Te paṭipathe mittasuhajjādayo disvā paṭisanthāraṃ karontā, "kacci, bho, kusalaṃ, kacci, bho, kusalan"ti āhaṃsu. Tasmā taṃ "kusalaṃ kusalan"ti vacanaṃ upādāya so padeso kosalāti vuccatīti.

Cārikaṃ caramānoti aturitacārikaṃ caramāno. **Mahatā bhikkhusaṅghena saddhin**ti sataṃ vā sahassaṃ vā satasahassaṃ vāti evaṃ apariccchinnena mahatā bhikkhusaṅghena saddhiṃ. **Brāhmaṇagāmo**ti brāhmaṇānaṃ samosaraṇagāmopi brāhmaṇagāmoti vuccati brāhmaṇānaṃ bhogagāmopi. Idha samosaraṇagāmo adhippeto. **Tadavasarī**ti taṃ avasari, sampattoti attho. Vihāro panettha aniyāmito; tasmā tassa avidūre buddhānaṃ anucchaviko eko vanasaṇḍo bhavissati, satthā taṃ vanasaṇḍaṃ gatoti veditabbo. **Assosun**ti suṇiṃsu upalabhiṃsu. Sotadvārasampattavacananigghosānusārena jāniṃsu. **Kho**ti avadhāraṇatthe padapūraṇamatte vā nipāto. Tattha avadhāraṇatthena assosuṃyeva (2.0228), na nesaṃ koci savanantarāyo ahosīti ayamattho veditabbo. Padapūraṇena byañjanasiliṭṭhatāmattameva.

Idāni yamatthaṃ assosuṃ, taṃ pakāsetuṃ **samaṇo khalu, bho, gotamo**ti-ādi vuttaṃ. Tattha samitapāpattā **samaṇo**ti veditabbo. **Khalū**ti anussavanatthe nipāto. **Bho**ti tesaṃ aññamaññaṃ ālapanamattaṃ. **Gotamo**ti bhagavato gottavasena paridīpanaṃ. Tasmā **samaṇo khalu, bho, gotamo**ti ettha samaṇo kira, bho, gotamagottoti evamattho daṭṭhabbo. **Sakyaputto**ti idaṃ pana bhagavato uccākulaparidīpanaṃ. **Sakyakulā pabbajito**ti saddhāpabbajitabhāvadīpanaṃ. Kenaci pārijuññena anabhibhūto aparikkhīṇaṃyeva taṃ kulaṃ pahāya saddhāpabbajitoti vuttaṃ hoti. Tato paraṃ vuttatthameva. **Taṃ kho panā**ti itthambhūtākhyānatthe upayogavacanaṃ, tassa kho pana bhoto gotamassāti attho. **Kalyāṇo**ti kalyāṇaguṇasamannāgato, seṭṭhoti vuttaṃ hoti. **Kittisaddo**ti kittiyeva, thutighoso vā. **Abbhuggato**ti sadevakaṃ lokaṃ ajjhottharitvā uggato. Kinti? "Itipi so bhagavā ...pe... buddho bhagavā"ti.

Tatrāyaṃ padasambandho- so bhagavā itipi arahaṃ, itipi sammāsambuddho ...pe... itipi bhagavāti. Iminā ca iminā ca kāraṇenāti vuttaṃ hoti. Tattha ārakattā, arīnaṃ arānañca hatattā, paccayādīnaṃ arahattā, pāpakaraṇe rahābhāvāti imehi tāva kāraṇehi so bhagavā arahanti veditabboti-ādinā nayena mātikaṃ nikkhipitvā sabbāneva etāni padāni visuddhimagge buddhānussatiniddese vitthāritānīti tato tesaṃ vitthāro gahetabbo.

Sādhu kho panāti sundaraṃ kho pana; atthāvahaṃ sukhāvahanti vuttaṃ hoti. **Tathārūpānaṃ arahatan**ti yathārūpo so bhavaṃ gotamo, evarūpānaṃ anekehipi kappakoṭisatasahassehi dullabhadassanānaṃ byāmappabhāparikkhittehi asīti-anubyañjanaratanapaṭimaṇḍitehi dvattiṃsmahāpurisalakkhaṇavarehi samākiṇṇa-

manoramasarīrānaṃ atappakadassanānaṃ atimadhuradhammanigghosānaṃ, yathābhūtaguṇādhigamena loke arahantoti laddhasaddānaṃ arahataṃ. **Dassanaṃ hotī**ti pasādasommāni akkhīni ummīletvā dassanamattampi sādhu hoti. Sace pana aṭṭhaṅgasamannāgatena brahmassarena dhammaṃ (2.0229) desentassa ekaṃ padampi sotuṃ labhissāma, sādhutaraṃyeva bhavissatīti evaṃ ajjhāsayaṃ katvā.

Yena bhagavā tenupasaṅkamiṃsūti sabbakiccāni pahāya tuṭṭhamānasā āgamaṃsu. **Etadavocun**ti duvidhā hi pucchā agārikapucchā anagārikapucchā ca. Tattha "kiṃ, bhante, kusalaṃ, kiṃ akusalan"ti iminā nayena agārikapucchā āgatā. "Ime kho, bhante, pañcupādānakkhandhā"ti iminā nayena anagārikapucchā. Ime pana attano anurūpaṃ agārikapucchaṃ pucchantā etaṃ, "ko nu kho, bho gotama, hetu ko paccayo"ti-ādivacanaṃ avocuṃ. Tesaṃ bhagavā yathā na sakkonti sallakkhetuṃ, evaṃ saṃkhitteneva tāva paññaṃ vissajjento, **adhammacariyāvisamacariyāhetu kho gahapatayo**ti-ādimāha. Kasmā pana bhagavā yathā na sallakkhenti, evaṃ vissajjesīti? Paṇḍitamānikā hi te; āditova mātikaṃ aṭṭhapetvā yathā sallakkhenti, evaṃ atthe vitthārite, desanaṃ uttānikāti maññantā avajānanti, mayampi kathentā evameva katheyyāmāti vattāro bhavanti. Tena nesaṃ bhagavā yathā na sakkonti sallakkhetuṃ, evaṃ saṃkhitteneva tāva paññaṃ vissajjesi. Tato sallakkhetuṃ asakkontehi vitthāradesanaṃ yācito vitthārena desetuṃ, **tena hi gahapatayo**ti-ādimāha. Tattha **tena hī**ti kāraṇatthe nipāto. Yasmā maṃ tumhe yācatha, tasmāti attho.

440. Tividhanti tīhi koṭṭhāsehi. **Kāyenā**ti kāyadvārena. **Adhammacariyāvisamacariyā**ti adhammacariyasaṅkhātā visamacariyā. Ayaṃ panettha padattho, adhammassa cariyā adhammacariyā, adhammakaraṇanti attho. Visamā cariyā, visamassa vā kammassa cariyāti visamacariyā. Adhammacariyā ca sā visamacariyā cāti adhammacariyāvisamacariyā. Etenupāyena sabbesu kaṇhasukkapadesu attho veditabbo. **Luddo**ti kakkhaḷo. **Dāruṇo**ti sāhasiko. **Lohitapāṇī**ti paraṃ jīvitā voropentassa pāṇī lohitena lippanti. Sacepi na lippanti, tathāvidho lohitapāṇītveva vuccati. **Hatappahate niviṭṭho**ti hate ca parassa pahāradāne (2.0230), pahate ca paramāraṇe niviṭṭho. **Adayāpanno**ti nikkaruṇataṃ āpanno.

Yaṃ taṃ parassāti yaṃ taṃ parassa santakaṃ. **Paravittūpakaraṇan**ti tasseva parassa vittūpakaraṇaṃ tuṭṭhijananaṃ parikkhārabhaṇḍakaṃ. **Gāmagataṃ vā**ti antogāme vā ṭhapitaṃ. **Araññagataṃ vā**ti araññe rukkhaggapabbatamatthakādīsu vā ṭhapitaṃ. **Adinnan**ti tehi parehi kāyena vā vācāya vā adinnaṃ. **Theyyasaṅkhātan**ti ettha **theno**ti coro. Thenassa bhāvo

theyyaṃ, avaharaṇacittassetaṃ adhivacanaṃ. Saṅkhā saṅkhātanti atthato ekaṃ, koṭṭhāsassetaṃ adhivacanaṃ, "saññānidānā hi papañcasaṅkhā"ti-ādīsu viya. Theyyañca taṃ saṅkhātañcāti theyyasaṅkhātaṃ, theyyacittasaṅkhāto eko cittakoṭṭhāsoti attho. Karaṇatthe cetaṃ paccattavacanaṃ, tasmā theyyasaṅkhātenāti atthato daṭṭhabbaṃ.

Māturakkhitāti-ādīsu yaṃ pitari naṭṭhe vā mate vā ghāsacchādanādīhi paṭijaggamānā, vayapattaṃ kulaghare dassāmīti mātā rakkhati, ayaṃ māturakkhitā nāma. Etenupāyena **piturakkhitā**dayopi veditabbā. Sabhāgakulāni pana kucchigatesupi gabbhesu katikaṃ karonti- "sace mayhaṃ putto hoti, tuyhaṃ dhītā, aññattha gantuṃ na labhissati, mayhaṃ puttasseva hotū"ti. Evaṃ gabbhepi pariggahitā **sassāmikā** nāma. "Yo itthannāmaṃ itthiṃ gacchati, tassa ettako daṇḍo"ti evaṃ gāmaṃ vā gehaṃ vā vīthiṃ vā uddissa ṭhapitadaṇḍā, pana **saparidaṇḍā** nāma. **Antamaso mālāguṇaparikkhittāpī**ti yā sabbantimena paricchedena, "esā me bhariyā bhavissatī"ti saññāya tassā upari kenaci mālāguṇaṃ khipantena mālāguṇamattenāpi parikkhittā hoti. **Tathārūpāsu cārittaṃ āpajjitā hotī**ti evarūpāsu itthīsu sammādiṭṭhisutte vuttamicchācāralakkhaṇavasena vītikkamaṃ kattā hoti.

Sabhāgatoti sabhāyaṃ ṭhito. **Parisāgato**ti parisāyaṃ ṭhito. **Ñātimajjhagato**ti dāyādānaṃ majjhe ṭhito. **Pūgamajjhagato**ti senīnaṃ majjhe ṭhito. **Rājakulamajjhagato**ti rājakulassa majjhe mahāvinicchaye ṭhito (2.0231). **Abhinīto**ti pucchanatthāya nīto. **Sakkhiputṭho**ti sakkhiṃ katvā pucchito. **Ehambho purisā**ti ālapanametaṃ. **Attahetu vā parahetu vā**ti attano vā parassa vā hatthapādādihetu vā dhanahetu vā. **Āmisakiñcikkhahetu vā**Ti ettha **āmisan**ti lābho adhippeto. **Kiñcikkhan**ti yaṃ vā taṃ vā appamattakaṃ. Antamaso tittiravaṭṭakasappipiṇḍanavanītapiṇḍādimattakassapi lañjassa hetūti attho. **Sampajānamusā bhāsitā hotī**ti jānantoyeva musāvādaṃ kattā hoti.

Imesaṃ bhedāyāti yesaṃ itoti vuttānaṃ santike sutaṃ hoti, tesaṃ bhedāya. **Amūsaṃ bhedāyā**ti yesaṃ amutrāti vuttānaṃ santike sutaṃ hoti, tesaṃ bhedāya. **Iti samaggānaṃ vā bhedakā**Ti evaṃ samaggānaṃ vā dvinnaṃ sahāyakānaṃ bhedaṃ kattā. **Bhinnānaṃ vā anuppadātā**Ti suṭṭhu kataṃ tayā, taṃ pajahantena katipāheneva te mahantaṃ anatthaṃ kareyyāti evaṃ bhinnānaṃ puna asaṃsandanāya anuppadātā upatthambhetā kāraṇaṃ dassetāti attho. Vaggo ārāmo abhiratiṭṭhānamassāti **vaggārāmo. Vaggarato**ti vaggesu rato. Vagge disvā vā sutvā vā nandatīti **vagganandī. Vaggakaraṇiṃ vācan**ti yā vācā samaggepi satte vagge karoti bhindati, taṃ kalahakāraṇaṃ vācaṃ bhāsitā hoti.

Aṇḍakāti yathā sadose rukkhe aṇḍakāni uṭṭhahanti, evaṃ sadosatāya khuṃsanāvambhanādivacanehi aṇḍakā jātā. **Kakkasā**ti pūtikā. Yathā nāma pūtikarukkho kakkaso hoti paggharitacuṇṇo, evaṃ kakkasā hoti, sotaṃ ghaṃsamānā viya pavisati. Tena vuttaṃ "kakkasā"ti. **Parakaṭukā**ti paresaṃ kaṭukā amanāpā dosajananī. **Parābhisajjanī**ti kuṭilakaṇṭakasākhā viya mammesu vijjhitvā paresaṃ abhisajjanī gantukāmānampi gantuṃ adatvā lagganakārī. **Kodhasāmantā**Ti kodhassa āsannā. **Asamādhisaṃvattanikā**ti appanāsamādhissa vā upacārasamādhissa vā asaṃvattanikā. Iti sabbāneva tāni sadosavācāya vevacanāni.

Akālavādīti akālena vattā. **Abhūtavādī**ti yaṃ natthi, tassa vattā. **Anatthavādī**ti akāraṇanissitaṃ vattā. **Adhammavādī**ti asabhāvaṃ vattā (2.0232). **Avinayavādī**ti asaṃvaravinayapaṭisaṃyuttassa vattā. **Anidhānavati vācan**ti hadayamañjūsāyaṃ nidhetuṃ ayuttaṃ vācaṃ bhāsitā hoti. **Akālenā**ti vattabbakālassa pubbe vā pacchā vā ayuttakāle vattā hoti. **Anapadesan**ti suttāpadesavirahitaṃ. **Apariyantavatin**ti aparicchedaṃ, suttaṃ vā jātakaṃ vā nikkhipitvā tassa upalabbhaṃ vā upamaṃ vā vatthuṃ vā āharitvā bāhirakathaṃyeva katheti. Nikkhittaṃ nikkhittameva hoti. "Suttaṃ nu kho katheti jātakaṃ nu kho, nassa antaṃ vā koṭiṃ vā passāmā"ti vattabbataṃ āpajjati. Yathā vaṭarukkhasākhānaṃ gatagataṭṭhāne pārohā otaranti, otiṇṇotiṇṇaṭṭhāne sampajjitvā puna vaḍḍhantiyeva. Evaṃ aḍḍhayojanampi yojanampi gacchantiyeva, gacchante gacchante pana mūlarukkho vinassati, paveṇijātakāva tiṭṭhanti. Evamayampi nigrodhadhammakathiko nāma hoti; nikkhittaṃ nikkhittamattameva katvā passeneva pariharanto gacchati. Yo pana bahumpi bhaṇanto etadatthamidaṃ vuttanti āharitvā jānāpetuṃ sakkoti, tassa kathetuṃ vaṭṭati. **Anatthasaṃhitan**ti na atthanissitaṃ.

Abhijjhātā hotīti abhijjhāya oloketā hoti. **Aho vatā**ti patthanatthe nipāto. Abhijjhāya olokitamattakena cettha kammapathabhedo na hoti. Yadā pana, "aho vatidaṃ mama santakaṃ assa, ahamettha vasaṃ vatteyyan"ti attano pariṇāmeti, tadā kammapathabhedo hoti, ayamidha adhippeto.

Byāpannacittoti vipannacitto pūtibhūtacitto. **Paduṭṭhamanasaṅkappo**ti dosena duṭṭhacittasaṅkappo. **Haññantū**ti ghātiyantū. **Vajjhantū**ti vadhaṃ pāpuṇantu. **Mā vā ahesun**ti kiñcipi mā ahesuṃ. Idhāpi kopamattakena kammapathabhedo na hoti. Haññantūti-ādicintaneneva hoti, tasmā evaṃ vuttaṃ.

Micchādiṭṭhikoti akusaladassano. **Viparītadassano**ti vipallatthadassano. **Natthi dinnan**ti dinnassa phalābhāvaṃ sandhāya vadati. **Yiṭṭhaṃ** vuccati mahāyāgo. **Hutan**ti paheṇakasakkāro adhippeto, tampi ubhayaṃ phalābhāvameva (2.0233) sandhāya paṭikkhipati. **Sukatadukkaṭānan**ti sukatadukkaṭānaṃ, kusalākusalānanti attho. **Phalaṃ vipāko**ti yaṃ phalanti vā vipākoti vā vuccati, taṃ natthīti vadati. **Natthi ayaṃ loko**ti paraloke ṭhitassa ayaṃ loko natthi. **Natthi paro loko**ti idha loke ṭhitassapi paraloko natthi, sabbe tattha tattheva ucchijjantīti dasseti. **Natthi mātā natthi pitā**ti tesu sammāpaṭipattimicchāpaṭipattīnaṃ phalābhāvavasena vadati. **Natthi sattā opapātikā**ti cavitvā upapajjanakasattā nāma natthīti vadati. **Sayaṃ abhiññā sacchikatvā pavedentī**ti ye imañca lokaṃ parañca lokaṃ abhivisiṭṭhāya paññāya sayaṃ paccakkhaṃ katvā pavedenti, te natthīti sabbaññubuddhānaṃ abhāvaṃ dīpeti, ettāvatā dasavatthukā micchādiṭṭhi kathitā hoti.

441. Pāṇātipātaṃ Pahāyāti-ādayo satta kammapathā cūḷahatthipade vitthāritā. Anabhijjhādayo uttānatthāyeva.

442. Sahabyataṃ upapajjeyyanti sahabhāvaṃ upagaccheyyaṃ. **Brahmakāyikānaṃ devānan**ti paṭhamajjhānabhūmidevānaṃ. **Ābhānaṃ devānan**ti ābhā nāma visuṃ natthi, parittābha-appamāṇābha-ābhassarānametaṃ adhivacanaṃ. **Parittābhānan**ti-ādi pana ekato aggahetvā tesaṃyeva bhedato gahaṇaṃ. **Parittasubhānan**ti-ādīsupi eseva nayo. Iti bhagavā āsavakkhayaṃ dassetvā arahattanikūṭena

desanaṃ niṭṭhapesi.

Idha ṭhatvā pana devalokā samānetabbā. Tissannaṃ tāva jhānabhūmīnaṃ vasena nava brahmalokā, pañca suddhāvāsā catūhi ārūpehi saddhiṃ navāti aṭṭhārasa, vehapphalehi saddhiṃ ekūnavīsati, te asaññaṃ pakkhipitvā vīsati brahmalokā honti, evaṃ chahi kāmāvacarehi saddhiṃ chabbīsati devalokā nāma. Tesaṃ sabbesampi bhagavatā dasakusalakammapathehi nibbatti dassitā.

Tattha chasu tāva kāmāvacaresu tiṇṇaṃ sucaritānaṃ vipākeneva nibbatti hoti. Uparidevalokānaṃ pana ime kammapathā upanissayavasena kathitā (2.0234). Dasa kusalakammapathā hi sīlaṃ, sīlavato ca kasiṇaparikammaṃ ijjhatīti. Sīle patiṭṭhāya kasiṇaparikammaṃ katvā paṭhamajjhānaṃ nibbattetvā paṭhamajjhānabhūmiyaṃ nibbattati; dutiyādīni bhāvetvā dutiyajjhānabhūmi-ādīsu nibbattati; rūpāvacarajjhānaṃ pādakaṃ katvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā anāgāmiphale patiṭṭhito pañcasu suddhāvāsesu nibbattati; rūpāvacarajjhānaṃ pādakaṃ katvā arūpāvacarasamāpattiṃ nibbattetvā catūsu arūpesu nibbattati; rūpārūpajjhānaṃ pādakaṃ katvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇāti. Asaññabhavo pana bāhirakānaṃ tāpasaparibbājakānaṃ āciṇṇoti idha na niddiṭṭho. Sesaṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Sāleyyakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Verañjakasuttavaṇṇanā

444. Evaṃ me sutanti verañjakasuttaṃ. Tattha **verañjakā**ti verañjavāsino. **Kenacideva karaṇīyenā**ti kenacideva aniyamitakiccena. Sesaṃ sabbaṃ purimasutte vuttanayeneva veditabbaṃ. Kevalañhi idha **adhammacārī visamacārī**ti evaṃ puggalādhiṭṭhānā desanā katā. Purimasutte dhammādhiṭṭhānāti ayaṃ viseso. Sesaṃ tādisamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Verañjakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Mahāvedallasuttavaṇṇanā

449. Evaṃ me sutanti mahāvedallasuttaṃ. Tattha **āyasmā**ti sagāravasappatissavacanametaṃ. **Mahākoṭṭhiko**ti tassa therassa nāmaṃ. **Paṭisallānā vuṭṭhito**ti

phalasamāpattito vuṭṭhito. **Duppañño duppañño**ti ettha paññāya duṭṭhaṃ nāma natthi, appañño nippañño ti attho. **Kittāvatā nu kho**ti kāraṇapariccheda pucchā, kittakena nu kho evaṃ vuccatīti (2.0235) attho. Pucchā ca nāmesā adiṭṭhajotanāpucchā, diṭṭhasaṃsandanāpucchā, vimaticchedanāpucchā, anumatipucchā, kathetukamyatāpucchāti pañcavidhā hoti. Tāsamidaṃ nānākaraṇaṃ–

Katamā **adiṭṭhajotanāpucchā**? Pakatiyā lakkhaṇaṃ aññātaṃ hoti adiṭṭhaṃ atulitaṃ atīritaṃ avibhūtaṃ avibhāvitaṃ, tassa ñāṇāya dassanāya tulanāya tīraṇāya vibhūtāya vibhāvanatthāya pañhaṃ pucchati. Ayaṃ adiṭṭhajotanāpucchā.

Katamā **diṭṭhasaṃsandanāpucchā**? Pakatiyā lakkhaṇaṃ ñātaṃ hoti diṭṭhaṃ tulitaṃ tīritaṃ vibhūtaṃ vibhāvitaṃ, aññehi paṇḍitehi saddhiṃ saṃsandanatthāya pañhaṃ pucchati. Ayaṃ diṭṭhasaṃsandanāpucchā.

Katamā **vimaticchedanāpucchā**? Pakatiyā saṃsayapakkhando hoti vimatipakkhando, dveḷhakajāto, "evaṃ nu kho, na nu kho, kiṃ nu kho, kathaṃ nu kho"ti, so vimaticchedanatthāya pañhaṃ pucchati. Ayaṃ vimaticchedanāpucchā (mahāni. 150; cūḷani. puṇṇakamāṇavapucchāniddesa 12).

"Taṃ kiṃ maññatha, bhikkhave, rūpaṃ niccaṃ vā aniccaṃ vāti? Aniccaṃ, bhante"ti (mahāva. 21) evarūpā anumatiṃ gahetvā dhammadesanākāle pucchā **anumatipucchā** nāma.

"Cattārome, bhikkhave, satipaṭṭhānā, katame cattāro"ti (saṃ. ni. 5.390) evarūpā bhikkhusaṅghaṃ sayameva pucchitvā sayameva vissajjetukāmassa pucchā **kathetukamyatāpucchā** nāma. Tāsu idha diṭṭhasaṃsandanāpucchā adhippetā.

Thero hi attano divāṭṭhāne nisīditvā sayameva pañhaṃ samuṭṭhapetvā sayaṃ vinicchinanto idaṃ suttaṃ ādito paṭṭhāya matthakaṃ pāpesi. Ekacco hi pañhaṃ samuṭṭhāpetuṃyeva sakkoti na nicchetuṃ; ekacco nicchetuṃ sakkoti na samuṭṭhāpetuṃ; ekacco ubhayampi na sakkoti; ekacco ubhayampi sakkoti. Tesu thero ubhayampi sakkotiyeva. Kasmā? Mahāpaññatāya. Mahāpaññaṃ nissāya hi imasmiṃ sāsane sāriputtatthero, mahākaccānatthero, puṇṇatthero, kumārakassapatthero, ānandatthero, ayameva āyasmāti sambahulā therā visesaṭṭhānaṃ adhigatā.

Na hi sakkā yāya vā tāya vā appamattikāya paññāya samannāgatena bhikkhunā (2.0236) sāvakapāramīñāṇassa matthakaṃ pāpuṇituṃ, mahāpaññena pana sakkāti mahāpaññatāya **sāriputtatthero** taṃ ṭhānaṃ adhigato. Paññāya hi therena sadiso natthi. Teneva naṃ bhagavā etadagge ṭhapesi- "etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ mahāpaññānaṃ yadidaṃ sāriputto"ti (a. ni. 1.189).

Tathā na sakkā yāya vā tāya vā appamattikāya paññāya samannāgatena bhikkhunā bhagavatā saṃkhittena bhāsitassa sabbaññutaññāṇena saddhiṃ saṃsanditvā samānetvā vitthārena atthaṃ vibhajetuṃ, mahāpaññena pana sakkāti mahāpaññatāya **mahākaccānatthero** tattha paṭibalo jāto, teneva naṃ bhagavā etadagge ṭhapesi- "etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ saṃkhittena bhāsitassa vitthārena atthaṃ vibhajantānaṃ yadidaṃ mahākaccāno"ti (a. ni. 1.197).

Tathā na sakkā yāya vā tāya vā appamattikāya paññāya samannāgatena bhikkhunā dhammakathaṃ kathentena dasa kathāvatthūni āharitvā satta visuddhiyo vibhajantena dhammakathaṃ kathetuṃ, mahāpaññena pana sakkāti mahāpaññatāya **puṇṇatthero** catuparisamajjhe alaṅkatadhammāsane cittabījaniṃ gahetvā nisinno līḷāyanto puṇṇacando viya dhammaṃ kathesi. Teneva naṃ bhagavā etadagge ṭhapesi- "etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ dhammakathikānaṃ yadidaṃ puṇṇo mantāṇiputto"ti (a. ni. 1.196).

Tathā yāya vā tāya vā appamattikāya paññāya samannāgato bhikkhu dhammaṃ kathento ito vā etto vā anukkamitvā yaṭṭhikoṭiṃ gahetvā andho viya, ekapadikaṃ daṇḍakasetuṃ āruḷho viya ca gacchati. Mahāpaññho pana catuppadikaṃ gāthaṃ nikkhipitvā upamā ca kāraṇāni ca āharitvā tepiṭakaṃ buddhavacanaṃ gahetvā heṭṭhupariyaṃ karonto kathesi. Mahāpaññatāya pana **kumārakassapatthero** catuppadikaṃ gāthaṃ nikkhipitvā upamā ca kāraṇāni ca āharitvā tehi saddhiṃ yojento jātassare pañcavaṇṇāni kusumāni phullāpento viya sinerumatthake vaṭṭisahassaṃ telapadīpaṃ jālento viya tepiṭakaṃ buddhavacanaṃ heṭṭhupariyaṃ karonto (2.0237) kathesi. Teneva naṃ bhagavā etadagge ṭhapesi- "etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ cittakathikānaṃ yadidaṃ kumārakassapo"ti (a. ni. 1.217).

Tathā yāya vā tāya vā appamattikāya paññāya samannāgato bhikkhu catūhi māsehi catuppadikampi gāthaṃ gahetuṃ na sakkoti. Mahāpaññho pana ekapade ṭhatvā padasatampi padasahassampi gaṇhāti. **Ānandatthero** pana mahāpaññatāya ekapaduddhāre ṭhatvā sakiṃyeva sutvā puna apucchanto saṭṭhi padasahassāni pannarasa gāthāsahassāni valliyā pupphāni ākaḍḍhitvā gaṇhanto viya ekappahāreneva gaṇhāti. Gahitagahitaṃ pāsāṇe khatalekhā viya, suvaṇṇaghaṭe pakkhittasīhavasā viya ca gahitākāreneva tiṭṭhati. Teneva naṃ bhagavā etadagge ṭhapesi- "etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ gatimantānaṃ yadidaṃ ānando, satimantānaṃ, dhitimantānaṃ, bahussutānaṃ, upaṭṭhākānaṃ yadidaṃ ānando"ti (a. ni. 1.219-223).

Na hi sakkā yāya vā tāya vā appamattikāya paññāya samannāgatena bhikkhunā catupaṭisambhidāpabhedassa matthakaṃ pāpuṇituṃ. Mahāpaññena

pana sakkāti mahāpaññatāya **mahākoṭṭhitatthero** adhigamaparipucchāsavanapubbayogānaṃ vasena anantanayussadaṃ paṭisambhidāpabhedaṃ patto. Teneva naṃ bhagavā etadagge ṭhapesi- "etadaggaṃ, bhikkhave, mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ paṭisambhidāpattānaṃ yadidaṃ mahākoṭṭhito"ti (a. ni. 1.218).

Iti thero mahāpaññatāya pañhaṃ samuṭṭhāpetumpi nicchetumpīti ubhayampi sakkoti. So divāṭṭhāne nisīditvā sayameva sabbapañhe samuṭṭhapetvā sayaṃ vinicchinanto idaṃ suttaṃ ādito paṭṭhāya matthakaṃ pāpetvā, "sobhanā vata ayaṃ dhammadesanā, jeṭṭhabhātikena naṃ dhammasenāpatinā saddhiṃ saṃsandissāmi, tato ayaṃ dvinnampi amhākaṃ ekamatiyā ekajjhāsayena ca ṭhapitā atigarukā bhavissati pāsāṇacchattasadisā, caturoghanittharaṇatthikānaṃ titthe ṭhapitanāvā viya, maggagamanatthikānaṃ sahassayutta-ājaññaratho viya bahupakārā bhavissatī"ti diṭṭhasaṃsandanatthaṃ pañhaṃ pucchi. Tena vuttaṃ- "tāsu idha diṭṭhasaṃsandanāpucchā adhippetā"ti.

Nappajānātiti (2.0238) ettha yasmā nappajānāti, tasmā duppaññoti vuccatīti ayamattho. Esa nayo sabbattha. **Idaṃ dukkhanti nappajānāti**ti idaṃ dukkhaṃ, ettakaṃ dukkhaṃ, ito uddhaṃ natthīti dukkhasaccaṃ yāthāvasarasalakkhaṇato na pajānāti. **Ayaṃ dukkhasamudayo**ti ito dukkhaṃ samudetīti pavattidukkhapabhāvikā taṇhā samudayasaccanti yāthāvasarasalakkhaṇato na pajānāti. **Ayaṃ dukkhanirodho**ti idaṃ dukkhaṃ ayaṃ dukkhasamudayo ca idaṃ nāma ṭhānaṃ patvā nirujjhatīti ubhinnaṃ appavatti nibbānaṃ nirodhasaccanti yāthāvasarasalakkhaṇato na pajānāti. **Ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā**ti ayaṃ paṭipadā dukkhanirodhaṃ gacchatīti maggasaccaṃ yāthāvasarasalakkhaṇato na pajānātīti. Anantaravārepi iminā va nayena attho veditabbo. Saṅkhepato panettha catusaccakammaṭṭhāniko puggalo kathitoti veditabbo.

Ayañhi ācariyasantike cattāri saccāni savanato uggaṇhāti. Ṭhapetvā taṇhaṃ tebhūmakā dhammā dukkhasaccaṃ, taṇhā samudayasaccaṃ, ubhinnaṃ appavatti nibbānaṃ nirodhasaccaṃ, dukkhasaccaṃ parijānanto samudayasaccaṃ pajahanto nirodhapāpano maggo maggasaccanti evaṃ uggahetvā abhinivisati. Tattha purimāni dve saccāni vaṭṭaṃ, pacchimāni vivaṭṭaṃ, vaṭṭe abhiniveso hoti, no vivaṭṭe, tasmā ayaṃ abhinivisamāno dukkhasacce abhinivisati.

Dukkhasaccaṃ nāma rūpādayo pañcakkhandhāti vavatthapetvā dhātukammaṭṭhānavasena otaritvā, "cattāri mahābhūtāni catunnañca mahābhūtānaṃ upādāya rūpaṃ rūpan"ti vavatthapeti. Tadārammaṇā vedanā saññā saṅkhārā viññāṇaṃ nāmanti evaṃ yamakatālakkhandhaṃ bhindanto viya "dveva ime dhammā nāmarūpan"ti vavatthapeti. Taṃ panetaṃ na ahetukaṃ sahetukaṃ sappaccayaṃ, ko cassa paccayo avijjādayo dhammāti evaṃ paccaye ceva paccayuppannadhamme ca vavatthapetvā "sabbepi dhammā hutvā abhāvaṭṭhena aniccā"ti aniccalakkhaṇaṃ āropeti, tato udayavayappaṭipīḷanākārena dukkhā, avasavattanākārena anattāti tilakkhaṇaṃ āropetvā vipassanāpaṭipāṭiyā sammasanto lokuttaramaggaṃ pāpuṇāti.

Maggakkhaṇe (2.0239) cattāri saccāni ekapaṭivedhena paṭivijjhati, ekābhisamayena abhisameti. Dukkhaṃ pariññāpaṭivedhena paṭivijjhati. Samudayaṃ pahāna-

paṭivedhena, nirodhaṃ sacchikiriyāpaṭivedhena, maggaṃ bhāvanāpaṭivedhena paṭivijjhati. Dukkhaṃ pariññābhisamayena abhisameti, samudayaṃ pahānābhisamayena, nirodhaṃ sacchikiriyābhisamayena, maggaṃ bhāvanābhisamayena abhisameti. So tīṇi saccāni kiccato paṭivijjhati, nirodhaṃ ārammaṇato. Tasmiñcassa khaṇe ahaṃ dukkhaṃ parijānāmi, samudayaṃ pajahāmi, nirodhaṃ sacchikaromi, maggaṃ bhāvemīti ābhogasamannāhāramanasikārapaccavekkhaṇā natthi. Etassa pana pariggaṇhantasseva maggo tīsu saccesu pariññādikiccaṃ sādhentova nirodhaṃ ārammaṇato paṭivijjhatīti.

Tasmā paññavāti vuccatīti ettha heṭṭhimakoṭiyā sotāpanno, uparimakoṭiyā khīṇāsavo paññavāti niddiṭṭho. Yo pana tepiṭakaṃ buddhavacanaṃ pāḷito ca atthato ca anusandhito ca pubbāparato ca uggahetvā heṭṭhupariyaṃ karonto vicarati, aniccadukkhānattavasena pariggahamattampi natthi, ayaṃ paññavā nāma, duppañño nāmāti? Viññāṇacarito nāmesa, paññavāti na vattabbo. Atha yo tilakkhaṇaṃ āropetvā vipassanāpaṭipāṭiyā sammasanto ajja ajjeva arahattanti carati, ayaṃ paññavā nāma, duppañño nāmāti? Bhajāpiyamāno paññavāpakkhaṃ bhajati. Sutte pana paṭivedhova kathito.

Viññāṇaṃ viññāṇanti idha kiṃ pucchati? Yena viññāṇena saṅkhāre sammasitvā esa paññavā nāma jāto, tassa āgamanavipassanā viññāṇaṃ kammakārakacittaṃ pucchāmīti pucchati. **Sukhantipi vijānātī**ti sukhavedanampi vijānāti. Uparipadadvayepi eseva nayo. Iminā thero "sukhaṃ vedanaṃ vedayamāno sukhaṃ vedanaṃ vedayāmīti pajānātī"ti-ādinā (ma. ni. 1.113; dī. ni. 2.380) nayena āgatavedanāvasena arūpakammaṭṭhānaṃ kathesi. Tassattho satipaṭṭhāne vuttanayeneva veditabbo.

Saṃsaṭṭhāti (2.0240) ekuppādādilakkhaṇena saṃyogaṭṭhena saṃsaṭṭhā, udāhu visaṃsaṭṭhāti pucchati. Ettha ca thero maggapaññañca vipassanāviññāṇañcāti ime dve lokiyalokuttaradhamme missetvā bhūmantaraṃ bhinditvā samayaṃ ajānanto viya pucchatīti na veditabbo. Maggapaññāya pana maggaviññāṇena, vipassanāpaññāya ca vipassanāviññāṇeneva saddhiṃ saṃsaṭṭhabhāvaṃ pucchatīti veditabbo. Theropissa tamevatthaṃ vissajjento **ime dhammā saṃsaṭṭhā**Ti-ādimāha. Tattha **na ca labbhā imesaṃ dhammānan**ti imesaṃ lokiyamaggakkhaṇepi lokuttaramaggakkhaṇepi ekato uppannānaṃ dvinnaṃ dhammānaṃ. **Vinibbhujitvā vinibbhujitvā**ti visuṃ visuṃ katvā vinivaṭṭetvā, ārammaṇato vā vatthuto vā uppādato vā nirodhato vā nānākaraṇaṃ dassetuṃ na sakkāti attho. Tesaṃ tesaṃ pana dhammānaṃ visayo nāma atthi. Lokiyadhammaṃ patvā hi cittaṃ jeṭṭhakaṃ hoti pubbaṅgamaṃ, lokuttaraṃ patvā paññā.

Sammāsambuddhopi hi lokiyadhammaṃ pucchanto, "bhikkhu, tvaṃ katamaṃ paññaṃ adhigato, kiṃ paṭhamamaggapaññaṃ, udāhu dutiya tatiya catuttha maggapaññan"ti na evaṃ pucchati. Kiṃ phasso tvaṃ, bhikkhu, kiṃ vedano, kiṃ saññho, kiṃ cetanoti na ca pucchati, cittavasena pana, "kiñcitto tvaṃ, bhikkhū"ti (pārā. 135) pucchati. Kusalākusalaṃ paññapentopi "manopubbaṅgamā dhammā, manoseṭṭhā manomayā"ti (dha. pa. 1, 2) ca, "katame dhammā kusalā? Yasmiṃ samaye kāmāvacaraṃ kusalaṃ cittaṃ uppannaṃ hotī"ti (dha. sa. 1) ca evaṃ citta-

vaseneva paññāpeti. Lokuttaraṃ pucchanto pana kiṃ phasso tvaṃ bhikkhu, kiṃ vedano, kiṃ saññho, kiṃ cetanoti na pucchati. Katamā te, bhikkhu, paññā adhigatā, kiṃ paṭhamamaggapaññā, udāhu dutiyatatiyacatutthamaggapaññāti evaṃ paññāvaseneva pucchati.

Indriyasaṃyuttepi "pañcimāni, bhikkhave, indriyāni. Katamāni pañca? Saddhindriyaṃ vīriyindriyaṃ satindriyaṃ samādhindriyaṃ paññindriyaṃ. Kattha ca, bhikkhave, saddhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ? Catūsu sotāpattiyaṅgesu ettha saddhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ. Kattha ca, bhikkhave, vīriyindriyaṃ daṭṭhabbaṃ? Catūsu sammappadhānesu ettha vīriyindriyaṃ daṭṭhabbaṃ. Kattha ca, bhikkhave, satindriyaṃ daṭṭhabbaṃ? Catūsu satipaṭṭhānesu ettha satindriyaṃ daṭṭhabbaṃ. Kattha ca, bhikkhave, samādhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ? Catūsu jhānesu ettha samādhindriyaṃ daṭṭhabbaṃ. Kattha ca, bhikkhave, paññindriyaṃ daṭṭhabbaṃ? Catūsu ariyasaccesu ettha paññindriyaṃ (2.0241) daṭṭhabban"ti (saṃ. ni. 5.478). Evaṃ savisayasmiṃyeva lokiyalokuttarā dhammā kathitā.

Yathā hi cattāro seṭṭhiputtā rājāti rājapañcamesu sahāyesu nakkhattaṃ kīḷissāmāti vīthiṃ otiṇṇesu ekassa seṭṭhiputtassa gehaṃ gatakāle itare cattāro tuṇhī nisīdanti, gehasāmikova, "imesaṃ khādanīyaṃ bhojanīyaṃ detha, gandhamālālaṅkārādīni dethā"ti gehe vicāreti. Dutiyassa tatiyassa catutthassa gehaṃ gatakāle itare cattāro tuṇhī nisīdanti, gehasāmikova, "imesaṃ khādanīyaṃ bhojanīyaṃ detha, gandhamālālaṅkārādīni dethā"ti gehe vicāreti. Atha sabbapacchā rañño gehaṃ gatakāle kiñcāpi rājā sabbattha issarova, imasmiṃ pana kāle attano geheyeva, "imesaṃ khādanīyaṃ bhojanīyaṃ detha, gandhamālālaṅkārādīni dethā"ti vicāreti. Evamevaṃ kho saddhāpañcamakesu indriyesu tesu sahāyesu ekato vīthiṃ otarantesu viya ekārammaṇe uppajjamānesupi yathā paṭhamassa gehe itare cattāro tuṇhī nisīdanti, gehasāmikova vicāreti, evaṃ sotāpattiyaṅgāni patvā adhimokkhalakkhaṇaṃ saddhindriyameva jeṭṭhakaṃ hoti pubbaṅgamaṃ, sesāni tadanvayāni honti. Yathā dutiyassa gehe itare cattāro tuṇhī nisīdanti, gehasāmikova vicāreti, evaṃ sammappadhānāni patvā paggahaṇalakkhaṇaṃ vīriyindriyameva jeṭṭhakaṃ hoti pubbaṅgamaṃ, sesāni tadanvayāni honti. Yathā tatiyassa gehe itare cattāro tuṇhī nisīdanti, gehasāmikova vicāreti, evaṃ satipaṭṭhānāni patvā upaṭṭhānalakkhaṇaṃ satindriyameva jeṭṭhakaṃ hoti pubbaṅgamaṃ, sesāni tadanvayāni honti. Yathā catutthassa gehe itare cattāro tuṇhī nisīdanti, gehasāmikova vicāreti, evaṃ jhānavimokkhe patvā avikkhepalakkhaṇaṃ samādhindriyameva jeṭṭhakaṃ hoti pubbaṅgamaṃ, sesāni tadanvayāni honti. Sabbapacchā rañño gehaṃ

gatakāle pana yathā itare cattāro tuṇhī nisīdanti, rājāva gehe vicāreti, evameva ariyasaccāni patvā pajānanalakkhaṇaṃ paññindriyameva jeṭṭhakaṃ hoti pubbaṅgamaṃ, sesāni tadanvayāni honti.

Iti paṭisambhidāpattānaṃ agge ṭhapito mahākoṭṭhitatthero lokiyadhammaṃ pucchanto cittaṃ jeṭṭhakaṃ cittaṃ pubbaṅgamaṃ katvā pucchi; lokuttaradhammaṃ pucchanto (2.0242) paññaṃ jeṭṭhakaṃ paññaṃ pubbaṅgamaṃ katvā pucchi. Dhammasenāpatisāriputtattheropi tatheva vissajjesīti.

Yaṃ hāvuso, pajānātīti yaṃ catusaccadhammamidaṃ dukkhanti-ādinā nayena maggapaññā pajānāti. **Taṃ vijānātī**ti maggaviññāṇampi tatheva taṃ vijānāti. **Yaṃ vijānātī**ti yaṃ saṅkhāragataṃ aniccanti-ādinā nayena vipassanāviññāṇaṃ vijānāti. **Taṃ pajānātī**ti vipassanāpaññāpi tatheva taṃ pajānāti. **Tasmā ime dhammā**ti tena kāraṇena ime dhammā. **Saṃsaṭṭhā**ti ekuppāda-ekanirodha-ekavatthuka-ekārammaṇatāya saṃsaṭṭhā.

Paññā bhāvetabbāti idaṃ maggapaññaṃ sandhāya vuttaṃ. Taṃsampayuttaṃ pana viññāṇaṃ tāya saddhiṃ bhāvetabbameva hoti. **Viññāṇaṃ pariññeyyan**ti idaṃ vipassanāviññāṇaṃ sandhāya vuttaṃ. Taṃsampayuttā pana paññā tena saddhiṃ parijānitabbāva hoti.

450. Vedanā vedanāti idaṃ kasmā pucchati? Vedanālakkhaṇaṃ pucchissāmīti pucchati. Evaṃ santepi tebhūmikasammasanacāravedanāva adhippetāti sallakkhetabbā. **Sukhampi vedetī**ti sukhaṃ ārammaṇaṃ vedeti anubhavati. Parato padadvayepi eseva nayo. "Rūpañca hidaṃ, mahāli, ekantadukkhaṃ abhavissa, dukkhānupatitaṃ dukkhāvakkantaṃ anavakkantaṃ sukhena, nayidaṃ sattā rūpasmiṃ sārajjeyyuṃ. Yasmā ca kho, mahāli, rūpaṃ sukhaṃ sukhānupatitaṃ sukhāvakkantaṃ anavakkantaṃ dukkhena, tasmā sattā rūpasmiṃ sārajjanti, sārāgā saṃyujjanti, saṃyogā saṃkilissanti. Vedanā ca hidaṃ... saññā... saṅkhārā... viññāṇañca hidaṃ, mahāli, ekantadukkhaṃ abhavissa ...pe... saṃkilissantī"ti (saṃ. ni. 3.70) iminā hi mahālisuttapariyāyena idha ārammaṇaṃ sukhaṃ dukkhaṃ adukkhamasukhanti kathitaṃ. Apica purimaṃ sukhaṃ vedanaṃ ārammaṇaṃ katvā aparā sukhā vedanā vedeti; purimaṃ dukkhaṃ vedanaṃ ārammaṇaṃ katvā aparā dukkhā vedanā vedeti; purimaṃ adukkhamasukhaṃ vedanaṃ ārammaṇaṃ katvā aparā adukkhamasukhā vedanā vedetīti evamettha attho daṭṭhabbo. Vedanāyeva hi vedeti, na añño koci veditā nāma atthīti vuttametaṃ.

Saññā (2.0243) **saññā**ti idha kiṃ pucchati? Sabbasaññāya lakkhaṇaṃ. Kiṃ sabbatthakasaññāyāti? Sabbasaññāya lakkhaṇantipi sabbatthakasaññāya lakkhaṇantipi ekamevetaṃ, evaṃ santepi tebhūmikasammasanacārasaññāva adhippetāti sallakkhetabbā. **Nīlakampi sañjānātī**ti nīlapupphe vā vatthe vā parikammaṃ katvā upacāraṃ vā appanaṃ vā pāpento sañjānāti. Imasmiñhi atthe parikammasaññāpi upacārasaññāpi appanāsaññāpi vaṭṭati. Nīle nīlanti uppajjanakasaññāpi vaṭṭatiyeva. **Pītakā**dīsupi eseva nayo.

Yā cāvuso, vedanāti ettha vedanā, saññā, viññāṇanti imāni tīṇi gahetvā paññā kasmā na gahitāti? Asabbasaṅgāhikattā. Paññāya hi gahitāya paññāya sampayu-

ttāva vedanādayo labbhanti, no vippayuttā. Taṃ pana aggahetvā imesu gahitesu paññāya sampayuttā ca vippayuttā ca antamaso dve pañcaviññāṇadhammāpi labbhanti. Yathā hi tayo purisā suttaṃ suttanti vadeyyuṃ, catuttho ratanāvutasuttanti. Tesu purimā tayo takkagatampi paṭṭivaṭṭakādigatampi yaṃkiñci bahuṃ suttaṃ labhanti antamaso makkaṭakasuttampi. Ratanāvutasuttaṃ pariyesanto mandaṃ labhati, evaṃsampadamidaṃ veditabbaṃ. Heṭṭhato vā paññā viññāṇena saddhiṃ sampayogaṃ labhāpitā vissaṭṭhattāva idha na gahitāti vadanti. **Yaṃ hāvuso, vedetī**ti yaṃ ārammaṇaṃ vedanā vedeti, saññāpi tadeva sañjānāti. **Yaṃ sañjānātī**Ti yaṃ ārammaṇaṃ saññā sañjānāti, viññāṇampi tadeva vijānātīti attho.

Idāni sañjānāti vijānāti pajānātīti ettha viseso veditabbo. Tattha upasaggamattameva viseso. Jānātīti padaṃ pana aviseso. Tassāpi jānanatthe viseso veditabbo. Saññā hi nīlādivasena ārammaṇaṃ sañjānanamattameva, aniccaṃ dukkhaṃ anattāti lakkhaṇapaṭivedhaṃ pāpetuṃ na sakkoti. Viññāṇaṃ nīlādivasena ārammaṇaññeva sañjānāti, aniccādilakkhaṇapaṭivedhañca pāpeti, ussakkitvā pana maggapātubhāvaṃ pāpetuṃ na sakkoti. Paññā nīlādivasena ārammaṇampi sañjānāti, aniccādivasena (2.0244) lakkhaṇapaṭivedhampi pāpeti, ussakkitvā maggapātubhāvaṃ pāpetumpi sakkoti.

Yathā hi heraññikaphalake kahāpaṇarāsimhi kate ajātabuddhi dārako gāmikapuriso mahāheraññikoti tīsu janesu oloketvā ṭhitesu ajātabuddhi dārako kahāpaṇānaṃ cittavicittacaturassamaṇḍalabhāvameva jānāti, idaṃ manussānaṃ upabhogaparibhogaṃ ratanasammatanti na jānāti. Gāmikapuriso cittādibhāvañceva jānāti, manussānaṃ upabhogaparibhogaratanasammatabhāvañca. "Ayaṃ kūṭo ayaṃ cheko ayaṃ karato ayaṃ saṇho"ti pana na jānāti. Mahāheraññiko cittādibhāvampi ratanasammatabhāvampi kūṭādibhāvampi jānāti, jānanto ca pana naṃ rūpaṃ disvāpi jānāti, ākoṭitassa saddaṃ sutvāpi, gandhaṃ ghāyitvāpi, rasaṃ sāyitvāpi, hatthena garukalahukabhāvaṃ upadhāretvāpi asukagāme katotipi jānāti, asukanigame asukanagare asukapabbatacchāyāya asukanadītīre katotipi, asukācariyena katotipi jānāti. Evamevaṃ saññā ajātabuddhidārakassa kahāpaṇadassanaṃ viya nīlādivasena ārammaṇamattameva sañjānāti. Viññāṇaṃ gāmikapurisassa kahāpaṇadassanaṃ viya nīlādivasena ārammaṇampi sañjānāti, aniccādivasena lakkhaṇapaṭivedhampi pāpeti. Paññā mahāheraññikassa kahāpaṇadassanaṃ viya nīlādivasena ārammaṇampi sañjānāti, aniccādivasena lakkhaṇapaṭivedhampi pāpeti, ussakkitvā maggapātubhāvampi pāpeti. So pana nesaṃ viseso duppaṭivijjho.

Tenāha āyasmā nāgaseno- "dukkaraṃ, mahārāja, bhagavatā katanti. Kiṃ, bhante, nāgasena bhagavatā dukkaraṃ katanti? Dukkaraṃ, mahārāja, bhagavatā kataṃ, imesaṃ arūpīnaṃ cittacetasikānaṃ dhammānaṃ ekārammaṇe pavattamānānaṃ vavatthānaṃ akkhātaṃ, ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idaṃ cittan"ti (mi. pa. 2.7.16). Yathā hi tilatelaṃ, sāsapatelaṃ, madhukatelaṃ, eraṇḍakatelaṃ, vasātelanti imāni pañca telāni ekacāṭiyaṃ pakkhipitvā divasaṃ yamakamanthehi manthetvā tato idaṃ tilatelaṃ, idaṃ sāsapatelanti ekekassa pāṭiyekkaṃ uddharaṇaṃ nāma dukkaraṃ, idaṃ tato (2.0245) dukkarataraṃ.

Bhagavā pana sabbaññutaññāṇassa suppaṭividdhattā dhammissaro dhammarājā imesaṃ arūpīnaṃ dhammānaṃ ekārammaṇe pavattamānānaṃ vavatthānaṃ akkhāsi. Pañcannaṃ mahānadīnaṃ samuddaṃ paviṭṭhaṭṭhāne, "idaṃ gaṅgāya udakaṃ, idaṃ yamunāyā"ti evaṃ pāṭiyekkaṃ udaka-uddharaṇenāpi ayamattho veditabbo.

451. Nissaṭṭhenā Ti nissaṭena pariccattena vā. Tattha **nissaṭenā**ti atthe sati pañcahi indriyehīti nissakkavacanaṃ. **Pariccattenā**ti atthe sati karaṇavacanaṃ veditabbaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti- pañcahi indriyehi nissaritvā manodvāre pavattena pañcahi vā indriyehi tassa vatthubhāvaṃ anupagamanatāya pariccattenāti. **Parisuddhenā**ti nirupakkilesena. **Manoviññāṇenā**ti rūpāvacaracatutthajjhānacittena. **Kiṃ neyyan**ti kiṃ jānitabbaṃ. "Yaṃkiñci neyyaṃ nāma atthi dhamman"ti-ādīsu (mahāni. 69) hi jānitabbaṃ neyyanti vuttaṃ. **Ākāsānañcāyatanaṃ neyyan**ti kathaṃ rūpāvacaracatutthajjhānacittena arūpāvacarasamāpatti neyyāti? Rūpāvacaracatutthajjhāne ṭhitena arūpāvacarasamāpattiṃ nibbattetuṃ sakkā hoti. Ettha ṭhitassa hi sā ijjhati. Tasmā "ākāsānañcāyatanaṃ neyyan"ti-ādimāha. Atha nevasaññānāsaññāyatanaṃ kasmā na vuttanti? Pāṭiyekkaṃ abhinivesābhāvato. Tattha hi kalāpato nayato sammasanaṃ labbhati, dhammasenāpatisadisassāpi hi bhikkhuno pāṭiyekkaṃ abhiniveso na jāyati. Tasmā theropi, "evaṃ kirame dhammā ahutvā sambhonti, hutvā paṭiventī"ti (ma. ni. 3.94) kalāpato nayato sammasitvā vissajjesīti. Bhagavā pana sabbaññutaññāṇassa hatthagatattā nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyampi paropaññāsa dhamme pāṭiyekkaṃ aṃguddhāreneva uddharitvā, "yāvatā saññāsamāpattiyo, tāvatā aññāpaṭivedho"ti āha.

Paññācakkhunā pajānātīti dassanapariṇāyakaṭṭhena cakkhubhūtāya paññāya pajānāti. Tattha dve paññā samādhipaññā vipassanāpaññā ca. Samādhipaññāya kiccato asammohato ca pajānāti. Vipassanāpaññāya lakkhaṇapaṭivedhena ārammaṇato jānanaṃ kathitaṃ. **Kimatthiyā**ti ko etissā attho. **Abhiññatthā**ti-ādīsu abhiññeyye dhamme abhijānātīti (2.0246) **abhiññatthā**. Pariññeyye dhamme parijānātīti **pariññatthā**. Pahātabbe dhamme pajahatīti **pahānatthā**. Sā panesā lokiyāpi abhiññatthā ca pariññatthā ca vikkhambhanato pahānatthā. Lokuttarāpi abhiññatthā ca pariññatthā ca samucchedato pahānatthā. Tattha lokiyā kiccato asammohato ca pajānāti, lokuttarā asammohato.

452. Sammādiṭṭhiyā uppādāyāti vipassanāsammādiṭṭhiyā ca maggasammādiṭṭhiyā ca. **Parato ca ghoso**ti sappāyadhammassavanaṃ. **Yoniso ca manasikāro**Ti attano upāyamanasikāro. Tattha sāvakesu api dhammasenāpatino dve paccayā laddhuṃ vaṭṭantiyeva. Thero hi kappasatasahassādhikaṃ ekaṃ asaṅkhyeyyaṃ pāramiyo pūretvāpi attano dhammatāya aṇumattampi kilesaṃ pajahituṃ nāsakkhi. "Ye dhammā hetuppabhavā"ti (mahāva. 60) assajittherato imaṃ gāthaṃ sutvāvassa paṭivedho jāto. Paccekabuddhānaṃ pana sabbaññubuddhānañca paratoghosakammaṃ natthi, yonisomanasikārasmiṃyeva ṭhatvā paccekabodhiñca sabbaññutaññāṇañca nibbattenti.

Anuggahitāti laddhūpakārā. **Sammādiṭṭhī**ti arahattamaggasammādiṭṭhi. Phalakkhaṇe nibbattā cetovimutti phalaṃ assāti **cetovimuttiphalā**. Tadeva cetovimuttisa-

ṅkhātaṃ phalaṃ ānisaṃso assāti cetovimuttiphalānisaṃsā. Dutiyapadepi eseva nayo. Ettha ca catutthaphalapaññā paññāvimutti nāma, avasesā dhammā cetovimuttīti veditabbā. **Sīlānuggahitā**ti-ādīsu **sīlan**ti catupārisuddhisīlaṃ. **Sutan**ti sappāyadhammassavanaṃ. **Sākacchā**ti kammaṭṭhāne khalanapakkhalanacchedanakathā. **Samatho**ti vipassanāpādikā aṭṭha samāpattiyo. **Vipassanā**ti sattavidhā anupassanā. Catupārisuddhisīlañhi pūrentassa, sappāyadhammassavanaṃ suṇantassa, kammaṭṭhāne khalanapakkhalanaṃ chindantassa, vipassanāpādikāsu aṭṭhasamāpattīsu kammaṃ karontassa, sattavidhaṃ anupassanaṃ bhāventassa arahattamaggo uppajjitvā phalaṃ deti.

Yathā hi madhuraṃ ambapakkaṃ paribhuñjitukāmo ambapotakassa samantā udakakoṭṭhakaṃ thiraṃ katvā bandhati. Ghaṭaṃ gahetvā kālena kālaṃ udakaṃ āsiñcati. Udakassa anikkhamanatthaṃ mariyādaṃ thiraṃ karoti. Yā hoti (2.0247) samīpe valli vā sukkhadaṇḍako vā kipillikapuṭo vā makkaṭakajālaṃ vā, taṃ apaneti. Khaṇittiṃ gahetvā kālena kālaṃ mūlāni parikhaṇati. Evamassa appamattassa imāni pañca kāraṇāni karoto so ambo vaḍḍhitvā phalaṃ deti. Evaṃsampadamidaṃ veditabbaṃ. Rukkhassa samantato koṭṭhakabandhanaṃ viya hi sīlaṃ daṭṭhabbaṃ, kālena kālaṃ udakasiñcanaṃ viya dhammassavanaṃ, mariyādāya thirabhāvakaraṇaṃ viya samatho, samīpe valli-ādīnaṃ haraṇaṃ viya kammaṭṭhāne khalanapakkhalanacchedanaṃ, kālena kālaṃ khaṇittiṃ gahetvā mūlakhaṇanaṃ viya sattannaṃ anupassanānaṃ bhāvanā. Tehi pañcahi kāraṇehi anuggahitassa ambarukkhassa madhuraphaladānakālo viya imassa bhikkhuno imehi pañcahi dhammehi anuggahitāya sammādiṭṭhiyā arahattaphaladānaṃ veditabbaṃ.

453. Kati panāvuso, bhavāti idha kiṃ pucchati? Mūlameva gato anusandhi, duppañño yehi bhavehi na uṭṭhāti, te pucchissāmīti pucchati. Tattha **kāmabhavo**ti kāmabhavūpagaṃ kammaṃ kammābhinibbattā upādinnakkhandhāpīti ubhayamekato katvā kāmabhavoti āha. Rūpārūpabhavesupi eseva nayo. **Āyatin**ti anāgate. Punabbhavassa abhinibbattīti **punabbhavābhinibbatti.** Idha vaṭṭaṃ

pucchissāmīti pucchati. **Tatrātatrābhinandanā**ti rūpābhinandanā saddābhinandanāti evaṃ tahiṃ tahiṃ abhinandanā, karaṇavacane cetaṃ paccattaṃ. Tatratatrābhinandanāya punabbhavābhinibbatti hotīti attho. Ettāvatā hi gamanaṃ hoti, āgamanaṃ hoti, gamanāgamanaṃ hoti, vaṭṭaṃ vattatīti vaṭṭaṃ matthakaṃ pāpetvā dassesi. Idāni vivaṭṭaṃ pucchanto "kathaṃ panāvuso"ti-ādimāha. Tassa vissajjane **avijjāvirāgā**Ti avijjāya khayanirodhena. **Vijjuppādā**ti arahattamaggavijjāya uppādena. Kiṃ avijjā pubbe niruddhā, atha vijjā pubbe uppannāti? Ubhayametaṃ na vattabbaṃ. Padīpujjalanena andhakāravigamo viya vijjuppādena avijjā niruddhāva hoti. **Taṇhānirodhā**ti taṇhāya khayanirodhena. **Punabbhavābhinibbatti na hotī**ti evaṃ āyatiṃ punabbhavassa abhinibbatti na hoti, gamanaṃ āgamanaṃ gamanāgamanaṃ upacchijjati, vaṭṭaṃ na vattatīti vivaṭṭaṃ matthakaṃ pāpetvā dassesi.

454. Katamaṃ panāvusoti idha kiṃ pucchati? Ubhatobhāgavimutto bhikkhu kālena kālaṃ nirodhaṃ samāpajjati. Tassa nirodhapādakaṃ paṭhamajjhānaṃ pucchissāmīti pucchati. **Paṭhamaṃ jhānan**ti idha kiṃ pucchati? Nirodhaṃ samāpajjanakena (2.0248) bhikkhunā aṅgavavatthānaṃ koṭṭhāsapariccheda nāma jānitabbo, idaṃ jhānaṃ pañcaṅgikaṃ caturaṅgikaṃ tivaṅgikaṃ duvaṅgikanti aṅgavavatthānaṃ koṭṭhāsapariccheda pucchissāmīti pucchati. **Vitakko**ti-ādīsu pana abhiniropanalakkhaṇo vitakko, anumajjanalakkhaṇo vicāro, pharaṇalakkhaṇā pīti, sātalakkhaṇaṃ sukhaṃ, avikkhepalakkhaṇā cittekaggatāti ime pañca dhammā vattanti. **Kataṅgavippahīnan**ti idha pana kiṃ pucchati? Nirodhaṃ samāpajjanakena bhikkhunā upakārānupakārāni aṅgāni jānitabbāni, tāni pucchissāmīti pucchati, vissajjanaṃ panettha pākaṭameva. Iti heṭṭhā nirodhapādakaṃ paṭhamajjhānaṃ gahitaṃ, upari tassa anantarapaccayaṃ nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiṃ pucchissati. Antarā pana cha samāpattiyo saṃkhittā, nayaṃ vā dassetvā vissaṭṭhāti veditabbā.

455. Idāni viññāṇanissaye pañca pasāde pucchanto **pañcimāni, āvuso**ti-ādimāha. Tattha **gocaravisayan**ti gocarabhūtaṃ visayaṃ. **Aññamaññassā**ti cakkhu sotassa sotaṃ vā cakkhussāti evaṃ ekekassa gocaravisayaṃ na paccanubhoti. Sace hi nīlādibhedaṃ rūpārammaṇaṃ samodhānetvā sotindriyassa upaneyya, "iṅgha tāva naṃ vavatthapehi vibhāvehi, kiṃ nāmetaṃ ārammaṇan"ti. Cakkhuviññāṇañhi vināpi mukhena attano dhammatāya evaṃ vadeyya- "are andhabāla, vassasatampi vassasahassampi paridhāvamāno aññatra mayā kuhiṃ etassa jānanakaṃ labhissasi, āhara naṃ cakkhupasāde upanehi, ahametaṃ ārammaṇaṃ jānissāmi, yadi vā nīlaṃ yadi vā pītakaṃ, na hi eso aññassa visayo, mayheveso visayo"ti. Sesadvāresupi eseva nayo. Evametāni aññamaññassa gocaraṃ visayaṃ na paccanubhonti nāma. **Kiṃ paṭisaraṇan**ti etesaṃ kiṃ paṭisaraṇaṃ, kiṃ etāni paṭisarantīti pucchati. **Mano paṭisaraṇan**ti javanamano paṭisaraṇaṃ. **Mano canesan**ti manodvārikajavanamano vā pañcadvārikajavanamano vā etesaṃ gocaravisayaṃ rajjanādivasena anubhoti. Cakkhuviññāṇañhi rūpadassanamattameva, ettha rajjanaṃ vā dussanaṃ vā muyhanaṃ vā natthi. Etasmiṃ pana dvāre javanaṃ rajjati vā dussati vā muyhati vā. Sotaviññāṇādīsupi eseva nayo.

Tatrāyaṃ upamā- pañca kira dubbalabhojakā rājānaṃ sevitvā kicchena kasirena ekasmiṃ pañcakulike gāme parittakaṃ āyaṃ labhiṃsu. Tesaṃ tattha (2.0249) macchabhāgo maṃsabhāgo yuttikahāpaṇo vā, bandhakahāpaṇo vā, māpahārakahāpaṇo vā, aṭṭhakahāpaṇo vā, soḷasakahāpaṇo vā, bāttiṃsakahāpaṇo vā, catusaṭṭhikahāpaṇo vā, daṇḍoti ettakamattameva pāpuṇāti. Satavatthukaṃ pañcasatavatthukaṃ sahassavatthukaṃ mahābaliṃ rājāva gaṇhāti. Tattha pañcakulikagāmo viya pañca pasādā daṭṭhabbā; pañca dubbalabhojakā viya pañca viññāṇāni; rājā viya javanaṃ; dubbalabhojakānaṃ parittakaṃ āyapāpuṇanaṃ viya cakkhuviññāṇādīnaṃ rūpadassanādimattaṃ. Rajjanādīni pana etesu natthi. Raññho mahābaliggahaṇaṃ viya tesu dvāresu javanassa rajjanādīni veditabbāni.

456. Pañcimāni, āvusoti idha kiṃ pucchati? Antonirodhasmiṃ pañca pasāde. Kiriyamayapavattasmiñhi vattamāne arūpadhammā pasādānaṃ balavapaccayā honti. Yo pana taṃ pavattaṃ nirodhetvā nirodhasamāpattiṃ samāpanno, tassa antonirodhe pañca pasādā kiṃ paṭicca tiṭṭhantīti idaṃ pucchissāmīti pucchati. **Āyuṃ paṭiccā**ti jīvitindriyaṃ paṭicca tiṭṭhanti. **Usmaṃ paṭiccā**ti jīvitindriyaṃ kammajatejaṃ paṭicca tiṭṭhati. Yasmā pana kammajatejopi jīvitindriyena vinā na tiṭṭhati, tasmā "usmā āyuṃ paṭicca tiṭṭhatī"ti āha. **Jhāyato**ti jalato. **Acciṃ paṭiccā**ti jālasikhaṃ paṭicca. **Ābhā paññāyatī**ti āloko nāma paññāyati. **Ābhaṃ paṭicca accī**ti taṃ ālokaṃ paṭicca jālasikhā paññāyati.

Evameva kho, āvuso, āyu usmaṃ paṭicca tiṭṭhatīti ettha jālasikhā viya kammajatejo. Āloko viya jīvitindriyaṃ. Jālasikhā hi uppajjamānā ālokaṃ gahetvāva uppajjati. Sā tena attanā janita-ālokeneva sayampi aṇu thūlā dīghā rassāti pākaṭā hoti. Tattha jālapavattiyā janita-ālokena tassāyeva jālapavattiyā pākaṭabhāvo viya usmaṃ paṭicca nibbattena kammajamahābhūtasambhavena jīvitindriyena usmāya anupālanaṃ. Jīvitindriyañhi dasapi vassāni ...pe... vassasatampi kammajatejapavattaṃ pāleti. Iti mahābhūtāni upādārūpānaṃ nissayapaccayādivasena paccayāni hontīti āyu usmaṃ paṭicca tiṭṭhati. Jīvitindriyaṃ (2.0250) mahābhūtāni pāletīti usmā āyuṃ paṭicca tiṭṭhatīti veditabbā.

457. Āyusaṅkhārā Ti āyumeva. **Vedaniyā dhammā**ti vedanā dhammāva. **Vuṭṭhānaṃ paññāyatī**ti samāpattito vuṭṭhānaṃ paññāyati. Yo hi bhikkhu arūpapavatte ukkaṇṭhitvā saññañca vedanañca nirodhetvā nirodhaṃ samāpanno, tassa yathāparicchinnakālavasena rūpajīvitindriyapaccayā arūpadhammā uppajjanti. Evaṃ pana rūpārūpapavattaṃ pavattati. Yathā kiṃ? Yathā eko puriso jālāpavatte ukkhaṇṭhito udakena paharitvā jālaṃ appavattaṃ katvā chārikāya aṅgāre pidhāya tuṇhī nisīdati. Yadā panassa puna jālāya attho hoti, chārikaṃ apanetvā aṅgāre parivattetvā upādānaṃ datvā mukhavātaṃ vā tālavaṇṭavātaṃ vā dadāti. Atha jālāpavattaṃ puna pavattati. Evameva jālāpavattaṃ viya arūpadhammā. Purisassa jālāpavatte ukkaṇṭhitvā udakappahārena jālaṃ appavattaṃ katvā chārikāya aṅgāre pidhāya tuṇhībhūtassa nisajjā viya bhikkhuno arūpapavatte ukkaṇṭhitvā saññañca vedanañca nirodhetvā nirodhasamāpajjanaṃ. Chārikāya pihita-aṅgārā viya rūpajīvitindriyaṃ. Purisassa puna jālāya atthe sati chārikāpanayanādīni viya bhikkhuno yathāparicchinnakālāpagamanaṃ. Aggijālāya pavatti viya puna arūpa-

dhammesu uppannesu rūpārūpapavatti veditabbā.

Āyu usmā ca viññāṇanti rūpajīvitindriyaṃ, kammajatejodhātu, cittanti ime tayo dhammā yadā imaṃ rūpakāyaṃ jahanti, athāyaṃ acetanaṃ kaṭṭhaṃ viya pathaviyaṃ chaḍḍito setīti attho. Vuttañcetaṃ–

"Āyu usmā ca viññāṇaṃ, yadā kāyaṃ jahantimaṃ;
apaviddho tadā seti, parabhattaṃ acetanan"ti. (saṃ. ni. 3.95);

Kāyasaṅkhārāti assāsapassāsā. **Vacīsaṅkhārā**ti vitakkavicārā. **Cittasaṅkhārā**ti saññāvedanā. **Āyū**ti rūpajīvitindriyaṃ. **Paribhinnānī**ti upahatāni, vinaṭṭhānīti attho. Tattha keci "nirodhasamāpannassa cittasaṅkhārāva niruddhā"ti vacanato cittaṃ aniruddhaṃ hoti, tasmā sacittakā ayaṃ samāpattīti vadanti. Te vattabbā– "vacīsaṅkhārāpissa niruddhā"ti vacanato vācā aniruddhā hoti, tasmā nirodhaṃ samāpannena dhammampi kathentena sajjhāyampi (2.0251) karontena nisīditabbaṃ siyā. "Yo cāyaṃ mato kālaṅkato, tassāpi cittasaṅkhārā niruddhā"ti vacanato cittaṃ aniruddhaṃ bhaveyya, tasmā kālaṅkate mātāpitaro vā arahante vā jhāpayantena anantariyakammaṃ kataṃ bhaveyya. Iti byañjane abhinivesaṃ akatvā ācariyānaṃ naye ṭhatvā attho upaparikkhitabbo. Attho hi paṭisaraṇaṃ, na byañjanaṃ.

Indriyāni vippasannānī Ti kiriyamayapavattasmiñhi vattamāne bahiddhā ārammaṇesu pasāde ghaṭṭentesu indriyāni kilamantāni upahatāni makkhitāni viya honti, vātādīhi uṭṭhitena rajena catumahāpathe ṭhapita-ādāso viya. Yathā pana thavikāyaṃ pakkhipitvā mañjūsādīsu ṭhapito ādāso antoyeva virocati, evaṃ nirodhaṃ samāpannassa bhikkhuno antonirodhe pañca pasādā ativirocanti. Tena vuttaṃ "indriyāni vippasannānī"ti.

458. Kati panāvuso, paccayāti idha kiṃ pucchati? Nirodhassa anantarapaccayaṃ nevasaññānāsaññāyatanaṃ pucchissāmīti pucchati. Vissajjane panassa **sukhassa ca pahānā**ti cattāro apagamanapaccayā kathitā. **Animittāyā**ti idha kiṃ pucchati? Nirodhato vuṭṭhānakaphalasamāpattiṃ pucchissāmīti pucchati. Avasesasamāpattivuṭṭhānañhi bhavaṅgena hoti, nirodhā vuṭṭhānaṃ pana vipassanānissandāya phalasamāpattiyāti tameva pucchati. **Sabbanimittānan**ti rūpādīnaṃ sabbārammaṇānaṃ. **Animittāya ca dhātuyā manasikāro**ti sabbanimittāpagatāya nibbānadhātuyā manasikāro. Phalasamāpattisahajātaṃ manasikāraṃ sandhāyāha. Iti heṭṭhā nirodhapādakaṃ paṭhamajjhānaṃ gahitaṃ, nirodhassa anantarapaccayaṃ nevasaññānāsaññāyatanaṃ gahitaṃ, idha nirodhato vuṭṭhānakaphalasamāpatti gahitāti.

Imasmiṃ ṭhāne nirodhakathā kathetabbā hoti. Sā, "dvīhi balehi samannāgatattā tayo ca saṅkhārānaṃ paṭippassaddhiyā soḷasahi ñāṇacariyāhi navahi samādhicariyāhi vasībhāvatāpaññā nirodhasamāpattiyā ñāṇan"ti evaṃ paṭisambhidāmagge (paṭi. ma. 1.83) āgatā. **Visuddhimagge** Panassā sabbākārena vinicchayakathā kathitā.

Idāni (2.0252) valañjanasamāpattiṃ pucchanto **kati panāvuso, paccayā**ti-ādimāha. Nirodhato hi vuṭṭhānakaphalasamāpattiyā ṭhiti nāma na hoti, ekaṃ dve cittavārameva pavattitvā bhavaṅgaṃ otarati. Ayañhi bhikkhu satta divase arūpapavattaṃ nirodhetvā nisinno nirodhavuṭṭhānakaphalasamāpattiyaṃ na ciraṃ tiṭṭhati.

Valañjanasamāpattiyaṃ pana addhānapariccheda va pamāṇaṃ. Tasmā sā ṭhiti nāma hoti. Tenāha- "animittāya cetovimuttiyā ṭhitiyā"ti. Tassā ciraṭṭhitatthaṃ kati paccayāti attho. Vissajjane panassā **pubbe ca abhisaṅkhāro**ti addhānapariccheda vutto. **Vuṭṭhānāyā**ti idha bhavaṅgavuṭṭhānaṃ pucchati. Vissajjanepissā **sabbanimittānañca manasikāro**ti rūpādinimittavasena bhavaṅgasahajātamanasikāro vutto.

459. Yā cāyaṃ, āvusoti idha kiṃ pucchati? Idha aññaṃ abhinavaṃ nāma natthi. Heṭṭhā kathitadhammeyeva ekato samodhānetvā pucchāmīti pucchati. Kattha pana te kathitā? "Nīlampi sañjānāti pītakampi, lohitakampi, odātakampi sañjānātī"ti (ma. ni. 1.450) etasmiñhi ṭhāne appamāṇā cetovimutti kathitā. "Natthi kiñcīti ākiñcaññāyatananti neyyan"ti (ma. ni. 1.451) ettha ākiñcaññaṃ. "Paññācakkhunā pajānātī"ti (ma. ni. 1.451) ettha suññatā. "Kati panāvuso, paccayā animittāya cetovimuttiyā ṭhitiyā vuṭṭhānāyā"ti ettha animittā. Evaṃ heṭṭhā kathitāva imasmiṃ ṭhāne ekato samodhānetvā pucchati. Taṃ pana paṭikkhipitvā etā tasmiṃ tasmiṃ ṭhāne niddiṭṭhāvāti vatvā aññe cattāro dhammā ekanāmakā atthi. Eko dhammo catunāmako atthi, etaṃ pākaṭaṃ katvā kathāpetuṃ idha pucchatīti aṭṭhakathāyaṃ sanniṭṭhānaṃ kataṃ. Tassā vissajjane **ayaṃ vuccatāvuso, appamāṇā cetovimuttī**ti ayaṃ pharaṇa-appamāṇatāya appamāṇā nāma. Ayañhi appamāṇe vā satte pharati, ekasmimpi vā satte asesetvā pharati.

Ayaṃ vuccatāvuso, ākiñcaññāti ārammaṇakiñcanassa abhāvato ākiñcaññā. **Attena vā**ti atta bhāvaposapuggalādisaṅkhātena attena suññaṃ. **Attaniyena vā**ti cīvarādiparikkhārasaṅkhātena attaniyena suññaṃ. **Animittā**ti (2.0253) rāganimittādīnaṃ abhāveneva animittā, arahattaphalasamāpattiṃ sandhāyāha. **Nānatthā ceva nānābyañjanā cā**ti byañjanampi nesaṃ nānā

atthopi. Tattha byañjanassa nānatā pākaṭāva. Attho pana, appamāṇā cetovimutti bhūmantarato mahaggatā eva hoti rūpāvacarā; ārammaṇato satta paññatti-ārammaṇā. Ākiñcaññā bhummantarato mahaggatā arūpāvacarā; ārammaṇato na vattabbārammaṇā. Suññatā bhummantarato kāmāvacarā; ārammaṇato saṅkhārārammaṇā. Vipassanā hi ettha suññatāti adhippetā. Animittā bhummantarato lokuttarā; ārammaṇato nibbanārammaṇā.

Rāgo kho, āvuso, pamāṇakaraṇoti-ādīsu yathā pabbatapāde pūtipaṇṇarasa-udakaṃ nāma hoti kāḷavaṇṇaṃ; olokentānaṃ byāmasatagambhīraṃ viya khāyati. Yaṭṭhiṃ vā rajjuṃ vā gahetvā minantassa piṭṭhipādottharaṇamattampi na hoti. Evamevaṃ yāva rāgādayo nuppajjanti, tāva puggalaṃ sañjānituṃ na sakkā honti, sotāpanno viya, sakadāgāmī viya, anāgāmī viya ca khāyati. Yadā panassa rāgādayo uppajjanti, tadā ratto duṭṭho mūḷhoti paññāyati. Iti ete "ettako ayan"ti puggalassa pamāṇaṃ dassento viya uppajjantīti pamāṇakaraṇā nāma vuttā. **Yāvatā kho, āvuso, appamāṇā cetovimuttiyo**ti yattakā appamāṇā cetovimuttiyo. Kittakā pana tā? Cattāro brahmavihārā, cattāro maggā, cattāri ca phalānīti dvādasa. Tattha brahmavihārā pharaṇa-appamāṇatāya appamāṇā. Sesā pamāṇakaraṇānaṃ kilesānaṃ abhāvena appamāṇā. Nibbānampi appamāṇameva, cetovimutti pana na hoti, tasmā na gahitaṃ. **Akuppā**ti arahattaphalacetovimutti; sā hi tāsaṃ sabbajeṭṭhikā, tasmā aggamakkhāyatīti vuttā. **Rāgo kho, āvuso, kiñcano**ti rāgo uppajjitvā puggalaṃ kiñcati maddati palibundhati. Tasmā kiñcanoti vutto. Manussā kira goṇehi khalaṃ maddāpento kiñcehi kapila, kiñcehi kāḷakāti vadanti. Evaṃ maddanattho kiñcanatthoti veditabbo. Dosamohesupi eseva nayo. **Ākiñcaññā cetovimuttiyo** nāma nava dhammā ākiñcaññāyatanañca maggaphalāni ca. Tattha ākiñcaññāyatanaṃ (2.0254) kiñcanaṃ ārammaṇaṃ assa natthīti ākiñcaññaṃ. Maggaphalāni kiñcanānaṃ maddanānaṃ palibundhanakilesānaṃ natthitāya ākiñcaññāni. Nibbānampi ākiñcaññaṃ, cetovimutti pana na hoti, tasmā na gahitaṃ.

Rāgo kho, āvuso, nimittakaraṇoti-ādīsu yathā nāma dvinnaṃ kulānaṃ sadisā dve vacchakā honti. Yāva tesaṃ lakkhaṇaṃ na kataṃ hoti, tāva "ayaṃ asukakulassa vacchako, ayaṃ asukakulassā"ti na sakkā honti jānituṃ. Yadā pana tesaṃ sattisūlādīsu aññataraṃ lakkhaṇaṃ kataṃ hoti, tadā sakkā honti jānituṃ. Evameva yāva puggalassa rāgo nuppajjati, tāva na sakkā hoti jānituṃ ariyo vā puthujjano vāti. Rāgo panassa uppajjamānova sarāgo nāma ayaṃ puggaloti sañjānananimittaṃ karonto viya uppajjati, tasmā "nimittakaraṇo"ti vutto. Dosamohesupi eseva nayo.

Animittā cetovimutti nāma terasa dhammā- vipassanā, cattāro āruppā, cattāro maggā, cattāri ca phalānīti. Tattha vipassanā niccanimittaṃ sukhanimittaṃ attanimittaṃ ugghāṭetīti animittā nāma. Cattāro āruppā rūpanimittassa abhāvena animittā nāma. Maggaphalāni nimittakaraṇānaṃ kilesānaṃ abhāvena animittāni. Nibbānampi animittameva, taṃ pana cetovimutti na hoti, tasmā na gahitaṃ. Atha kasmā suññatā cetovimutti na gahitāti? Sā, "suññā rāgenā"ti-ādivacanato sabbattha anupaviṭṭhāva, tasmā visuṃ na gahitā. **Ekatthā**ti ārammaṇavasena ekatthā. Appamāṇaṃ ākiñcaññaṃ suññataṃ animittanti hi sabbānetāni nibbāna-

sseva nāmāni. Iti iminā pariyāyena ekatthā. Aññasmiṃ pana ṭhāne appamāṇā honti, aññasmiṃ ākiñcaññā aññasmiṃ suññatā aññasmiṃ animittāti iminā pariyāyena nānābyañjanā. Iti thero yathānusandhināva desanaṃ niṭṭhapesīti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Mahāvedallasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Cūḷavedallasuttavaṇṇanā

460. Evaṃ (2.0255) **me sutan**ti cūḷavedallasuttaṃ. Tattha **visākho upāsako**ti **visākho**Ti evaṃnāmako upāsako. **Yena dhammadinnā**ti yena dhammadinnā nāma bhikkhunī tenupasaṅkami. Ko panāyaṃ visākho? Kā dhammadinnā? Kasmā upasaṅkamīti? Visākho nāma dhammadinnāya gihikāle gharasāmiko. So yadā bhagavā sammāsambodhiṃ abhisambujjhitvā pavattavaradhammacakko yasādayo kulaputte vinetvā uruvelaṃ patvā tattha jaṭilasahassaṃ vinetvā purāṇajaṭilehi khīṇāsavabhikkhūhi saddhiṃ rājagahaṃ gantvā buddhadassanatthaṃ dvādasanahutāya parisāya saddhiṃ āgatassa bimbisāramahārājassa dhammaṃ desesi. Tadā raññā saddhiṃ āgatesu dvādasanahutesu ekaṃ nahutaṃ upāsakattaṃ paṭivedesi, ekādasa nahutāni sotāpattiphale patiṭṭhahiṃsu saddhiṃ raññā bimbisārena. Ayaṃ upāsako tesaṃ aññataro, tehi saddhiṃ paṭhamadassaneva sotāpattiphale patiṭṭhāya, puna ekadivasaṃ dhammaṃ sutvā sakadāgāmiphalaṃ patvā, tato aparabhāgepi ekadivasaṃ dhammaṃ sutvā anāgāmiphale patiṭṭhito. So anāgāmī hutvā gehaṃ āgacchanto yathā aññesu divasesu ito cito ca olokento sitaṃ kurumāno āgacchati, evaṃ anāgantvā santindriyo santamānaso hutvā agamāsi.

Dhammadinnā sīhapañjaraṃ ugghāṭetvā vīthiṃ olokayamānā tassa āgamanākāraṃ disvā, “kiṃ nu kho etan”ti cintetvā tassa paccuggamanaṃ kurumānā sopānasīse ṭhatvā olambanatthaṃ hatthaṃ pasāresi. Upāsako attano hatthaṃ samiñjesi. Sā “pātarāsabhojanakāle jānissāmī”ti cintesi. Upāsako pubbe tāya saddhiṃ ekato bhuñjati. Taṃ divasaṃ pana taṃ anapaloketvā yogāvacarabhikkhu viya ekakova bhuñji. Sā, “sāyanhakāle jānissāmī”ti cintesi. Upāsako taṃdivasaṃ sirigabbhaṃ na pāvisi, aññaṃ gabbhaṃ paṭijaggāpetvā kappiyamañcakaṃ paññapāpetvā nipajji. Upāsikā, “kiṃ nu khvassa bahiddhā patthanā atthi, udāhu kenacideva paribhedakena bhinno, udāhu mayheva koci doso atthī”ti balavadomanassā (2.0256) hutvā, “ekaṃ dve divase vasitakāle sakkā ñātun”ti tassa upaṭṭhānaṃ gantvā vanditvā aṭṭhāsi.

Upāsako, “kiṃ dhammadinne akāle āgatāsī”ti pucchi. Āma ayyaputta, āgatāmhi, na tvaṃ yathā purāṇo, kiṃ nu te bahiddhā patthanā atthīti? Natthi dhammadinneti. Aññho koci paribhedako atthīti? Ayampi natthīti. Evaṃ sante mayheva koci

doso bhavissatīti. Tuyhampi doso natthīti. Atha kasmā mayā saddhiṃ yathā pakatiyā ālāpasallāpamattampi na karothāti? So cintesi– "ayaṃ lokuttaradhammo nāma garu bhāriyo na pakāsetatabbo, sace kho panāhaṃ na kathessāmi, ayaṃ hadayaṃ phāletvā ettheva kālaṃ kareyyā"ti tassānuggahatthāya kathesi– "dhammadinne ahaṃ satthu dhammadesanaṃ sutvā lokuttaradhammaṃ nāma adhigato, taṃ adhigatassa evarūpā lokiyakiriyā na vaṭṭati. Yadi tvaṃ icchasi, tava cattālīsa koṭiyo mama cattālīsa koṭiyoti asītikoṭidhanaṃ atthi, ettha issarā hutvā mama mātiṭṭhāne vā bhaginiṭṭhāne vā ṭhatvā vasa. Tayā dinnena bhattapiṇḍamattakena ahaṃ yāpessāmi. Athevaṃ na karosi, ime bhoge gahetvā kulagehaṃ gaccha, athāpi te bahiddhā patthanā natthi, ahaṃ taṃ bhaginiṭṭhāne vā dhituṭṭhāne vā ṭhapetvā posessāmī"ti.

Sā cintesi– "pakatipuriso evaṃ vattā nāma natthi. Addhā etena lokuttaravaradhammo paṭividdho. So pana dhammo kiṃ puriseheva paṭibujjhitabbo, udāhu mātugāmopi paṭivijjhituṃ sakkotī"ti visākhaṃ etadavoca– "kiṃ nu kho eso dhammo puriseheva labhitabbo, mātugāmenapi sakkā laddhun"ti? Kiṃ vadesi dhammadinne, ye paṭipannakā, te etassa dāyādā, yassa yassa upanissayo atthi, so so etaṃ paṭilabhatīti. Evaṃ sante mayhaṃ pabbajjaṃ anujānāthāti. Sādhu bhadde, ahampi taṃ etasmiṃyeva magge yojetukāmo, manaṃ pana te ajānamāno na kathemīti tāvadeva bimbisārassa rañño santikaṃ gantvā vanditvā aṭṭhāsi.

Rājā (2.0257), "kiṃ, gahapati, akāle āgatosī"ti pucchi. Dhammadinnā, "mahārāja, pabbajissāmī"ti vadatīti. Kiṃ panassa laddhuṃ vaṭṭatīti? Aññaṃ kiñci natthi, sovaṇṇasivikaṃ deva, laddhuṃ vaṭṭati nagarañca paṭijaggāpetunti. Rājā sovaṇṇasivikaṃ datvā nagaraṃ paṭijaggāpesi. Visākho dhammadinnaṃ gandhodakena nahāpetvā sabbālaṅkārehi alaṅkārāpetvā sovaṇṇasivikāya nisīdāpetvā ñātigaṇena parivārāpetvā gandhapupphādīhi pūjayamāno nagaravāsanaṃ karonto viya bhikkhuni-upassayaṃ gantvā, "dhammadinnaṃ pabbājethāyye"ti āha. Bhikkhuniyo "ekaṃ vā dve vā dose sahituṃ vaṭṭati gahapatī"ti āhaṃsu. Natthayye koci doso, saddhāya pabbajatīti. Athekā byattā therī tacapañcakakammaṭṭhānaṃ ācikkhitvā kese ohāretvā pabbājesi. Visākho, "abhiramayye, svākkhāto dhammo"ti vanditvā pakkāmi.

Tassā pabbajitadivasato paṭṭhāya lābhasakkāro uppajji. Teneva palibuddhā samaṇadhammaṃ kātuṃ okāsaṃ na labhati. Athācariya-upajjhāyatheriyo gahetvā janapadaṃ gantvā aṭṭhatiṃsāya ārammaṇesu cittarucitaṃ kammaṭṭhānaṃ kathāpetvā samaṇadhammaṃ kātuṃ āraddhā, abhinīhārasampannattā pana nāticiraṃ kilamittha.

Ito paṭṭhāya hi satasahassakappamatthake padumuttaro nāma satthā loke udapādi. Tadā esā ekasmiṃ kule dāsī hutvā attano kese vikkiṇitvā sujātattherassa nāma aggasāvakassa dānaṃ datvā patthanamakāsi. Sā tāya patthanābhinīhārasampattiyā nāticiraṃ kilamittha, katipāheneva arahattaṃ patvā cintesi– "ahaṃ yenatthena sāsane pabbajitā, so matthakaṃ patto, kiṃ me janapadavāsena, mayhaṃ ñātakāpi puññāni karissanti, bhikkhunisaṅghopi paccayehi na kilami-

ssati, rājagahaṃ gacchāmī"ti bhikkhunisaṅghaṃ gahetvā rājagahameva agamāsi. Visākho, "dhammadinnā kira āgatā"ti sutvā, "pabbajitvā nacirasseva janapadaṃ gatā, gantvāpi nacirasseva paccāgatā, kiṃ nu kho bhavissati, gantvā jānissāmī"ti dutiyagamanena bhikkhuni-upassayaṃ agamāsi. Tena vuttaṃ- "atha kho visākho upāsako yena dhammadinnā bhikkhunī tenupasaṅkamī"ti.

Etadavocāti (2.0258) etaṃ sakkāyoti-ādivacanaṃ avoca. Kasmā avocāti? Evaṃ kirassa ahosi- "abhiramasi nābhiramasi, ayye"ti evaṃ pucchanaṃ nāma na paṇḍitakiccaṃ, pañcupādānakkhandhe upanetvā pañhaṃ pucchissāmi, pañhabyākaraṇena tassā abhiratiṃ vā anabhiratiṃ vā jānissāmīti, tasmā avoca. Taṃ sutvāva dhammadinnā ahaṃ, āvuso visākha, acirapabbajitā sakāyaṃ vā parakāyaṃ vā kuto jānissāmīti vā, aññattheriyo upasaṅkamitvā pucchāti vā avatvā upanikkhittaṃ sampaṭicchamānā viya, ekapāsakagaṇṭhiṃ mocentī viya gahanaṭṭhāne hatthimaggaṃ nīharamānā viya khaggamukhena samuggaṃ vivaramānā viya ca paṭisambhidāvisaye ṭhatvā pañhaṃ vissajjamānā, **pañca kho ime, āvuso visākha, upādānakkhandhā**ti-ādimāha. Tattha **pañcā**Ti gaṇanaparicchedo. **Upādānakkhandhā**ti upādānānaṃ paccayabhūtā khandhāti evamādinā nayenettha upādānakkhandhakathā vitthāretvā kathetabbā. Sā panesā visuddhimagge vitthāritā evāti tattha vittāritanayeneva veditabbā. **Sakkāyasamudayā**dīsupi yaṃ vattabbaṃ, taṃ heṭṭhā tattha tattha vuttameva.

Idaṃ pana catusaccabyākaraṇaṃ sutvā visākho theriyā abhiratabhāvaṃ aññāsi. Yo hi buddhasāsane ukkaṇṭhito hoti anabhirato, so evaṃ pucchitapucchitapañhaṃ saṇḍāsena ekekaṃ palitaṃ gaṇhanto viya, sinerupādato vālukaṃ uddharanto viya vissajjetuṃ na sakkoti. Yasmā pana imāni cattāri saccāni loke candimasūriyā viya buddhasāsane pākaṭāni, parisamajjhe gato hi bhagavāpi mahātherāpi saccāneva pakāsenti; bhikkhusaṅghopi pabbajitadivasato paṭṭhāya kulaputte cattāri nāma kiṃ, cattāri ariyasaccānīti pañhaṃ uggaṇhāpeti. Ayañca dhammadinnā upāyakosalle ṭhitā paṇḍitā byattā nayaṃ gahetvā sutenapi kathetuṃ samatthā, tasmā "na sakkā etissā ettāvatā saccānaṃ paṭividdhabhāvo ñātuṃ, saccavinibbhogapañhabyākaraṇena sakkā ñātun"ti cintetvā heṭṭhā kathitāni dve saccāni paṭinivattetvā guḷhaṃ katvā gaṇṭhipañhaṃ pucchissāmīti pucchanto **taññeva nu kho, ayye**ti-ādimāha.

Tassa vissajjane **na kho, āvuso visākha, taññeva upādānan**ti upādānassa saṅkhārakkhandhekadesabhāvato na taṃyeva upādānaṃ te pañcupādānakkhandhā, nāpi aññatra pañcahi upādānakkhandhehi upādānaṃ. Yadi hi taññeva (2.0259) siyā, rūpādisabhāvampi upādānaṃ siyā. Yadi aññatra siyā, parasamaye

cittavippayutto anusayo viya paṇṇatti viya nibbānaṃ viya ca khandhavinimuttaṃ vā siyā, chaṭṭho vā khandho paññapetabbo bhaveyya, tasmā evaṃ byākāsi. Tassā byākaraṇaṃ sutvā "adhigatapatiṭṭhā ayan"ti visākho niṭṭhamagamāsi. Na hi sakkā akhīṇāsavena asambaddhena avitthāyantena padīpasahassaṃ jālentena viya evarūpo guḷho paṭicchanno tilakkhaṇāhato gambhīro pañho vissajjetuṃ. Niṭṭhaṃ gantvā pana, "ayaṃ dhammadinnā sāsane laddhapatiṭṭhā adhigatapaṭisambhidā vesārajjappattā bhavamatthake ṭhitā mahākhīṇāsavā, samatthā mayhaṃ pucchitapañhaṃ kathetuṃ, idāni pana naṃ ovattikasāraṃ pañhaṃ pucchissāmī"ti cintetvā taṃ pucchanto, **kathaṃ panāyye**ti-ādimāha.

461. Tassa vissajjane **assutavā**ti-ādi mūlapariyāye vitthāritameva. **Rūpaṃ attato samanupassatī**ti, "idhekacco rūpaṃ attato samanupassati. Yaṃ rūpaṃ so ahaṃ, yo ahaṃ taṃ rūpanti rūpañca attañca advayaṃ samanupassati. Seyyathāpi nāma telappadīpassa jhāyato yā acci so vaṇṇo, yo vaṇṇo sā accīti acciñca vaṇṇañca advayaṃ samanupassati. Evameva idhekacco rūpaṃ attato samanupassati ...pe... advayaṃ samanupassatī"ti (paṭi. ma. 1.131) evaṃ rūpaṃ attāti diṭṭhipassanāya passati. **Rūpavantaṃ vā attānan**ti arūpaṃ attāti gahetvā chāyāvantaṃ rukkhaṃ viya taṃ attānaṃ rūpavantaṃ samanupassati. **Attani vā rūpan**ti arūpameva attāti gahetvā pupphasmiṃ gandhaṃ viya attani rūpaṃ samanupassati. **Rūpasmiṃ vā attānan**ti arūpameva attāti gahetvā karaṇḍāya maṇiṃ viya attānaṃ rūpasmiṃ samanupassati. **Vedanaṃ attato**ti-ādīsupi eseva nayo.

Tattha, **rūpaṃ attato samanupassatī**ti suddharūpameva attāti kathitaṃ. Rūpavantaṃ vā attānaṃ, attani vā rūpaṃ, rūpasmiṃ vā attānaṃ. Vedanaṃ attato... saññaṃ... saṅkhāre... viññāṇaṃ attato samanupassatīti imesu sattasu ṭhānesu (2.02 arūpaṃ attāti kathitaṃ. Vedanāvantaṃ vā attānaṃ, attani vā vedanaṃ, vedanāya vā attānanti evaṃ catūsu khandhesu tiṇṇaṃ tiṇṇaṃ vasena dvādasasu ṭhānesu rūpārūpamissako attā kathito. Tattha rūpaṃ attato samanupassati... vedanaṃ... saññaṃ... saṅkhāre... viññāṇaṃ attato samanupassatīti imesu pañcasu ṭhānesu ucchedadiṭṭhi kathitā, avasesesu sassatadiṭṭhīti. Evamettha pannarasa bhavadiṭṭhiyo, pañca vibhavadiṭṭhiyo honti. **Na rūpaṃ attato**ti ettha rūpaṃ attāti na samanupassati. Aniccaṃ dukkhaṃ anattāti pana samanupassati. **Na rūpavantaṃ attānaṃ ...pe... na viññāṇasmiṃ attānan**ti ime pañcakkhandhe kenaci pariyāyena attato na samanupassati, sabbākārena pana aniccā dukkhā anattāti samanupassati.

Ettāvatā theriyā, "evaṃ kho, āvuso visākha, sakkāyadiṭṭhi hotī"ti evaṃ purimapañhaṃ vissajjentiyā ettakena gamanaṃ hoti, āgamanaṃ hoti, gamanāgamanaṃ hoti, vaṭṭaṃ vattatīti vaṭṭaṃ matthakaṃ pāpetvā dassitaṃ. **Evaṃ kho, āvuso visākha, sakkāyadiṭṭhi na hotī**ti pacchimaṃ pañhaṃ vissajjentiyā ettakena gamanaṃ na hoti, āgamanaṃ na hoti, gamanāgamanaṃ na hoti, vaṭṭaṃ nāma na vattatīti vivaṭṭaṃ matthakaṃ pāpetvā dassitaṃ.

462. Katamo panāyye, ariyo aṭṭhaṅgiko maggoti ayaṃ pañho theriyā paṭipucchitvā vissajjetabbo bhaveyya- "upāsaka, tayā heṭṭhā maggo pucchito, idha kasmā maggameva pucchasī"ti. Sā pana attano byattatāya paṇḍiccena tassa

adhippāyaṃ sallakkhesi– "iminā upāsakena heṭṭhā paṭipattivasena maggo pucchito bhavissati, idha pana taṃ saṅkhatāsaṅkhatalokiyalokuttarasaṅgahitāsaṅgahitavasena pucchitukāmo bhavissatī"ti. Tasmā appaṭipucchitvāva yaṃ yaṃ pucchi, taṃ taṃ vissajjesi. Tattha **saṅkhato**ti cetito kappito pakappito āyūhito kato nibbattito samāpajjantena samāpajjitabbo. **Tīhi ca kho, āvuso visākha, khandhehi ariyo aṭṭhaṅgiko maggo saṅgahito**ti ettha yasmā maggo sappadeso, tayo khandhā nippadesā, tasmā ayaṃ sappadesattā nagaraṃ viya rajjena nippadesehi tīhi khandhehi saṅgahito. Tattha sammāvācādayo tayo sīlameva, tasmā te sajātito sīlakkhandhena saṅgahitāti. Kiñcāpi hi pāḷiyaṃ sīlakkhandheti bhummena viya niddeso kato, attho pana karaṇavasena veditabbo. Sammāvāyāmādīsu pana (2.0261) tīsu samādhi attano dhammatāya ārammaṇe ekaggabhāvena appetuṃ na sakkoti. Vīriye pana paggahakiccaṃ sādhente satiyā ca apilāpanakiccaṃ sādhentiyā laddhūpakāro hutvā sakkoti.

Tatrāyaṃ upamā– yathā hi "nakkhattaṃ kīḷissāmā"ti uyyānaṃ paviṭṭhesu tīsu sahāyesu eko supupphitaṃ campakarukkhaṃ disvā hatthaṃ ukkhipitvāpi gahetuṃ na sakkuṇeyya. Athassa dutiyo onamitvā piṭṭhiṃ dadeyya, so tassa piṭṭhiyaṃ ṭhatvāpi kampamāno gahetuṃ na sakkuṇeyya. Athassa itaro aṃsakūṭaṃ upanāmeyya, so ekassa piṭṭhiyaṃ ṭhatvā ekassa aṃsakūṭaṃ olubbha yathāruci pupphāni ocinitvā piḷandhitvā nakkhattaṃ kīḷeyya. Evaṃsampadamidaṃ daṭṭhabbaṃ. Ekato uyyānaṃ paviṭṭhā tayo sahāyakā viya hi ekato jātā sammāvāyāmādayo tayo dhammā. Supupphitacampako viya ārammaṇaṃ. Hatthaṃ ukkhipitvāpi gahetuṃ asakkonto viya attano dhammatāya ārammaṇe ekaggabhāvena appetuṃ asakkonto samādhi. Piṭṭhiṃ datvā onatasahāyo viya vāyāmo. Aṃsakūṭaṃ datvā ṭhitasahāyo viya sati. Yathā tesu ekassa piṭṭhiyaṃ ṭhatvā ekassa aṃsakūṭaṃ olubbha itaro yathāruci pupphaṃ gahetuṃ sakkoti, evamevaṃ vīriye paggahakiccaṃ sādhente, satiyā ca apilāpanakiccaṃ sādhentiyā laddhupakāro samādhi sakkoti ārammaṇe ekaggabhāvena appetuṃ. Tasmā samādhiyevettha sajātito samādhikkhandhena saṅgahito. Vāyāmasatiyo pana kiriyato saṅgahitā honti.

Sammādiṭṭhisammāsaṅkappesupi paññā attano dhammatāya aniccaṃ dukkhaṃ anattāti ārammaṇaṃ nicchetuṃ na sakkoti, vitakke pana ākoṭetvā ākoṭetvā dente sakkoti. Kathaṃ? Yathā hi heraññiko kahāpaṇaṃ hatthe ṭhapetvā sabbabhāgesu oloketukāmo samānopi na cakkhudaleneva parivattetuṃ sakkoti, aṅgulipabbehi pana parivattetvā ito cito ca oloketuṃ sakkoti. Evameva na paññā attano dhammatāya aniccādivasena ārammaṇaṃ nicchetuṃ sakkoti, abhiniropanalakkhaṇena pana āhananapariyāhananarasena vitakkena ākoṭentena viya parivattentena viya ca ādāyā dinnameva vinicchetuṃ sakkoti. Tasmā (2.0262) idhāpi sammādiṭṭhiyeva sajātito paññākkhandhena saṅgahitā. Sammāsaṅkappo pana kiriyato saṅgahito hoti. Iti imehi tīhi khandhehi maggo saṅgahaṃ gacchati. Tena vuttaṃ– "tīhi ca kho, āvuso visākha, khandhehi ariyo aṭṭhaṅgiko maggo saṅgahito"ti.

Idāni ekacittakkhaṇikaṃ maggasamādhiṃ sanimittaṃ saparikkhāraṃ pucchanto, **katamo panāyye**ti-ādimāha. Tassa vissajjane cattāro satipaṭṭhānā

maggakkhaṇe catukiccasādhanavasena uppannā sati, sā samādhissa paccayatthena nimittaṃ. Cattāro sammappadhānā catukiccasādhanavaseneva uppannaṃ vīriyaṃ, taṃ parivāraṭṭhena parikkhāro hoti. **Tesaṃyeva dhammānan**ti tesaṃ maggasampayuttadhammānaṃ. **Āsevanā**ti-ādīsu ekacittakkhaṇikāyeva āsevanādayo vuttāti.

Vitaṇḍavādī pana, "ekacittakkhaṇiko nāma maggo natthi, 'evaṃ bhāveyya satta vassānī'ti hi vacanato sattapi vassāni maggabhāvanā hoti, kilesā pana lahu chijjantā sattahi ñāṇehi chijjantī"ti vadati. So "suttaṃ āharā"ti vattabbo. Addhā aññaṃ apassanto, "yā tesaṃyeva dhammānaṃ āsevanā bhāvanā bahulīkamman"-ti idameva suttaṃ āharitvā, "aññena cittena āsevati, aññena bhāveti, aññena bahulīkarotī"ti vakkhati. Tato vattabbo- "kiṃ panidaṃ, suttaṃ neyyatthaṃ nītatthan"ti. Tato vakkhati- "nītatthaṃ yathā suttaṃ tatheva attho"ti. Tassa idaṃ uttaraṃ- evaṃ sante ekaṃ cittaṃ āsevamānaṃ uppannaṃ, aparampi āsevamānaṃ, aparampi āsevamānanti evaṃ divasampi āsevanāva bhavissati, kuto bhāvanā, kuto bahulīkammaṃ? Ekaṃ vā bhāvayamānaṃ uppannaṃ aparampi bhāvayamānaṃ aparampi bhāvayamānanti evaṃ divasampi bhāvanāva bhavissati, kuto āsevanā kuto bahulīkammaṃ? Ekaṃ vā bahulīkarontaṃ uppannaṃ, aparampi bahulīkarontaṃ, aparampi bahulīkarontanti evaṃ divasampi bahulīkammameva bhavissati kuto āsevanā, kuto bhāvanāti.

Atha vā evaṃ vadeyya- "ekena cittena āsevati, dvīhi bhāveti, tīhi bahulīkaroti. Dvīhi vā āsevati, tīhi bhāveti, ekena bahulīkaroti (2.0263). Tīhi vā āsevati, ekena bhāveti, dvīhi bahulīkarotī"ti. So vattabbo- "mā suttaṃ me laddhanti yaṃ vā taṃ vā avaca. Pañhaṃ vissajjentena nāma ācariyassa santike vasitvā buddhavacanaṃ uggaṇhitvā attharasaṃ viditvā vattabbaṃ hoti. Ekacittakkhaṇikāva ayaṃ āsevanā, ekacittakkhaṇikā bhāvanā, ekacittakkhaṇikaṃ bahulīkammaṃ. Khayagāmilokuttaramaggo bahulacittakkhaṇiko nāma natthi, 'ekacittakkhaṇikoyevā'ti saññāpetabbo. Sace sañjānāti, sañjānātu, no ce sañjānāti, gaccha pātova vihāraṃ pavisitvā yāguṃ pivāhī"ti uyyojetabbo.

463. Kati panāyye saṅkhārāti idha kiṃ pucchati? Ye saṅkhāre nirodhetvā nirodhaṃ samāpajjati, te pucchissāmīti pucchati. Tenevassa adhippāyaṃ ñatvā therī, puññābhisaṅkhārādīsu anekesu saṅkhāresu vijjamānesupi, kāyasaṅkhārādayova ācikkhantī, **tayome**, **āvuso**ti-ādimāha. Tattha kāyapaṭibaddhattā kāyena saṅkharīyati karīyati nibbattīyatīti **kāyasaṅkhāro.** Vācaṃ saṅkharoti karoti nibbattetīti vacīsaṅkhāro. Cittapaṭibaddhattā cittena saṅkharīyati karīyati nibbattīyatīti **cittasaṅkhāro. Katamo panāyye**ti idha kiṃ pucchati? Ime saṅkhārā aññamaññamissā āluḷitā avibhūtā duddīpanā. Tathā hi, kāyadvāre ādānagahaṇamuñcanacopanāni pāpetvā uppannā aṭṭha kāmāvacarakusalacetanā dvādasa akusalacetanāti evaṃ kusalākusalā vīsati cetanāpi assāsapassāsāpi kāyasaṅkhārātveva vuccanti. Vacīdvāre hanusaṃcopanaṃ vacībhedaṃ pāpetvā uppannā vuttappakārāva vīsati cetanāpi vitakkavicārāpi vacīsaṅkhārotveva vuccanti. Kāyavacīdvāresu copanaṃ apattā raho nisinnassa cintayato uppannā kusalākusalā ekūnatiṃsa cetanāpi saññā ca vedanā cāti ime dve dhammāpi cittasaṅkhārotveva vuccanti. Evaṃ ime

saṅkhārā aññamaññamissā āluḷitā avibhūtā duddīpanā. Te pākaṭe vibhūte katvā kathāpessāmīti pucchati.

Kasmā panāyyeti idha kāyasaṅkhārādināmassa padatthaṃ pucchati. Tassa vissajjane **kāyappaṭibaddhā**ti kāyanissitā, kāye sati honti, asati (2.0264) na honti. **Cittappaṭibaddhā**ti cittanissitā, citte sati honti, asati na honti.

464. Idāni kiṃ nu kho esā saññāvedayitanirodhaṃ valañjeti, na valañjeti. Ciṇṇavasī vā tattha no ciṇṇavasīti jānanatthaṃ pucchanto, **kathaṃ panāyye, saññāvedayitanirodhasamāpatti hotī**ti-ādimāha. Tassa vissajjane **samāpajjissanti vā samāpajjāmīti vā** padadvayena nevasaññānāsaññāyatanasamāpattikālo kathito. **Samāpannoti** padena antonirodho. Tathā purimehi dvīhi padehi sacittakakālo kathito, pacchimena acittakakālo. **Pubbeva tathā cittaṃ bhāvitaṃ hotī**ti nirodhasamāpattito pubbe addhānaparicchedakāleyeva, ettakaṃ kālaṃ acittako bhavissāmīti addhānaparicchedacittaṃ bhāvitaṃ hoti. **Yaṃ taṃ tathattāya upanetī**ti yaṃ evaṃ bhāvitaṃ cittaṃ, taṃ puggalaṃ tathattāya acittakabhāvāya upaneti.

Paṭhamaṃ nirujjhati vacīsaṅkhāroti sesasaṅkhārehi paṭhamaṃ dutiyajjhāneyeva nirujjhati. **Tato kāyasaṅkhāro**ti tato paraṃ kāyasaṅkhāro catutthajjhāne nirujjhati. **Tato cittasaṅkhāro**ti tato paraṃ cittasaṅkhāro antonirodhe nirujjhati. **Vuṭṭhahissanti vā vuṭṭhahāmīti vā** padadvayena antonirodhakālo kathito. **Vuṭṭhito**ti padena phalasamāpattikālo. Tathā purimehi dvīhi padehi acittakakālo kathito, pacchimena sacittakakālo. **Pubbeva tathā cittaṃ bhāvitaṃ hotī**ti nirodhasamāpattito pubbe addhānaparicchedakāleyeva ettakaṃ kālaṃ acittako hutvā tato paraṃ sacittako bhavissāmīti addhānaparicchedacittaṃ bhāvitaṃ hoti. **Yaṃ taṃ tathattāya upanetī**ti yaṃ evaṃ bhāvitaṃ cittaṃ, taṃ puggalaṃ tathattāya sacittakabhāvāya upaneti. Iti heṭṭhā nirodhasamāpajjanakālo gahito, idha nirodhato vuṭṭhānakālo.

Idāni nirodhakathaṃ kathetuṃ vāroti nirodhakathā kathetabbā siyā, sā panesā, "dvīhi balehi samannāgatattā tayo ca saṅkhārānaṃ paṭippassaddhiyā soḷasahi ñāṇacariyāhi navahi samādhicariyāhi vasībhāvatāpaññā

nirodhasamāpattiyā ñāṇan"ti mātikaṃ ṭhapetvā sabbākārena visuddhimagge kathitā. Tasmā tattha kathitanayeneva gahetabbā (2.0265). Ko panāyaṃ nirodho nāma? Catunnaṃ khandhānaṃ paṭisaṅkhā appavatti. Atha kimatthametaṃ samāpajjantīti. Saṅkhārānaṃ pavatte ukkaṇṭhitā sattāhaṃ acittakā hutvā sukhaṃ viharissāma, diṭṭhadhammanibbānaṃ nāmetaṃ, yadidaṃ nirodhoti etadatthaṃ samāpajjanti.

Paṭhamaṃ uppajjati cittasaṅkhāroti nirodhā vuṭṭhahantassa hi phalasamāpatticittaṃ paṭhamaṃ uppajjati. Taṃsampayuttaṃ saññañca vedanañca sandhāya, "paṭhamaṃ uppajjati cittasaṅkhāro"ti āha. **Tato kāyasaṅkhāro**ti tato paraṃ bhavaṅgasamaye kāyasaṅkhāro uppajjati. Kiṃ pana phalasamāpatti assāsapassāse na samuṭṭhāpetīti? Samuṭṭhāpeti. Imassa pana catutthajjhānikā phalasamāpatti, sā na samuṭṭhāpeti. Kiṃ vā etena phalasamāpatti paṭhamajjhānikā vā hotu, dutiyatatiyacatutthajjhānikā vā, santāya samāpattiyā vuṭṭhitassa bhikkhuno assāsapassāsā abbohārikā honti. Tesaṃ abbohārikabhāvo sañjīvattheravatthunā veditabbo. Sañjīvattherassa hi samāpattito vuṭṭhāya kiṃsukapupphasadise vītaccitaṅgāre maddamānassa gacchato cīvare aṃsumattampi na jhāyi, usumākāramattampi nāhosi, samāpattiphalaṃ nāmetanti vadanti. Evamevaṃ santāya samāpattiyā vuṭṭhitassa bhikkhuno assāsapassāsā abbohārikā hontīti bhavaṅgasamayenevetaṃ kathitanti veditabbaṃ.

Tato vacīsaṅkhāroti tato paraṃ kiriyamayapavattavaḷañjanakāle vacīsaṅkhāro uppajjati. Kiṃ bhavaṅgaṃ vitakkavicāre na samuṭṭhāpetīti? Samuṭṭhāpeti. Taṃsamuṭṭhānā pana vitakkavicārā vācaṃ abhisaṅkhātuṃ na sakkontīti kiriyamayapavattavaḷañjanakālenevataṃ kathitaṃ. **Suññato phasso**ti-ādayo saguṇenāpi ārammaṇenāpi kathetabbā. Saguṇena tāva suññatā nāma phalasamāpatti, tāya sahajātaṃ phassaṃ sandhāya suññato phassoti vuttaṃ. **Animittāpaṇihitesupi**eseva nayo. Ārammaṇena pana nibbānaṃ rāgādīhi suññattā suññaṃ nāma, rāganimittādīnaṃ abhāvā animittaṃ, rāgadosamohappaṇidhīnaṃ abhāvā appaṇihitaṃ. Suññataṃ nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā uppannaphalasamāpattiyaṃ phasso suññato nāma. **Animittāpaṇihitesupi** eseva nayo.

Aparā (2.0266) āgamaniyakathā nāma hoti, suññatā, animittā, appaṇihitāti hi vipassanāpi vuccati. Tattha yo bhikkhu saṅkhāre aniccato pariggahetvā aniccato disvā aniccato vuṭṭhāti, tassa vuṭṭhānagāminivipassanā **animittā** nāma hoti. Yo dukkhato pariggahetvā dukkhato disvā dukkhato vuṭṭhāti, tassa **appaṇihitā** nāma. Yo anattato pariggahetvā anattato disvā anattato vuṭṭhāti, tassa **suññatā** nāma. Tattha animittavipassanāya maggo animitto nāma, animittamaggassa phalaṃ animittaṃ nāma. Animittaphalasamāpattisahajāte phasse phusante animitto phasso phusatīti vuccati. Appaṇihitasuññatesupi eseva nayo. Āgamaniyena kathite pana suññato vā phasso animitto vā phasso appaṇihito vā phassoti vikappo āpajjeyya, tasmā saguṇena ceva ārammaṇena ca kathetabbaṃ. Evañhi tayo phassā phusantīti sameti.

Vivekaninnanti-ādīsu nibbānaṃ viveko nāma, tasmiṃ viveke ninnaṃ onatanti **vivekaninnaṃ**. Aññato āgantvā yena viveko, tena vaṅkaṃ viya hutvā ṭhitanti **viveka-**

poṇaṃ. Yena viveko, tena patamānaṃ viya ṭhitanti **vivekapabbhāraṃ**.

465. Idāni yā vedanā nirodhetvā nirodhasamāpattiṃ samāpajjati, tā pucchissāmīti pucchanto **kati panāyye, vedanā**ti āha. **Kāyikaṃ vā**ti-ādīsu pañcadvārikaṃ sukhaṃ kāyikaṃ nāma, manodvārikaṃ cetasikaṃ nāmāti veditabbaṃ. Tattha **sukhan**ti sabhāvaniddeso. **Sātan**ti tasseva madhurabhāvadīpakaṃ vevacanaṃ. **Vedayitan**ti vedayitabhāvadīpakaṃ, sabbavedanānaṃ sādhāraṇavacanaṃ. Sesapadesupi eseva nayo. **Ṭhitisukhā vipariṇāmadukkhā**ti-ādīsu sukhāya vedanāya atthibhāvo sukhaṃ, natthibhāvo dukkhaṃ. Dukkhāya vedanāya atthibhāvo dukkhaṃ, natthibhāvo sukhaṃ. Adukkhamasukhāya vedanāya jānanabhāvo sukhaṃ, ajānanabhāvo dukkhanti attho.

Kiṃ anusayo anusetīti katamo anusayo anuseti. Appahīnaṭṭhena sayito viya hotīti anusayapucchaṃ pucchati. **Na kho, āvuso (2.0267) visākha, sabbāya sukhāya vedanāya rāgānusayo anusetī**ti na sabbāya sukhāya vedanāya rāgānusayo anuseti. Na sabbāya sukhāya vedanāya so appahīno, na sabbaṃ sukhaṃ vedanaṃ ārabbha uppajjatīti attho. Esa nayo sabbattha. **Kiṃ pahātabban**ti ayaṃ pahānapucchā nāma.

Rāgaṃ tena pajahatīti ettha ekeneva byākaraṇena dve pucchā vissajjesi. Idha bhikkhu rāgānusayaṃ vikkhambhetvā paṭhamajjhānaṃ samāpajjati, jhānavikkhambhitaṃ rāgānusayaṃ tathā vikkhambhitameva katvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā anāgāmimaggena samugghāteti. So anāgāmimaggena pahīnopi tathā vikkhambhitattāva paṭhamajjhāne nānuseti nāma. Tenāha- "na tattha rāgānusayo anusetī"ti. **Tadāyatanan**ti taṃ āyatanaṃ, paramassāsabhāvena patiṭṭhānabhūtaṃ arahattanti attho. **Iti anuttaresū**ti evaṃ anuttarā vimokkhāti laddhanāme arahatte. **Pihaṃ upaṭṭhāpayato**ti patthanaṃ paṭṭhapentassa. **Uppajjati pihāpaccayā domanassan**ti patthanāya paṭṭhapanamūlakaṃ domanassaṃ uppajjati. Taṃ panetaṃ na patthanāya paṭṭhapanamūlakaṃ uppajjati, patthetvā alabhantassa pana alābhamūlakaṃ uppajjamānaṃ, "uppajjati pihāpaccayā"ti vuttaṃ. Tattha kiñcāpi domanassaṃ nāma ekantena akusalaṃ, idaṃ pana sevitabbaṃ domanassaṃ vaṭṭatīti vadanti. Yogino hi temāsikaṃ chamāsikaṃ vā navamāsikaṃ vā paṭipadaṃ gaṇhanti. Tesu yo taṃ taṃ paṭipadaṃ gahetvā antokālaparicchedeyeva arahattaṃ pāpuṇissāmīti ghaṭento vāyamanto na sakkoti yathāparicchinnakālena pāpuṇituṃ, tassa balavadomanassaṃ uppajjati, āḷindikavāsimahāphussadevattherassa viya assudhārā pavattanti. Thero kira ekūnavīsativassāni gatapaccāgatavattaṃ pūresi. Tassa, "imasmiṃ vāre arahattaṃ gaṇhissāmi, imasmiṃ vāre visuddhipavāraṇaṃ pavāressāmī"ti mānasaṃ bandhitvā samaṇadhammaṃ karontasseva ekūnavīsativassāni atikkantāni. Pavāraṇādivase āgate therassa assupātena muttadivaso nāma nāhosi. Vīsatime pana vasse arahattaṃ pāṇuṇi.

Paṭighaṃ (2.0268) **tena pajahatī**ti ettha domanasseneva paṭighaṃ pajahati. Na hi paṭigheneva paṭighappahānaṃ, domanassena vā domanassappahānaṃ nāma atthi. Ayaṃ pana bhikkhu temāsikādīsu aññataraṃ paṭipadaṃ gahetvā iti paṭisañcikkhati- "passa bhikkhu, kiṃ tuyhaṃ sīlena hīnaṭṭhānaṃ atthi, udāhu vīriyena, udāhu paññāya, nanu te sīlaṃ suparisuddhaṃ vīriyaṃ supaggahitaṃ paññā sūrā

hutvā vahatī"ti. So evaṃ paṭisañcikkhitvā, "na dāni puna imassa domanassassa uppajjituṃ dassāmī"ti vīriyaṃ daḷhaṃ katvā antotemāse vā antochamāse vā antonavamāse vā anāgāmimaggena taṃ samugghāteti. Iminā pariyāyena paṭigheneva paṭighaṃ, domanasseneva domanassaṃ pajahati nāma.

Na tattha paṭighānusayo anusetīti tattha evarūpe domanasse paṭighānusayo nānuseti. Na taṃ ārabbha uppajjati, pahīnova tattha paṭighānusayoti attho. **Avijjaṃ tena pajahatī**ti idha bhikkhu avijjānusayaṃ vikkhambhetvā catutthajjhānaṃ samāpajjati, jhānavikkhambhitaṃ avijjānusayaṃ tathā vikkhambhitameva katvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattamaggena samugghāteti. So arahattamaggena pahīnopi tathā vikkhambhitattāva catutthajjhāne nānuseti nāma. Tenāha- "na tattha avijjānusayo anusetī"ti.

466. Idāni paṭibhāgapucchaṃ pucchanto **sukhāya panāyye**ti-ādimāha. Tassa vissajjane yasmā sukhassa dukkhaṃ, dukkhassa ca sukhaṃ paccanīkaṃ, tasmā dvīsu vedanāsu visabhāgapaṭibhāgo kathito. Upekkhā pana andhakārā avibhūtā duddīpanā, avijjāpi tādisāvāti tenettha sabhāgapaṭibhāgo kathito. Yattakesu pana ṭhānesu avijjā tamaṃ karoti, tattakesu vijjā tamaṃ vinodetīti visabhāgapaṭibhāgo kathito. **Avijjāya kho, āvuso**ti ettha ubhopete dhammā anāsavā lokuttarāti sabhāgapaṭibhāgova kathito. **Vimuttiyā kho, āvuso**ti ettha anāsavaṭṭhena lokuttaraṭṭhena abyākataṭṭhena ca sabhāgapaṭibhāgova kathito. **Accayāsī**Ti ettha pañhaṃ atikkamitvā gatosīti attho. **Nāsakkhi pañhānaṃ pariyantaṃ gahetun**ti pañhānaṃ paricchedapamāṇaṃ gahetuṃ nāsakkhi, appaṭibhāgadhammassa paṭibhāgaṃ pucchi. Nibbānaṃ nāmetaṃ appaṭibhāgaṃ (2.0269), na sakkā nīlaṃ vā pītakaṃ vāti kenaci dhammena saddhiṃ paṭibhāgaṃ katvā dassetuṃ. Tañca tvaṃ iminā adhippāyena pucchasīti attho.

Ettāvatā cāyaṃ upāsako yathā nāma sattame ghare salākabhattaṃ labhitvā gato bhikkhu satta gharāni atikkamma aṭṭhamassa dvāre ṭhito sabbānipi satta gehāni viraddhova na aññāsi, evamevaṃ appaṭibhāgadhammassa paṭibhāgaṃ pucchanto sabbāsupi sattasu sappaṭibhāgapucchāsu viraddhova hotīti veditabbo. **Nibbānogadhan**ti nibbānabbhantaraṃ nibbānaṃ anupaviṭṭhaṃ. **Nibbānaparāyanan**ti nibbānaṃ paraṃ ayanamassa parā gati, na tato paraṃ gacchatīti attho. Nibbānaṃ pariyosānaṃ avasānaṃ assāti **nibbānapariyosānaṃ**.

467. Paṇḍitāti paṇḍiccena samannāgatā, dhātukusalā āyatanakusalā paṭiccasamuppādakusalā ṭhānāṭṭhānakusalāti attho. **Mahāpaññā**ti mahante atthe mahante dhamme mahantā niruttiyo mahantāni paṭibhānāni pariggaṇhanasamatthāya paññāya samannāgatā. **Yathā taṃ dhammadinnāyā**ti yathā dhammadinnāya bhikkhuniyā byākataṃ, ahampi taṃ evamevaṃ byākareyyanti. Ettāvatā ca pana ayaṃ suttanto jinabhāsito nāma jāto, na sāvakabhāsito. Yathā hi rājayuttehi likhitaṃ paṇṇaṃ yāva rājamuddikāya na lañchitaṃ hoti, na tāva rājapaṇṇanti saṅkhyaṃ gacchati; lañchitamattaṃ pana rājapaṇṇaṃ nāma hoti, tathā, "ahampi taṃ evameva byākareyyan"ti imāya jinavacanamuddikāya lañchitattā ayaṃ suttanto āhaccavacanena jinabhāsito nāma jāto. Sesaṃ sabbattha uttānatthameva.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Cūḷavedallasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Cūḷadhammasamādānasuttavaṇṇanā

468. Evaṃ me sutanti cūḷadhammasamādānasuttaṃ. Tattha **dhammasamādānānī**ti dhammoti gahitagahaṇāni. **Paccuppannasukhan**ti paccuppanne sukhaṃ, āyūhanakkhaṇe sukhaṃ (2.0270) sukaraṃ sukhena sakkā pūretuṃ. **Āyatiṃ dukkhavipākan**ti anāgate vipākakāle dukkhavipākaṃ. Iminā upāyena sabbapadesu attho veditabbo.

469. Natthi kāmesu dosoti vatthukāmesupi kilesakāmesupi doso natthi. **Pātabyataṃ āpajjantī**ti te vatthukāmesu kilesakāmena pātabyataṃ pivitabbataṃ, yathāruci paribhuñjitabbataṃ āpajjantīti attho. **Moḷibaddhāhī**ti moḷiṃ katvā baddhakesāhi. **Paribbājikāhī**ti tāpasaparibbājikāhi. **Evamāhaṃsū**ti evaṃ vadanti. **Pariññaṃ paññapentī**ti pahānaṃ samatikkamaṃ paññapenti. **Māluvāsipāṭikā**ti dīghasaṇṭhānaṃ māluvāpakkaṃ. **Phaleyyā**ti ātapena sussitvā bhijjeyya. **Sālamūle**ti sālarukkhassa samīpe. **Santāsaṃ āpajjeyyā**ti kasmā āpajjati? Bhavanavināsabhayā. Rukkhamūle patitamāluvābījato hi latā uppajjitvā rukkhaṃ abhiruhati. Sā mahāpattā ceva hoti bahupattā ca, koviḷārapattasadisehi pattehi samannāgatā. Atha taṃ rukkhaṃ mūlato paṭṭhāya vinandhamānā sabbaviṭapāni sañchādetvā mahantaṃ bhāraṃ janetvā tiṭṭhati. Sā vāte vā vāyante deve vā vassante oghanaṃ janetvā tassa rukkhassa sabbasākhāpasākhaṃ bhañjati, bhūmiyaṃ nipāteti. Tato tasmiṃ rukkhe patiṭṭhitavimānaṃ bhijjati nassati. Iti sā bhavanavināsabhayā santāsaṃ āpajjati.

Ārāmadevatāti tattha tattha pupphārāmaphalārāmesu adhivatthā devatā. **Vanadevatā**ti andhavanasubhagavanādīsu vanesu adhivatthā

devatā. **Rukkhadevatā**ti abhilakkhitesu naḷerupucimandādīsu rukkhesu adhivatthā devatā. **Osadhitiṇavanappatīsū**ti harītakī-āmalakī-ādīsu osadhīsu tālanāḷikerādīsu tiṇesu vanajeṭṭhakesu ca vanappatirukkhesu adhivatthā devatā. **Vanakammikā**ti vane kasanalāyanadāru-āharaṇagorakkhādīsu kenacideva kammena vā vicarakamanussā. **Uddhareyyun**ti khādeyyuṃ. **Vilambinī**ti vātena pahatapahataṭṭhānesu keḷiṃ karontī viya vilambantī. **Sukho imissā**ti evarūpāya māluvālatāya samphassopi sukho, dassanampi sukhaṃ. Ayaṃ me dārakānaṃ āpānamaṇḍalaṃ bhavissati, kīḷābhūmi bhavissati, dutiyaṃ (2.0271) me vimānaṃ paṭiladdhanti latāya dassanepi samphassepi somanassajātā evamāha.

Viṭabhiṃ kareyyāti sākhānaṃ upari chattākārena tiṭṭheyya. **Oghanaṃ janeyyā**ti heṭṭhā ghanaṃ janeyya. Upari āruyha sakalaṃ rukkhaṃ paliveṭhetvā puna heṭṭhā bhassamānā bhūmiṃ gaṇheyyāti attho. **Padāleyyā**ti evaṃ oghanaṃ katvā puna tato paṭṭhāya yāva mūlā otiṇṇasākhāhi abhiruhamānā sabbasākhā paliveṭhentī matthakaṃ patvā teneva niyāmena puna orohitvā ca abhiruhitvā ca sakalarukkhaṃ saṃsibbitvā ajjhottharantī sabbasākhā heṭṭhā katvā sayaṃ upari ṭhatvā vāte vā vāyante deve vā vassante padāleyya. Bhindeyyāti attho. Khāṇumattameva tiṭṭheyya, tattha yaṃ sākhaṭṭhakavimānaṃ hoti, taṃ sākhāsu bhijjamānāsu tattha tattheva bhijjitvā sabbasākhāsu bhinnāsu sabbaṃ bhijjati. Rukkhaṭṭhakavimānaṃ pana yāva rukkhassa mūlamattampi tiṭṭhati, tāva na nassati. Idaṃ pana vimānaṃ sākhaṭṭhakaṃ, tasmā sabbasākhāsu saṃbhijjamānāsu bhijjittha. Devatā puttake gahetvā khāṇuke ṭhitā paridevituṃ āraddhā.

471. Tibbarāgajātikoti bahalarāgasabhāvo. **Rāgajaṃ dukkhaṃ domanassaṃ paṭisaṃvedetī**ti tibbarāgajātikattā diṭṭhe diṭṭhe ārammaṇe nimittaṃ gaṇhāti. Athassa ācariyupajjhāyā daṇḍakammaṃ āṇāpenti. So abhikkhaṇaṃ daṇḍakammaṃ karonto dukkhaṃ domanassaṃ paṭisaṃvedeti, natveva vītikkamaṃ karoti. **Tibbadosajātiko**ti appamattikeneva kuppati, daharasāmaṇerehi saddhiṃ hatthaparāmāsādīni karontova katheti. Sopi daṇḍakammapaccayā dukkhaṃ domanassaṃ paṭisaṃvedeti. Mohajātiko pana idha kataṃ vā katato akataṃ vā akatato na sallakkheti, tāni tāni kiccāni virādheti. Sopi daṇḍakammapaccayā dukkhaṃ domanassaṃ paṭisaṃvedeti.

472. Na tibbarāgajātikoti-ādīni vuttapaṭipakkhanayena veditabbāni. Kasmā panettha koci tibbarāgādijātiko hoti, koci na tibbarāgādijātiko? Kammaniyāmena. Yassa hi kammāyūhanakkhaṇe lobho balavā hoti, alobho mando, adosāmohā balavanto, dosamohā (2.0272) mandā, tassa mando alobho lobhaṃ pariyādātuṃ na sakkoti, adosāmohā pana balavanto dosamohe pariyādātuṃ sakkonti. Tasmā so tena kammena dinnapaṭisandhivasena nibbatto luddho hoti, sukhasīlo akkodhano paññavā vajirūpamañāṇo.

Yassa pana kammāyūhanakkhaṇe lobhadosā balavanto honti, alobhādosā mandā, amoho balavā, moho mando, so purimanayeneva luddho ceva hoti duṭṭho ca, paññavā pana hoti vajirūpamañāṇo dattābhayatthero viya.

Yassa pana kammāyūhanakkhaṇe lobhādosamohā balavanto honti, itare mandā, so purimanayeneva luddho ceva hoti dandho ca, sukhasīlako pana hoti

akkodhano.

Tathā yassa kammāyūhanakkhaṇe tayopi lobhadosamohā balavanto honti, alobhādayo mandā, so purimanayeneva luddho ceva hoti duṭṭho ca mūḷho ca.

Yassa pana kammāyūhanakkhaṇe alobhadosamohā balavanto honti, itare mandā, so purimanayeneva appakileso hoti, dibbārammaṇampi disvā niccalo, duṭṭho pana hoti dandhapaññho ca.

Yassa pana kammāyūhanakkhaṇe alobhādosamohā balavanto honti, itare mandā, so purimanayeneva aluddho ceva hoti sukhasīlako ca, mūḷho pana hoti.

Tathā yassa kammāyūhanakkhaṇe alobhadosāmohā balavanto honti, itare mandā, so purimanayeneva aluddho ceva hoti paññavā ca, duṭṭho pana hoti kodhano.

Yassa (2.0273) pana kammāyūhanakkhaṇe tayopi alobhādayo balavanto honti, lobhādayo mandā, so mahāsaṅgharakkhitatthero viya aluddho aduṭṭho paññavā ca hoti.

Sesaṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Cūḷadhammasamādānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Mahādhammasamādānasuttavaṇṇanā

473. Evaṃ me suttanti mahādhammasamādānasuttaṃ. Tattha **evaṃkāmā**ti evaṃ-icchā. **Evaṃchandā**ti evaṃ-ajjhāsayā. **Evaṃ-adhippāyā**ti evaṃladdhikā. **Tatrā**ti tasmiṃ aniṭṭhavaḍḍhane ceva iṭṭhaparihāne ca. **Bhagavaṃmūlakā**ti bhagavā mūlaṃ etesanti bhagavaṃmūlakā. Idaṃ vuttaṃ hoti- ime, bhante, amhākaṃ dhammā pubbe kassapasammāsambuddhena uppāditā, tasmiṃ parinibbute ekaṃ buddhantaraṃ aññho samaṇo vā brāhmaṇo vā ime dhamme uppādetuṃ samattho nāma nāhosi, bhagavatā pana no ime dhammā uppāditā. Bhagavantaññhi nissāya mayaṃ ime dhamme ājānāma paṭivijjhāmāti evaṃ bhagavaṃmūlakā no, bhante, dhammāti. **Bhagavaṃnettikā**ti bhagavā hi dhammānaṃ netā vinetā anunetāti. Yathāsabhāvato pāṭiyekkaṃ pāṭiyekkaṃ nāmaṃ gahetvā dassitā dhammā bhagavaṃnettikā nāma honti. **Bhagavaṃpaṭisaraṇā**ti catubhūmakā dhammā sabbaññutaññāṇassa āpāthaṃ āgacchamānā bhagavati paṭisaranti nāmāti bhagavaṃpaṭisaraṇā. Paṭisarantīti osaranti samosaranti. Apica mahābodhimaṇḍe nisinnassa bhagavato paṭivedhavasena phasso āgacchati, ahaṃ bhagavā kinnāmoti? Tvaṃ phusanaṭṭhena phasso nāma. Vedanā, saññā, saṅkhārā, viññāṇaṃ āgacchati. Ahaṃ bhagavā kinnāmanti? Tvaṃ vijānanaṭṭhena viññāṇaṃ nāmāti evaṃ catubhūmakadhammānaṃ yathāsabhāvato pāṭiyekkaṃ pāṭiyekkaṃ nāmaṃ gaṇhanto bhagavā dhamme paṭisaratītipi bhagavaṃpaṭisa-

raṇā. **Bhagavantaññeva paṭibhātū**ti bhagavatoyeva etassa bhāsitassa attho upaṭṭhātu, tumheyeva no kathetvā dethāti attho.

474. Sevitabbeti (2.0274) nissayitabbe. **Bhajitabbe**ti upagantabbe. **Yathā taṃ aviddasuno**ti yathā aviduno bālassa andhaputhujjanassa. **Yathā taṃ viddasuno**ti yathā viduno medhāvino paṇḍitassa.

475. Atthi, bhikkhave, dhammasamādānanti purimasutte uppaṭipāṭi-ākārena mātikā ṭhapitā, idha pana yathādhammaraseneva satthā mātikaṃ ṭhapesi. Tattha **dhammasamādānan**ti pāṇātipātādīnaṃ dhammānaṃ gahaṇaṃ.

476. Avijjāgato Ti avijjāya samannāgato.

477. Vijjāgatoti vijjāya samannāgato paññavā.

478. Sahāpi dukkhenā Ti ettha micchācāro abhijjhā micchādiṭṭhīti ime tāva tayo pubbacetanāya ca aparacetanāya cāti dvinnaṃ cetanānaṃ vasena dukkhavedanā honti. Sanniṭṭhāpakacetanā pana sukhasampayuttā vā upekkhāsampayuttā vā hoti. Sesā pāṇātipātādayo satta tissannampi cetanānaṃ vasena dukkhavedanā honti. Idaṃ sandhāya vuttaṃ– "sahāpi dukkhena sahāpi domanassenā"ti. Domanassameva cettha dukkhanti veditabbaṃ. Pariyeṭṭhiṃ vā āpajjantassa pubbabhāgaparabhāgesu kāyikaṃ dukkhampi vaṭṭatiyeva.

479. Sahāpi sukhenāti ettha pāṇātipāto pharusavācā byāpādoti ime tāva tayo pubbacetanāya ca aparacetanāya cāti dvinnaṃ cetanānaṃ vasena sukhavedanā honti. Sanniṭṭhāpakacetanā pana dukkhasampayuttāva hoti. Sesā satta tissannampi cetanānaṃ vasena sukhavedanā hontiyeva. **Sahāpi somanassenā**ti somanassameva cettha sukhanti veditabbaṃ. Iṭṭhaphoṭṭhabbasamaṅgino vā pubbabhāgaparabhāgesu kāyikaṃ sukhampi vaṭṭatiyeva.

480. Tatiyadhammasamādāne idhekacco macchabandho vā hoti, māgaviko vā, pāṇupaghātaṃyeva nissāya jīvikaṃ kappeti. Tassa garuṭṭhāniyo bhikkhu akāmakasseva pāṇātipāte ādīnavaṃ, pāṇātipātaviratiyā ca ānisaṃsaṃ kathetvā sikkhāpadaṃ deti. So gaṇhantopi dukkhito domanassitova hutvā gaṇhāti. Aparabhāge katipāhaṃ vītināmetvā (2.0275) rakkhituṃ asakkontopi dukkhitova hoti, tassa pubbāparacetanā dukkhasahagatāva honti. Sanniṭṭhāpakacetanā pana sukhasahagatā vā upekkhāsahagatā vāti evaṃ sabbattha attho veditabbo. Iti pubbabhāgaparabhāgacetanāva sandhāya idaṃ vuttaṃ– "sahāpi dukkhena sahāpi domanassenā"ti. Domanassameva cettha dukkhanti veditabbaṃ.

481. Catutthadhammasamādāne dasasupi padesu tissopi pubbabhāgāparabhāgasanniṭṭhāpakacetanā sukhasampayuttā hontiyeva, taṃ sandhāya idaṃ vuttaṃ– "sahāpi sukhena sahāpi somanassenā"ti. Somanassameva cettha sukhanti veditabbaṃ.

482. Tittakālābūti tittakarasa-alābu. **Visena saṃsaṭṭho**ti halāhalavisena sampayutto missito luḷito. **Nacchādessatī**ti na ruccissati na tuṭṭhiṃ karissati. **Nigacchasī**ti gamissasi. **Appaṭisaṅkhāya piveyyā**ti taṃ appaccavekkhitvā piveyya.

483. Āpānīyakaṃsoti āpānīyassa madhurapānakassa bharitakaṃso. **Vaṇṇasampanno**ti pānakavaṇṇādīhi sampannavaṇṇo, kaṃse pakkhittapānakavasena pānakakaṃsopi evaṃ vutto. **Chādessatī**ti taññhi halāhalavisaṃ yattha yattha

pakkhittaṃ hoti, tassa tasseva rasaṃ deti. Tena vuttaṃ "chādessatī"ti.

484. Pūtimuttanti muttameva. Yathā hi manussabhāvo suvaṇṇavaṇṇo pūtikāyotveva, tadahujātāpi galocilatā pūtilatātveva vuccati. Evaṃ taṅkhaṇaṃ gahitaṃ taruṇampi muttaṃ pūtimuttameva. **Nānābhesajjehī**ti harītakāmalakādīhi nānosadhehi. **Sukhī assā**ti arogo suvaṇṇavaṇṇo sukhī bhaveyya.

485. Dadhi ca madhu cāti suparisuddhaṃ dadhi ca sumadhuraṃ madhu ca. **Ekajjhaṃ saṃsaṭṭhan**ti ekato katvā missitaṃ āluḷitaṃ. **Tassa tan**ti tassa taṃ catumadhurabhesajjaṃ pivato rucceyya. Idañca yaṃ bhagandarasaṃsaṭṭhaṃ lohitaṃ pakkhandati, na tassa bhesajjaṃ, āhāraṃ thambhetvā maggaṃ avalañjaṃ karoti. Yaṃ (2.0276) pana pittasaṃsaṭṭhaṃ lohitaṃ, tassetaṃ bhesajjaṃ sītalakiriyāya pariyattabhūtaṃ.

486. Viddheti ubbiddhe. Meghavigamena dūrībhūteti attho. **Vigatavalāhake**Ti apagatameghe, **deve**ti ākāse. **Ākāsagataṃ tamagatan**ti ākāsagataṃ tamaṃ. **Puthusamaṇabrāhmaṇaparappavāde**ti puthūnaṃ samaṇabrāhmaṇasaṅkhātānaṃ paresaṃ vāde. **Abhivihaccā**ti abhihantvā. **Bhāsate ca tapate ca virocate cā**ti saradakāle majjhanhikasamaye ādiccova obhāsaṃ muñcati tapati vijjotatīti.

Idaṃ pana suttaṃ devatānaṃ ativiya piyaṃ manāpaṃ. Tatridaṃ vatthu- dakkhiṇadisāyaṃ kira hatthibhogajanapade saṅgaravihāro nāma atthi. Tassa bhojanasāladvāre saṅgararukkhe adhivatthā devatā rattibhāge ekassa daharassa sarabhaññavasena idaṃ suttaṃ osārentassa sutvā sādhukāraṃ adāsi. Daharo kiṃ esoti āha. Ahaṃ, bhante, imasmiṃ rukkhe adhivatthā devatāti. Kasmiṃ devate pasannāsi, kiṃ sadde, udāhu sutteti? Saddo nāma, bhante, yassa kassaci hotiyeva, sutte pasannāmhi. Satthārā jetavane nisīditvā kathitadivase ca ajja ca ekabyañjanepi nānaṃ natthīti. Assosi tvaṃ devate

satthārā kathitadivaseti? Āma, bhante. Kattha ṭhitā assosīti? Jetavanaṃ, bhante, gatāmhi, mahesakkhāsu pana devatāsu āgacchantīsu tattha okāsaṃ alabhitvā idheva ṭhatvā assosinti. Ettha ṭhitāya sakkā sutthu saddo sotunti? Tvaṃ pana, bhante, mayhaṃ saddaṃ suṇasīti? Āma devateti. Dakkhiṇakaṇṇapasse nisīditvā kathanakālo viya, bhante, hotīti. Kiṃ pana devate satthu rūpaṃ passasīti? Satthā mameva oloketīti maññamānā saṇṭhātuṃ na sakkomi, bhanteti. Visesaṃ pana nibbattetuṃ asakkhittha devateti. Devatā tattheva antaradhāyi. Taṃ divasaṃ kiresa devaputto sotāpattiphale patiṭṭhito. Evamidaṃ suttaṃ devatānaṃ piyaṃ manāpaṃ. Sesaṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Mahādhammasamādānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Vīmaṃsakasuttavaṇṇanā

487. Evaṃ (2.0277) **me sutan**ti vīmaṃsakasuttaṃ. Tattha **vīmaṃsakenā**ti tayo vīmaṃsakā- atthavīmaṃsako saṅkhāravīmaṃsako satthuvīmaṃsakoti. Tesu, "paṇḍitā hāvuso, manussā vīmaṃsakā"ti (saṃ. ni. 3.2) ettha atthavīmaṃsako āgato. "Yato kho, ānanda, bhikkhu dhātukusalo ca hoti, āyatanakusalo ca hoti, paṭiccasamuppādakusalo ca hoti, ṭhānāṭṭhānakusalo ca hoti, ettāvatā kho, ānanda, paṇḍito bhikkhu vīmaṃsakoti alaṃ vacanāyā"ti (ma. ni. 3.124) ettha saṅkhāravīmaṃsako āgato. Imasmiṃ pana sutte satthuvīmaṃsako adhippeto. **Cetopariyāyan**ti cittavāraṃ cittaparicchedaṃ. **Samannesanā**ti esanā pariyesanā upaparikkhā. **Iti viññāṇāyā**ti evaṃ vijānanatthāya.

488. Dvīsu dhammesu tathāgato samannesitabboti idha kalyāṇamittūpanissayaṃ dasseti. Mahā hi esa kalyāṇamittūpanissayo nāma. Tassa mahantabhāvo evaṃ veditabbo- ekasmiṃ hi samaye āyasmā ānando upaḍḍhaṃ attano ānubhāvena hoti, upaḍḍhaṃ kalyāṇamittānubhāvenāti cintetvā attano dhammatāya nicchetuṃ asakkonto bhagavantaṃ upasaṅkamitvā pucchi,- "upaḍḍhamidaṃ, bhante, brahmacariyassa, yadidaṃ kalyāṇamittatā kalyāṇasahāyatā kalyāṇasampavaṅkatā"ti. Bhagavā āha- "mā hevaṃ, ānanda, mā hevaṃ, ānanda, sakalamevidaṃ, ānanda, brahmacariyaṃ yadidaṃ kalyāṇamittatā kalyāṇasahāyatā, kalyāṇasampavaṅkatā. Kalyāṇamittassetaṃ, ānanda, bhikkhuno pāṭikaṅkhaṃ kalyāṇasahāyassa kalyāṇasampavaṅkassa, ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bhāvessati, ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bahulīkarissati. Kathañcānanda, bhikkhu kalyāṇamitto ...pe... ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bhāveti, ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ bahulīkaroti. Idhānanda, bhikkhu sammādiṭṭhiṃ bhāveti ...pe... sammāsamādhiṃ bhāveti vivekanissitaṃ evaṃ kho, ānanda, bhikkhu kalyāṇamitto ...pe... bahulīkaroti, tadamināpetaṃ, ānanda, pariyāyena veditabbaṃ. Yathā sakalamevidaṃ

brahmacariyaṃ yadidaṃ kalyāṇamittatā kalyāṇasahāyatā kalyāṇasampavaṅkatā. Mamañhi, ānanda, kalyāṇamittaṃ āgamma jātidhammā sattā jātiyā parimuccanti. Jarādhammā ...pe... sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadhammā (2.0278) sattā sokaparidevadukkhadomanassupāyāsehi parimuccantī"ti (saṃ. ni. 5.2).

Bhikkhūnaṃ bāhiraṅgasampattiṃ kathentopi āha- "bāhiraṃ, bhikkhave, aṅganti karitvā nāññaṃ ekaṅgampi samanupassāmi, yaṃ evaṃ mahato atthāya saṃvattati, yathayidaṃ, bhikkhave, kalyāṇamittatā. Kalyāṇamittatā, bhikkhave, mahato atthāya saṃvattatī"ti (a. ni. 1.113). Mahācundassa kilesasallekhapaṭipadaṃ kathentopi, "pare pāpamittā bhavissanti, mayamettha kalyāṇamittā bhavissāmāti sallekho karaṇīyo"ti (ma. ni. 1.83) āha. Meghiyattherassa vimuttiparipācaniyadhamme kathentopi, "aparipakkāya, meghiya, cetovimuttiyā pañca dhammā paripākāya saṃvattanti. Katame pañca? Idha, meghiya, bhikkhu kalyāṇamitto hoti"ti (udā. 31) kalyāṇamittūpanissayameva visesesi. Piyaputtassa rāhulattherassa abhiṇhovādaṃ dentopi-

"Mitte bhajassu kalyāṇe, pantañca sayanāsanaṃ;
vivittaṃ appanigghosaṃ, mattaññū hohi bhojane.
Cīvare piṇḍapāte ca, paccaye sayanāsane;
etesu taṇhaṃ mākāsi, mā lokaṃ punarāgamī"ti. (su. ni. 340, 341)-

Kalyāṇamittūpanissayameva sabbapaṭhamaṃ kathesi. Evaṃ mahā esa kalyāṇamittūpanissayo nāma. Idhāpi taṃ dassento bhagavā **dvīsu dhammesu tathāgato samannesitabbo**ti desanaṃ ārabhi. Paṇḍito bhikkhu dvīsu dhammesu tathāgataṃ esatu gavesatūti attho. Etena bhagavā ayaṃ mahājaccoti vā, lakkhaṇasampannoti vā, abhirūpo dassanīyoti vā, abhiññāto abhilakkhitoti vā, imaṃ nissāyāhaṃ cīvarādayo paccaye labhissāmīti vā, evaṃ cintetvā maṃ nissāya vasanakiccaṃ natthi. Yo pana evaṃ sallakkheti, "pahoti me esa satthā hutvā satthukiccaṃ sādhetun"ti, so maṃ bhajatūti sīhanādaṃ nadati. Buddhasīhanādo kira nāmesa suttantoti.

Idāni (2.0279) te dve dhamme dassento **cakkhusotaviññeyyesū**ti āha. Tattha satthu kāyiko samācāro vīmaṃsakassa cakkhuviññeyyo dhammo nāma. Vācasiko samācāro sotaviññeyyo dhammo nāma. Idāni tesu samannesitabbākāraṃ dassento **ye saṃkiliṭṭhā**ti-ādimāha. Tattha **saṃkiliṭṭhā**ti kilesasampayuttā. Te ca na cakkhusotaviññeyyā. Yathā pana udake calante vā pupphuḷake vā muñcante anto maccho atthīti viññāyati, evaṃ pāṇātipātādīni vā karontassa, musāvādādīni vā bhaṇantassa kāyavacīsamācāre disvā ca sutvā ca taṃsamuṭṭhāpakacittaṃ saṃkiliṭṭhanti viññāyati. Tasmā evamāha. Saṃkiliṭṭhacittassa hi kāyavacīsamācārāpi saṃkiliṭṭhāyeva nāma. **Na te tathāgatassa saṃvijjantī**Ti na te tathāgatassa atthi. Na upalabbhantīti evaṃ jānātīti attho. Natthitāyeva hi te na upalabbhanti na paṭicchannatāya. Tathā hi bhagavā ekadivasaṃ imesu dhammesu bhikkhusaṅghaṃ pavārento āha- "handa dāni, bhikkhave, pavāremi vo, na ca me kiñci garahatha kāyikaṃ vā vācasikaṃ vā"ti. Evaṃ vutte āyasmā sāriputto uṭṭhāyāsanā ekaṃsaṃ uttarāsaṅgaṃ karitvā yena bhagavā tenañjaliṃ paṇāmetvā bhagavantaṃ etadavoca- "na kho mayaṃ, bhante, bhagavato kiñci garahāma kāyikaṃ

vā vācasikaṃ vā. Bhagavā hi, bhante, anuppannassa maggassa uppādetā, asañjātassa maggassa sañjānetā, anakkhātassa maggassa akkhātā, maggaññū maggavidū maggakovido. Maggānugā ca, bhante, etarahi sāvakā viharanti pacchāsamannāgatā"ti (saṃ. ni. 1.215). Evaṃ parisuddhā tathāgatassa kāyavacīsamācārā. Uttaropi sudaṃ māṇavo tathāgatassa kāyavacīdvāre anārādhanīyaṃ kiñci passissāmīti satta māse anubandhitvā likkhāmattampi na addasa. Manussabhūto vā esa buddhabhūtassa kāyavacīdvāre kiṃ anārādhanīyaṃ passissati? Māropi devaputto bodhisattassa sato mahābhinikkhamanato paṭṭhāya chabbassāni gavesamāno kiñci anārādhanīyaṃ nāddasa, antamaso cetoparivitakkamattampi. Māro kira cintesi- "sacassa vitakkitamattampi akusalaṃ passissāmi, tattheva naṃ muddhani paharitvā pakkamissāmī"ti. So chabbassāni adisvā buddhabhūtampi ekaṃ vassaṃ anubandhitvā kiñci vajjaṃ apassanto gamanasamaye vanditvā-

"Mahāvīra (2.0280) mahāpuññaṃ, iddhiyā yasasā jalaṃ;
sabbaverabhayātītaṃ, pāde vandāmi gotaman"ti. (saṃ. ni. 1.159)-

Gāthaṃ vatvā gato.

Vītimissāti kāle kaṇhā, kāle sukkāti evaṃ vomissakā. **Vodātā**ti parisuddhā nikkilesā. **Saṃvijjantī**ti vodātā dhammā atthi upalabbhanti. Tathāgatassa hi parisuddhā kāyasamācārādayo. Tenāha- "cattārimāni, bhikkhave, tathāgatassa arakkheyyāni. Katamāni cattāri? Parisuddhakāyasamācāro, bhikkhave, tathāgato, natthi tathāgatassa kāyaduccaritaṃ, yaṃ tathāgato rakkheyya, 'mā me idaṃ paro aññāsī'ti. Parisuddhavacīsamācāro... parisuddhamanosamācāro... parisuddhājīvo, bhikkhave, tathāgato, natthi tathāgatassa micchājīvo, yaṃ tathāgato rakkheyya, mā me idaṃ paro aññāsī"ti (a. ni. 7.58).

Imaṃ kusalaṃ dhammanti imaṃ anavajjaṃ ājīvaṭṭhamakasīlaṃ. "Ayamāyasmā satthā kiṃ nu kho dīgharattaṃ samāpanno aticirakālato paṭṭhāya iminā samannāgato, udāhu ittarasamāpanno hiyyo vā pare vā parasuve vā divase samāpanno"ti evaṃ gavesatūti attho. Ekaccena hi ekasmiṃ ṭhāne vasantena bahu micchājīvakammaṃ kataṃ, taṃ tattha kālātikkame paññāyati, pākaṭaṃ hoti. So aññataraṃ paccantagāmaṃ vā samuddatīraṃ vā gantvā paṇṇasālaṃ kāretvā āraññako viya hutvā viharati. Manussā sambhāvanaṃ uppādetvā tassa paṇīte paccaye denti. Janapadavāsino bhikkhū tassa parihāraṃ disvā, "atidappito vatāyaṃ āyasmā, ko nu kho eso"ti pariggaṇhantā, "asukaṭṭhāne asukaṃ nāma micchājīvaṃ katvā pakkantabhikkhū"ti ñatvā na sakkā iminā saddhiṃ uposatho vā pavāraṇā vā kātunti sannipatitvā dhammena samena ukkhepanīyādīsu aññataraṃ kammaṃ karonti. Evarūpāya paṭicchannapaṭipattiyā atthibhāvaṃ vā natthibhāvaṃ vā vīmaṃsāpetuṃ evamāha.

Evaṃ jānātī Ti dīgharattaṃ samāpanno, na ittarasamāpannoti jānāti. Anacchariyaṃ cetaṃ. Yaṃ tathāgatassa etarahi sabbaññutaṃ pattassa dīgharattaṃ ājīvaṭṭhamakasīlaṃ (2.0281) parisuddhaṃ bhaveyya. Yassa bodhisattakālepi evaṃ ahosi.

Atīte kira gandhārarājā ca vedeharājā ca dvepi sahāyakā hutvā kāmesu ādī-

navaṃ disvā rajjāni puttānaṃ niyyātetvā isipabbajjaṃ pabbajitvā ekasmiṃ araññagāmake piṇḍāya caranti. Paccanto nāma dullabhaloṇo hoti. Tato aloṇaṃ yāguṃ labhitvā ekissāya sālāya nisīditvā pivanti. Antarantare manussā loṇacuṇṇaṃ āharitvā denti. Ekadivasaṃ eko vedehisissa paṇṇe pakkhipitvā loṇacuṇṇaṃ adāsi. Vedehisi gahetvā upaḍḍhaṃ gandhārisissa-santike ṭhapetvā upaḍḍhaṃ attano santike ṭhapesi. Tato thokaṃ paribhuttāvasesaṃ disvā, "mā idaṃ nassī"ti paṇṇena veṭhetvā tiṇagahane ṭhapesi. Puna ekasmiṃ divase yāgupānakāle satiṃ katvā olokento taṃ disvā gandhārisiṃ upasaṅkamitvā, "ito thokaṃ gaṇhatha ācariyā"ti āha. Kuto te laddhaṃ vedehisīti? Tasmiṃ divase paribhuttāvasesaṃ "mā nassī"ti mayā ṭhapitanti. Gandhārisi gahetuṃ na icchati, aloṇakaṃyeva yāguṃ pivitvā vedehaṃ isiṃ avoca-

"Hitvā gāmasahassāni, paripuṇṇāni soḷasa;
koṭṭhāgārāni phītāni, sannidhiṃ dāni kubbasī"ti. (jā. 1.7.76);

Vedehisi avoca- "tumhe rajjaṃ pahāya pabbajitā, idāni kasmā loṇacuṇṇamattasannidhikāraṇā pabbajjāya anucchavikaṃ na karothā"ti? Kiṃ mayā kataṃ vedehisīti? Atha naṃ āha-

"Hitvā gandhāravisayaṃ, pahūtadhanadhāriyaṃ;
pasāsanato nikkhanto, idha dāni pasāsasī"ti. (jā. 1.7.77);

Gandhāro āha-

"Dhammaṃ bhaṇāmi vedeha, adhammo me na ruccati;
dhammaṃ me bhaṇamānassa, na pāpamupalimpatī"ti. (jā. 1.7.78);

Vedeho (2.0282) āha-

"Yena kenaci vaṇṇena, paro labhati ruppanaṃ;

mahatthiyampi ce vācaṃ, na taṃ bhāseyya paṇḍito"ti. (jā. 1.7.79);

Gandhāro āha-

"Kāmaṃ ruppatu vā mā vā, bhusaṃva vikirīyatu;
dhammaṃ me bhaṇamānassa, na pāpamupalimpatī"ti. (jā. 1.7.80);

Tato vedehisi yassa sakāpi buddhi natthi, ācariyasantike vinayaṃ na sikkhati, so andhamahiṃso viya vane caratīti cintetvā āha-

"No ce assa sakā buddhi, vinayo vā susikkhito;
vane andhamahiṃsova, careyya bahuko jano.
Yasmā ca panidhekacce, āceramhi susikkhitā;
tasmā vinītavinayā, caranti susamāhitā"ti. (jā. 1.7.81-82);

Evañca pana vatvā vedehisi ajānitvā mayā katanti gandhārisiṃ khamāpesi. Te ubhopi tapaṃ caritvā brahmalokaṃ agamaṃsu. Evaṃ tathāgatassa bodhisattakālepi dīgharattaṃ ājīvaṭṭhamakasīlaṃ parisuddhaṃ ahosi.

Uttajjhāpanno ayamāyasmā bhikkhu yasapattoti ayamāyasmā amhākaṃ satthā bhikkhu ñattaṃ paññātabhāvaṃ pākaṭabhāvaṃ ajjhāpanno nu kho, sayañca parivārasampattiṃ patto nu kho noti. Tena cassa paññātajjhāpannabhāvena yasasannissitabhāvena ca kiṃ ekacce ādīnavā sandissanti udāhu noti evaṃ samannesantūti dasseti. **Na tāva, bhikkhave**ti, bhikkhave, yāva bhikkhu na rājarājamahāmattādīsu abhiññātabhāvaṃ vā parivārasampattiṃ vā āpanno hoti, tāva ekacce mānātimānādayo ādīnavā na saṃvijjanti upasantūpasanto viya sotāpanno viya sakadāgāmī viya ca viharati. Ariyo nu kho puthujjano nu khotipi ñātuṃ na sakkā hoti.

Yato (2.0283) **ca kho, bhikkhave**ti yadā pana idhekacco bhikkhu ñāto hoti parivārasampanno vā, tadā tiṇhena siṅgena gogaṇaṃ vijjhanto duṭṭhagoṇo viya, migasaṅghaṃ abhimaddamāno dīpi viya ca aññe bhikkhū tattha tattha vijjhanto agāravo asabhāgavutti aggapādena bhūmiṃ phusanto viya carati. Ekacco pana kulaputto yathā yathā ñāto hoti yasassī, tathā tathā phalabhārabharito viya sāli suṭṭhutaraṃ onamati, rājarājamahāmattādīsu upasaṅkamantesu akiñcanabhāvaṃ paccavekkhitvā samaṇasaññaṃ upaṭṭhapetvā chinnavisāṇa-usabho viya, caṇḍāladārako viya ca sorato nivāto nīcacitto hutvā bhikkhusaṅghassa ceva sadevakassa ca lokassa, hitāya sukhāya paṭipajjati. Evarūpaṃ paṭipattiṃ sandhāya "nāssa idhekacce ādīnavā"ti āha.

Tathāgato pana aṭṭhasu lokadhammesu tādī, so hi lābhepi tādī, alābhepi tādī, yasepi tādī, ayasepi tādī, pasaṃsāyapi tādī, nindāyapi tādī, sukhepi tādī, dukkhepi tādī, tasmā sabbākārena nāssa idhekacce ādīnavā saṃvijjanti. **Abhayūparato**ti abhayo hutvā uparato, accantūparato satatūparatoti attho. Na vā bhayena uparatotipi abhayūparato. Cattāri hi bhayāni kilesabhayaṃ vaṭṭabhayaṃ duggatibhayaṃ upavādabhayanti. Puthujjano catūhipi bhayehi bhāyati. Sekkhā tīhi, tesañhi duggatibhayaṃ pahīnaṃ, iti satta sekkhā bhayūparatā, khīṇāsavo abhayūparato nāma, tassa hi ekampi bhayaṃ natthi. Kiṃ paravādabhayaṃ natthīti? Natthi. Parānuddayaṃ pana paṭicca, "mādisaṃ khīṇāsavaṃ paṭicca sattā mā nassantū"ti upavādaṃ rakkhati. Mūluppalavāpivihāravāsī yasatthero viya.

Thero kira mūluppalavāpigāmaṃ piṇḍāya pāvisi. Athassa upaṭṭhākakuladvāraṃ

pattassa pattaṃ gahetvā thaṇḍilapīṭhakaṃ nissāya āsanaṃ paññapesuṃ. Amaccadhītāpi taṃyeva pīṭhakaṃ nissāya paratobhāge nīcataraṃ āsanaṃ paññāpetvā nisīdi. Eko nevāsiko bhikkhu pacchā piṇḍāya paviṭṭho dvāre ṭhatvāva olokento thero amaccadhītarā saddhiṃ ekamañce nisinnoti sallakkhetvā, "ayaṃ paṃsukūliko vihāreva upasantūpasanto (2.0284) viya viharati, antogāme pana upaṭṭhāyikāhi saddhiṃ ekamañce nisīdatī"ti cintetvā, "kiṃ nu kho mayā duddiṭṭhan"-ti punappunaṃ oloketvā tathāsaññīva hutvā pakkāmi. Theropi bhattakiccaṃ katvā vihāraṃ gantvā vasanaṭṭhānaṃ pavisitvā dvāraṃ pidhāya nisīdi. Nevāsikopi katabhattakicco vihāraṃ gantvā, "taṃ paṃsukūlikaṃ niggaṇhitvā vihārā nikkaḍḍhissāmī"ti asaññatanīhārena therassa vasanaṭṭhānaṃ gantvā paribhogaghaṭato uluṅkena udakaṃ gahetvā mahāsaddaṃ karonto pāde dhovi. Thero, "ko nu kho ayaṃ asaññatacāriko"ti āvajjanto sabbaṃ ñatvā, "ayaṃ mayi manaṃ padosetvā apāyūpago mā ahosī"ti vehāsaṃ abbhuggantvā kaṇṇikāmaṇḍalasamīpe pallaṅkena nisīdi. Nevāsiko duṭṭhākārena ghaṭikaṃ ukkhipitvā dvāraṃ vivaritvā anto paviṭṭho theraṃ apassanto, "heṭṭhāmañcaṃ paviṭṭho bhavissatī"ti oloketvā tatthāpi apassanto nikkhamituṃ ārabhi. Thero ukkāsi. Itaro uddhaṃ olokento disvā adhivāsetuṃ asakkonto evamāha- "patirūpaṃ te, āvuso, paṃsukūlika evaṃ ānubhāvasampannassa upaṭṭhāyikāya saddhiṃ ekamañce nisīditun"ti. Pabbajitā nāma, bhante, mātugāmena saddhiṃ na ekamañce nisīdanti, tumhehi pana duddiṭṭhametanti. Evaṃ khīṇāsavā parānuddayāya upavādaṃ rakkhanti.

Khayā rāgassāti rāgassa khayeneva. Vītarāgattā kāme na paṭisevati, na paṭisaṅkhāya vāretvāti. **Tañce**ti evaṃ tathāgatassa kilesappahānaṃ ñatvā tattha tattha ṭhitanisinnakālādīsupi catuparisamajjhe alaṅkatadhammāsane nisīditvāpi itipi satthā vītarāgo vītadoso vītamoho vantakileso pahīnamalo abbhā muttapuṇṇacando viya suparisuddhoti evaṃ tathāgatassa kilesappahāne vaṇṇaṃ kathayamānaṃ taṃ vīmaṃsakaṃ bhikkhuṃ pare evaṃ puccheyyuṃ ceti attho.

Ākārāti kāraṇāni. **Anvayā**ti anubuddhiyo. **Saṅghe vā viharanto**ti appekadā aparicchinnagaṇanassa bhikkhusaṅghassa majjhe viharanto. **Eko vā viharanto**ti icchāmahaṃ, bhikkhave, aḍḍhamāsaṃ paṭisallīyitunti, temāsaṃ paṭisallīyitunti evaṃ paṭisallāne ceva pālileyyakavanasaṇḍe ca ekako viharanto. **Sugatā**ti suṭṭhugatā suppaṭipannā kārakā yuttapayuttā. Evarūpāpi hi ekacce bhikkhū atthi. **Duggatā**ti (2.0 duṭṭhugatā duppaṭipannā kāyadaḷhibahulā vissaṭṭhakammaṭṭhānā. Evarūpāpi ekacce atthi. **Gaṇamanusāsantī**ti gaṇabandhanena baddhā gaṇārāmā gaṇabahulikā hutvā gaṇaṃ pariharanti. Evarūpāpi ekacce atthi. Tesaṃ paṭipakkhabhūtā gaṇato nissaṭā visaṃsaṭṭhā vippamuttavihārinopi atthi.

Āmisesu sandissantīti āmisagiddhā āmisacakkhukā catupaccaya-āmisatthameva āhiṇḍamānā āmisesu sandissamānakabhikkhūpi atthi. Āmisena anupalittā catūhi paccayehi vinivattamānasā abbhā muttacandasadisā hutvā viharamānāpi atthi. **Nāyamāyasmā taṃ tena avajānātī**ti ayaṃ āyasmā satthā tāya tāya paṭipattiyā taṃ taṃ puggalaṃ nāvajānāti, ayaṃ paṭipanno kārako, ayaṃ gaṇato nissaṭo visaṃsaṭṭho. Ayaṃ āmisena anupalitto paccayehi vinivattamānaso abbhā mutto candimā viyāti evamassa gehasitavasena ussādanāpi natthi. Ayaṃ duppaṭipanno

akārako kāyadaḷhibahulo vissaṭṭhakammaṭṭhāno, ayaṃ gaṇabandhanabaddho, ayaṃ āmisagiddho lolo āmisacakkhukoti evamassa gehasitavasena apasādanāpi natthīti attho. Iminā kiṃ kathitaṃ hoti? Tathāgatassa sattesu tādibhāvo kathito hoti. Ayañhi-

"Vadhakassa devadattassa, corassaṅgulimālino;
dhanapāle rāhule ca, sabbesaṃ samako munī"ti. (mi. pa. 6.6.5);

489. Tatra, bhikkhave Ti tesu dvīsu vīmaṃsakesu. Yo, "ke panāyasmato ākārā"-ti pucchāyaṃ āgato gaṇṭhivīmaṃsako ca, yo "abhayūparato ayamāyasmā"ti āgato mūlavīmaṃsako ca. Tesu mūlavīmaṃsakena tathāgatova uttari paṭipucchitabbo. So hi pubbe parasseva kathāya niṭṭhaṅgato. Paro ca nāma jānitvāpi katheyya ajānitvāpi. Evamassa kathā bhūtāpi hoti abhūtāpi, tasmā parasseva kathāya niṭṭhaṃ agantvā tato uttari tathāgatova paṭipucchitabboti attho.

Byākaramānoti ettha yasmā tathāgatassa micchābyākaraṇaṃ nāma natthi, tasmā sammā micchāti avatvā byākaramānotveva vuttaṃ. **Etaṃ pathohamasmi** (2.0 **etaṃ gocaro**ti esa mayhaṃ patho esa gocaroti attho. "Etāpātho"tipi pāṭho, tassattho mayhaṃ ājīvaṭṭhamakasīlaṃ parisuddhaṃ, svāhaṃ tassa parisuddhabhāvena vīmaṃsakassa bhikkhuno ñāṇamukhe etāpātho, evaṃ āpāthaṃ gacchāmīti vuttaṃ hoti. **No ca tena tammayo**ti tenapi cāhaṃ parisuddhena sīlena na tammayo, na sataṇho, parisuddhasīlattāva nittaṇhohamasmīti dīpeti.

Uttaruttariṃ paṇītapaṇītanti uttaruttariṃ ceva paṇītatarañca katvā deseti. **Kaṇhasukkasappaṭibhāgan**ti kaṇhaṃ ceva sukkañca, tañca kho sappaṭibhāgaṃ savipakkhaṃ katvā, kaṇhaṃ paṭibāhitvā sukkanti sukkaṃ paṭibāhitvā kaṇhanti evaṃ sappaṭibhāgaṃ katvā kaṇhasukkaṃ deseti. Kaṇhaṃ desentopi sa-ussāhaṃ savipākaṃ deseti, sukkaṃ desentopi sa-ussāhaṃ savipākaṃ deseti. **Abhiññāya idhekaccaṃ dhammaṃ dhammesu niṭṭhaṃ gacchatī**ti tasmiṃ desite dhamme ekaccaṃ paṭivedhadhammaṃ abhiññāya tena paṭivedhadhammena desanādhamme niṭṭhaṃ gacchati. **Satthari pasīdatī**ti evaṃ dhamme niṭṭhaṃ gantvā bhiyyosomattāya sammāsambuddho so bhagavāti satthari pasīdati. Tena pana bhagavatā yo dhammo akkhāto, sopi svākkhāto bhagavatā dhammo niyyānikattā. Yvāssa taṃ dhammaṃ paṭipanno saṅgho, sopi suppaṭipanno vaṅkādidosarahitaṃ paṭipadaṃ paṭipannattāti evaṃ dhamme saṅghepi pasīdati. **Tañce**ti taṃ evaṃ pasannaṃ tattha tattha tiṇṇaṃ ratanānaṃ vaṇṇaṃ kathentaṃ bhikkhuṃ.

490. Imehi ākārehīti imehi satthuvīmaṃsanakāraṇehi. **Imehi padehī**ti imehi akkharasampiṇḍanapadehi. **Imehi byañjanehī**ti imehi idha vuttehi akkharehi. **Saddhā niviṭṭhā**ti okappanā patiṭṭhitā. **Mūlajātā**ti sotāpattimaggavasena sañjātamūlā. Sotāpattimaggo hi saddhāya mūlaṃ nāma. **Ākāravatī**ti kāraṇaṃ pariyesitvā gahitattā sakāraṇā. **Dassanamūlikā**ti sotāpattimaggamūlikā. So hi dassananti vuccati. **Daḷhā**ti thirā. **Asaṃhāriyā**ti harituṃ na sakkā. **Samaṇena vā**ti samitapāpasamaṇena vā. **Brāhmaṇena vā**ti bāhitapāpabrāhmaṇena vā. **Devena vā**ti upapattidevena vā. **Mārena vā**ti vasavattimārena (2.0287) vā, sotāpannassa hi vasavattimārenāpi saddhā asaṃhāriyā hoti sūrambaṭṭhassa viya.

So kira satthu dhammadesanaṃ sutvā sotāpanno hutvā gehaṃ āgato. Atha

māro dvattiṃsavaralakkhaṇappaṭimaṇḍitaṃ buddharūpaṃ māpetvā tassa gharadvāre ṭhatvā– "satthā āgato"ti sāsanaṃ pahiṇi. Sūro cintesi, "ahaṃ idāneva satthu santikā dhammaṃ sutvā āgato, kiṃ nu kho bhavissatī"ti upasaṅkamitvā satthusaññāya vanditvā aṭṭhāsi. Māro āha– "yaṃ te mayā, sūrambaṭṭha, rūpaṃ aniccaṃ ...pe... viññāṇaṃ aniccanti kathitaṃ, taṃ anupadhāretvāva sahasā mayā evaṃ vuttaṃ. Tasmā tvaṃ rūpaṃ niccaṃ ...pe... viññāṇaṃ niccanti gaṇhāhī"ti. Sūro cintesi– "aṭṭhānametaṃ, yaṃ buddhā anupadhāretvā apaccakkhaṃ katvā kiñci katheyyuṃ, addhā ayaṃ mayhaṃ vibādhanatthaṃ māro āgato"ti. Tato naṃ tvaṃ māroti āha. So musāvādaṃ kātuṃ nāsakkhi, āma mārosmīti paṭijāni. Kasmā āgatosīti vutte tava saddhācālanatthanti āha. Kaṇha pāpima, tvaṃ tāva ekako tiṭṭha, tādisānaṃ mārānaṃ satampi sahassampi mama saddhaṃ cāletuṃ asamatthaṃ, maggena āgatā saddhā nāma silāpathaviyaṃ patiṭṭhitasineru viya acalā hoti, kiṃ tvaṃ etthāti accharaṃ pahari.

So ṭhātuṃ asakkonto tatthevantaradhāyi. **Brahmunā vā**ti brahmakāyikādīsu aññatarabrahmunā vā. **Kenaci vā lokasmin**ti ete samaṇādayo ṭhapetvā aññenapi kenaci vā lokasmiṃ harituṃ na sakkā. **Dhammasamannesanā**ti sabhāvasamannesanā. **Dhammatāsusamanniṭṭho**ti dhammatāya susamanniṭṭho, sabhāveneva suṭṭhu samannesito hotīti attho. Sesaṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Vīmaṃsakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Kosambiyasuttavaṇṇanā

491. Evaṃ me sutanti kosambiyasuttaṃ. Tattha **kosambiyan**ti evaṃnāmake nagare. Tassa kira nagarassa ārāmapokkharaṇī-ādīsu tesu tesu ṭhānesu kosambarukkhāva ussannā ahesuṃ, tasmā kosambīti saṅkhaṃ agamāsi. Kusambassa nāma isino assamato avidūre māpitattātipi (2.0288) eke. **Ghositārāme**ti ghositaseṭṭhinā kārite ārāme.

Pubbe kira addilaraṭṭhaṃ nāma ahosi. Tato kotūhalako nāma daliddo chātakabhayena saputtadāro kedāraparicchinnaṃ subhikkhaṃ raṭṭhaṃ gacchanto puttaṃ vahituṃ asakkonto chaḍḍetvā agamāsi. Mātā nivattitvā taṃ gahetvā gatā. Te ekaṃ gopālakagāmakaṃ pavisiṃsu, gopālakānañca tadā pahatapāyaso paṭiyatto hoti, tato pāyasaṃ labhitvā bhuñjiṃsu. Atha so puriso pahūtapāyasaṃ bhuñjitvā jirāpetuṃ asakkonto rattibhāge kālaṃ katvā tattheva sunakhiyā kucchimhi paṭisandhiṃ gahetvā kukkuro jāto. So gopālakassa piyo ahosi manāpo, gopālako ca paccekabuddhaṃ upaṭṭhāsi. Paccekabuddhopi bhattakiccāvasāne kukkurassa ekaṃ piṇḍaṃ deti. So paccekabuddhe sinehaṃ uppādetvā gopālakena saddhiṃ paṇṇasālampi gacchati.

So gopālake asannihite bhattavelāya sayameva gantvā kālārocanatthaṃ paṇṇasāladvāre bhussati, antarāmaggepi caṇḍamige disvā bhussitvā palāpeti. So paccekabuddhe mudukena cittena kālaṃ katvā devaloke nibbatti. Tatrassa ghosakadevaputtotveva nāmaṃ ahosi. So devalokato cavitvā kosambiyaṃ ekasmiṃ kulaghare nibbatti. Taṃ aputtako seṭṭhi tassa mātāpitūnaṃ dhanaṃ datvā puttaṃ katvā aggahesi. Atha so attano putte jāte sattakkhattuṃ mārāpetuṃ upakkami. So puññavantatāya sattasupi ṭhānesu maraṇaṃ appatvā avasāne ekāya seṭṭhidhītāya veyyattiyena laddhajīviko aparabhāge pitu-accayena seṭṭhiṭṭhānaṃ patvā **ghositaseṭṭhi** nāma jāto. Aññepi kosambiyaṃ kukkuṭaseṭṭhi pāvārikaseṭṭhīti dve seṭṭhino santi. Imehi saddhiṃ tayo ahesuṃ.

Tena ca samayena tesaṃ sahāyakānaṃ seṭṭhīnaṃ kulūpakā pañcasatā isayo pabbatapāde vasiṃsu. Te kālena kālaṃ loṇambilasevanatthāya manussapathaṃ āgacchanti. Athekasmiṃ vāre gimhasamaye manussapathaṃ (2.0289) āga-

cchantā nirudakamahākantāraṃ atikkamitvā kantārapariyosāne mahantaṃ nigrodharukkhaṃ disvā cintesuṃ- "yādiso ayaṃ rukkho, addhā ettha mahesakkhāya devatāya bhavitabbaṃ, sādhu vatassa, sace no pānīyaṃ vā bhojanīyaṃ vā dadeyyā"ti. Devatā isīnaṃ ajjhāsayaṃ viditvā imesaṃ saṅgahaṃ karissāmīti attano ānubhāvena viṭapantarato naṅgalasīsamattaṃ udakadhāraṃ pavattesi. Isigaṇo rajatakkhandhasadisaṃ udakavaṭṭiṃ disvā attano bhājanehi udakaṃ gahetvā paribhogaṃ katvā cintesi- "devatāya amhākaṃ paribhoga-udakaṃ dinnaṃ, idaṃ pana agāmakaṃ mahā-araññaṃ, sādhu vatassa, sace no āhārampi dadeyyā"ti. Devatā isīnaṃ upasaṃkappanavasena dibbāni yāgukhajjakādīni datvā santappesi. Isayo cintayiṃsu- "devatāya amhākaṃ paribhoga-udakampi bhojanampi sabbaṃ dinnaṃ, sādhu vatassa, sace no attānaṃ dasseyyā"ti.

Devatā tesaṃ ajjhāsayaṃ viditvā upaḍḍhakāyaṃ dassesi. Te āhaṃsu- "devate, mahatī te sampatti, kiṃ kammaṃ katvā imaṃ sampattiṃ adhigatāsī"ti? Bhante, nātimahantaṃ parittakaṃ kammaṃ katvāti. Upaḍḍha-uposathakammaṃ nissāya hi devatāya sā sampatti laddhā.

Anāthapiṇḍikassa kira gehe ayaṃ devaputto kammakāro ahosi. Seṭṭhissa hi gehe uposathadivasesu antamaso dāsakammakāre upādāya sabbo jano uposathiko hoti. Ekadivasaṃ ayaṃ kammakāro ekakova pāto uṭṭhāya kammantaṃ gato. Mahāseṭṭhi nivāpaṃ labhanamanusse sallakkhento etassevekassa araññaṃ gatabhāvaṃ ñatvā assa sāyamāsatthāya nivāpaṃ adāsi. Bhattakārikā dāsī ekasseva bhattaṃ pacitvā araññato āgatassa bhattaṃ vaḍḍhetvā adāsi, kammakāro āha- "aññesu divasesu imasmiṃ kāle gehaṃ ekasaddaṃ ahosi, ajja ativiya sannisinnaṃ, kiṃ nu kho etan"ti? Tassa sā ācikkhi- "ajja imasmiṃ gehe sabbe manussā uposathikā, mahāseṭṭhi tuyhevekassa nivāpaṃ adāsī"ti. Evaṃ ammāti? Āma sāmīti. Imasmiṃ kāle uposathaṃ samādinnassa uposathakammaṃ hoti na hotīti mahāseṭṭhiṃ puccha ammāti? Tāya gantvā pucchito mahāseṭṭhi āha- "sakala-uposathakammaṃ na hoti, upaḍḍhakammaṃ pana hoti, uposathiko hotū"ti (2.029
Kammakāro bhattaṃ abhuñjitvā mukhaṃ vikkhāletvā uposathiko hutvā vasanaṭṭhānaṃ gantvā nipajji. Tassa āhāraparikkhīṇakāyassa rattiṃ vāto kuppi. So paccūsasamaye kālaṃ katvā upaḍḍha-uposathakammanissandena mahāvaṭṭani-aṭaviyaṃ nigrodharukkhe devaputto hutvā nibbatti. So taṃ pavattiṃ isīnaṃ ārocesi.

Isayo tumhehi mayaṃ buddho, dhammo, saṅghoti asutapubbaṃ sāvitā, uppanno nu kho loke buddhoti? Āma, bhante, uppannoti. Idāni kuhiṃ vasatīti? Sāvatthiṃ nissāya jetavane, bhanteti. Isayo tiṭṭhatha tāva tumhe mayaṃ satthāraṃ passissāmāti haṭṭhatuṭṭhā nikkhamitvā anupubbena kosambinagaraṃ sampāpuṇiṃsu. Mahāseṭṭhino, "isayo āgatā"ti paccuggamanaṃ katvā, "sve amhākaṃ bhikkhaṃ gaṇhatha, bhante"ti nimantetvā punadivase isigaṇassa mahādānaṃ adaṃsu. Isayo bhuñjitvāva gacchāmāti āpucchiṃsu. Tumhe, bhante, aññasmiṃ kāle ekampi māsaṃ dvepi tayopi cattāropi māse vasitvā gacchatha. Imasmiṃ pana vāre hiyyo āgantvā ajjeva gacchāmāti vadatha, kimidanti? Āma gahapatayo buddho loke uppanno, na kho pana sakkā jīvitantarāyo vidituṃ, tena mayaṃ turitā

gacchāmāti. Tena hi, bhante, mayampi gacchāma, amhehi saddhiṃyeva gacchathāti. Tumhe agāriyā nāma mahājaṭā, tiṭṭhatha tumhe, mayaṃ puretaraṃ gamissāmāti nikkhamitvā ekasmiṃ ṭhāne dvepi divasāni avasitvā turitagamaneneva sāvatthiṃ patvā jetavanavihāre satthu santikameva agamaṃsu. Satthu madhuradhammakathaṃ sutvā sabbeva pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇiṃsu.

Tepi tayo seṭṭhino pañcahi pañcahi sakaṭasatehi sappimadhuphāṇitādīni ceva paṭṭunnadukūlādīni ca ādāya kosambito nikkhamitvā anupubbena sāvatthiṃ patvā jetavanasāmante khandhāvāraṃ bandhitvā satthu santikaṃ gantvā vanditvā paṭisanthāraṃ katvā ekamantaṃ nisīdiṃsu. Satthā tiṇṇampi sahāyakānaṃ madhuradhammakathaṃ kathesi. Te balavasomanassajātā satthāraṃ nimantetvā punadivase mahādānaṃ adaṃsu. Puna nimantetvā punadivaseti evaṃ aḍḍhamāsaṃ dānaṃ datvā, "amhākaṃ janapadaṃ āgamanāya paṭiññaṃ dethā"ti pādamūle nipajjiṃsu. Bhagavā, "suññāgāre kho gahapatayo tathāgatā abhiramantī"ti āha. Ettāvatā paṭiññā dinnā nāma hotīti gahapatayo (2.0291) sallakkhetvā dinnā no bhagavatā paṭiññāti dasabalaṃ vanditvā nikkhamitvā antarāmagge yojane yojane ṭhāne vihāraṃ kāretvā anupubbena kosambiṃ patvā, "loke buddho uppanno"ti kathayiṃsu. Tayopi janā attano attano ārāme mahantaṃ dhanapariccāgaṃ katvā bhagavato vasanatthāya vihāre kārāpayiṃsu. Tattha kukkuṭaseṭṭhinā kārito **kukkuṭārāmo** nāma ahosi. Pāvārikaseṭṭhinā ambavane kārito **pāvārikambavano** nāma ahosi. Ghositena kārito **ghositārāmo** nāma ahosi. Taṃ sandhāya vuttaṃ– "ghositaseṭṭhinā kārite ārāme"ti.

Bhaṇḍanajātāti-ādīsu kalahassa pubbabhāgo bhaṇḍanaṃ nāma, taṃ jātaṃ etesanti **bhaṇḍanajātā**. Hatthaparāmāsādivasena matthakaṃ patto kalaho jāto etesanti **kalahajātā**. Viruddhabhūtaṃ vādanti vivādaṃ, taṃ āpannāti **vivādāpannā. Mukhasattīhī**ti vācāsattīhi. **Vitudantā**ti vijjhantā. **Te na ceva aññamaññaṃ saññāpenti na ca saññattiṃ upentī**ti te atthañca kāraṇañca dassetvā neva aññamaññaṃ jānāpenti. Sacepi saññāpetuṃ ārabhanti, tathāpi saññattiṃ na upenti, jānituṃ na icchantīti attho. Nijjhattiyāpi eseva nayo. Ettha ca **nijjhattī**ti saññattivevacanameva etaṃ. Kasmā panete bhaṇḍanajātā ahesunti? Appamattakena kāraṇena.

Dve kira bhikkhū ekasmiṃ āvāse vasanti vinayadharo ca suttantiko ca. Tesu suttantiko bhikkhu ekadivasaṃ vaccakuṭiṃ paviṭṭho ācamana-udakāvasesaṃ bhājane ṭhapetvāva nikkhami. Vinayadharo pacchā paviṭṭho taṃ udakaṃ disvā nikkhamitvā taṃ bhikkhuṃ pucchi, āvuso, tayā idaṃ udakaṃ ṭhapitanti? Āma, āvusoti. Tvamettha āpattibhāvaṃ na jānāsīti? Āma na jānāmīti. Hoti, āvuso, ettha āpattīti. Sace hoti desessāmīti. Sace pana te, āvuso, asañcicca asatiyā kataṃ, natthi te āpattīti. So tassā āpattiyā anāpattidiṭṭhi ahosi.

Vinayadharo attano nissitakānaṃ, "ayaṃ suttantiko āpattiṃ āpajjamānopi na jānātī"ti ārocesi. Te tassa nissitake disvā– "tumhākaṃ upajjhāyo āpattiṃ āpajjitvāpi āpattibhāvaṃ na jānātī"ti āhaṃsu. Te gantvā attano upajjhāyassa ārocesuṃ. So (2.0292) evamāha– "ayaṃ vinayadharo pubbe 'anāpattī'ti vatvā idāni 'āpattī'ti vadati, musāvādī eso"ti. Te gantvā, "tumhākaṃ upajjhāyo musāvādī"ti evaṃ aññamaññaṃ kalahaṃ vaḍḍhayiṃsu, taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

Bhagavantaṃ etadavocāti etaṃ, "idha, bhante, kosambiyaṃ bhikkhū bhaṇḍanajātā"ti-ādivacanaṃ avoca. Tañca kho neva piyakamyatāya na bhedādhippāyena, atha kho atthakāmatāya hitakāmatāya. Sāmaggikārako kiresa bhikkhu, tasmāssa etadahosi– "yathā ime bhikkhū vivādaṃ āraddhā, na sakkā mayā, nāpi aññena bhikkhunā samaggā kātuṃ, appeva nāma sadevake loke appaṭipuggalo bhagavā sayaṃ vā gantvā, attano vā santikaṃ pakkosāpetvā etesaṃ bhikkhūnaṃ khantimettāpaṭisaṃyuttaṃ sāraṇīyadhammadesanaṃ kathetvā sāmaggiṃ kareyyā"ti atthakāmatāya hitakāmatāya gantvā avoca.

492. Chayime, bhikkhave, dhammā sāraṇīyāti heṭṭhā kalahabhaṇḍanavasena desanā āraddhā. Imasmiṃ ṭhāne cha sāraṇīyā dhammā āgatāti evamidaṃ kosambiyasuttaṃ yathānusandhināva gataṃ hoti. Tattha **sāraṇīyā**ti saritabbayuttā addhāne atikkantepi na pamussitabbā. Yo te dhamme pūreti, taṃ sabrahmacārīnaṃ piyaṃ karontīti **piyakaraṇā.** Garuṃ karontīti **garukaraṇā. Saṅgahāyā**ti saṅgahaṇatthāya. **Avivādāyā**ti avivādanatthāya. **Sāmaggiyā**ti samaggabhāvatthāya. **Ekībhāvāyā**ti ekībhāvatthāya ninnānākaraṇāya. **Saṃvattantī**ti bhavanti. **Mettaṃ kāyakamman**ti mettacittena kattabbaṃ kāyakammaṃ. **Vacīkammamanokammesupi** eseva nayo. Imāni bhikkhūnaṃ vasena āgatāni, gihīsupi labbhantiyeva. Bhikkhūnañhi mettacittena ābhisamācārikadhammapūraṇaṃ mettaṃ kāyakammaṃ nāma. Gihīnaṃ cetiyavandanatthāya bodhivandanatthāya saṅghanimantanatthāya gamanaṃ gāmaṃ piṇḍāya paviṭṭhe bhikkhū disvā paccuggamanaṃ pattapaṭiggahaṇaṃ āsanapaññāpanaṃ anugamananti evamādikaṃ mettaṃ kāyakammaṃ nāma.

Bhikkhūnaṃ mettacittena ācārapaññattisikkhāpadaṃ, kammaṭṭhānakathanaṃ dhammadesanā tepiṭakampi buddhavacanaṃ **mettaṃ vacīkammaṃ** nāma. Gihīnañca, "cetiyavandanatthāya gacchāma, bodhivandanatthāya gacchāma, dhammassavanaṃ karissāma, padīpamālāpupphapūjaṃ karissāma, tīṇi sucaritāni samādāya vattissāma, salākabhattādīni dassāma, vassāvāsikaṃ dassāma, ajja saṅghassa (2.0293) cattāro paccaye dassāma, saṅghaṃ nimantetvā khādanīyādīni saṃvidahatha, āsanāni paññāpetha, pānīyaṃ upaṭṭhapetha, saṅghaṃ paccuggantvā ānetha, paññattāsane nisīdāpetvā chandajātā ussāhajātā veyyāvaccaṃ karothā"ti-ādikathanakāle mettaṃ vacīkammaṃ nāma.

Bhikkhūnaṃ pātova uṭṭhāya sarīrapaṭijagganaṃ cetiyaṅgaṇavattādīni ca katvā vivittāsane nisīditvā, "imasmiṃ vihāre bhikkhū sukhī hontu, averā abyāpajjhā"ti cintanaṃ **mettaṃ manokammaṃ** Nāma.

Gihīnaṃ "ayyā sukhī hontu, averā abyāpajjhā"ti cintanaṃ mettaṃ manokammaṃ nāma.

Āvi ceva raho cāti sammukhā ca parammukhā ca. Tattha navakānaṃ cīvarakammādīsu sahāyabhāvūpagamanaṃ sammukhā mettaṃ kāyakammaṃ nāma. Therānaṃ pana pādadhovanavandanabījanadānādibhedampi sabbaṃ sāmīcikammaṃ sammukhā mettaṃ kāyakammaṃ nāma. Ubhayehipi dunnikkhittānaṃ dārubhaṇḍādīnaṃ tesu avamaññaṃ akatvā attanā dunnikkhittānaṃ viya paṭisāmanaṃ parammukhā mettaṃ kāyakammaṃ nāma. Devatthero tissattheroti evaṃ paggayha vacanaṃ sammukhā mettaṃ vacīkammaṃ nāma. Vihāre asantaṃ pana paripucchantassa, kuhiṃ amhākaṃ devatthero, amhākaṃ tissatthero kadā nu kho āgamissatīti evaṃ mamāyanavacanaṃ parammukhā mettaṃ vacīkammaṃ nāma. Mettāsinehasiniddhāni pana nayanāni ummīletvā suppasannena mukhena olokanaṃ sammukhā mettaṃ manokammaṃ nāma. Devatthero, tissatthero arogo hotu appābādhoti samannāharaṇaṃ parammukhā mettaṃ manokammaṃ nāma.

Lābhāti cīvarādayo laddhapaccayā. **Dhammikā**ti kuhanādibhedaṃ micchājīvaṃ vajjetvā dhammena samena bhikkhācariyavattena uppannā. **Antamaso pattapariyāpannamattampī**ti pacchimakoṭiyā patte pariyāpannaṃ pattassa antogataṃ dvattikaṭacchubhikkhāmattampi. **Appaṭivibhattabhogī**ti ettha dve paṭivibhattāni nāma āmisapaṭivibhattaṃ puggalapaṭivibhattañca. Tattha, "ettakaṃ dassāmi, ettakaṃ na dassāmī"ti evaṃ cittena vibhajanaṃ āmisapaṭivibhattaṃ nāma. "Asukassa dassāmi, asukassa na dassāmī"ti evaṃ cittena vibhajanaṃ pana puggalapaṭivibhattaṃ nāma. Tadubhayampi akatvā yo appaṭivibhattaṃ bhuñjati, ayaṃ **appaṭivibhattabhogī** nāma.

Sīlavantehi (2.0294) **sabrahmacārīhi sādhāraṇabhogī**ti ettha sādhāraṇabhogino idaṃ lakkhaṇaṃ, yaṃ yaṃ paṇītaṃ labbhati, taṃ taṃ neva lābhena lābhaṃ jigīsanāmukhena gihīnaṃ deti, na attanā paribhuñjati; paṭiggaṇhantova saṅghena sādhāraṇaṃ hotūti gahetvā gaṇḍiṃ paharitvā paribhuñjitabbaṃ saṅghasantakaṃ viya passati. Idaṃ pana sāraṇīyadhammaṃ ko pūreti, ko na pūretīti? Dussīlo tāva na pūreti. Na hi tassa santakaṃ sīlavantā gaṇhanti. Parisuddhasīlo pana vattaṃ akhaṇḍento pūreti.

Tatridaṃ vattaṃ- yo hi odissakaṃ katvā mātu vā pitu vā ācariyupajjhāyādīnaṃ vā deti, so dātabbaṃ deti, sāraṇīyadhammo panassa na hoti, palibodhajagganaṃ nāma hoti. Sāraṇīyadhammo hi muttapalibodhasseva vaṭṭati, tena pana odissakaṃ dentena gilānagilānupaṭṭhāka-āgantukagamikānañceva navapabbajitassa ca saṅghāṭipattaggahaṇaṃ ajānantassa dātabbaṃ. Etesaṃ datvā avasesaṃ therāsanato paṭṭhāya thokaṃ thokaṃ adatvā yo yattakaṃ gaṇhāti, tassa tattakaṃ dātabbaṃ. Avasiṭṭhe asati puna piṇḍāya caritvā therāsanato paṭṭhāya yaṃ yaṃ paṇītaṃ, taṃ taṃ datvā sesaṃ paribhuñjitabbaṃ, "sīlavantehī"ti vacanato dussīlassa adātumpi vaṭṭati.

Ayaṃ pana sāraṇīyadhammo susikkhitāya parisāya supūro hoti, no asikkhitāya parisāya. Susikkhitāya hi parisāya yo aññato labhati, so na gaṇhāti, aññato alabhantopi pamāṇayuttameva gaṇhāti, na atirekaṃ. Ayañca pana sāraṇīyadhammo

evaṃ punappunaṃ piṇḍāya caritvā laddhaṃ laddhaṃ dentassāpi dvādasahi vassehi pūrati, na tato oraṃ. Sace hi dvādasamepi vasse sāraṇīyadhammapūrako piṇḍapātapūraṃ pattaṃ āsanasālāyaṃ ṭhapetvā nahāyituṃ gacchati, saṅghatthero ca kasseso pattoti? Sāraṇīyadhammapūrakassāti vutte- "āharatha nan"ti sabbaṃ piṇḍapātaṃ vicāretvā bhuñjitvā ca rittapattaṃ ṭhapeti. Atha so bhikkhu rittapattaṃ disvā, "mayhaṃ asesetvāva paribhuñjiṃsū"ti domanassaṃ uppādeti, sāraṇīyadhammo bhijjati, puna dvādasa vassāni pūretabbo (2.0295) hoti, titthiyaparivāsasadiso hesa. Sakiṃ khaṇḍe jāte puna pūretabbova. Yo pana, "lābhā vata me, suladdhaṃ vata me, yassa me pattagataṃ anāpucchāva sabrahmacārī paribhuñjantī"ti somanassaṃ janeti, tassa puṇṇo nāma hoti.

Evaṃ pūritasāraṇīyadhammassa pana neva issā, na macchariyaṃ hoti, so manussānaṃ piyo hoti, sulabhapaccayo; pattagatamassa dīyamānampi na khīyati, bhājanīyabhaṇḍaṭṭhāne aggabhaṇḍaṃ labhati, bhaye vā chātake vā sampatte devatā ussukkaṃ āpajjanti.

Tatrimāni vatthūni- leṇagirivāsī tissatthero kira mahāgirigāmaṃ upanissāya vasati. Paññāsa mahātherā nāgadīpaṃ cetiyavandanatthāya gacchantā girigāme piṇḍāya caritvā kiñci aladdhā nikkhamiṃsu. Thero pavisanto te disvā pucchi- "laddhaṃ, bhante"ti? Vicarimhā, āvusoti. So aladdhabhāvaṃ ñatvā āha- "yāvāhaṃ, bhante, āgacchāmi, tāva idheva hothā"ti. Mayaṃ, āvuso, paññāsa janā pattatemanamattampi na labhimhāti. Nevāsikā nāma, bhante, paṭibalā honti, alabhantāpi bhikkhācāramaggasabhāvaṃ jānantīti. Therā āgamiṃsu. Thero gāmaṃ pāvisi. Dhurageheyeva mahā-upāsikā khīrabhattaṃ sajjetvā theraṃ olokayamānā ṭhitā therassa dvāraṃ sampattasseva pattaṃ pūretvā adāsi. So taṃ ādāya therānaṃ santikaṃ gantvā, "gaṇhatha, bhante"ti saṅghattheramāha. Thero, "amhehi ettakehi kiñci na laddhaṃ, ayaṃ sīghameva gahetvā āgato, kiṃ nu kho"ti sesānaṃ mukhaṃ olokesi. Thero olokanākāreneva ñatvā- "dhammena samena laddhapiṇḍapāto, nikkukkuccā gaṇhatha bhante"ti-ādito paṭṭhāya sabbesaṃ yāvadatthaṃ datvā attanāpi yāvadatthaṃ bhuñji.

Atha naṃ bhattakiccāvasāne therā pucchiṃsu- "kadā, āvuso, lokuttaradhammaṃ paṭivijjhī"ti? Natthi me, bhante, lokuttaradhammoti. Jhānalābhīsi, āvusoti? Etampi me, bhante, natthīti. Nanu, āvuso, pāṭihāriyanti? Sāraṇīyadhammo me, bhante, pūrito, tassa me dhammassa pūritakālato (2.0296) paṭṭhāya sacepi bhikkhusatasahassaṃ hoti, pattagataṃ na khīyatīti. Sādhu sādhu, sappurisa, anucchavikamidaṃ tuyhanti. Idaṃ tāva **pattagataṃ na khīyatī**ti ettha vatthu.

Ayameva pana thero cetiyapabbate giribhaṇḍamahāpūjāya dānaṭṭhānaṃ gantvā, "imasmiṃ ṭhāne kiṃ varabhaṇḍan"ti pucchati. Dve sāṭakā, bhanteti. Ete mayhaṃ pāpuṇissantīti. Taṃ sutvā amacco raññho ārocesi- "eko daharo evaṃ vadatī"ti. "Daharassevaṃ cittaṃ, mahātherānaṃ pana sukhumasāṭakā vaṭṭantī"ti vatvā, "mahātherānaṃ dassāmī"ti ṭhapesi. Tassa bhikkhusaṅghe paṭipāṭiyā ṭhite dentassa matthake ṭhapitāpi te sāṭakā hatthaṃ nārohanti, aññeva ārohanti. Daharassa dānakāle pana hatthaṃ āruḷhā. So tassa hatthe ṭhapetvā amaccassa mukhaṃ oloketvā daharaṃ nisīdāpetvā dānaṃ datvā saṅghaṃ vissajjetvā daha-

rassa santike nisīditvā, "kadā, bhante, imaṃ dhammaṃ paṭivijjhitthā"ti āha. So pariyāyenapi asantaṃ avadanto, "natthi mayhaṃ, mahārāja, lokuttaradhammo"ti āha. Nanu, bhante, pubbeva avacutthāti? Āma, mahārāja, sāraṇīyadhammapūrako ahaṃ, tassa me dhammassa pūritakālato paṭṭhāya bhājanīyabhaṇḍaṭṭhāne aggabhaṇḍaṃ pāpuṇātīti. Sādhu sādhu, bhante, anucchavikamidaṃ tumhākanti vanditvā pakkāmi. Idaṃ **bhājanīyabhaṇḍaṭṭhāne aggabhaṇḍaṃ pāpuṇātī**ti ettha vatthu.

Brāhmaṇatissabhaye pana bhātaragāmavāsino nāgattheriyā anārocetvāva palāyiṃsu. Therī paccūsakāle, "ativiya appanigghoso gāmo, upadhāretha tāvā"ti daharabhikkhuniyo āha. Tā gantvā sabbesaṃ gatabhāvaṃ ñatvā āgamma theriyā ārocesuṃ. Sā sutvā, "mā tumhe tesaṃ gatabhāvaṃ cintayittha, attano uddesaparipucchāyonisomanasikāresuyeva yogaṃ karothā"ti vatvā bhikkhācāravelāya pārupitvā attadvādasamā gāmadvāre nigrodharukkhamūle aṭṭhāsi. Rukkhe adhivatthā devatā dvādasannampi bhikkhunīnaṃ piṇḍapātaṃ datvā, "ayye, aññattha mā gacchatha, niccaṃ idheva ethā"ti āha. Theriyā pana kaniṭṭhabhātā (2.0297) nāgatthero nāma atthi. So, "mahantaṃ bhayaṃ, na sakkā idha yāpetuṃ, paratīraṃ gamissāmāti attadvādasamova attano vasanaṭṭhānā nikkhanto theriṃ disvā gamissāmī"ti bhātaragāmaṃ āgato. Therī, "therā āgatā"ti sutvā tesaṃ santikaṃ gantvā, kiṃ ayyāti pucchi. So taṃ pavattiṃ ācikkhi. Sā, "ajja ekadivasaṃ vihāreyeva vasitvā sveva gamissathā"ti āha. Therā vihāraṃ agamaṃsu.

Therī punadivase rukkhamūle piṇḍāya caritvā theraṃ upasaṅkamitvā, "imaṃ piṇḍapātaṃ paribhuñjathā"ti āha. Thero, "vaṭṭissati therī"ti vatvā tuṇhī aṭṭhāsi. Dhammiko tātā piṇḍapāto kukkuccaṃ akatvā paribhuñjathāti. Vaṭṭissati therīti. Sā pattaṃ gahetvā ākāse khipi, patto ākāse aṭṭhāsi. Thero, "sattatālamatte ṭhitampi bhikkhunībhattameva, therīti vatvā bhayaṃ nāma sabbakālaṃ na hoti, bhaye vūpasante ariyavaṃsaṃ kathayamāno, 'bho piṇḍapātika bhikkhunībhattaṃ bhuñjitvā vītināmayitthā'ti cittena anuvadiyamāno santhambhetuṃ na sakkhissāmi, appamattā hotha theriyo"ti maggaṃ āruhi.

Rukkhadevatāpi, "sace thero theriyā hatthato piṇḍapātaṃ paribhuñjissati, na naṃ nivattessāmi, sace pana na paribhuñjissati, nivattessāmī"ti cintayamānā ṭhatvā therassa gamanaṃ disvā rukkhā oruyha pattaṃ, bhante, dethāti pattaṃ gahetvā theraṃ rukkhamūlaṃyeva ānetvā āsanaṃ paññāpetvā piṇḍapātaṃ datvā katabhattakiccaṃ paṭiññaṃ kāretvā dvādasa bhikkhuniyo, dvādasa ca bhikkhū satta vassāni upaṭṭhahi. Idaṃ **devatā ussukkaṃ āpajjantī**ti ettha vatthu, tatra hi therī sāraṇīyadhammapūrikā ahosi.

Akhaṇḍānīti-ādīsu yassa sattasu āpattikkhandhesu ādimhi vā ante vā sikkhāpadaṃ bhinnaṃ hoti, tassa sīlaṃ pariyante chinnasāṭako viya **khaṇḍaṃ** Nāma. Yassa pana vemajjhe bhinnaṃ, tassa majjhe chiddasāṭako viya **chiddaṃ** nāma hoti. Yassa pana paṭipāṭiyā dve tīṇi bhinnāni, tassa piṭṭhiyaṃ vā kucchiyaṃ vā uṭṭhitena visabhāgavaṇṇena kāḷarattādīnaṃ aññataravaṇṇā gāvī viya **sabalaṃ** nāma hoti. Yassa pana antarantarā bhinnāni, tassa (2.0298) antarantarā visabhāgabinducitrā gāvī viya **kammāsaṃ** nāma hoti. Yassa pana sabbena sabbaṃ abhi-

nnāni, tassa tāni sīlāni **akhaṇḍāni acchiddāni asabalāni akammāsāni** nāma honti. Tāni panetāni taṇhādāsabyato mocetvā bhujissabhāvakaraṇato **bhujissāni.** Buddhādīhi viññūhi pasatthattā **viññuppasatthāni.** Taṇhādiṭṭhīhi aparāmaṭṭhattā, "idaṃ nāma tvaṃ āpannapubbo"ti kenaci parāmaṭṭhuṃ asakkuṇeyyattā ca **aparāmaṭṭhāni.** Upacārasamādhiṃ vā appanāsamādhiṃ vā saṃvattayantīti **samādhisaṃvattanikānī**ti vuccanti. **Sīlasāmaññagato Viharatī**ti tesu tesu disābhāgesu viharantehi bhikkhūhi saddhiṃ samānabhāvūpagatasīlo viharati. Sotāpannādīnaññhi sīlaṃ samuddantarepi devalokepi vasantānaṃ aññesaṃ sotāpannādīnaṃ sīlena samānameva hoti, natthi maggasīle nānattaṃ, taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

Yāyaṃ diṭṭhīti maggasampayuttā sammādiṭṭhi. **Ariyā**Ti niddosā. **Niyyātī**ti **niyyānikā. Takkarassā**ti yo tathākārī hoti. **Dukkhakkhayāyā**ti sabbadukkhakkhayatthaṃ. **Diṭṭhisāmaññagato**ti samānadiṭṭhibhāvaṃ upagato hutvā viharati. **Aggan**ti jeṭṭhakaṃ. Sabbagopānasiyo saṅgaṇhātīti **saṅgāhikaṃ.** Sabbagopānasīnaṃ saṅghāṭaṃ karotīti **saṅghāṭanikaṃ.** Saṅghāṭaniyanti attho. **Yadidaṃ kūṭan**ti yametaṃ kūṭāgārakaṇṇikāsaṅkhātaṃ kūṭaṃ nāma. Pañcabhūmikādipāsādā hi kūṭabaddhāva tiṭṭhanti. Yasmiṃ patite mattikaṃ ādiṃ katvā sabbe patanti. Tasmā evamāha. **Evameva kho**ti yathā kūṭaṃ kūṭāgārassa, evaṃ imesampi sāraṇīyadhammānaṃ yā ayaṃ ariyā diṭṭhi, sā aggā ca saṅgāhikā ca saṅghāṭaniyā cāti daṭṭhabbā.

493. Kathañca, bhikkhave, yāyaṃ diṭṭhīti ettha, bhikkhave, yāyaṃ sotāpattimaggadiṭṭhi ariyā niyyānikā niyyāti takkarassa sammā dukkhakkhayāyāti vuttā, sā kathaṃ kena kāraṇena niyyātīti attho. **Pariyuṭṭhitacittova hotī**ti ettāvatāpi pariyuṭṭhitacittoyeva nāma hotīti attho. Esa nayo sabbattha. **Suppaṇihitaṃ me mānasan**ti mayhaṃ cittaṃ suṭṭhu ṭhapitaṃ. **Saccānaṃ bodhāyā**ti catunnaṃ saccānaṃ bodhatthāya. **Ariyan**ti-ādīsu taṃ ñāṇaṃ yasmā ariyānaṃ hoti, na puthujjanānaṃ, tasmā **ariyan**ti vuttaṃ. Yesaṃ pana lokuttaradhammopi atthi, tesaṃyeva hoti, na (2.0 aññesaṃ, tasmā **lokuttaran**ti vuttaṃ. Puthujjanānaṃ pana abhāvato **asādhāraṇaṃ puthujjanehī**Ti vuttaṃ. Esa nayo sabbavāresu.

494. Labhāmi paccattaṃ samathanti attano citte samathaṃ labhāmīti attho. **Nibbutiyampi** eseva nayo. Ettha ca **samatho**ti ekaggatā. **Nibbutī**ti kilesavūpasamo.

495. Tathārūpāya diṭṭhiyāti evarūpāya sotāpattimaggadiṭṭhiyā.

496. Dhammatāyāti sabhāvena. **Dhammatā esā**ti sabhāvo esa. **Vuṭṭhānaṃ paññāyatī**ti saṅghakammavasena vā desanāya vā vuṭṭhānaṃ dissati. Ariyasāvako hi āpattiṃ āpajjanto garukāpattīsu kuṭikārasadisaṃ, lahukāpattīsu sahaseyyādisadisaṃ acittakāpattiṃyeva āpajjati, tampi asañcicca, no sañcicca, āpannaṃ na paṭicchādeti. Tasmā **atha kho naṃ khippamevā**ti-ādimāha. **Daharo**ti taruṇo. **Kumāro**ti na mahallako. **Mando**ti cakkhusotādīnaṃ mandatāya mando. **Uttānaseyyako**ti atidaharatāya uttānaseyyako, dakkhiṇena vā vāmena vā passena sayituṃ na sakkotīti attho. **Aṅgāraṃ akkamitvā**ti ito cito ca pasāritena hatthena vā pādena vā phusitvā. Evaṃ phusantānaṃ pana manussānaṃ na sīghaṃ hattho jhāyati, tathā hi ekacce hatthena aṅgāraṃ gahetvā parivattamānā dūrampi gacchanti. Daharassa pana hatthapādā sukhumālā honti, so phuṭṭhamatteneva dayhamāno cirīti saddaṃ karonto khippaṃ paṭisaṃharati, tasmā idha daharova dassito. Mahallako ca dayhantopi adhivāseti, ayaṃ pana adhivāsetuṃ na sakkoti. Tasmāpi daharova dassito. **Desetī**Ti āpattipaṭiggāhake sabhāgapuggale sati ekaṃ divasaṃ vā rattiṃ vā anadhivāsetvā rattiṃ caturaṅgepi tame sabhāgabhikkhuno vasanaṭṭhānaṃ gantvā desetiyeva.

497. Uccāvacānī Ti uccanīcāni. **Kiṃ karaṇīyānī**ti kiṃ karomīti evaṃ vatvā kattabbakammāni. Tattha uccakammaṃ nāma cīvarassa karaṇaṃ rajanaṃ cetiye sudhākammaṃ uposathāgāracetiyagharabodhigharesu kattabbakammanti evamādi. Avacakammaṃ nāma pādadhovanamakkhanādikhuddakakammaṃ, atha vā cetiye (2.0300) sudhākammādi uccakammaṃ nāma. Tattheva kasāvapacana-udakānayanakucchakaraṇa niyyāsabandhanādi avacakammaṃ nāma. **Ussukkaṃ āpanno hotī**ti ussukkabhāvaṃ kattabbataṃ paṭipanno hoti. **Tibbāpekkho hotī**ti bahalapatthano hoti. **Thambañca ālumpatī**ti tiṇañca ālumpamānā khādati. **Vacchakañca apacinātī**ti vacchakañca apaloketi. Taruṇavacchā hi gāvī araññe ekato āgataṃ vacchakaṃ ekasmiṃ ṭhāne nipannaṃ pahāya dūraṃ na gacchati, vacchakassa āsannaṭṭhāne caramānā tiṇaṃ ālumpitvā gīvaṃ ukkhipitvā ekantaṃ vacchakameva ca viloketi, evameva sotāpanno uccāvacāni kiṃ karaṇīyāni karonto tanninno hoti, asithilapūrako tibbacchando bahalapatthano hutvāva karoti.

Tatridaṃ vatthu- mahācetiye kira sudhākamme kariyamāne eko ariyasāvako ekena hatthena sudhābhājanaṃ, ekena kucchaṃ gahetvā sudhākammaṃ karissāmīti cetiyaṅgaṇaṃ āruḷho. Eko kāyadaḷhibahulo bhikkhu gantvā therassa santike aṭṭhāsi. Thero aññasmiṃ sati papañco hotīti tasmā ṭhānā aññaṃ ṭhānaṃ gato. Sopi bhikkhu tattheva agamāsi. Thero puna aññaṃ ṭhānanti evaṃ katipayaṭṭhāne āgataṃ,- "sappurisa mahantaṃ cetiyaṅgaṇaṃ kiṃ aññasmiṃ ṭhāne okāsaṃ na labhathā"ti āha. Na itaro pakkāmīti.

498. Balatāya samannāgatoti balena samannāgato. **Aṭṭhiṃ katvā**ti atthikabhāvaṃ katvā, atthiko hutvāti attho. **Manasikatvā**ti manasmiṃ karitvā. **Sabbace-**

tasā samannāharitvāti appamattakampi vikkhepaṃ akaronto sakalacittena samannāharitvā. **Ohitasoto**ti ṭhapitasoto. Ariyasāvakā hi piyadhammassavanā honti, dhammassavanaggaṃ gantvā niddāyamānā vā yena kenaci saddhiṃ sallapamānā vā vikkhittacittā vā na nisīdanti, atha kho amataṃ paribhuñjantā viya atittāva honti dhammassavane, atha aruṇaṃ uggacchati. Tasmā evamāha.

500. Dhammatā (2.0301) **susamanniṭṭhā hotī**ti sabhāvo suṭṭhu samannesito hoti. **Sotāpattiphalasacchikiriyāyā**ti karaṇavacanaṃ, sotāpattiphalasacchikatañāṇenāti attho. **Evaṃ sattaṅgasamannāgato**ti evaṃ imehi sattahi mahāpaccavekkhaṇañāṇehi samannāgato. Ayaṃ tāva ācariyānaṃ samānakathā. Lokuttaramaggo hi bahucittakkhaṇiko nāma natthi.

Vitaṇḍavādī pana ekacittakkhaṇiko nāma maggo natthi, "evaṃ bhāveyya satta vassānī"ti hi vacanato sattapi vassāni maggabhāvanā honti. Kilesā pana lahu chijjantā sattahi ñāṇehi chijjantīti vadati. So suttaṃ āharāti vattabbo, addhā aññaṃ suttaṃ apassanto, "idamassa paṭhamaṃ ñāṇaṃ adhigataṃ hoti, idamassa dutiyaṃ ñāṇaṃ ...pe... idamassa sattamaṃ ñāṇaṃ adhigataṃ hotī"ti imameva āharitvā dassessati. Tato vattabbo kiṃ panidaṃ suttaṃ neyyatthaṃ nītatthanti. Tato vakkhati– "nītatthatthaṃ, yathāsuttaṃ tatheva attho"ti. So vattabbo– "dhammatā susamanniṭṭhā hoti sotāpattiphalasacchikiriyāyāti ettha ko attho"ti? Addhā sotāpattiphalasacchikiriyāyatthoti vakkhati. Tato pucchitabbo, "maggasamaṅgī phalaṃ sacchikaroti, phalasamaṅgī"ti. Jānanto, "phalasamaṅgī sacchikarotī"ti vakkhati. Tato vattabbo,– "evaṃ sattaṅgasamannāgato kho, bhikkhave, ariyasāvako sotāpattiphalasamannāgato hotīti idha maggaṃ abhāvetvā maṇḍūko viya uppatitvā ariyasāvako phalameva gaṇhissati. Mā suttaṃ me laddhanti yaṃ vā taṃ vā avaca. Pañhaṃ vissajjentena nāma ācariyasantike vasitvā buddhavacanaṃ uggaṇhitvā attharasaṃ viditvā vattabbaṃ hotī"ti. "Imāni satta ñāṇāni ariyasāvakassa paccavekkhaṇañāṇāneva, lokuttaramaggo bahucittakkhaṇiko nāma natthi, ekacittakkhaṇikoyevā"ti saññāpetabbo. Sace sañjānāti sañjānātu. No ce sañjānāti, "gaccha pātova vihāraṃ pavisitvā yāguṃ pivāhī"ti uyyojetabbo. Sesaṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Kosambiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Brahmanimantanikasuttavaṇṇanā

501. Evaṃ (2.0302) **me sutan**ti brahmanimantanikasuttaṃ. Tattha **pāpakaṃ diṭṭhigatan**ti lāmakā sassatadiṭṭhi. **Idaṃ niccan**ti idaṃ saha kāyena brahmaṭṭhānaṃ aniccaṃ "niccan"ti vadati. **Dhuvādīni** tasseva vevacanāni. Tattha **dhuvan**ti thiraṃ. **Sassatan**ti sadā vijjamānaṃ. **Kevalan**ti akhaṇḍaṃ sakalaṃ. **Acava-**

nadhammanti acavanasabhāvaṃ. **Idañhi na jāyatīti**-ādīsu imasmiṃ ṭhāne koci jāyanako vā jīyanako vā mīyanako vā cavanako vā upapajjanako vā natthīti sandhāya vadati. **Ito ca panaññanti** ito saha kāyakā brahmaṭṭhānā uttari aññaṃ nissaraṇaṃ nāma natthīti evamassa thāmagatā sassatadiṭṭhi uppannā hoti. Evaṃvādī pana so upari tisso jhānabhūmiyo cattāro maggā cattāri phalāni nibbānanti sabbaṃ paṭibāhati. **Avijjāgatoti** avijjāya gato samannāgato aññāṇī andhībhūto. **Yatra hi nāmāti** yo nāma.

502. Atha kho, bhikkhave, māro pāpimāti māro kathaṃ bhagavantaṃ addasa? So kira attano bhavane nisīditvā kālena kālaṃ satthāraṃ āvajjeti- "ajja samaṇo gotamo katarasmiṃ gāme vā nigame vā vasatī"ti. Imasmiṃ pana kāle āvajjanto, "ukkaṭṭhaṃ nissāya subhagavane viharatī"ti ñatvā, "kattha nu kho gato"ti olokento brahmalokaṃ gacchantaṃ disvā, "samaṇo gotamo brahmalokaṃ gacchati, yāva tattha dhammakathaṃ kathetvā brahmagaṇaṃ mama visayā nātikkameti, tāva gantvā dhammadesanāyaṃ vichandaṃ karissāmī"ti satthu padānupadiko gantvā brahmagaṇassa antare adissamānena kāyena aṭṭhāsi. So, "satthārā bakabrahmā apasādito"ti ñatvā brahmuno upatthambho hutvā aṭṭhāsi. Tena vuttaṃ- "atha kho, bhikkhave, māro pāpimā"ti.

Brahmapārisajjaṃ anvāvisitvāti ekassa brahmapārisajjassa sarīraṃ pavisitvā. Mahābrahmānaṃ pana brahmapurohitānaṃ vā anvāvisituṃ na sakkoti. **Metamāsadoti** mā etaṃ apasādayittha. **Abhibhūti** abhibhavitvā ṭhito jeṭṭhako. **Anabhibhūtoti** aññehi anabhibhūto. **Aññadatthūti** ekaṃsavacane (2.0303) nipāto. Dassanavasena **daso,** sabbaṃ passatīti dīpeti. **Vasavattīti** sabbajanaṃ vase vatteti. **Issaroti** loke issaro. **Kattā nimmātāti** lokassa kattā ca nimmātā ca, pathavīhimavantasinerucakkavāḷamahāsamuddacandimasūriyā ca iminā nimmitāti dīpeti.

Seṭṭho sajitāti ayaṃ lokassa uttamo ca sajitā ca. "Tvaṃ khattiyo nāma hohi, tvaṃ brāhmaṇo nāma, vesso nāma, suddo nāma, gahaṭṭho nāma, pabbajito nāma, antamaso oṭṭho hohi, goṇo hohī"ti evaṃ sattānaṃ visajjetā ayanti dasseti. **Vasī pitā bhūtabhabyānanti** ayaṃ ciṇṇavasitāya vasī, ayaṃ pitā bhūtānañca bhabyānañcāti vadati. Tattha aṇḍajajalābujā sattā anto-aṇḍakose ceva antovatthimhi ca **bhabyā** nāma, bahi nikkhantakālato paṭṭhāya **bhūtā**. Saṃsedajā paṭhamacittakkhaṇe bhabyā, dutiyato paṭṭhāya bhūtā. Opapātikā paṭhama-iriyāpathe bhabyā, dutiyato paṭṭhāya bhūtāti veditabbā. Te sabbepi etassa puttāti saññāya, "pitā bhūtabhabyānan"ti āha.

Pathavīgarahakāti yathā tvaṃ etarahi, "aniccā dukkhā anattā"ti pathaviṃ garahasi jigucchasi, evaṃ tepi pathavīgarahakā ahesuṃ, na kevalaṃ tvaṃyevāti dīpeti. **Āpagarahakā**Ti-ādīsupi eseva nayo. **Hīne kāye patiṭṭhitāti** catūsu apāyesu nibbattā. **Pathavīpasaṃsakāti** yathā tvaṃ garahasi, evaṃ agarahitvā, "niccā dhuvā sassatā acchejjā abhejjā akkhayā"ti evaṃ pathavīpasaṃsakā pathaviyā vaṇṇavādino ahesunti vadati. **Pathavābhinandinoti** taṇhādiṭṭhivasena pathaviyā abhinandino. Sesesupi eseva nayo. **Paṇīte kāye patiṭṭhitāti** brahmaloke nibbattā. **Taṃ tāhanti** tena kāraṇena taṃ ahaṃ. **Iṅghāti** codanatthe nipāto. **Upātivattitthoti** atikkamittha. "Upātivattito"tipi pāṭho, ayamevattho. **Daṇḍena paṭippaṇāmeyyāti**

catuhatthena muggaradaṇḍena pothetvā palāpeyya. **Narakapapāte**ti sataporise mahāsobbhe. **Virādheyyā**ti hatthena gahaṇayutte vā pādena patiṭṭhānayutte vā ṭhāne gahaṇapatiṭṭhānāni kātuṃ na sakkuṇeyya. **Nanu tvaṃ bhikkhu passasī**ti bhikkhu nanu tvaṃ imaṃ brahmaparisaṃ sannipatitaṃ obhāsamānaṃ virocamānaṃ jotayamānaṃ passasīti brahmuno ovāde ṭhitānaṃ (2.0304) iddhānubhāvaṃ dasseti. **Iti kho maṃ, bhikkhave, māro pāpimā brahmaparisaṃ upanesī**ti, bhikkhave, māro pāpimā nanu tvaṃ bhikkhu passasi brahmaparisaṃ yasena ca siriyā ca obhāsamānaṃ virocamānaṃ jotayamānaṃ, yadi tvampi mahābrahmuno vacanaṃ anatikkamitvā yadeva te brahmā vadati, taṃ kareyyāsi, tvampi evamevaṃ yasena ca siriyā ca viroceyyāsīti evaṃ vadanto maṃ brahmaparisaṃ upanesi upasaṃhari. **Mā tvaṃ mañ̃ñittho**ti mā tvaṃ mañ̃ñi. **Māro tvamasi pāpimā**ti pāpima tvaṃ mahājanassa māraṇato **māro** nāma, pāpakaṃ lāmakaṃ mahājanassa ayasaṃ karaṇato **pāpimā** nāmāti jānāmi.

503. Kasiṇaṃ āyunti sakalaṃ āyuṃ. **Te kho evaṃ jāneyyun**ti te evaṃ mahantena tapokammena samannāgatā, tvaṃ pana purimadivase jāto, kiṃ jānissasi, yassa te ajjāpi mukhe khīragandho vāyatīti ghaṭṭento vadati. **Pathaviṃ ajjhosissasī**ti pathaviṃ ajjhosāya gilitvā pariniṭṭhapetvā taṇhāmānadiṭṭhīhi gaṇhissasi. **Opasāyiko me bhavissasī**ti mayhaṃ samīpasayo bhavissasi, maṃ gacchantaṃ anugacchissasi, ṭhitaṃ upatiṭṭhissasi, nisinnaṃ upanisīdissasi, nipannaṃ upanipajjissasīti attho. **Vatthusāyiko**ti mama vatthusmiṃ sayanako. **Yathākāmakaraṇīyo bāhiteyyo**Ti mayā attano ruciyā yaṃ icchāmi, taṃ kattabbo, bāhitvā ca pana jajjharikāgumbatopi nīcataro lakuṇḍaṭakataro kātabbo bhavissasīti attho.

Iminā esa bhagavantaṃ upalāpeti vā apasādeti vā. **Upalāpeti** nāma sace kho tvaṃ, bhikkhu, taṇhādīhi pathaviṃ ajjhosissasi, opasāyiko me bhavissasi, mayi gacchante gamissasi, tiṭṭhante ṭhassasi, nisinne nisīdissasi, nipanne nipajjissasi, ahaṃ taṃ sesajanaṃ paṭibāhitvā vissāsikaṃ abbhantarikaṃ karissāmīti evaṃ tāva **upalāpeti** nāma.

Sesapadehi pana **apasādeti** nāma. Ayañhettha adhippāyo- sace tvaṃ pathaviṃ ajjhosissasi, vatthusāyiko me bhavissasi, mama gamanādīni āgametvā gamissasi vā ṭhassasi vā nisīdissasi vā nipajjissasi vā, mama vatthusmiṃ mayhaṃ ārakkhaṃ gaṇhissasi, ahaṃ pana taṃ yathākāmaṃ karissāmi bāhitvā (2.0305) ca jajjharikā-gumbatopi lakuṇḍakataranti evaṃ apasādeti nāma. Ayaṃ pana brahmā mānanissito, tasmā idha apasādanāva adhippetā. **Āpādīsupi** eseva nayo.

Apica te ahaṃ brahmeti idāni bhagavā, "ayaṃ brahmā mānanissito 'ahaṃ jānāmī'ti maññati, attano yasena sammatto sarīraṃ phusitumpi samatthaṃ kiñci na passati, thokaṃ niggahetuṃ vaṭṭatī"ti cintetvā imaṃ desanaṃ ārabhi. Tattha **gatiñca pajānāmī**ti nipphattiñca pajānāmi. **Jutiñcā**ti ānubhāvañca pajānāmi. **Evaṃ mahesakkho**ti evaṃ mahāyaso mahāparivāro.

Yāvatā candimasūriyā pariharantīti yattake ṭhāne candimasūriyā vicaranti. **Disā bhanti virocanā**ti disāsu virocamānā obhāsanti, disā vā tehi virocamānā obhāsanti. **Tāva sahassadhā loko**ti tattakena pamāṇena sahassadhā loko, iminā cakkavāḷena saddhiṃ cakkavāḷasahassanti attho. **Ettha te vattate vaso**ti ettha cakkavāḷasahasse tuyhaṃ vaso vattati. **Paroparañca jānāsī**ti ettha cakkavāḷasahasse paropare uccanīce hīnappaṇīte satte jānāsi. **Atho rāgavirāginan**ti na kevalaṃ, "ayaṃ iddho ayaṃ pakatimanusso"ti paroparaṃ, "ayaṃ pana sarāgo ayaṃ vītarāgo"ti evaṃ rāgavirāginampi janaṃ jānāsi. **Itthaṃbhāvaññathābhāvan**ti **itthaṃbhāvo**ti idaṃ cakkavāḷaṃ. **Aññathābhāvo**ti ito sesaṃ ekūnasahassaṃ. **Sattānaṃ āgatiṃ gatin**ti ettha cakkavāḷasahasse paṭisandhivasena sattānaṃ āgatiṃ, cutivasena gatiṃ ca jānāsi. Tuyhaṃ pana atimahantohamasmīti saññā hoti, sahassibrahmā nāma tvaṃ, aññesaṃ pana tayā uttari dvisahassānaṃ tisahassānaṃ catusahassānaṃ pañcasahassānaṃ dasasahassānaṃ satasahassānañca brahmānaṃ pamāṇaṃ natthi, catuhatthāya pilotikāya paṭappamāṇaṃ kātuṃ vāyamanto viya mahantosmīti saññaṃ karosīti niggaṇhāti.

504. Idhūpapanno Ti idha paṭhamajjhānabhūmiyaṃ upapanno. **Tena taṃ tvaṃ na jānāsī**ti tena kāraṇena taṃ kāyaṃ tvaṃ na jānāsi. **Neva te samasamo**ti (2.0306) jānitabbaṭṭhānaṃ patvāpi tayā samasamo na homi. **Abhiññāyā**ti aññāya. **Kuto nīceyyan**ti tayā nīcatarabhāvo pana mayhaṃ kuto.

Heṭṭhūpapattiko kiresa brahmā anuppanne buddhuppāde isipabbajjaṃ pabbajitvā kasiṇaparikammaṃ katvā samāpattiyo nibbattetvā aparihīnajjhāno kālaṃ katvā catutthajjhānabhūmiyaṃ vehapphalabrahmaloke pañcakappasatikaṃ āyuṃ gahetvā nibbatti. Tattha yāvatāyukaṃ ṭhatvā heṭṭūpapattikaṃ katvā tatiyajjhānaṃ paṇītaṃ bhāvetvā subhakiṇhabrahmaloke catusaṭṭhikappaṃ āyuṃ gahetvā nibbatti. Tattha dutiyajjhānaṃ bhāvetvā ābhassaresu aṭṭhakappaṃ āyuṃ gahetvā nibbatti. Tattha paṭhamajjhānaṃ bhāvetvā paṭhamajjhānabhūmiyaṃ kappāyuko hutvā nibbatti, so paṭhamakāle attanā katakammañca nibbattaṭṭhānañca aññāsi, kāle pana gacchante ubhayaṃ pamussitvā sassatadiṭṭhiṃ uppādesi. Tena naṃ bhagavā, "tena taṃ tvaṃ na jānāsi ...pe... kuto nīceyyan"ti āha.

Atha brahmā cintesi- "samaṇo gotamo mayhaṃ āyuñca nibbattaṭṭhānañca pubbekatakammañca jānāti, handa naṃ pubbe katakammaṃ pucchāmī"ti

satthāraṃ attano pubbekatakammaṃ pucchi. Satthā kathesi.

Pubbe kiresa kulaghare nibbattitvā kāmesu ādīnavaṃ disvā, "jātijarābyādhimaraṇassa antaṃ karissāmī"ti nikkhamma isipabbajjaṃ pabbajitvā samāpattiyo nibbattetvā abhiññāpādakajjhānalābhī hutvā gaṅgātīre paṇṇasālaṃ kāretvā jhānaratiyā vītināmeti. Tadā ca kālena kālaṃ satthavāhā pañcahi sakaṭasatehi marukantāraṃ paṭipajjanti. Marukantāre pana divā na sakkā gantuṃ, rattiṃ gamanaṃ hoti. Atha purimasakaṭassa aggayuge yuttabalibaddā gacchantā nivattitvā āgatamaggābhimukhāva ahesuṃ. Itarasakaṭāni tatheva nivattitvā aruṇe uggate nivattitabhāvaṃ jāniṃsu. Tesañca tadā kantāraṃ atikkamanadivaso ahosi. Sabbaṃ dārudakaṃ parikkhīṇaṃ, tasmā, "natthi dāni amhākaṃ jīvitan"ti cintetvā goṇe cakkesu bandhitvā manussā sakaṭapacchāyāyaṃ pavisitvā nipajjiṃsu (2.0307). Tāpasopi kālasseva paṇṇasālato nikkhamitvā paṇṇasāladvāre nisinno gaṅgaṃ olokayamāno addasa gaṅgaṃ mahatā udakoghena vuyhamānaṃ pavattitamaṇikkhandhaṃ viya āgacchantiṃ. Disvā cintesi– "atthi nu kho imasmiṃ loke evarūpassa madhurodakassa alābhena kilissamānā sattā"ti. So evaṃ āvajjanto marukantāre taṃ satthaṃ disvā, "ime sattā mā nassantū"ti, "ito mahā udakakkhandho chijjitvā marukantāre satthābhimukho gacchatū"ti abhiññācittena adhiṭṭhāsi. Sahacittuppādena mātikāruḷhaṃ viya udakaṃ tattha agamāsi. Manussā udakasaddena vuṭṭhāya udakaṃ disvā hatthatuṭṭhā nhāyitvā pivitvā goṇepi pāyetvā sotthinā icchitaṭṭhānaṃ agamaṃsu. Satthā taṃ brahmuno pubbakammaṃ dassento–

"Yaṃ tvaṃ apāyesi bahū manusse,
pipāsite ghammani samparete;
taṃ te purāṇaṃ vatasīlavattaṃ,
suttappabuddhova anussarāmī"ti. (jā. 1.7.71)–

Imaṃ gāthamāha.

Aparasmiṃ samaye tāpaso gaṅgātīre paṇṇasālaṃ māpetvā āraññakaṃ gāmaṃ nissāya vasati. Tena ca samayena corā taṃ gāmaṃ paharitvā hatthasāraṃ gahetvā gāviyo ca karamare ca gahetvā gacchanti. Gāvopi sunakhāpi manussāpi mahāviravaṃ viravanti. Tāpaso taṃ saddaṃ sutvā "kiṃ nu kho etan"ti āvajjanto, "manussānaṃ bhayaṃ uppannan"ti ñatvā, "mayi passante ime sattā mā nassantū"ti abhiññāpādakajjhānaṃ samāpajjitvā vuṭṭhāya abhiññācittena corānaṃ paṭipathe caturaṅginisenaṃ māpesi kammasajjaṃ āgacchantiṃ. Corā disvā, "rājā"ti te maññamānā vilopaṃ chaḍḍetvā pakkamiṃsu. Tāpaso "yaṃ yassa santakaṃ, taṃ tasseva hotū"ti adhiṭṭhāsi, taṃ tatheva ahosi. Mahājano sotthibhāvaṃ pāpuṇi. Satthā idampi tassa pubbakammaṃ dassento–

"Yaṃ (2.0308) eṇikūlasmiṃ janaṃ gahītaṃ,
amocayī gayhaka nīyamānaṃ;
taṃ te purāṇaṃ vatasīlavattaṃ,
suttappabuddhova anussarāmī"ti. (jā. 1.7.72)–

Imaṃ gāthamāha. Ettha **eṇikūlasmin**ti gaṅgātīre.

Puna ekasmiṃ samaye uparigaṅgāvāsikaṃ kulaṃ heṭṭhāgaṅgāvāsikena kulena saddhiṃ mittasanthavaṃ katvā nāvāsaṅghāṭaṃ bandhitvā bahuṃ khāda-

nīyabhojanīyañceva gandhamālādīni ca āropetvā gaṅgāsotena āgacchati. Manussā khādamānā bhuñjamānā naccantā gāyantā devavimānena gacchantā viya balavasomanassā ahesuṃ. Gaṅgeyyako nāgo disvā kupito, "ime mayi saññampi na karonti, idāni ne samuddameva pāpessāmī"ti mahantaṃ attabhāvaṃ māpetvā udakaṃ dvidhā bhinditvā uṭṭhāya phaṇaṃ katvā sussūkāraṃ karonto aṭṭhāsi. Mahājano disvā bhīto vissaramakāsi. Tāpaso paṇṇasālāya nisinno sutvā, "ime gāyantā naccantā somanassajātā āgacchanti, idāni pana bhayaravaṃ raviṃsu, kiṃ nu kho"ti āvajjanto nāgarājaṃ disvā, "mayi passante ime sattā mā nassantū"ti abhiññāpādakajjhānaṃ samāpajjitvā attabhāvaṃ vijahitvā supaṇṇavaṇṇaṃ māpetvā nāgarājassa dassesi. Nāgarājā bhīto phaṇaṃ saṃharitvā udakaṃ paviṭṭho. Mahājano sotthibhāvaṃ pāpuṇi. Satthā idampi tassa pubbakammaṃ dassento-

"Gaṅgāya sotasmiṃ gahītanāvaṃ,
luddena nāgena manussakappā;
amocayittha balasā pasayha,
taṃ te purāṇaṃ vatasīlavattaṃ;
suttappabuddhova anussarāmī"ti. (jā. 1.7.73)-

Imaṃ gāthamāha.

Aparasmiṃ samaye esa isipabbajjaṃ pabbajitvā **kesavo** nāma tāpaso ahosi. Tena samayena amhākaṃ bodhisatto **kappo** Nāma māṇavo (2.0309) kesavassa baddhacaro antevāsiko hutvā ācariyassa kiṃkārapaṭissāvī manāpacārī buddhisampanno atthacaro ahosi. Kesavo taṃ vinā vattituṃ nāsakkhi, taṃ nissāyeva jīvikaṃ kappesi. Satthā idampi tassa pubbakammaṃ dassento-

"Kappo ca te baddhacaro ahosi,
sambuddhimantaṃ vatinaṃ amaññi;
taṃ te purāṇaṃ vatasīlavattaṃ,
suttappabuddhova anussarāmī"ti. (jā. 1.7.74)-

Imaṃ gāthamāha.

Evaṃ brahmuno nānattabhāvesu katakammaṃ satthā pakāsesi. Satthari kathenteyeva brahmā sallakkhesi, dīpasahasse ujjalite rūpāni viya sabbakammānissa pākaṭāni ahesuṃ. So pasannacitto imaṃ gāthamāha-

"Addhā pajānāsi mametamāyuṃ,
aññampi jānāsi tathā hi buddho;
tathā hi tāyaṃ jalitānubhāvo,
obhāsayaṃ tiṭṭhati brahmalokan"ti. (jā. 1.7.75);

Athassa bhagavā uttari asamasamataṃ pakāsento **pathaviṃ kho ahaṃ brahme**ti-ādimāha. Tattha **pathaviyā pathavattena ananubhūtan**ti pathaviyā pathavisabhāvena ananubhūtaṃ appattaṃ. Kiṃ pana tanti? Nibbānaṃ. Taññhi sabbasmā saṅkhatā nissaṭattā pathavisabhāvena appattaṃ nāma. **Tadabhiññāyā**ti taṃ nibbānaṃ jānitvā sacchikatvā. **Pathaviṃ nāpahosin**ti pathaviṃ taṇhādiṭṭhimānagāhehi na gaṇhiṃ. **Āpādīsupi** eseva nayo. Vitthāro pana mūlapariyāye vuttanayeneva veditabbo.

Sace kho te, mārisa, sabbassa sabbattenāti idameva brahmā attano vāditāya sabbanti akkharaṃ niddisitvā akkhare dosaṃ gaṇhanto āha. Satthā pana sakkāyaṃ sandhāya "sabban"ti vadati, brahmā sabbasabbaṃ sandhāya. Tvaṃ "sabban"ti vadasi, "sabbassa sabbattena ananubhūtan"ti vadasi, yadi sabbaṃ ananubhūtaṃ natthi, athassa ananubhūtaṃ atthi. **Mā heva te rittakameva ahosi** (2.03 **tucchakameva ahosī**ti tuyhaṃ vacanaṃ rittakaṃ mā hotu, tucchakaṃ mā hotūti satthāraṃ musāvādena niggaṇhāti.

Satthā pana etasmā brahmunā sataguṇena sahassaguṇena

satasahassaguṇena vādītaro, tasmā ahaṃ sabbañca vakkhāmi, ananubhūtañca vakkhāmi, suṇāhi meti tassa vādamaddanatthaṃ kāraṇaṃ āharanto **viññāṇan**ti-ādimāha. Tattha **viññāṇan**ti vijānitabbaṃ. **Anidassanan**ti cakkhuviññāṇassa āpāthaṃ anupagamanato anidassanaṃ nāma, padadvayenapi nibbānameva vuttaṃ. **Anantan**ti tayidaṃ uppādavaya-antarahitattā anantaṃ nāma. Vuttampi hetaṃ–

"Antavantāni bhūtāni, asambhūtaṃ anantakaṃ;
bhūte antāni dissanti, bhūte antā pakāsitā"ti.

Sabbatopabhanti sabbaso pabhāsampannaṃ. Nibbānato hi aññho dhammo sapabhataro vā jotivantataro vā parisuddhataro vā paṇḍarataro vā natthi. Sabbato vā tathā pabhūtameva, na katthaci natthīti sabbatopabhaṃ. Puratthimadisādīsu hi asukadisāya nāma nibbānaṃ natthīti na vattabbaṃ. Atha vā **pabhan**ti titthassa nāmaṃ, sabbato pabhamassāti **sabbatopabhaṃ**. Nibbānassa kira yathā mahāsamuddassa yato yato otaritukāmā honti, taṃ tadeva titthaṃ, atitthaṃ nāma natthi. Evamevaṃ aṭṭhatiṃsāya kammaṭṭhānesu yena yena mukhena nibbānaṃ otarituкāmā honti, taṃ tadeva titthaṃ. Nibbānassa atitthaṃ nāma kammaṭṭhānaṃ natthi. Tena vuttaṃ **sabbatopabhan**ti. Taṃ pathaviyā pathavattenāti taṃ nibbānaṃ pathaviyā pathavīsabhāvena tato paresaṃ āpādīnaṃ āpādisabhāvena ca ananubhūtaṃ. Iti yaṃ tumhādisānaṃ visayabhūtaṃ sabbatebhūmakadhammajātaṃ tassa sabbattena taṃ viññāṇaṃ anidassanaṃ anantaṃ sabbatopataṃ ananubhūtanti vādaṃ patiṭṭhapesi.

Tato brahmā gahitagahitaṃ satthārā vissajjāpito kiñci gahetabbaṃ adisvā laḷitakaṃ kātukāmo **handa carahi te, mārisa, antaradhāyāmī**ti āha. Tattha **antaradhāyāmī**ti adissamānakapāṭihāriyaṃ karomīti āha. **Sace visahasī**ti yadi sakkosi mayhaṃ antaradhāyituṃ, antaradhāyasi (2.0311), pāṭihāriyaṃ karohīti. **Nevassu me sakkoti antaradhāyitun**ti mayhaṃ antaradhāyituṃ neva sakkoti. Kiṃ panesa kātukāmo ahosīti? Mūlapaṭisandhiṃ gantukāmo ahosi. Brahmānañhi mūlapaṭisandhika-attabhāvo sukhumo, aññesaṃ anāpātho, abhisaṅkhatakāyeneva tiṭṭhanti. Satthā tassa mūlapaṭisandhiṃ gantuṃ na adāsi. Mūlapaṭisandhiṃ vā agantvāpi yena tamena attānaṃ antaradhāpetvā adissamānako bhaveyya, satthā taṃ tamaṃ vinodesi, tasmā antaradhāyituṃ nāsakkhi. So asakkonto vimāne nilīyati, kapparukkhe nilīyati, ukkuṭiko nisīdati. Brahmagaṇo keḷimakāsi– "esa kho bako brahmā vimāne nilīyati, kapparukkhe nilīyati, ukkuṭiko nisīdati, brahme tvaṃ antarahitomhī"ti saññaṃ uppādesi nāmāti. So brahmagaṇena uppaṇḍito maṅku ahosi.

Evaṃ vutte ahaṃ, bhikkhaveti, bhikkhave, etena brahmunā, "handa carahi te, mārisa, antaradhāyāmī"ti evaṃ vutte taṃ antaradhāyituṃ asakkontaṃ disvā ahaṃ etadavocaṃ. **Imaṃ gāthamabhāsin**ti kasmā bhagavā gāthamabhāsīti? Samaṇassa gotamassa imasmiṃ ṭhāne atthibhāvo vā natthibhāvo vā kathaṃ sakkā jānitunti evaṃ brahmagaṇassa vacanokāso mā hotūti antarahitova gāthamabhāsi.

Tattha **bhavevāhaṃ bhayaṃ disvā**ti ahaṃ bhave bhayaṃ disvāyeva. **Bhavañca vibhavesinan**ti imañca kāmabhavāditividhampi sattabhavaṃ vibhavesinaṃ vibhavaṃ gavesamānaṃ pariyesamānampi punappunaṃ bhaveyeva disvā.

Bhavaṃ nābhivadinti taṇhādiṭṭhivasena kiñci bhavaṃ na abhivadiṃ, na gavesinti attho. **Nandiñca na upādiyin**ti bhavataṇhaṃ na upagañchiṃ, na aggahesinti attho. Iti cattāri saccāni pakāsento satthā dhammaṃ desesi. Desanāpariyosāne desanānusārena vipassanāgabbhaṃ gāhāpetvā dasamattāni brahmasahassāni maggaphalāmatapānaṃ piviṃsu.

AcchariyabbhutacittajātāTi acchariyajātā abbhutajātā tuṭṭhijātā ca ahesuṃ. **Samūlaṃ bhavaṃ udabbahī**ti bodhimaṇḍe attano tāya tāya desanāya aññesampi bahūnaṃ devamanussānaṃ samūlakaṃ bhavaṃ udabbahi, uddhari uppāṭesīti attho.

505. Tasmiṃ (2.0312) pana samaye māro pāpimā kodhābhibhūto hutvā, "mayi vicaranteyeva samaṇena gotamena dhammakathaṃ kathetvā dasamattāni brahmasahassāni mama vasaṃ ativattitānī"ti kodhābhibhūtatāya aññatarassa brahmapārisajjassa sarīre adhimucci, taṃ dassetuṃ **atha kho, bhikkhave**ti-ādimāha. Tattha **sace tvaṃ evaṃ anubuddho**ti sace tvaṃ evaṃ attanāva cattāri saccāni anubuddho. **Mā sāvake upanesī**ti gihisāvake vā pabbajitasāvake vā taṃ dhammaṃ mā upanayasi. **Hīne kāye patiṭṭhitā**ti catūsu apāyesu patiṭṭhitā. **Paṇīte kāye patiṭṭhitā**ti brahmaloke patiṭṭhitā. Idaṃ ke sandhāya vadati? Bāhirapabbajjaṃ pabbajite tāpasaparibbājake. Anuppanne hi buddhuppāde kulaputtā tāpasapabbajjaṃ pabbajitvā kassaci kiñci avicāretvā ekacarā hutvā samāpattiyo nibbattetvā brahmaloke uppajjiṃsu, te sandhāya evamāha. **Anakkhātaṃ kusalañhi mārisā**ti paresaṃ anakkhātaṃ anovadanaṃ dhammakathāya akathanaṃ kusalaṃ etaṃ seyyo. **Mā paraṃ ovadāhī**ti kālena manussalokaṃ, kālena devalokaṃ, kālena brahmalokaṃ, kālena nāgalokaṃ āhiṇḍanto mā vicari, ekasmiṃ ṭhāne nisinno jhānamaggaphalasukhena vītināmehīti. **Anālapanatāyā**ti anullapanatāya. **Brahmuno ca abhinimantanatāyā**ti bakabrahmuno ca idañhi, mārisa, niccanti-ādinā nayena saha kāyakena brahmaṭṭhānena nimantanavacanena. **Tasmā**ti tena kāraṇena. **Imassa veyyākaraṇassa brahmanimantanikaṃ**tveva adhivacanaṃ saṅkhā samaññā paññatti jātā. Sesaṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Brahmanimantanikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Māratajjanīyasuttavaṇṇanā

506. Evaṃ me sutanti māratajjanīyasuttaṃ. Tattha **koṭṭhamanupaviṭṭho**ti kucchiṃ pavisitvā antānaṃ anto anupaviṭṭho, pakkāsayaṭṭhāne nisinno. **Garugaro viyā**ti garukagaruko viya thaddho pāsāṇapuñjasadiso. **Māsācitaṃ** (2.0313) **mañña**Ti māsabhattaṃ bhuttassa kucchi viya māsapūritapasibbako viya tintamāso viya cāti attho. **Vihāraṃ pavisitvā**ti sace āhāradosena esa garubhāvo,

abbhokāse caṅkamituṃ na sappāyanti caṅkamā orohitvā paṇṇasālaṃ pavisitvā pakatipaññatte āsane nisīdi. **Paccattaṃ yoniso manasākāsī**ti, "kiṃ nu kho etan"ti āvajjamāno attanoyeva upāyena manasi akāsi. Sace pana thero attano sīlaṃ āvajjetvā, "yaṃ hiyyo vā pare vā parasuve vā paribhuttaṃ avipakkamatthi, aññaṃ vā koci visabhāgadoso, sabbaṃ jīratu phāsukaṃ hotū"ti hatthena kucchiṃ parāmasissa, māro pāpimā vilīyitvā agamissa. Thero pana tathā akatvā yoniso manasi akāsi. **Mā tathāgataṃ vihesesī**ti yathā hi puttesu vihesitesu mātāpitaro vihesitāva honti, saddhivihārika-antevāsikesu vihesitesu ācariyupajjhāyā vihesitāva, janapade vihesite rājā vihesitova hoti, evaṃ tathāgatasāvake vihesite tathāgato vihesitova hoti. Tenāha- "mā tathāgataṃ vihesesī"ti.

Paccaggaḷe aṭṭhāsīti pati-aggaḷeva aṭṭhāsi. **Aggaḷaṃ** Vuccati kavāṭaṃ, mukhena uggantvā paṇṇasālato nikkhamitvā bahipaṇṇasālāya kavāṭaṃ nissāya aṭṭhāsīti attho.

507. Bhūtapubbāhaṃ pāpimāti kasmā idaṃ desanaṃ ārabhi? Thero kira cintesi- "ākāsaṭṭhakadevatānaṃ tāva manussagandho yojanasate ṭhitānaṃ ābādhaṃ karoti. Vuttañhetaṃ- 'yojanasataṃ kho rājañña manussagandho deve ubbādhatī'ti (dī. ni. 2.415). Ayaṃ pana māro nāgariko paricokkho mahesakkho ānubhāvasampanno devarājā samāno mama kucchiyaṃ pavisitvā antānaṃ anto pakkāsayokāse nisinno ativiya paduṭṭho bhavissati. Evarūpaṃ nāma jegucchaṃ paṭikūlaṃ okāsaṃ pavisitvā nisīdituṃ sakkontassa kimaññaṃ akaraṇīyaṃ bhavissati, kiṃ aññaṃ lajjissati, tvaṃ mama ñātikoti pana vutte mudubhāvaṃ anāpajjamāno nāma natthi, handassa (2.0314) ñātikoṭiṃ paṭivijjhitvā mudukeneva naṃ upāyena vissajjessāmī"ti cintetvā imaṃ desanamārabhi.

So me tvaṃ bhāgineyyo hosīti so tvaṃ tasmiṃ kāle mayhaṃ bhāgineyyo hosi. Idaṃ paveṇivasena vuttaṃ. Devalokasmiṃ pana mārassa pitu vaṃso pitāmahassa vaṃso rajjaṃ karonto nāma natthi, puññavasena devaloke devarājā hutvā nibbatto, yāvatāyukaṃ ṭhatvā cavati. Añño eko attanā katena kammena tasmiṃ ṭhāne adhipati hutvā nibbattati. Iti ayaṃ māropi tadā tato cavitvā puna kusalaṃ katvā imasmiṃ kāle tasmiṃ adhipatiṭṭhāne nibbattoti veditabbo.

Vidhuroti vigatadhuro, aññehi saddhiṃ asadisoti attho. **Appakasirenā**ti appadukkhena. **Pasupālakā**ti ajeḷakapālakā. **Pathāvino**ti maggapaṭipannā. **Kāye upacinitvā**ti samantato citakaṃ bandhitvā. **Aggiṃ datvā pakkamiṃsū**ti ettakena sarīraṃ pariyādānaṃ gamissatīti citakassa pamāṇaṃ sallakkhetvā catūsu disāsu aggiṃ datvā pakkamiṃsu. Citako padīpasikhā viya pajjali, therassa udakaleṇaṃ pavisitvā nisinnakālo viya ahosi. **Cīvarāni papphoṭetvā**ti samāpattito vuṭṭhāya vigatadhūme kiṃsukavaṇṇe aṅgāre maddamāno cīvarāni vidhunitvā. Sarīre panassa usumamattampi nāhosi, cīvaresu aṃsumattampi najjhāyi, samāpattiphalaṃ nāmetaṃ.

508. Akkosathāti dasahi akkosavatthūhi akkosatha. **Paribhāsathā**Ti vācāya paribhāsatha. **Rosethā**ti ghaṭṭetha. **Vihesethā**ti dukkhāpetha. Sabbametaṃ vācāya ghaṭṭanasseva adhivacanaṃ. **Yathā taṃ dūsī māro**Ti yathā etesaṃ dūsī māro. **Labhetha otāran**ti labhetha chiddaṃ, kilesuppattiyā ārammaṇaṃ paccayaṃ

labheyyāti attho. **Muṇḍakā**ti-ādīsu muṇḍe muṇḍāti samaṇe ca samaṇāti vattuṃ vaṭṭeyya, ime pana hīḷentā muṇḍakā samaṇakāti āhaṃsu. **Ibbhā**ti gahapatikā. **Kiṇhā**ti kaṇhā, kāḷakāti attho. **Bandhupādāpaccā**Ti ettha **bandhū**ti brahmā adhippeto. Taññhi brāhmaṇā pitāmahoti voharanti. Pādānaṃ (2.0315) apaccā **pādāpaccā,** brahmuno piṭṭhipādato jātāti adhippāyo. Tesaṃ kira ayaṃ laddhi– "brāhmaṇā brahmuno mukhato nikkhantā, khattiyā urato, vessā nābhito, suddā jāṇuto, samaṇā piṭṭhipādato"ti.

Jhāyinosmā jhāyinosmāti jhāyino mayaṃ jhāyino mayanti. **Madhurakajātā**ti ālasiyajātā. **Jhāyantī**ti cintayanti. **Pajjhāyantī**ti-ādīni upasaggavasena vaḍḍhitāni. **Mūsikaṃ maggayamāno**ti sāyaṃ gocaratthāya susirarukkhato nikkhantaṃ rukkhasākhāya mūsikaṃ pariyesanto. So kira upasantūpasanto viya niccalova tiṭṭhati, sampattakāle mūsikaṃ sahasā gaṇhāti. **Kotthū**ti siṅgālo, soṇotipi vadanti. **Sandhisamalasaṅkaṭire**ti sandhimhi ca samale ca saṅkaṭire ca. Tattha **sandhi** nāma gharasandhi. **Samalo** nāma gūthaniddhamanapanāḷi. **Saṅkaṭiraṃ** nāma saṅkāraṭṭhānaṃ. **Vahacchinno**ti kantārato nikkhanto chinnavaho. **Sandhisamalasaṅkaṭire**ti sandhimhi vā samale vā saṅkaṭire vā. Sopi hi baddhagatto viya niccalo jhāyati.

Nirayaṃ upapajjantīti sace māro manussānaṃ sarīre adhimuccitvā evaṃ kareyya, manussānaṃ akusalaṃ na bhaveyya, mārasseva bhaveyya. Sarīre pana anadhimuccitvā visabhāgavatthuṃ vippaṭisārārammaṇaṃ dasseti, tadā kira so bhikkhū khippaṃ gahetvā macche ajjhottharante viya, jālaṃ gahetvā macche gaṇhante viya, lepayaṭṭhiṃ oḍḍetvā sakuṇe bandhante viya, sunakhehi saddhiṃ araññe migavaṃ carante viya, mātugāme gahetvā āpānabhūmiyaṃ nisinne viya, naccante viya, gāyante viya, bhikkhunīnaṃ rattiṭṭhānadivāṭṭhānesu visabhāgamanusse nisinne viya, ṭhite viya ca katvā dassesi. Manussā araññagatāpi vanagatāpi vihāragatāpi vippaṭisārārammaṇaṃ passitvā āgantvā aññesaṃ kathenti– "samaṇā evarūpaṃ assamaṇakaṃ ananucchavikaṃ karonti, etesaṃ dinne kuto kusalaṃ, mā etesaṃ kiñci adatthā"ti. Evaṃ te manussā diṭṭhadiṭṭhaṭṭhāne sīlavante akkosantā apuññaṃ pasavitvā apāyapūrakā ahesuṃ. Tena vuttaṃ "nirayaṃ upapajjantī"ti.

509. Anvāviṭṭhāti (2.0316) āvaṭṭitā. **Pharitvā vihariṃsū**ti na kevalaṃ pharitvā vihariṃsu. Kakusandhassa pana bhagavato ovāde ṭhatvā ime cattāro brahmavihāre nibbattetvā jhānapadaṭṭhānaṃ vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahatte patiṭṭhahiṃsu.

510. Āgatiṃ vā gatiṃ vāti paṭisandhivasena āgamanaṭṭhānaṃ vā, cutivasena gamanaṭṭhānaṃ vā na jānāmi. **Siyā cittassa aññathattan**ti somanassavasena aññathattaṃ bhaveyya. **Saggaṃ lokaṃ upapajjantī**ti idhāpi purimanayeneva attho veditabbo. Yathā hi pubbe vippaṭisārakaraṃ ārammaṇaṃ dasseti, evamidhāpi pasādakaraṃ. So kira tadā manussānaṃ dassanaṭṭhāne bhikkhū ākāse gacchante viya, ṭhite viya pallaṅkena nisinne viya, ākāse sūcikammaṃ karonte viya, potthakaṃ vācente viya, ākāse cīvaraṃ pasāretvā kāyaṃ utuṃ gaṇhāpente viya, navapabbajite ākāsena carante viya, taruṇasāmaṇere ākāse ṭhatvā pupphāni ocinante viya katvā dassesi. Manussā araññagatāpi vanagatāpi vihāragatāpi pabbajitānaṃ taṃ paṭipattiṃ disvā āgantvā aññesaṃ kathenti– "bhikkhūsu antamaso sāmaṇerāpi evaṃmahiddhiko mahānubhāvā, etesaṃ dinnaṃ mahapphalaṃ nāma hoti, etesaṃ detha sakkarothā"ti. Tato manussā bhikkhusaṅghaṃ catūhi paccayehi sakkarontā bahuṃ puññaṃ katvā saggapathapūrakā ahesuṃ. Tena vuttaṃ "saggaṃ lokaṃ upapajjantī"ti.

511. Etha tumhe, bhikkhave, asubhānupassino kāye viharathāti bhagavā sakalajambudīpaṃ āhiṇḍanto antamaso dvinnampi tiṇṇampi bhikkhūnaṃ vasanaṭṭhānaṃ gantvā–

"Asubhasaññāpariciteṇa, bhikkhave, bhikkhuno cetasā bahulaṃ viharato methunadhammasamāpattiyā cittaṃ patilīyati patikuṭati pativattati na sampasāriyati, upekkhā vā pāṭikulyatā vā saṇṭhāti.

Āhāre paṭikūlasaññāpariciteṇa, bhikkhave, bhikkhuno cetasā bahulaṃ viharato rasataṇhāya cittaṃ patilīyati patikuṭati (2.0317) pativattati na sampasāriyati, upekkhā vā pāṭikulyatā vā saṇṭhāti.

Sabbaloke anabhiratisaññāpariciteṇa, bhikkhave, bhikkhuno cetasā bahulaṃ viharato lokacitresu cittaṃ patilīyati patikuṭati pativattati na sampasāriyati, upekkhā vā pāṭikulyatā vā saṇṭhāti.

Aniccasaññāpariciteṇa, bhikkhave, bhikkhuno cetasā bahulaṃ viharato lābhasakkārasiloke cittaṃ patilīyati patikuṭati pativattati na sampasāriyati, upekkhā vā pāṭikulyatā vā saṇṭhātī"ti (a. ni. 7.49) evaṃ ānisaṃsaṃ dassetvā–

Etha tumhe, bhikkhave, asubhānupassī kāye viharatha, āhāre paṭikūlasaññino sabbaloke anabhiratisaññino sabbasaṅkhāresu aniccānupassinoti. Imāni cattāri kammaṭṭhānāni kathesi. Tepi bhikkhū imesu catūsu kammaṭṭhānesu kammaṃ karontā vipassanaṃ vaḍḍhetvā sabbāsave khepetvā arahatte patiṭṭhahiṃsu, imānipi cattāri kammaṭṭhānāni rāgasantāni dosamohasantāni rāgapaṭighātāni dosamohapaṭighātāni cāti.

512. Sakkharaṃ gahetvāti antomuṭṭhiyaṃ tiṭṭhanapamāṇaṃ pāsāṇaṃ gahetvā. Ayañhi brāhmaṇagahapatikehi bhikkhū akkosāpetvāpi, brāhmaṇagahapatikānaṃ vasena bhikkhusaṅghassa lābhasakkāraṃ uppādāpetvāpi, otāraṃ alabhanto

idāni sahatthā upakkamitukāmo aññatarassa kumārassa sarīre adhimuccitvā evarūpaṃ pāsāṇaṃ aggahesi. Taṃ sandhāya vuttaṃ "sakkharaṃ gahetvā"ti.

Sīsaṃ vo bhindīti sīsaṃ bhindi, mahācammaṃ chijjitvā maṃsaṃ dvedhā ahosi. Sakkharā panassa sīsakaṭāhaṃ abhinditvā aṭṭhiṃ āhacceva nivattā. **Nāgāpalokitaṃ apalokesī**ti pahārasaddaṃ sutvā yathā nāma hatthināgo (2.0318) ito vā etto vā apaloketukāmo gīvaṃ aparivattetvā sakalasarīreneva nivattitvā apaloketi. Evaṃ sakalasarīreneva nivattitvā apalokesi. Yathā hi mahājanassa aṭṭhīni koṭiyā koṭiṃ āhacca ṭhitāni, paccekabuddhānaṃ aṅkusalaggāni, na evaṃ buddhānaṃ. Buddhānaṃ pana saṅkhalikāni viya ekābaddhāni hutvā ṭhitāni, tasmā pacchato apalokanakāle na sakkā hoti gīvaṃ parivattetuṃ. Yathā pana hatthināgo pacchābhāgaṃ apaloketukāmo sakalasarīreneva parivattati, evaṃ parivattitabbaṃ hoti. Tasmā bhagavā yantena parivattitā suvaṇṇapaṭimā viya sakalasarīreneva nivattitvā apalokesi, apaloketvā ṭhito pana, "na vāyaṃ dūsī māro mattamaññāsī"ti āha. Tassattho, ayaṃ dūsī māro pāpaṃ karonto neva pamāṇaṃ aññāsi, pamāṇātikkantamakāsīti.

Sahāpalokanāyāti kakusandhassa bhagavato apalokaneneva saha taṅkhaṇaññeva. **Tamhā ca ṭhānā cavī**ti tamhā ca devaṭṭhānā cuto, mahānirayaṃ upapannoti attho. Cavamāno hi na yattha katthaci ṭhito cavati, tasmā vasavattidevalokaṃ āgantvā cuto, "sahāpalokanāyā"ti ca vacanato na bhagavato apalokitattā cutoti veditabbo, cutikāladassanamattameva hetaṃ. Uḷāre pana mahāsāvake viraddhattā kudāriyā pahaṭaṃ viyassa āyu tattheva chijjitvā gatanti veditabbaṃ. **Tayo nāmadheyyā hontī**ti tīṇi nāmāni honti. **Chaphassāyatanikoti** chasu phassāyatanesu pāṭiyekkāya vedanāya paccayo.

Saṅkusamāhatoti ayasūlehi samāhato. **Paccattavedaniyo**ti sayameva vedanājanako. **Saṅkunā saṅku hadaye samāgaccheyyā**ti ayasūlena saddhiṃ ayasūlaṃ hadayamajjhe samāgaccheyya. Tasmiṃ kira niraye upapannānaṃ tigāvuto attabhāvo hoti, therassāpi tādiso ahosi. Athassa hi nirayapālā tālakkhandhapamāṇāni ayasūlāni āditttāni sampajjalitāni sajotibhūtāni sayameva gahetvā punappunaṃ nivattamānā,- "iminā te ṭhānena cintetvā pāpaṃ katan"ti pūvadoṇiyaṃ (2.03 pūvaṃ koṭṭento viya hadayamajjhaṃ koṭṭetvā, paṇṇāsa janā pādābhimukhā paṇṇāsa janā sīsābhimukhā koṭṭetvā gacchanti, evaṃ gacchantā pañcahi vassasatehi ubho ante patvā puna nivattamānā pañcahi vassasatehi hadayamajjhaṃ āgacchanti. Taṃ sandhāya evaṃ vuttaṃ.

Vuṭṭhānimanti vipākavuṭṭhānavedanaṃ. Sā kira mahāniraye vedanāto dukkhatarā hoti, yathā hi sinehapānasattāhato parihārasattāhaṃ dukkhataraṃ, evaṃ mahānirayadukkhato ussade vipākavuṭṭhānavedanā dukkhatarāti vadanti. **Seyyathāpi macchassā**ti purisasīsañhi vaṭṭaṃ hoti, sūlena paharantassa pahāro ṭhānaṃ na labhati parigalati, macchasīsaṃ āyataṃ puthulaṃ, pahāro ṭhānaṃ labhati, avirajjhitvā kammakāraṇā sukarā hoti, tasmā evarūpaṃ sīsaṃ hoti.

513. Vidhuraṃ sāvakamāsajjāti vidhuraṃ sāvakaṃ ghaṭṭayitvā. **Paccattavedanā**ti sayameva pāṭiyekkavedanājanakā. **Īdiso nirayo āsī**ti imasmiṃ ṭhāne nirayo devadūtasuttena dīpetabbo. **Kaṇha-dukkhaṃ nigacchasī**Ti kāḷaka-māra, dukkhaṃ

vindissasi. **Majjhe sarassā**ti mahāsamuddassa majjhe udakaṃ vatthuṃ katvā nibbattavimānāni kappaṭṭhitikāni honti, tesaṃ veḷuriyassa viya vaṇṇo hoti, pabbatamatthake jalitanaḷaggikkhandho viya ca nesaṃ acciyo jotanti, pabhassarā pabhāsampannā honti, tesu vimānesu nīlabhedādivasena nānattavaṇṇā accharā naccanti. **Yo etamabhijānātī**ti yo etaṃ vimānavatthuṃ jānātīti attho. Evamettha vimānapetavatthukeneva attho veditabbo. **Pādaṅguṭṭhena kampayī**ti idaṃ pāsādakampanasuttena dīpetabbaṃ. **Yo vejayantaṃ pāsādan**ti idaṃ cūḷataṇhāsaṅkhayavimuttisuttena dīpetabbaṃ. **Sakkaṃ so paripucchatī**ti idampi teneva dīpetabbaṃ. **Sudhammāyābhito sabhan**ti sudhammasabhāya samīpe, ayaṃ pana brahmaloke sudhammasabhāva, na tāvatiṃsabhavane. Sudhammasabhāvirahito hi devaloko nāma natthi.

Brahmaloke pabhassaranti brahmaloke mahāmoggallānamahākassapādīhi sāvakehi saddhiṃ tassa tejodhātuṃ samāpajjitvā nisinnassa (2.0320) bhagavato obhāsaṃ. Ekasmiñhi samaye bhagavā brahmaloke sudhammāya devasabhāya sannipatitvā,- "atthi nu kho koci samaṇo vā brāhmaṇo vā evaṃmahiddhiko. Yo idha āgantuṃ sakkuṇeyyā"ti cintentasseva brahmagaṇassa cittamaññāya tattha gantvā brahmagaṇassa matthake nisinno tejodhātuṃ samāpajjitvā mahāmoggallānādīnaṃ āgamanaṃ cintesi. Tepi gantvā satthāraṃ vanditvā tejodhātuṃ samāpajjitvā paccekaṃ disāsu nisīdiṃsu, sakalabrahmaloko ekobhāso ahosi. Satthā catusaccappakāsanaṃ dhammaṃ desesi, desanāpariyosāne anekāni brahmasahassāni maggaphalesu patiṭṭhahiṃsu. Taṃ sandhāyimā gāthā vuttā, so panāyamattho aññatarabrahmasuttena dīpetabbo.

Vimokkhena aphassayīti jhānavimokkhena phusi. **Vanan**ti jambudīpaṃ. **Pubbavidehānan**ti pubbavidehānañca dīpaṃ. **Ye ca bhūmisayā narā**ti **bhūmisayā narā** nāma aparagoyānakā ca uttarakurukā ca. Tepi sabbe phusīti vuttaṃ hoti. Ayaṃ pana attho nandopanandadamanena dīpetabbo. Vatthu visuddhimagge iddhikathāya vitthāritaṃ. **Apuññaṃ pasavī**ti apuññaṃ paṭilabhi. **Āsaṃ mā akāsi bhikkhūsū**ti bhikkhū vihesemīti etaṃ āsaṃ mā akāsi. Sesaṃ sabbattha uttānamevāti.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Māratajjanīyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pañcamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Mūlapaṇṇāsaṭṭhakathā niṭṭhitā.